

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
Филозофски факултет - Скопје
Институт за безбедност, одбрана и мир

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

**ПОЛИТИКАТА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СТЕЈТБИЛДИНГ И РЕДЕФИНИРАЊЕ
НА КОНЦЕПТОТ НА СУВЕРЕНИТЕТ
ВО ДРЖАВИТЕ НА ЗАПАДЕН БАЛКАН**

Студент:
М-р Марјан Велковски

Ментор:
Проф. Д-р Билјана Ванковска

Скопје
јули 2024

Содржина

1. Вовед.....	6
2. Преглед на достигнувањата на научната дисциплина поврзани со предметот на истражување	7
3. Предмет на истражување	7
3.1. Теориско определување на предметот на истражување.....	7
3.1.1. Дефинирање на предметот на истражување.....	8
3.1.2. Дефинирање на клучните поими	8
3.1.3. Основно истражувачко прашање	11
3.1.4. Други истражувачки прашања	11
4. Идентификување и формулирање на истражувачкиот проблем	12
5. Цели на истражувањето.....	13
5.1. Научна цел на истражувањето	13
5.2. Практична цел на истражувањето	13
5.3. Задачи на истражувањето	14
6. Образложение на работните хипотези	14
6.1. Општа хипотеза.....	14
6.2. Посебни хипотези	14
7. Научна методологија.....	16
7.1. Истражувачка стратегија	16
7.2. Методолошки постапки за собирање и анализа на податоците	16
8. Очекуван научен придонес и значење на истражувањето.....	17
9. Примена на резултатите од истражувањето.....	17
10. Концептот на суверенитет во меѓународниот систем	19
10.1. Историјат на концептот на суверенитет	19
10.1.1. Средовековните и ренесансните мислители и нивниот придонес кон концептот ..	21
10.1.2. Суверенитетот во европската просветителска ера	23
10.1.3. Влијанието на американската и француската револуција.....	25
10.1.4. Еволуција на суверенитетот во 19 и 20 век.....	27
10.1.5. Дефинирање на суверенитетот	27
10.2. Одликите на Вестфалскиот меѓународен поредок и суверенитетот.....	30
10.2.1. Клучни принципи воспоставени со Вестфалскиот мир	33
10.2.2. Дебата околу вестфалскиот концепт на суверенитет	34

10.3. Видови и форми на суверенитет.....	36
10.3.1. Внатрешен и надворешен суверенитет	38
10.3.2. Апсолутен суверенитет и ограничен суверенитет	40
10.3.3. Заеднички или споделен суверенитет (shared sovereignty).....	42
10.3.4. Позитивен и негативен суверенитет	44
10.3.5. Уставен и народен суверенитет.....	45
10.4. Начини на ограничување на суверенитетот	47
10.4.1. Меѓународните договори како механизми за ограничување на суверенитетот	48
10.5. Подемот на меѓународните организации и суверенитетот.....	50
10.5.1. Организацијата на обединетите нации.....	51
10.5.2. Советот за безбедност и правото на вето	53
10.5.3. Повелбата на ООН и суверенитетот.....	55
10.5.4. ООН и суверенитетот	60
10.6. Регионалната интеграција и суверенитетот	62
10.6.1. Европската унија	63
10.6.2. Влијанието на ЕУ врз концептот на суверенитет.....	65
10.6.3. Суверенитетот низ призмата на политиката на проширување на ЕУ	68
10.6.4. Влијанието на нормите и обврските за човекови права врз суверенитетот	72
10.6.5. Интервенциите како предизвик за суверенитетот	73
10.6.6. Глобализацијата и нејзиното влијание врз суверенитетот.....	75
10.6.7. Транснационалните закани и ефектите врз суверенитетот.....	76
10.6.8. Суверенитетот во ерата на глобализација	77
10.6.9. Недржавните актери и суверенитетот	79
10.7. Промените и ерозијата на државниот суверенитет	80
10.7.1. Ерозијата на суверенитетот и стејтбилдингот	83
11. Политиката на меѓународниот стејтбилдинг	87
11.1. Дефинирање и еволуција на концептот.....	88
11.1.1. Еволуција на стејтбилдингот.....	89
11.1.2. Појавата на концептот како одговор на глобалните предизвици	87
11.1.3. Меѓународниот стејтбилдинг како одговор на појавата на неуспешни држави	91
11.1.4. Перцепциите за функционална држава и интервенционистичкиот пристап на стејтбилдингот.....	92
11.1.5. Теоретски рамки и пристапи кон меѓународното градење на државата	93
11.2. Концептот на неуспешните и фрагилните држави	94

11.2.1. Причини за фрагилност.....	99
11.2.2. Последици од слабоста на државата.....	101
11.2.3. Неуспешните држави и меѓународниот стејтбилдинг.....	102
11.2.4. Секуритизација на концептот на неуспешни држави.....	105
11.3. Правото на интервенција.....	106
11.3.1. Правото на интервенција по Втората светска војна.....	107
11.3.2. Појавата на концептот одговорност за заштита.....	110
11.3.3. Суверенитетот и одговорноста.....	114
11.3.4. Проценка на влијанието на интервенцијата врз државниот суверенитет.....	115
11.4. Политиката на стејтбилдингот.....	117
11.4.1. Улогата на меѓународните актери.....	118
11.4.2. Актери на граѓанското општество.....	123
11.4.3. Локалната сопственост и стејтбилдингот.....	127
11.4.4. Дилемата на развојната помош.....	128
11.4.5. Пристапот на одрекување на одговорноста.....	130
11.5. Градење на капацитети преку меѓународен стејтбилдинг.....	130
11.5.1. Пристапи и механизми за градење на државниот капацитет.....	134
11.5.2. Улогата на меѓународните организации во градењето на државните капацитети.....	135
11.5.3. ЕУ во градењето на државни капацитети.....	136
11.5.4. Предизвици во градењето на државниот капацитет.....	138
11.6. Владеењето на правото и стејтбилдингот.....	140
11.6.1. Значењето на владеењето на правото за стејтбилдингот.....	146
11.6.2. Надворешно наметнато владеење на правото.....	148
11.7. Демократијата и меѓународниот стејтбилдинг.....	150
11.7.1. Демократијата во меѓународното градење држава.....	152
11.7.2. Процесите на демократизација низ призмата на стејтбилдингот.....	155
11.7.3. Надворешното влијание врз демократизацијата во градењето на државата.....	156
12. Државите од Западен Балкан како објект на стејтбилдинг.....	159
12.1. Историски контекст на неологизмот Западен Балкан.....	161
12.1.2. Геополитиката и Западен Балкан.....	163
12.1.3. Регионот на Западен Балкан во евроинтегративниот дискурс.....	165
12.2. Политиката на меѓународниот стејтбилдинг во државите од Западен Балкан.....	168
12.2.1. Механизми и инструменти на ЕУ стејтбилдингот.....	171

12.2.2. Баланс помеѓу стабилноста, интервенцијата и автономијата	175
12.2.3. Асиметричниот пристап во процесот на стејтбилдинг	177
12.2.4. Правни и фактички аспекти на подреденоста во Западен Балкан	178
12.2.5. Македонската траекторија низ процесот на стејтбилдинг	180
12.3. Антикорупциските стратегии во државите од Западен Балкан.....	188
12.3.1. Влијанието на корупцијата	190
12.3.2. Антикорупциските стратегии во рамките на стејтбилдингот	191
12.3.3. Влијанието на антикорупциските стратегии во рамките на стејтбилдингот	193
12.4. Владеењето на правото во државите од Западен Балкан	196
12.4.1. ЕУ кондиционалноста и владеењето на правото во Западен Балкан	197
12.4.2. Развојната помош и владеењето на правото во Западен Балкан	199
12.4.3. Негативните ефекти од пристапот на ЕУ кон владеење на правото во Западен Балкан	201
12.5. Надворешната политика и државите од Западен Балкан	205
12.5.1. Надворешната политика на државите од Западен Балкан	206
12.5.2. Импликациите за ЕУ и Западен Балкан.....	209
13. Заклучок	213
13.1. Интервенции: слабеење на самоуправувањето по градењето на државата.....	213
13.2. Ерозија на рамката на ООН: новата констелација и државен суверенитет	215
13.3. Концепт на неуспешни држави: заобиколување на суверенитетот	216
13.4. Редифинирање на суверенитетот: административна над политичка независност.....	218
13.5. Политиката на стејтбилдинг: моќ, одговорност и суверенитет	219
13.6. Автономијата под опсада: Надворешната регулатива и правото на самоопределување	222
13.7. Трансформации во стејтбилдингот: отстапување од традиционалната државност ...	225
13.8. Недостаток на отчетност: Последици од отстранување на суверенитетот	229
13.9. Заеднички суверенитет: редифинирање на домашните структури	230
13.10. Редифинирање на државниот суверенитет преку политиките на ЕУ стејтбилдингот	232
14. Библиографија.....	234
14.1. Книги	234
14.2. Научни артикли и журналы	238
14.3. Официјални извори	242
14.4. Интернет извори.....	255

1. Вовед

Речиси три децении откако светот го обиколи тезата за „крајот на историјата“ и за дефинитивниот триумф на либералната демократија ширум светот, останала малкумина коишто веруваат во тезата на Фукујама дека светот влегува во стабилна и прогресивна фаза на глобализација. Времето на меѓународниот ентузијазам и вербата во постмодерно меѓународно општество во кое државите (ќе) стануваат сè помалку значајни меѓународни субјекти за сметка на наднационалните и/или супранационалните облици на меѓународна интеграција се веќе минато, но тоа не значи дека сите теориски и практични дилеми се затворени. Така, дури и во земјите кои беа главни застапници на тезите за доаѓањето на постмодерниот свет во кој прашањето на националниот суверенитет е застарено и нерелевантно, сега се предводени од лидери и политички сили кои инсистираат на значењето на националните интереси и националниот суверенитет. Вестфалскиот концепт на суверенитетот во меѓународните односи се покажа многу потраен и подлабоко вграден во темелите на меѓународните односи одошто претходно се чинеше. Меѓутоа, би било погрешно и спознајно наивно да се верува дека конечно е воспоставен еден дефиниран меѓународен систем во кој владее принципот на суверена еднаквост на државите. Светот се наоѓа во фаза на длабоки превирања, а државниот/националниот суверенитет останува есенцијално оспорен концепт. Ова е особено случај за државите од светската, или дури и од европската периферија, каде се судираат брановите на надворешните интервенции од „центарот“ во насока на интеграција, од една страна, и барањата за јакнење на суверенитетот, па и на националниот идентитет и интереси, од друга.

Оваа докторска дисертација во својот фокус ги има овие противречни и дијалектички процеси, во кои се соочуваат и спротивставуваат концептот на суверенитет и концептот на меѓународен стејтбилдинг (кој буквално преведен би значел „меѓународно градење на држава“ со помош на надворешна асистенција и/или интервенција). Веќе извесно време политиката на меѓународен стејтбилдинг е во центарот на интересот на меѓународните студии на безбедноста, но доминантната премиса во теоријата беше дека овој процес е не само потребен, туку и дека е основа за реализација на тезата за демократски мир. Механизмите на меѓународниот стејтбилдинг се во широка примена, особено во поставторитарните и постконфликтните општества.

Оваа докторска дисертација има за цел да ги следи критичките позиции на еден помал, но сè повлијателен академски круг, кој зазема критички став кон досегашните резултати на меѓународните интервенции во насока на воспоставување демократија по принципот „одозгора надолу“. Токму во овој контекст наоѓаме доволно неистражен простор, и тоа врз основа на практичните искуства стекнати во текот две-три децении на просторот на т.н. Западен Балкан.

Почетна премиса на ова истражување е фактот дека концептот на државен суверенитет е во состојба на постојана промена и рedefинирање, и тоа колку поради внатрешните промени во државите, толку и под влијание на новите предизвици кои произлегуваат од структурата и движењата во меѓународниот систем. Тоа најдобро го покажува и периодот по завршувањето на Втората светска војна, односно воспоставувањето на системот на Организацијата на обединетите нации, но и пост-студеновоениот период. Интервенционизмот и предизвиците за суверенитетот се присутни и во двата периода, кои иако суштински различни по многу одлики кои се должат на меѓународниот поредок, во суштина се сведуваат на тезата за ограничен суверенитет. Различна е легитимацијата,

механизмите и ефектите на меѓународните интервенции, кои се во фокусот на ова истражување.

2. Преглед на достигнувањата на научната дисциплина поврзани со предметот на истражување

Проблематиката која е во центарот на истражувањето е спој на научни и практични сознанија кои се провлекуваат низ целата историја на човештвото. Меѓународните интервенции не се никаква новина во меѓународните односи, но новината треба да се бара во начинот на нивното легитимирање и вклопување во меѓународниот систем кој почива на одредена меѓународно-правна рамка. Всушност, целата теориска литература која доминира на овој план е заснована на теоретизирањето на комплексот прашања помеѓу демократијата, човековите права, меѓународното право и меѓународните одговори на предизвиците кои се јавуваат во овој контекст. Поради тоа, тешко е да се направи кус пресек на најважните теориски постулати, но во докторската дисертација ќе се направи обид да се изложат афирмативните наспроти критичките аргументи за тоа дали меѓународниот стејтбилдинг навистина ги јакне државните капацитети и претпоставки за автентични демократски системи, кои нужно почиваат на идејата за народен суверенитет (во парламентарните демократии, како што најголемиот број земји и се легитимира и внатре и кон надвор). Посебен акцент ќе ставиме на најновите студии со критички пресек на досегашната теорија и практика, кои можат да се најдат во делата на Дејвид Чандлер и Сузан Вудворд.

Со оглед на фактот што предметот на нашето истражување е комплексен, дизајнот на истражувањето е поставен интердисциплинарно и ги опфаќа научните дисциплини на политичките науки, меѓународните односи и меѓународната безбедност. За најдобро да ги исползуваме досегашните истражувања во овие дисциплини коишто се релевантни за предметот на нашето истражување, се определивме прво да креираме рамка во која постојните тематизирања и наоди соодветно ќе можат да бидат ситуирани. Затоа, се определивме за следниов пристап од неколку последователни чекори, при што преку прегледот на овие клучни прашања ќе се изложат постојните научни сознанија кои што се од интерес за нашето истражување:

- Прво, да се тргне од основното, односно од определување на контекстот во кој оперираме, од определување на карактерот на меѓународниот поредок;
- Потоа, треба да се определи регионалниот контекст на т.н. Западен Балкан, кој е не само предмет на меѓународни интервенции и асистенции од најразличен вид, туку и регион во кој концептот на слаби држави беше и сè уште се употребува како легитимација за потребата од меѓународно влијание во внатрешните работи;
- Врз сознанијата стекнати од првите две премиси ќе ги тестираме концептите на суверенитет и меѓународен стејтбилдинг, преку анализа на неколку битни сфери од управувањето со државата;
- За на крај, да дојдеме до заклучоци за (не)ефикасноста на инструментите на меѓународниот стејтбилдинг, како и за начините за јакнење на демократскиот и институционалниот капацитет на слабите држави.

3. Предмет на истражување

3.1. Теориско определување на предметот на истражување

3.1.1. Дефинирање на предметот на истражување

Предметот на истражување на оваа докторска дисертација е утврдување на каузалниот однос помеѓу политиката на меѓународниот стејтбилдинг на територијата на Западен Балкан (поточно, Македонија, Босна и Херцеговина и Косово) и суверенитетот.

3.1.2. Дефинирање на клучните поими

Суверенитет: генерално, тој означува состојба на постоење врховна власт или авторитет, како во процесот на донесување одлуки во државата, така и во одржувањето на внатрешниот поредок. Во политичката теорија, но и во меѓународното право, концептот на суверенитет претставува еден од најконтроверзните идеи, поради тесната поврзаност со концептите на државата, на управувањето/владеењето и демократијата. Извирајќи етимолошки од латинскиот збор *superanus*, подоцна е преземен во француската терминологија како *souveraineté*, оригиналното значење на суверенитетот е еквивалент на врховна власт. Меѓутоа, историски, но и низ практичната употреба, тој одамна го надмина ова традиционално значење. Во 16 век, Жан Боден го користи овој концепт во насока на јакнење на моќта на францускиот крал врз феудалците, олеснувајќи го така преминот од феудализам кон граѓанско општество/национална држава. Томас Хобс е мислителот кој е најзаслужен за модерното сфаќање на суверенитетот, поради тезата дека во секоја вистинска држава мора да постои тело или личност со апсолутна власт да донесува/прогласува закони. Оспорувањето на ова овластување е, според него, еднакво на фактичко уништување на единството и целовитоста на државата. Теориите на Џон Лок и на Жан-Жак Русо се темелат на претпоставката за постоење на формален или неформален општествен договор меѓу граѓаните за тоа кому ќе му ја доверат суверената власт нужна заради заедничка заштита. Врз овие постулати подоцна се засновува доктрината на народен суверенитет која има свој највисок израз во американската декларација на независноста од 1776 година. Францускиот устав од 1791 година додава нова димензија на суверенитетот преку одредбата дека „суверенитетот е еден, неделив, неотуѓив и непренослив; тој ѝ припаѓа на Нацијата“. Така, идејата за народниот суверенитет остваруван примарно од граѓаните се комбинира со идејата за национален суверенитет реализиран преку организирана држава и нејзините органи. Теориски и практично, постојат различни варијанти на сфаќањето на суверенитетот и неговиот носител зависно од моделот на политичкиот систем, односно практичната примена на принципот на поделба на власта. Доктрината на државен суверенитет доживува нов развој во 20 век под влијание на политиколозите како Леон Диги, Хуго Крабе и Харолд Ласки, кои ја развиваат теоријата на плурален суверенитет (плурализам) чиј носител не е единствен, туку се наоѓа во бројните политички, економски, социјални и верски групации кои доминираат во управувањето со државата. Со други зборови, локусот на суверенитетот не лежи во едно место/една институција, туку се поместува од една во друга општествена група која е доминантна во даден момент.

Внатрешен суверенитет е поим кој се однесува на правото и можноста на секоја држава да го определува својот внатрешен политички поредок и начин на управување, како и моќ да ги носи и спроведува правилата на однесување за своите жители на сопствената територија.

Надворешен суверенитет претставува способност на државата да дејствува на меѓународен план како еднаква со другите суверени држави.

Народен суверенитет е првенствено политички концепт. Тој првенствено се однесува на создавањето на правото или неговото реформирање како израз на волјата на граѓаните изразена преку уставот, изборот на власта и етаблирањето на корпусот на човекови права. Идејата дека суверенитетот произлегува и им припаѓа на граѓаните како колектив, и дека тие имаат право да го делегираат на своите избрани претставници, е централна за сите теории на општествен договор, и е основен постулат на демократските теории и практики.

Меѓународното право и суверенитетот: Внатрешната димензија на суверенитетот е од огромно значење за развојот, кохезијата и поредокот во секоја држава, но нејзината надворешна димензија е од уште поголемо значење за државата како меѓународен субјект. Односот на суверенитетот и однесувањето во меѓународните односи е и прашање поврзано со принципот на владеење на правото. Уште Боден го поставува прашањето за тоа дали суверенот е над законите, односно дали тие го обврзуваат. Меѓутоа, уште тогаш се наметнува уверувањето дека дури и суверенот, врховната власт оличена во државните институции, е обврзана да почитува одредени норми кои произлегуваат од божјото право, од природното право или од здравиот разум, како и правото кое е заедничко за сите нации (*jus gentium*). Во современи услови, зборуваме за ограничување на суверенот од уставот (уставно-правните норми), но и од меѓународните норми прифатени од цивилизираните народи и инкорпорирани во меѓународните конвенции, на кои обично државите им пристапуваат и по пат на ратификација ги претвораат во дел на своето внатрешно право. Во услови на меѓународна анархија, државите го прават тоа по доброволен пат, односно со проценка дека националните интереси ќе ги заштитат подобро доколку се активен член во меѓународните организации и асоцијации. Посебен проблем во овој контекст претставува состојбата во која на меѓународен план моќта станува повлијателна и позначајна од правото (*might is right*). Првите рестрикции на апсолутниот суверенитет на државите се појавуваат на преминот од 19 кон 20 век, односно со Хашките конвенции од 1899 и 1907 година, а потоа и во Повелбата на Лигата на народите, Брајан-Келоговиот пакт и Повелбата на ООН (во понатамошниот текст: Повелбата). Сепак, неспорно е дека еден од базичните принципи на Повелбата е оној за суверената еднаквост на државите, т.е. на сите нејзини членки.

Несуверени држави: Пред донесувањето на Повелбата во меѓународната арена се прави дистинкција помеѓу целосно суверени држави и другите категории држави со различен степен на сувереност. Акцентот не бил ставен на правните разлики помеѓу колониите, заштитените држави, протекторатите и државите под сизеренска власт на друга држава, туку на практичната разлика помеѓу самоуправуваните и несамуправуваните држави. Овие разлики се бришат не само со Повелбата, туку првенствено со антиколонијалните и народноослободителни движења во земјите од Третиот свет, кои постепено стекнуваат статус на суверени држави и се интегрирани во системот на ООН. Сепак, и покрај формално-правните параметри, во меѓународната политика и во академската мисла се користат термините протекторати или полупротекторати за државите во кои надворешните фактори играат голема улога во одржувањето на поредокот и креирањето на политиките.

Споделен или заеднички суверенитет: Концептот на апсолутен суверенитет нема трајна основа, бидејќи многу скоро по појавата на идејата се покажува дека тој е бесмислен и невозможен, и на домашен и на надворешен план. Од една страна, демократските принципи водат до потреба од контрола на власта, а меѓународната меѓузависност доведува до нужност од соработка врз основа на заемно прифатени принципи и правила. Концептот

на споделен суверенитет, во современиот период, се обидува да го даде одговорот на прашањето како може да се спречат државите да вршат тешки злоупотреби врз човековите права на сопствените граѓани. Според оваа теорија, меѓународните организации кои можат да употребат правна или друга принуда можат да дејствуваат во насока на спречување на таквите дејствија, тогаш кога државите не ги извршуваат клучните суверени функции во насока на обезбедување на безбедноста и благосостојбата на своите граѓани. Теоријата на поделен суверенитет ја доведува во прашање традиционалната претпоставка за врховна власт во рамки на државната територија. На пример, претпоставката дека воспоставувањето на Меѓународниот кривичен суд може да го наруши суверенитетот и демократската контрола внатре во државата се отфрла поради тоа што граѓаните можат да го поделат суверенитетот помеѓу државните и меѓународните институции, а сето тоа во согласност со нивното демократско право на самоопределување. Теоријата на поделен суверенитет ги застапува универзалните и принципиелни ограничувања на државниот суверенитет заснован на *jus cogens* нормите врз основа на меѓународно-правните норми за забрана на кршење на базичните човекови права.

Ограничен суверенитет: Иако теоријата е согласна дека не постои апсолутен суверенитет и дека секој суверенитет е ограничен во извесна смисла и во извесен степен, сепак теоријата на ограничен суверенитет е позната како доктрина на Брежњев од времето на воената интервенција на Варшавскиот договор врз Чехословачка во 1968 година. Ограничувањата на суверенитетот тогаш беа оправдувани со социјалистичкиот интернационализам, а се реализираа во фактичка, правна, политичка и воена смисла. Според некои автори, оваа теорија доживува препород во новите меѓународни рамки, како обезбедување на лојалност од членките на одредена воено-политичка групација и/или алијанса. Вредностите на колективот се наметнуваат како примарни над националните интереси, па и демократските постулати.

Слаби држави: Под овој поим се подразбира широк спектар држави во кои слабоста на државата се изразува во различни степени и форми. Тие воглавно се опишуваат како држави во кои е доведен во прашање општествениот договор, кои се социјално, етнички или верски фрагментирани, во кои економијата е слаба, а корупцијата висока, постојат внатрешни тензии и непочитување на владеењето на правото. Во слабите држави власта има тешкотии да ги обезбеди основните претпоставки за нормален живот и благосостојба на граѓаните, што поради својата инхерентна слабост, што поради неподготвеноста на елитите да го остваруваат општото добро. Слабите држави се разликуваат од пропаднатите држави само според интензитетот на слабостите кои ги наведовме. Од академска гледна точка, прашањето за фрагилноста (кршливоста или слабоста) на државата е проследено со богата дебата, но и голема конфузија, која се огледува во термилолошките финеси и нејаснотии во однос на дефинирањето на тоа што е неуспешна држава (failed state). Така, во теоријата се среќава мноштво називи за слични појави, како „слаби“, „фрагилни“, „пропаднати“, „квази-држави“ и сл. Во поново време, се употребува една сложена кратенка FFCS (failed, fragile and collapsed states), која ги опфаќа сите овие степени на слабост и/или нефункционалност на државата.

Меѓународни интервенции постоеле низ целата историја на човештвото, но денес поинаква легитимација на правото да се интервенира во внатрешните работи на суверена држава. Во 90-тите години на 20 век оваа теорија се заснова на тезата дека извозот на либералната институционална рамка на политичка демократија и слободен пазар е гаранција за мирот и развојот. Интервенциите, со други зборови, се инструменти за ширење

демократија, според теоријата на либерален мир или демократски мир. Оттогаш, оваа теорија доживува сериозни критики поради залагањето дека либералните институции не можат да се извезуваат, да се наметнуваат одозгора надолу и да бидат функционални, првенствено во делата на Роланд Парис, на што се надоврзуваат многу други автори.

Меѓународен стејтбилдинг: Теоријата и политиката на меѓународен стејтбилдинг е тесно поврзана со концептот на слаби (и/или пропаднати) држави. Според некои теоретичари, слабоста и неуспешноста на државата претставува еден од најзначајните надворешно-политички предизвици на современоста. Клучен одговор на овој предизвик е токму политиката на надворешна асистенција во вид на меѓународен стејтбилдинг. Според Фукујама, централно прашање за иднината на светскиот поредок е да научиме како подобро да го изведуваме процесот на градење на држави. Изградбата на државата (стејтбилдинг, state-building) се дефинира како целно насочена акција за развивање на капацитетот, институциите и легитимитетот на државата во поглед на еден ефективен политички процес на преговарање на заемните барања помеѓу државата и општествените групи. Стејтбилдингот се објаснува како интеракција на три фактори: а) постоење на политички (мировен) договор, б) државен капацитет и одговарање на социјалните потреби, и в) општествени очекувања и перцепции. Од сите нив зависи легитимитетот на државата, и консеквентно – нејзината стабилност. Оваа дефиниција на Организацијата за економски развој (OECD) е фокусирана на тезата за општествен договор.

Западен Балкан претставува политички неологизам создаден во институциите и терминологијата на Европската унија (во понатамошниот текст: ЕУ, Унијата), а се однесува на земјите од бивша Југославија минус Словенија (и подоцна Хрватска) плус Албанија. Терминот, којшто е промовиран во 90-тите години на 20 век е кованица која никогаш немала ни историска, ни географска основа, но е навлезен во толку широка употреба што се среќава и во теоријата и во практиката. Иако заземаме критички став кон ваквото групирање на државите од регионот на Балканот, сепак го користиме од практични причини, но низ критичка призма. Во ова истражување сепак, фокусот на анализата го ставаме во три држави кои се сметаат за слаби, а се на колосекот на европската интеграција и се предмет на европскиот стејтбилдинг преку политиката на проширување на ЕУ и политиката на условување.

3.1.3. Основно истражувачко прашање

Основното истражувачко прашање гласи: Дали и како влијаат политиката и механизмите на меѓународниот стејтбилдинг врз редефинирањето на суверенитетот во државите на Западен Балкан?

3.1.4. Други истражувачки прашања

Како други истражувачки прашања ги номинираме следниве:

- Какво е значењето на концептот на суверенитет во 21 век?
- Која е суштината на меѓународниот стејтбилдинг?
- Кои се механизмите на меѓународниот стејтбилдинг?
- Дали државите од Западен Балкан се вистински држави или (полу)протекторати?
- Какви се ефектите од долгогодишните меѓународни интервенции врз државите на Западен Балкан?

- Какви се перспективите за демократска консолидација на државите на Западен Балкан?
- Какви се перспективите за европска интеграција на државите од Западен Балкан, како мерка за успешноста на меѓународниот стејтбилдинг?

4. Идентификување и формулирање на истражувачкиот проблем

Уште од Вестфалскиот мировен договор (1648), главно начело на постоењето на хармонични меѓународни односи е начелото на суверенитет, заедно со принципот на немешањето во внатрешните работи на суверените држави. Овој концепт, иако номинално вграден во темелите на ООН, сепак останува само нормативна вредност, која во практиката неретко се игнорира или крши на отворен или помалку отворен начин. Потврда за тоа се војните водени со посредник (war by proxy) или примената на Брежњевата теорија на ограничен суверенитет во рамките на Варшавскиот договор.

Меѓутоа, во периодот кој настапи по (наводното) завршување на Студената војна, дојде до зголемување на бројот на внатрешни оружени судири за сметка на намалувањето на опасноста и на конкретните примери на меѓудржавни војни. За ова особено придонесоа насилните дезинтегративни процеси кои ги потресоа бившите социјалистички федерации, како СССР и СФРЈ, а потоа и ефектите на глобализацијата и ширењето на демократија, на сличен начин, создадоа голем број држави кои не ги исполнуваа(т) т.н. Веберијански критериуми за суверена држава, а првенствено преку ерозија на принципот на монопол на употребата на оружана сила од страна на државниот апарат. Англиската школа на меѓународни односи излезе со теоријата за силни и слаби држави, а наскоро на академската сцена се дефинираше концептот на неуспешни/слаби/распаднати држави во кои е нужно да се интервенира заради заштита на човековите права и воспоставување на елементарни услови за организиран живот. Во контекст на ова се јавуваат и некои други теории и концепти, како „одговорност да се заштити“ и „човекова/хумана безбедност“. Сите тие, на еден или друг начин, ја легитимираат потребата од меѓународна интервенција. Но, во практиката, некоординираниот пристап на меѓународните институции и организации, како и скриените и спротивставени национални интереси на нивните држави-членки, резултираа(т) со такви стратегии, политики и барања во однос на владите на земјите предмет на интервенциите, коишто неретко се контрадикторни и неефикасни, што предизвикуваат и/или ги засилуваат токму оние фактори коишто довеле до неуспешноста на државите, односно до ерозија и деградирање на државниот суверенитет, пролонгирање на конфликтот и зголемување на нивото на чувството на небезбедност. Со други зборови, ефектите се обратни од посакуваното и декларираното, со што генерално се намалува можноста за разрешување на внатрешниот конфликт и создавање општествена кохезија преку политичкиот процес.

Практиките на меѓународниот стејтбилдинг, како облик на инвазивна форма на регулација на проблемите со стабилноста и за јакнење на капацитетите во постконфликтните држави, се користат како изговор и прикривање на моќта на неоколонијалните и неолибералните политики кои се применуваат како „лек“ во одредени делови на светот. Освен тоа, тие доведуваат до практично негирање на одговорноста за негативните ефекти кои се должат токму на ваквата терапија од страна на меѓународните фактори. Нешто слично се случува и во засегнатите држави од Западен Балкан. Имено, стејтбилдингот се користи од страна на меѓународната заедница како рамка за контрола и

за регулација на политиките на овие држави. Како резултат на ваквото практикување на моќ, доаѓа до деградирање на државниот суверенитет, кој станува само номинален и ограничен лимитиран, и кој во крајна инстанца, го слабее политичкиот процес, се дискредитира владеењето на правото и се губи довербата во националните институции.

Анализата на промените на државниот суверенитет предизвикани од страна на политиките на меѓународниот стејтбилдинг во регионот кој од политички причини се именуваа како Западен Балкан, а во кој постојат неколку држави со различен степен на неуспешност и фрагилност, може да овозможи суштински да се разбере соодносот помеѓу надворешната интервенција и суверенитетот. Ова истражување ќе се обиде да го истражи деградирањето на државниот суверенитет во државите од Западен Балкан и да докаже дека политиката на меѓународниот стејтбилдинг е една од главните причини за ограничување на суверенитетот, паралелно со јакнењето на одликите карактеристични за неуспешните држави.

5. Цели на истражувањето

5.1. Научна цел на истражувањето

Научната цел на истражувањето се состои во разбирањето на развојот на концептот на меѓународен стејтбилдинг и неговото влијание врз редефинирањето на суверенитетот во државите од Западен Балкан. Истражувањето настојува да разбере и предвиди како таа динамика влијае врз внатрешниот и надворешниот суверенитет и капацитетите на посочените држави, да ги согледа клучните релации и меѓузависности во периодот од 1991 до 2018 година.

5.2. Практична цел на истражувањето

Практичната цел на истражувањето се состои во разбирањето како политиката на меѓународен стејтбилдинг, и особено на политиката на проширување на ЕУ, придонесува во остварувањето и манифестацијата на државниот и на народниот суверенитет во регионот. Научените лекции од досегашното искуство, преточени во теориски засновани заклучоци, ќе помогнат во детектирањето на внатрешните слабости во земјите од Западен Балкан, и на начините на нивно отстранување со сопствени капацитети. Исто така, овие сознанија можат да бидат од полза за ЕУ како клучен регионален чинител и потенцијален глобален чинител во насока на поцелисходно дејствување во функција на јакнење на внатрешните капацитети на идните држави членки. Истовремено, тоа ќе придонесе кон детектирање на потребните услови и механизми за унапредување на меѓусебната координација и соработка како оптимален одговор на заедничките глобални предизвици. Исто така, практичната цел ја согледуваме и во потребата Република Македонија во рамките на своите аспирации за полноправно членство во ЕУ, и понатаму како полноправен член на ЕУ, врз основа на доброто разбирање на динамиката на односите, да се позиционира и работи на најоптимален начин во функција на заштита и реализација на своите национални интереси и во унапредувањето на општата регионална и глобална рамка за соработка.

5.3. Задачи на истражувањето

Задачите на истражувањето се следни:

- Истражувањето треба да овозможи да го разбереме досегашниот развој на политиката на меѓународен стејтбилдинг и истиот да го ставиме во контекст на динамиката на промени на глобалниот поредок;
- Истражувањето треба да покаже дали механизмите на меѓународен стејтбилдинг соодветствуваат на потребите на државите кои се објект на интервенција, но и на меѓународните ентитети кои се инволвирани во нивното управување;
- Истражувањето треба да ги открие разликите помеѓу нормативното (вредносното) и стварното/фактичкото, односно да ги евалуира објективно ефектите на меѓународниот стејтбилдинг во посочените држави;
- Истражувањето треба да ги посочи актерите кои се директно инволвирани во политиката на меѓународен стејтбилдинг и да ги открие неусогласените пристапи и „терапии“, заедно со нивните негативни ефекти и контраиндикации;
- Истражувањето треба да ги дефинира основните механизми и цели на меѓународниот стејтбилдинг;
- Истражувањето треба да покаже дали ЕУ е соодветно институционално организирана за да ги извршува ефективно задачите на надворешна асистенција;
- Истражувањето треба да ги доближи односите меѓу меѓународниот стејтбилдинг и идејата за глобално управување;
- Истражувањето треба да ја преоцени идејата и начинот на остварување на концептите на државен, национален и народен суверенитет во државите на Западен Балкан.

6. Образложение на работните хипотези

Како најсоодветна за нашето истражување ја определивме следнава хипотетска рамка.

6.1. Општа хипотеза

Рedefинирањето на концептот на државен суверенитет во државите од Западен Балкан е резултат на политиката на меѓународниот стејтбилдинг.

6.2. Посебни хипотези

- Концептот на неуспешни држави послужи како основа за игнорирање/заобиколување на принципот на државен суверенитетот во земјите во кои се интервенира;
- Новата меѓународна констелација настаната по 90-тите години доведе до ерозија на рамката на ОН за државниот суверенитет;
- Политиката на меѓународниот стејтбилдинг стана фактор кој овозможи ерозија на врските помеѓу моќта и одговорноста;
- Екстерните механизми за регулација го поткопуваат традиционалното право на политичко самоопределување и автономија.

- Интервенциите го поткопуваат суверенитетот, па државите кои се предмет на вакво дејствување остануваат без самоуправувачки капацитет, им недостасува легитимен авторитет и стануваат сè послаби.
- Меѓународниот стејтбилдинг го рedefинира суверенитетот и го сведува на државен/административен капацитет наместо да биде израз на политичка независност;
- Колку повеќе државата е објект на меѓународен стејтбилдинг, толку помалку наликува на традиционална држава;
- Политичката одговорност за креирањето на политики исчезнува со отстранувањето на суверенитетот;
- Redefинирање на суверенитетот во таканаречен „споделен суверенитет“ отвора можност на екстерните актери да влијаат врз домашните структури на државата.
- Формално - правно и фактички, државите во Западен Балкан се ставени во подредена положба во однос на западните држави како последица на меѓународниот стејтбилдинг.
- Државите од Западен Балкан не се независни политички субјекти способни за самовладеање.

Варијабли

Во основниот хипотетички модел меѓународниот стејтбилдинг е поставен како независна варијабла. Тој влијае на државниот, националниот и народниот суверенитет на државите во кои се интервенира. Директно, со самото свое формирање врши влијание врз земјите кои се цел на интервенцијата, а и индиректно, посредувано преку степенот на меѓузависност. Затоа, во улога на посредувачка варијабла се поставува меѓузависноста. Степенот на меѓузависност влијае на содржината и карактерот на суверенитетот. Во овој модел, во улога на зависна варијабла се јавува суверенитетот на државите во кои се интервенира.

Индикатори

- институционални форми (органи и тела) на соработка на државите од Западен Балкан со ЕУ, НАТО и другите меѓународни институции и организации;
- документи за стратешките партнерства и државни актери;
- заеднички изјави на политичките водства од државите на Западен Балкан и на претставниците на меѓународната заедница;
- одржани самити и нивни одлуки за иднината на Западен Балкан;
- институционални и други показатели за степенот на демократизација на државите од Западен Балкан;
- уставно-правна и законска регулатива на земјите од Западен Балкан;
- изведени операции и мисии на меѓународните организации во земјите од Западен Балкан;
- статистички податоци за економските, демографските, развојните и безбедносните параметри важечки за земјите од Западен Балкан;
- статистички податоци за степенот на трговска поврзаност и меѓузависност на земјите од Западен Балкан со меѓународните фактори.

7. Научна методологија

7.1. Истражувачка стратегија

Бидејќи акцентот е ставен на разбирањето на развојот, улогата и функциите на меѓународниот стејтбилдинг и неговите ефекти врз суверенитетот на државите од Западен Балкан, во ова истражување ќе примениме индуктивна или квалитативна истражувачка стратегија.

Имајќи ги предвид поставените цели и формулираните хипотези, се наметнува потребата од континуиран процес на собирање и испитување на собраните факти, врз основа на кои се донесуваат соодветни заклучоци, како и потребата од изведување на нови искази. За таа цел ќе бидат применети методски постапки, анализа, дескрипција, компаративниот метод, синтеза, генерализација. Заклучоците ќе се изведат со помош на индукцијата и дедукцијата. Бидејќи во истражувањето ќе бидат вклучени и емпириски податоци, интервјутото и набљудувањето, исто така, ќе бидат искористени како методолошки постапки за добивање на податоци.

Овој истражувачки потфат, во основа, може да се определи како теориско, дескриптивно и експланаторно истражување од интердисциплинарен карактер и опфаќа подрачја од меѓународните односи и меѓународната безбедност. Тоа претставува комбинација од теориско истражување на концептот на суверенитетот и влијанието на ефектите на политиката на меѓународниот стејтбилдинг во нееднакво развиените држави од Западен Балкан. Експланаторниот метод ќе помогне во истражувањето на концептот на суверенитет во меѓународните односи, неговата појава во меѓународниот систем, влијанието на ефектите на политиката на меѓународниот стејтбилдинг и причините и последиците по меѓународната безбедност и меѓународните односи со редефинирањето на концептот на суверенитет. Методолошкиот пристап кој се примени во истражувачката стратегија примарно се базира на индуктивната постапка. Со квалитативна анализа се стекнаа одредени релевантни сознанија од теориска, но и од практична природа кога станува збор за концептот на суверенитет и неговото редефинирање под влијание на политиката на меѓународен стејтбилдинг и последиците кои ги предизвикува безбедноста и меѓународните односи во постконфликтните држави во балканскиот регион.

7.2. Методолошки постапки за собирање и анализа на податоците

Во текот на истражувањето се применети повеќе методи:

- Пред сè, методот на концептуална анализа, односно анализирање на централните поими на истражувањето.
- Понатаму, компаративниот метод, особено во делот на разбирањето на влијанието на пристапите на меѓународните актери во одделните земји на Западен Балкан, како и за воочување на меѓусебните сличности и разлики во нивните ефекти и каузалната поврзаност.
- Метод на анализа на содржина преку анализа на документите на ЕУ и на стратегиските партнери на земјите на Западен Балкан, на регулативата и јавните политики, како и анализа на досега спроведените истражувања. Анализа на документите ќе се примени врз најрелевантните официјални документи врзани со развојот на државните капацитети на земјите на Западен Балкан, документите

на највлијателните глобални и регионални меѓународни организации, на највлијателните земји членки на тие организации, релевантните неофицијални документи и статистичките извори, во периодот 1991-2018 година. Покрај анализата на примарните извори - нормативните акти, стратегии, извештаи и други официјални документи, како и релевантни говори и обраќања, изјави, медиумски написи и персонални интервјуа, истражувањето ќе користи и широк дијапазон на секундарни извори, првенствено, релевантна научна литература.

Со истражувањето се настојува, со примена на неколку методолошки постапки на собирање, анализа и интерпретација на податоците, да се направи систематизирана и конзистентна текстуална целина. Притоа, како основна методолошка постапка, односно техника на собирање податоци, ќе се користи анализата на содржина на меѓународни документи, конвенции, стратегии, но и расположливи статистички показатели, извештаи и анализи на меѓународни организации и тинк-тенкови, кои се однесуваат на рedefинирање на концептот на суверенитет и политиката на меѓународниот стејтбилдинг генерално, но и поединечно на одредени маркантни примери во меѓународниот систем. Во истражувањето се користени секундарни извори на податоци, научна и стручна литература од области кои третираат вакви прашања, разни државни документи од безбедноста и меѓународните односи, одлуки, анализи и заклучоци.

8. Очекуван научен придонес и значење на истражувањето

Истражувањето ги продлабочува сознанијата за суштината на меѓународниот стејтбилдинг, како облик на меѓународна интервенција во слабите и неуспешни држави. Истовремено, истражувањето треба да ни ги доближи комплексните релации меѓу инструментите на надворешната интервенција, како и на различните актери кои ги применуваат, во даден момент и на дадена територија. Ова истражување даде поблиски координати за местото на механизмите на меѓународниот стејтбилдинг во вкупниот инструментариум на меѓународниот интервенционизам, нивното значење и нивниот потенцијал, а особено каузалниот однос со суверенитетот на државите во кои се интервенира.

Истражувањето треба да ја потврди нашата почетна претпоставка дека меѓународниот стејтбилдинг има моќ директно да влијае врз рedefинирањето на теорискиот концепт и на практичниот израз на суверенитетот во земјите кои се сметаат за европска или светска периферија.

Во контекст на претходното, очекуваме истражувањето да ја потврди нашата почетна позиција дека меѓународниот стејтбилдинг е инструмент за трансферирање на надворешно-политичките интереси на моќните земји врз слабите држави, при што се создава однос на ограничен суверенитет и одговорност пред меѓународните актери, а не пред сопствените граѓани и демократска јавност.

Се очекува ова истражување да ја збогати критичката научна мисла од областа на меѓународната безбедност и меѓународните односи, и аналогно на тоа, да ја истакне потребата од ревидирање на политиките на меѓународниот стејтбилдинг во државите од Западен Балкан, со цел да се врати „сопственоста на државата“ во рацете на граѓаните од овие држави.

9. Примена на резултатите од истражувањето

Земјите од регионот наречен Западен Балкан се сè уште на меѓународен крстопат, и предмет на спротивставени и контроверзни прогнози: додека за едни, регионот е влезен во фаза на стабилизација и демократизација, со реални шанси за интеграција во евроатлантските и европските интегративни форуми, за други - тие се и натаму извор на опасност по регионалниот и светскиот мир и безбедност. Имајќи го предвид фактот дека и покрај поместувањето на фокусот на интересот кон други кризни региони, сепак и овој останува исклучително релевантен како „линија на огнот“ во т.н. Втора студена војна и крстосница на бројни интереси во растечкиот мултиполарен систем, сметаме дека прашањето на (не)успехот на досегашните напори на меѓународниот фактор е во директна корелација со (не)сопсобноста на овие држави да одговорат на надворешните притисоци, а истовремено да опстанат како кохезивни политички заедници (идејата на народен суверенитет). Дури и прашањето за нивниот државен суверенитет и опстанок и натаму е на агендата на бројни аналитички центри. Токму затоа, отпорноста (resilience) на овие држави е од клучно значење за безбедноста, стабилноста и развојот на европскиот континент. Оттаму, аналитичкото согледување на динамиката на развојот на меѓународниот стејтбилдинг, и реалните перспективи за европска интеграција, е од суштинско значење за проектирањето на идната сеопфатна политичка, економска и безбедносна рамка за овие држави и нивните граѓани.

Разбирањето на овие процеси создава предуслови да се дојде до солидни претпоставки како понатаму ќе се развиваат овие држави, односно дали европската перспектива е реална во контекст на новиот меѓународен поредок. Членството во ЕУ е клучен стратегиски приоритет на нашата држава. Оттаму, треба поблиску, на аналитичен начин и во континуитет да се запознаваме со развојот и динамиката на инструментите на ЗНБП и поместувањата во меѓународниот поредок. На тој начин, меѓу другото, ќе изградиме поголема свесност за целите и капацитетите на оваа специфична политика, како и перспективите на нејзиниот натамошен развој. За Република Македонија е од извонредно значење одблиску да ја следи оваа динамика и да извлекува соодветни сознанија и заклучоци.

10. Концептот на суверенитет во меѓународниот систем

10.1. Историјат на концептот на суверенитет

Државниот суверенитет е основен концепт на политичките науки, но и на теоријата и практиката на меѓународниот систем, кој ја отелотворува идејата за врховна и независна власт на државата во рамките на нејзините територијални граници. Концептот на државен суверенитет се појавува постепено низ вековите, а е обликуван од различни историски и политички влијанија. Идејата за суверенитетот се поврзува со формирањето на современите национални држави по завршувањето на Триесетгодишната војна во Европа и потпишувањето на Вестфалскиот мировен договор во 1648 година, кога „војната ја направи државата и државата направи војна“ според познатиот слоган на Чарлс Тили кој се однесува на процесите на градење на државите во раната современа Европа.

Сепак, корените на ова поимање на суверенитетот можат да се најдат уште во антиката, каде што филозофи како Аристотел и други филозофи вклучени во размислувањата за идејата на државата го анализирале концептот на суверенитет. Во средниот век, концептот на суверенитет станува предмет на контроверзии и дебати во филозофските и политичките кругови, а заради неговата тесна поврзаност со концептот на државата, владеењето и демократијата, суверенитетот зазема централна улога во политичката теорија и меѓународните односи. Во меѓународното право, суверенитетот е една од најконтроверзните идеи, според Џон Боли, кој го гледа како атрибут на државата и забележува интимна поврзаност помеѓу овие два концепта. Според него, конфликтите помеѓу државите се структурални и ендемски, додека соработката е стратешка, но кривка. Меѓународната интеракција и размената претставуваат предизвик за суверенитетот на државите, кој треба да се регулира и менаџира.¹

Во современите меѓународни односи суверенитетот најчесто се однесува на политичката и правната автономија, односно на уставната независност. Тој е првенствено правен концепт кој се одликува со карактеристиките на неусловеност и неделивост. Меѓутоа, неговата теориска рамка и содржина, како и практичната примена се менуваат низ времето во зависност од историските околности. Така на пример, пред деколонизацијата во минатиот век, форматот на државниот суверенитет беше само еден од повеќето различни видови на меѓународен статус на политичките ентитети, но заедничка карактеристика на овие алтернативни форми беше правната субординација на ентитетите во однос на некоја странска сила, односно постоеле различни степени на суверенитетот.

Во суштина, историјата на суверенитетот може да се разбере низ две широки тенденции кои се манифестираат во политичката мисла. Развојот на системот на суверени држави којшто кулминира со Вестфалија ја претставува првата тенденција во чиј контекст суверенитетот станува проминентна идеја во делата на Жан Боден, Жан-Жак Русо и Томас Хобс и други филозофи. Втората тенденција се однесува на ограничувањето на сувереноста на државата кое започнува по Втората светска војна и продолжува низ развојот и јакнењето на меѓународното право и практиките за заштита на човековите права, одговорноста за заштита, како и низ процеси слични на оној кој доведе до европската интеграција. Очигледно е дека суверенитетот во сите негови варијации е под константен и интензивен

¹ Boli, John. "3. Sovereignty from a World Polity Perspective" In *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities* edited by Stephen D. Krasner, 53-82. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2001. <https://doi.org/10.7312/kras12178-005>

предизвик како резултат на економската глобализација, комуникациите и брзиот меѓудржавен трансфер на луѓе, идеи и капитал. Формите на државниот суверенитет се зачувани, но суверенитетот постојано се рedefинира, при што се нагласува важноста на уставно-правната рамка на државната форма, истовремено напуштајќи ја политичката содржина на самоуправавањето и автономијата.² Современите закани по безбедноста дополнително влијаат врз трансформацијата на концептот, поради појавата на новите заболувања, деградацијата на животната средина, меѓународниот тероризам, мигрантските кризи, организиран криминал, и секако - војната.³ Овие закани претставуваат тригер за иницирање на прашањето за способноста на суверените држави да ги контролираат ваквите проблеми.

За време на средновековната и ренесансната ера, мислителите како Боден и Хуго Гроциус дадоа значаен придонес во развојот на концептот на суверенитет, залагајќи се за апсолутна и неделива власт на суверениот владетел во рамките на државата, нагласувајќи ги принципите на природното право и легитимноста на државната власт. Просветителскиот период донесе длабоки промени во политичката мисла, што имаше длабоко влијание врз концептот на државниот суверенитет. Филозофите како Русо и Хобс воведоа нови идеи кои го обликуваа современото разбирање на суверенитетот. Влијателното дело на Русо, „Општествениот договор“, ја предложи идејата за народен суверенитет, тврдејќи дека изворот на политичкиот авторитет е кај народот. Овој поим го оспори традиционалното разбирање на суверенитетот што му е доверено исклучиво на владетелот, нагласувајќи ја улогата на согласност и колективната волја на управуваните. Спротивно на тоа, „Левијатан“ на Хобс се залага за апсолутен суверенитет, нагласувајќи ја потребата од моќна централна власт за одржување на редот и безбедноста.

Понатаму, американската и француската револуција претставуваа значајни пресвртници во концептуализацијата на државниот суверенитет. Овие настани кои ги предизвикаа постоечките монархиски системи, воспоставија нови модели на управување кои ставија акцент на народниот суверенитет и правата на поединците. Американската револуција резултираше со креација на Соединетите Американски Држави како суверен ентитет, со уставно загарантирани принципи на народен суверенитет, ограничена владина моќ и индивидуални права. Француската револуција пак, со своите идеали за слобода, еднаквост и братство, исто така, одигра клучна улога во обликувањето на концептот на државниот суверенитет. Во тој момент се појави поимот национален суверенитет, нагласувајќи ја колективната волја на нацијата како врвен извор на политички авторитет.

Во 19 и почетокот на 20 век се случија значителни промени во интерпретацијата и примената на државниот суверенитет. Индустијализацијата, технолошкиот напредок, национализмот и подемот на меѓународното право придонесоа за овие промени. Индустијализацијата, исто така, донесе економски и воени иновации, предизвикувајќи ги традиционалните поими за суверенитет засновани на територијална контрола. Подемот на национализмот како фактор ја истакна важноста на самоопределувањето и идејата дека нацијата треба да поседува своја држава. Дополнително, развојот на меѓународното право

² Chandler, David. *Empire in Denial: The Politics of State-Building*. Pluto Press, 2006. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18fs393>.

³ Jacobsen, Trudy. 2016. *Re-Envisioning Sovereignty*. Routledge.

обезбеди рамка за регулирање на интеракциите помеѓу државите, со што се изврши и влијание врз практикувањето на она што значи суверенитет.

10.1.1. Средновековните и ренесансните мислители и нивниот придонес кон концептот

Обидот за анализирање на внатрешната структура на државата го означува зачетокот на теоријата на суверенитетот. Политичките филозофи од минатото сметале дека мора да постои ентитет кој ја поседува врховната легислативна моќ и/или врховна политичка моќ.⁴ Дефинирањето на овој концепт е особено тешко поради огромниот дијапазон на значења, употреби и генерално разбирање за тоа што всушност опфаќа самиот термин. Со цел да се објасни овој поим, логично е најнапред да се направи обид етимолошки да се дефинира терминот *суверенитет*.

Поимот за првпат се среќава во употреба во 14 век и потекнува од латинскиот збор *superanus* кој во превод значи господар, управител, а подоцна е преземен во француската терминологија како *souveraineté* со значење еквивалент на врховна моќ.⁵ Речникот Мериам – Вебстер го дефинира суверенитетот како слобода од надворешна контрола или автономија.⁶ Иако, како концепт, суверенитетот не постоел пред 16 век, феноменот сепак бил дел од политичката реалност. На пример, Аристотел во своите дела не го споменува терминот „*суверенитет*“, но зборува за потребата од врховна власт која ќе биде суверена. Средниот век и ерата на ренесансата обезбедија плодна почва за развој на политички и филозофски идеи, кои одиграа клучна улога во обликувањето на концептот на државниот суверенитет. Двајца мислители, Боден и Гроциус, се издвојуваат по нивниот значаен придонес во овој дискурс.

Жан Боден (1530 – 1596), францускиот правник и политички филозоф, се смета за една од клучните фигури во формулирањето на современиот концепт на суверенитет и е првиот кој направил концептуална анализа и предложил систематска формулација на оваа идеја. Тој на суверенитетот гледа како на идеја за врховна, трајна и неделива моќ која се карактеризира со можноста да креира закони без согласноста на другите.⁷ Практично, на овој начин, Боден дава поддршка на моќта на францускиот крал во борбата против побунетите феудалци, со што се овозможува преминот од феудализмот кон граѓанското општество и градењето на националните држави. Во шестото поглавје од неговото дело *Метод за лесно разбирање на историите (Methodius ad Facilem Historiarum Cognitionem – 1566)* Боден дискутира за природата на суверенитетот, кој на латински го нарекува *soverinitas* и со користење на компаративниот историски метод тој ги класифицира минатите и тогашните држави и империи низ призмата на римското право, односно според значењето на термините *summum imperium* (највисока власт) и *merum imperium*

⁴ Malanczuk, Peter. 1997. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London: Routledge.

⁵ The Editors of Encyclopedia Britannica. 2014. "Sovereignty | Politics". In *Encyclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/sovereignty>.

⁶ Merriam-Webster. 2019. "Definition of SOVEREIGNTY". Merriam-Webster.com. 2019. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sovereignty>.

⁷ Bodin, Jean, and Julian H Franklin. 1992. *On Sovereignty : Four Chapters from the Six Books of the Commonwealth*. Cambridge: Cambridge University Press.

(неквалификувана власт).^{8,9} Во неговото дело „Шесте книги за републиката“ (1576), Боден ја истражува природата на политичкиот авторитет и улогата на суверенот во државата, фаворизирајќи ја апсолутната монархија и терминот „суверенитет“ го користи со цел да ја дефинира врската помеѓу владата и народот, односно владетелот и владеаните во една политичка заедница, а ова дело се смета како можност тој да ја покаже својата лојалност и да ја освои наклонетоста на тогашниот нов крал Хенри III.¹⁰ Тој го елаборира концептот на суверенитетот во контекст низ повеќе практични примери и според него суверенитетот претставува највисока, апсолутна и трајна моќ врз граѓаните и поданиците во републиката. Терминот „суверенитет“ во Боденовиот дискурс се однесува на реалноста на највисоката унифицирана моќ, наспроти потчинетата децентрализирана моќ и според тоа претставува прашање на пирамидален авторитет. Хиерархиската структура на владеење во општеството опишана во Шесте книги преку користење на терминот *суверенитет* е со цел да се постави носителот на врховната власт на врвот од пирамидата на авторитетот. Првиот елемент на суверенитетот кој означува дека „моќта треба да биде трајна“ се однесува на владетелите кои претставуваат индивидуи на кои им е дадена довербата и се чувари на суверената моќ, сè додека тоа е според волјата на луѓето или принцот на кој му е доверена таа моќ и не биде отповикана.¹¹ Другата карактеристика која Боден ја идентификува е апсолутната моќ. Тој пишува дека суверените принцови „не одговараат“ пред никого, освен пред Бога. Природните и божествените закони претставуваат една целина и се однесуваат на принципите на правдата и рационалноста (разумот). Овој врховен закон претставува основа за лимитирање на врховната моќ на три начини: (а) почитување на договорите, (б) респект кон приватната сопственост и како последица на претходните два, (в) согласност за плаќање на даноци.¹² Иако Боден зборува за идејата за апсолутен суверенитет, тој сепак ги става природните и божествените закони над суверенот, од што имплицитно може да се заклучи дека апсолутен суверенитет не постои.

Холандскиот хуманист, правник и филозоф Хуго Гроциус, познат и како „татко на меѓународното право“, дава значаен придонес во оваа сфера. Неговите дела за суверенитетот, меѓународните права за трговија и нормите за праведните војни се сметаат за фундамент на теориите за меѓународниот правен поредок. Имено, неговото дело „Законот за војна и мир“ од 1625 година¹³ ги испитува принципите што ги регулираат односите меѓу државите каде е истакната важноста на природното право како основа за меѓународниот поредок. Гроциус е убеден дека секоја држава¹⁴ е формирана од страна на заедница на индивидуи кои создаваат граѓанско општество и дека секое општество кое поседува соодветни претставнички институции се смета како држава, а државата ја смета

⁸ János, Friedrich Engel. 1945. “Method for the Easy Comprehension of History. By John Badin. Translated by Beatrice Reynolds. [Records of Civilization: Sources and Studies, Austin P. Evans, Editor.] (New York: Columbia University Press. 1945. Pp. Xxix, 402. \$6.00.)“. The American Historical Review 51 (1). <https://doi.org/10.1086/ahr/51.1.90>.

⁹ Lindfors, Tommi. n.d. “Bodin, Jean | Internet Encyclopedia of Philosophy“. Internet Encyclopedia of Philosophy. Accessed December 5, 2023. <https://iep.utm.edu/jean-bodin/>.

¹⁰ Ibid..

¹¹ Beaulac, Stephane. 2003. “The Social Power of Bodin’s ‘Sovereignty’ and International Law“. Melbourne Journal of International Law 4 (1-28). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=439940.

¹² Ibid.

¹³ Grotius, Hugo. 1625. “The Rights of War and Peace (2005 Ed.) Vol. 1 (Book I) | Online Library of Liberty“. Online Library of Liberty. Indianapolis: Liberty Fund. 1625. <https://oll.libertyfund.org/title/grotius-the-rights-of-war-and-peace-2005-ed-vol-1-book-i>.

¹⁴ Во неговите дела Гроциус го користи терминот *res publica*.

за предмет на суверенитет. Основната идеја за начинот на кој Гроциус го опишува концептот на суверенитет е таа дека преку општествениот договор се создава суверено тело кое потоа ќе може да го практикува суверенитетот преку или со помош на магистрат (поглавар или извршен чиновник).¹⁵ Понатаму, Гроциус го објаснува суверенитетот поврзувајќи ја политичката и меѓународната мисла како врховно право на владеење (*summum imperium*). Системите на правата радикално се менуваат преку начините на кои луѓето одбираат да ги предадат овие права и како резултат на тоа општествата би се разликувале според тоа како ги организираат суверените моќи, односно според неговата терминологија - заеднички (споделен) суверенитет. Исто така, значајно е да се истакне дека Гроциус ја поддржува идејата дека владетелите смеат да ги казнуваат останатите народи низ целиот свет, идеја која ги легитимизира европските колонијални политики врз овие народи.¹⁶

Иако и Боден и Гроциус дадоа значителен придонес во разбирањето на суверенитетот, нивните перспективи се разликуваат во одредени аспекти. Фокусот на Боден е првенствено на внатрешните аспекти на суверенитетот, нагласувајќи ја врховната власт на владетелот во државата, залагајќи се за неопходноста од силна централна власт за одржување на редот и безбедноста. Спротивно на тоа, Гроциус става поголем акцент на надворешните аспекти на суверенитетот, испитувајќи ги правата и обврските на државите во нивните меѓусебни интеракции, истакнувајќи ја важноста на согласноста, меѓусебното признавање и придржувањето кон принципите на природното право во меѓународните односи. Свкупно, идеите изнесени од Боден и Гроциус одиграа клучна улога во обликувањето на концептот на суверенитет. Акцентот на Боден на внатрешната власт и истражувањето на меѓународното право од страна на Гроциус ги поставија темелите за понатамошните дебати и размислувања за суверенитетот, воспоставувајќи рамки кои продолжуваат да влијаат на разбирањето за државната моќ и автономија во современиот меѓународен систем.

10.1.2. Суверенитетот во европската просветителска ера

Периодот на просветителството значи битна промена во политичката и филозофската мисла, која длабоко влијаеше врз концептот на суверенитет. Човекот кој е најмногу заслужен за современото сфаќање на терминот е англискиот филозоф Томас Хобс. Најпознатото негово дело „Левијатан“ објавено три години по Вестфалскиот мировен договор во 1651 го значи почетокот на новиот период на меѓународните односи во кој беа потребни нови правни норми и принципи.¹⁷ Во ова дело, Хобс се осврнува на неопходноста од силна централна власт за одржување на редот и стабилноста. Тој зборува за теоријата на апсолутен суверенитет и тврди дека државата (или според Хобсовата терминологија, републиката) е апсолутна, суверена и секуларна и како есенцијални карактеристики ги поседува монополот на насилство и ги контролира законите по политичката стабилност.¹⁸ Според него, во државата треба да постои личност или група на индивидуи кои мораат да

¹⁵ Tuck, Richard. 1999. *The Rights of War and Peace : Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford England: New York.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Janis, M. Weston. 1993. "Sovereignty and International Law: Hobbes and Grotius". *Social Science Research Network*. Rochester, NY. 1993. <https://ssrn.com/abstract=1114164>.

¹⁸ Lemetti, J. 2012. *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*. The Scarecrow Press, Inc, Lanham, Toronto, Plymouth, UK.

имаат неприкосновена и апсолутна власт за донесување на закони¹⁹ и споделувањето на таа власт би значело уништување на единството на државата.²⁰ Постулатите искажани во „Левијатан“ ја ставаат на пиедестал суверената држава. Идејата е дека суверенот ја има врховната и апсолутна моќ, која се легитимира со заеднички договор дека институциите на суверената моќ секогаш се најдобрата опција за организирање на политичкото општество.²¹ Хобсовата идеја за избегнување на перпетуалното војување кое егзистира во „природната состојба“ на човекот е создавање на општествен договор и пакт со кој граѓаните ќе ги отстапуваат своите вродени слободи и права на суверенот, кој ќе ги владее, но и ќе им ги гарантира животот, безбедноста и поредокот. Владетелот би бил носител на апсолутна моќ.²² Хобсовата суверена држава го произведува клучниот дел од идеолошката и дипломатската машинерија потребна за функционирање на структурата на светската политика креирана во Вестфалија.²³

Англискиот филозоф Џон Лок, дава фундаментален придонес за формулирање на современата теорија на ограничена власт, односно на либерализмот. Во неговото творештво се откриваат темелните поставки на современиот филозофски емпиризам и на политичкиот либерализам. Во политичките науки Лок е познат по тоа што е поборник на ограниченото владеење/власт и неговата теорија ги нагласува правата на поединците. Според Лок, луѓето се родени со определени природни права, вклучувајќи ги правото на живот, слободата и сопственоста. Тие природни права се неприкосновени и сите институции на власт мораат да ги почитуваат. Ваквата концепција за природни права била револуционерна во тој период кога многу држави биле под апсолутна монархиска власт. Суверенитетот, според Лок, не е природна состојба, туку е изграден договор помеѓу луѓето. Тој тоа го нарекува „општествен договор“ - идеја која поинаку ја развива и францускиот филозоф Жан-Жак Русо. Тргувајќи од теоријата на природното право и општествениот договор, Лок тврди дека, луѓето формираат влада со цел да ги заштитат своите природни права, а во случај кога власта не ги заштитува правата на граѓаните, тие имаат право да ја сменат. Од друга страна пак, тој тврди дека и владите имаат обврска кон своите граѓани и имаат лимитирана моќ и дека политичката моќ треба да се заснова на согласност на управуваните и дека владите постојат за да ги штитат правата и интересите на граѓаните, а во спротивно можат да бидат и соборени под одредени околности. Понатаму, Лок се залага за потребата од постоење на формален или неформален општествен договор меѓу граѓаните за тоа кому ќе ја доверат суверената власт во замена за заедничка заштита.²⁴ Овие идеи на Лок поставија ограничувања на практикувањето на суверенитетот, тврдејќи дека на владетелите кои ги прекршуваат природните права на граѓаните може праведно да се спротивстават. Неговите теории ја поставија основата за развојот на либералната демократија и идејата за ограничена власт.

Францускиот филозоф и политички теоретичар Жан Жак Русо (1712 – 1778) слично на Лок, во неговото дело „Општествениот договор“ (1762) ја промовира идејата за постоење на општествен договор за заедничка заштита на граѓаните, сугерирајќи дека доколку

¹⁹ Hobbes, Thomas. 1651. *Leviathan, Or, the Matter, Form, and Power of a Common-Wealth Ecclesiastical and Civil*. London : Printed for A. Crooke.

²⁰ Ibid.

²¹ Lemetti, 2012.

²² May, Gita, Robert N. Bellah, David Bromwich, and Conor Cruise O'Brien. *The Social Contract and The First and Second Discourses*. Edited by Dunn Susan. New Haven; London: Yale University Press, 2002.

²³ Janis, 1994.

²⁴ Locke, John, and Lee Ward. 2016. *Two Treatises of Government*. MA: Hackett Publishing Company, Incorporated.

граѓанското општество или државата би се засновала на вистински општествен договор како израз на општата политичка волја, тогаш граѓаните во замена за нивната независност би добиле подобар вид на слобода, односно вистинска политичка слобода.²⁵ Во овој влијателен трактат, Русо ја испитува основата на политичката легитимност и односот помеѓу поединецот и државата. Тој го воведува концептот на народен суверенитет, сугерирајќи дека изворот на политичкиот авторитет е кај народот. Според Русо, поединците доброволно влегуваат во општествен договор, формирајќи колективно политичко тело каде што престојува суверенитетот. Оваа идеја ја нагласува важноста на согласноста и колективната волја на управуваните, предизвикувајќи го традиционалниот поим за суверенитет доверен исклучиво на владетелот.

Иако Хобс, Лок и Русо придонесоа за современото разбирање на концептот на суверенитет, нивните идеи се разликуваат во одредени аспекти. Русо ја истакнува колективната волја и согласност на управуваните, залагајќи се за народен суверенитет и директна демократија. Спротивно на него, Хобс се залага за апсолутен суверенитет и потребата од силна централна власт за да се спречи општествената дезинтеграција. Идеите на Лок се фокусираат на заштитата на индивидуалните права и потребата од ограничена владина моќ. Додека Русо и Хобс ставаат поголем акцент на авторитетот на државата, перспективата на Лок ја истакнува важноста на заштитата на индивидуалните права и слободи. Боден и Хобс, пак, под влијание на религијата верувале дека суверенот треба да биде одговорен пред Бога и најверојатно пред некој природен закон во одредена форма, а законот претставувал наредба од суверенот, која потекнува од неговата волја, а должноста да се почитува е апсолутна. Лок и Русо за разлика од Боден и Хобс, сувереноста ја гледаат во колективот на граѓаните (општествениот договор) во рамките на државата.

Сепак, несомнено е дека идеите на овие филозофи играат инструментална улога во трансформација на традиционалното поимање на овој концепт. Нивните идеи кои се фокусираа на народниот суверенитет, апсолутниот суверенитет и заштитата на индивидуалните права, го револуционизираа разбирањето на политичкиот авторитет. Тие го оспорија традиционалното разбирање на суверенитетот како ексклузивно право на владетелот или државата, воведувајќи ги концептите на народен суверенитет, ограничена власт и заштита на индивидуалните права, со што се поставија основите за подемот на системите на демократско управување и признавањето на индивидуалните слободи во контекст на државната власт.

10.1.3. Влијанието на американската и француската револуција

Американската и француската револуција се, исто така, клучни историски настани, кои имаа големо влијание врз еволуцијата на концептот на суверенитет. Американската револуција, која се случуваше во периодот помеѓу 1765 и 1783 година, претставуваше значајна пресвртница во борбата за суверенитет и самоопределување, кога се појавија обидите за ослободување од британската колонијална власт и воспоставување на нова држава заснована на ново разбирање на суверенитетот. Инспирирани од овие постулати за идејата за суверенитетот, се засновува доктрината за народен суверенитет одразена во

²⁵ Wraight, Christopher D. 2008. *Rousseau's The Social Contract: A Reader's Guide*. Continuum International Publishing Group. London.

американската Декларација на независност од 1776 година.²⁶ Оваа декларација прокламира дека власта ги црпи своите легитимни овластувања од согласноста на управуваните/народот, нагласувајќи ја важноста на народниот суверенитет. Декларацијата, исто така, ги потврдува вродените права на живот, слобода и потрага по благосостојба, нагласувајќи ја идејата дека суверенитетот е во рацете на народот и дека власта постои за да ги заштити овие основни права.

Оттука може да се забележи дека врз природата на оваа декларација огромно влијание имаат теориите на Лок, Русо, Хобс и други политички теоретичари од тоа време. Декларацијата за независност ги истакнува фундаменталните постулати на доктрината на природните права и на општествениот договор. Во неа се тврди дека британската влада никогаш не ја поседувала суверената моќ над колониите и дека британската кралска фамилија континуирано ги нарушувала договорите помеѓу кралот, како владетел, и колонизираниот американски народ како завладеан.²⁷ Уставот на САД, дополнително го зацврсти концептот на суверенитет во американски контекст. Тој воспостави федерален систем, балансирајќи ја моќта меѓу националната влада и индивидуалните држави. Во него е наведена поделбата на овластувањата, вклучително и поделбата на власта меѓу извршната, законодавната и судската власт, обезбедувајќи систем на проверки и рамнотежи. Оваа распределба на овластувањата го одрази признавањето на заедничкиот суверенитет помеѓу централната власт и државите, зацврстувајќи ја идејата дека суверенитетот не го поседува исклучиво еден ентитет.

Француската револуција (1789 – 1799) беше уште еден трансформативен период кој го преобликува концептот на суверенитет. Овој бурен период на општествени, политички и економски пресврти, доведе до соборување на монархијата и пораст на републиканските идеали. Преку Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот, усвоена од Националното собрание во 1789 година, беа артикулирани клучните принципи на Француската револуција. Тогаш беа прогласени еднаквоста на сите граѓани пред законот, заштитата на индивидуалните слободи и идејата дека суверенитетот е во нацијата. Декларацијата го отфрли божественото право на кралевите и ја потврди идејата за народниот суверенитет, како основа на политичкиот авторитет. Во краткотрајниот француски устав од 1791 година, иако содржел фундаментални контрадикторности, е забележана нова димензија на концептот на суверенитет. Со овој устав се менува улогата на кралот со што се имплицира дека неговата моќ потекнува од народот и правото, а не од божественото право или т.н. национален суверенитет. Сепак, овој тип на конституционална монархија се покажува како нефункционална. Француската револуција беше сведок на значајна централизација на моќта додека револуционерната влада се обидуваше да ја консолидира власта. Оваа централизација, отелотворена во Комитетот за јавна безбедност, а подоцна и во владеењето на Наполеон Бонапарта, го оспори традиционалното разбирање на суверенитетот што го има монархијата. Беше истакната развојната природа на суверенитетот и потенцијалните тензии помеѓу народниот суверенитет и концентрацијата на моќта.

²⁶ Американската декларација за независност со која американските колонии ги прекинуваат политичките врски со Велика Британија. Office of the Historian. 2018. "The Declaration of Independence, 1776". State.gov. 2018. <https://history.state.gov/milestones/1776-1783/declaration>.

²⁷ Jefferson, Thomas, and Thomas Perkins Abernethy. (1774) 1976. A Summary View of the Rights of British America (1774). New York Scholars' Facsimiles & Reprints.

10.1.4. Еволуција на суверенитетот во 19 и 20 век

Периодот од 19 и 20 век беше сведок на значајни трансформации во концептот на суверенитетот. Овој период беше обележан со обемни политички и територијални промени кои имаа длабоко влијание врз поимањето на концептот на суверенитет, евидентно во делата на тогашните политички теоретичари и нивните обиди за дефинирање на концептот. Така Жорж Сел (1878 – 1961), француски правник и филозоф го дефинира суверенитетот како „компетенција на компетентност“, сакајќи да укаже на моќта на правниот субјект (државата) слободно да ги самоопредели своите права и должности. Оваа дефиниција се базира на концептот на апсолутен суверенитет развиен од страна на Боден за кој републиката претставува суверена моќ.²⁸ Германската теорија за државата пак прави јасна дистинкција помеѓу концептот на суверенитетот и концептот на државата, каде се истакнува дека индивидуалните држави можат да го задржат својот статус како држава без да поседуваат суверенитет. Фразеолошката варијација на старата дефиниција гласи: Суверенитетот е највисоката, правно независна и примарна моќ.²⁹ Руската дефиниција за концептот на суверенитет, по многу нешта, е слична со онаа на западот, во која се идентификуваат два есенцијални атрибута на сувереното државништво: идејата за супрематија во рамките на одредена територија (внатрешниот аспект) и независност на меѓународната арена (екстерниот аспект). Според тоа, суверенитетот претставува способност на државата да ги одредува сопствените внатрешни и надворешни политики (вклучувајќи го и правото да избира сопствена форма на владеење) без никаква субординација на друга надворешна власт. По Втората светска војна, концептот на суверенитет за Советскиот сојуз претставуваше правна бариера „на патеката на империјалната експанзија“, но служеше и како офанзивно орудие на пропагандата, „слоган во народно-ослободителните борби на истокот“. Став на почит кон суверенитетот за остварување на советските надворешно-политички интереси, експлицитно признаен од страна на советските теоретичари во меѓувоенниот период.³⁰

Концептот на суверенитет во меѓународниот систем уште од неговите зачетоци во средниот век претставува идеја која е вкоренета во историјата на модерните европски држави. Тесната поврзаност со концептот на државата, владеењето и демократијата го прават суверенитетот една од најконтроверзните идеи во меѓународното право. Различните сфаќања на државите во светот за тоа што означува концептот на суверенитет и начините на организација на домашните државни институции претставува уште една причина за контроверзии и нејасности во академските и политичките елити.

10.1.5. Дефинирање на суверенитет

Суверенитетот и неговите значења, како што можеше да се види во објаснувањата на разните филозофи во различни временски периоди, варираше во текот на историјата, но сепак постои едно суштинско разбирање за суверенитетот, а тоа е: врховна власт во рамките на одредена територија. Историските варијанти може да се разберат низ три димензии:

²⁸ Pharand, Donat. 1994. “Perspectives on Sovereignty in the Current Context: A Canadian Viewpoint”. *Canada-United States Law Journal* 20 (January): 19. <https://scholarlycommons.law.case.edu/cuslj/vol20/iss/7>.

²⁹ Schmitt, Carl, and George Schwab. 1988. *Political Theology Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, Mass. Mit Press.

³⁰ Campbell, John C., and Robert A. Jones. 1990. “The Soviet Concept of ‘Limited Sovereignty’ from Lenin to Gorbachev: The Brezhnev Doctrine”. *Foreign Affairs* 69 (3): 185. <https://doi.org/10.2307/20044461>.

носителот на суверенитетот, апсолутноста на суверенитетот и внатрешната и надворешната димензија на суверенитетот. Кратката дефиниција, која беше дадена погоре, и трите димензии на суверенитетот претставуваат важни аспекти на овој концепт. Прво, *носителот на суверенитетот* ја поседува власта/авторитетот и таа власт ја добива од заеднички признат извор на легитимитет - природен закон, мандат, наследено право, устав, па дури и меѓународно право. Второ, доколку суверенитетот е предмет на власт, тоа означува дека *власта е врховна*. Оваа врховност сугерира дека не постои повисок авторитет од носителот на суверенитетот.³¹ Последниот составен дел на суверенитетот е *територијалноста* која е карактеристика и на политичката власт. Територијалноста е принципот со кој членовите на заедницата се дефинираат и препознаваат и се истакнува дека припадноста потекнува од нивната местоположба во границите на одредена територија. Ова е моќен принцип, но го дефинира ова членство на начин кој не кореспондира со идентитетот,³² бидејќи границите на суверената држава најчесто не го разграничуваат „народот“ или „нацијата“ и исто така може да опфаќа неколку вакви идентитети, впрочем како што покажуваат ириденстичките или движењата за самоопределување. Со самата припадност на одредена географска локација, луѓето припаѓаат на државата или потпаѓаат под власта на владетелот. Територијалноста претставува карактеристика на власта насекаде во светот. Дури и супранационалните и меѓународните организации како Европската унија (ЕУ) и Организацијата на обединетите нации (ООН) се составени од држави чие членство за возврат се дефинира територијално. Ваквата територијалност постоела во различни периоди и на различни места и во различни форми како, на пример, фамилијарно сродство, религија, племенско уредување, феудални врски кои претставувале еден вид на престиж, но во денешницата се забележува уште едно парадигматско поместување на концептот на суверенитет во меѓународниот систем. Теоретичарите на меѓународните односи ја истакнуваат сличноста на суверенитетот со институцијата за демаркација на земја, т.е. приватната сопственост и двата концепта водат потекло од идеите на Хобс.

Така Алан Џејмс сугерира дека суверенитетот може да постои или да биде отсутен и нема парцијалност,³³ но оваа апсолутност се однесува на спектарот на прашања врз кои носителот на власт е суверен. Кога државата е суверена, тогаш таа е категорично независна и не постои некаква меѓусостојба. Во меѓународното право се зачнати, па дури и признаени статусите како што се „старателство“ или „асоцијативно или здружено државништво“, но не означуваат полусуверенитет. Според Роберт Џексон, пак, овие се целосно различни категории.³⁴ Суверенитетот според Џејмс Крофорд претставува „лоцирање на врховната моќ во рамките на одредена територијална единица, која потекнува однатре и нема потреба да биде признаена од други држави. Демонстрирањето на капацитет за самоуправување создава кредибилитет и почит кој гарантира признавање.“³⁵ Боден и Хобс суверенитетот го замислуваат како апсолутен и безусловно ги опфаќа сите прашања во рамките на територијата, но денес повеќе држави-членки на ЕУ манифестираат неапсолутност. Тие се

³¹ Philpott, Daniel. 2001. *Revolutions in Sovereignty : How Ideas Shaped Modern International Relations*. Princeton N.J.: Princeton University Press.

³² Zaum Dominik. 2007. *The Sovereignty Paradox: The Norms and Politics of International Statebuilding*, Oxford: Oxford University Press.

³³ James, Alan. 1999. “The Practice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society”. *Political Studies* 47 (3): 457–73. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00212>.

³⁴ Jackson, Robert H. 1999a. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁵ Jackson, 1999a.

суверени во управување со одбраната, но не и во управување со своите валути, економските и социјалните политики, па дури и надворешните политики кои се администрираат во соработка со институциите на ЕУ и според надворешно-политичките цели на ЕУ.

Последниот дел кој го дефинира суверенитетот е внатрешната и надворешната компонента. На овој начин се опишуваат различните аспекти на суверенитетот кои коегзистираат и се присутни на секаде. Суверената власт се практикува во рамките на сопствените граници, но, исто така, и кон надворешните субјекти кои немаат право да се мешаат во сувереното владеење на државата. Според Краснер суверената држава мора да биде во можност да демонстрира политичка врховна власт на сопствената територија и независност во однос на другите држави, а не превласт на една држава врз друга.³⁶ Тој понатаму тврди дека внатрешниот суверенитет се однесува на структурата на власта во самата држава и способноста на овие структури ефективно да вршат регулативна улога.³⁷ Главен носител на надворешниот суверенитет уште од мирот во Вестфалија претставува државата. Мешањето во внатрешните работи на други држави стана нелегално со завршување на триесетгодишната религиозна војна. Во меѓународното право концептот на суверенитет означува надворешна сувереност. Краснер објаснува дека меѓународно-правниот суверенитет се однесува на меѓусебното признавање на државите, односно на статусот на политичкиот ентитет во меѓународниот систем и неговото основното правило е тоа дека признавањето се должи на фактот дека државата е јурисдикциски независен територијален ентитет и дека државите во меѓународниот систем се слободни и еднакви.³⁸

Алан Џејмс го споредува надворешниот суверенитет со конституционалната независност, односно слобода на државата од екстерни влијанија врз сопствените основни привилегии.³⁹ Исто така, екстерниот суверенитет зависи и од признавањето од страна на другите држави и ги воспоставува основните услови за меѓународните односи кои се базираат на тезата дека сите држави се еднакви и меѓусебно ги почитуваат интегритетот и автономијата, и дека нациите ќе ги почитуваат принципите на еднакви права и правото на самоопределување. Збирот на држави, кои се внатрешно и надворешно суверени, го сочинуваат меѓународниот систем во кој овие ентитети стапуваат во сојузи, тргуваат, војуваат и склучуваат мировни договори. Во класичното меѓународно право ефективноста на владеењето беше централна основа за сувереното државништво.

Суверенитетот според Вестфалскиот концепт, претставува правен идентитет на државата во меѓународното право. Тоа е концепт кој овозможува поредок, стабилност и предвидливост во меѓународните односи, бидејќи суверените држави се сметаат за еднакви, без разлика на компаративната величина или богатство. Концептот на суверенитет доживува редефиниција по Втората светска војна. Принципот на суверено еднакви држави е запишан во член 2.1 од Повелбата.⁴⁰ Во оваа Повелба се забележува симултан развој на идеите за „меѓународна заедница“ и „меѓународен устав“, два концепта насочени спротивно на традиционалното сфаќање на државниот суверенитет кој ја истакнуваше самодоволноста

³⁶ Krasner, Stephen D. 1999. *Sovereignty: Organised Hypocrisy*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400823260>.

³⁷ Krasner, Stephen D. 2001. *Problematic sovereignty: contested rules and political possibilities*. New York: Columbia University Press.

³⁸ Ibid.

³⁹ James 1999, p. 457–73.

⁴⁰ United Nations. 1945b. “Charter of the United Nations“. United Nations. 1945. <https://www.un.org/en/charter-united-nations>.

и одвоеноста на националниот политички систем.⁴¹ Понатаму, во 2001 година Меѓународната комисија за интервенции и државен суверенитет дефинира дека државниот суверенитет имплицира одговорност и примарната одговорност за заштита на граѓаните е на самата држава. На внатрешен план суверенитетот претставува капацитет за донесување на авторитативни одлуки имајќи ги предвид граѓаните и ресурсите во рамките на територијата на државата. Генерално, авторитетот на државата не се смета за апсолутен, туку ограничен и интерно регулиран со уставни аранжмани на поделба на моќ.⁴²

Концептот на „суверенитет како одговорност“, како што го опишува Дејвид Чандлер, претставува интересен пристап кон разбирањето на суверенитетот и неговата врска со стејтбилдингот и меѓународните регулаторни механизми. Оваа идеја ги става државите пред одговорност и ја препознава важноста на градењето на одржлива политичка инфраструктура потребна за нивниот опстанок. Според овој пристап, државите што не се способни да изградат стабилни политички и институционални системи се изложени на ризик од неуспех и нестабилност. Суверенитетот, како право на државите да се самоуправуваат без мешање однадвор, прераснува во предизвик во ситуации кога нема доволно капацитети да се извршат одговорностите поврзани со управувањето и развојот на државата. За овие држави суверенитетот се трансформира во медиум преку кој тие се интегрираат во мрежата на екстерна регулација. Во ваквиот поредок главна улога имаат екстерните регулаторни механизми кои се легитимираат преку улогата на меѓународните институции при одлучувањето за содржината на одговорностите за суверенитетот и држејќи ги државите одговорни за својот неуспех при практикувањето на суверенитетот.⁴³

Вудворд, во нејзиното дело „Идеологијата на неуспешните држави“ пристапува кон концептот на суверенитет со нов аспект, фокусирајќи се на одговорноста на државите и носителите на должности во спроведувањето на интернационалните норми и задолженија. Она што се разгледува како централен аспект на суверенитетот е способноста и волјата на државите да ги спроведуваат меѓународните норми и стандарди како дел од нивните задолженија и одговорности кон меѓународната заедница. Според неа, суверенитетот не би требало да се разбере само како право на државите да ги контролираат своите внатрешни работи, туку и како одговорност на државите да ги спроведуваат меѓународните стандарди и норми, вклучувајќи ги и човековите права, хуманитарните прашања, заштита на бегалци, отплаќање на долгови и други меѓународни обврски или накратко „меѓународно одговорна држава.“⁴⁴

10.2. Одликите на Вестфалскиот меѓународен поредок и суверенитетот

Вестфалскиот мировен договор, потпишан во 1648 година, е клучен настан во историјата на меѓународните односи кој има длабоко и трајно влијание врз концептот на државниот суверенитет. Договорот беше кулминација на преговорите што се водеа во

⁴¹ Fassbender, Bardo. 2009. *The United Nations Charter as the Constitution of the International Community*. Leiden: M. Nijhoff.

⁴² International Commission on Intervention and State Sovereignty. 2001. “*ICISS Report : International Commission on Intervention and State Sovereignty*“. Web.archive.org. December 2001. <https://web.archive.org/web/20070731161527/http://www.iciss-ciise.gc.ca/report2-en.asp>.

⁴³ Chandler, 2006b.

⁴⁴ Woodward, Susan L. 2017. *The Ideology of Failed States: Why Intervention Fails*. Cambridge, United Kingdom; New York, Ny: Cambridge University Press.

градовите Минстер и Оснабрик,⁴⁵ со што практично се стави крај на Триесетгодишната војна во Европа. Оваа војна беше сложен и разорен конфликт поттикнат од религиозни, територијални и борби за моќ меѓу европските држави, а Вестфалскиот мир не само што стави крај на војната, туку и воспостави нова рамка за меѓудржавни односи која ги нагласи принципите на државен суверенитет, немешање во внатрешните работи и територијален интегритет.

Со Вестфалскиот мировен договор како пресвртница, европските народи започнаа да го признаваат постоењето на независни суверени држави и правото на овие држави да управуваат со своите внатрешни работи без надворешно мешање. Спогодбата имаше за цел да создаде систем кој ќе ги спречи идните конфликти преку воспоставување рамнотежа на силите меѓу европските држави, почитување на автономијата и границите на секоја држава со што беше означено поместување од религиозната власт и феудалните хиерархии кон посекуларен и државно-центричен систем на меѓународни односи. Самиот израз „Вестфалски модел“ служи како органски инструмент, кој се користи за пренесување на огромната општествена моќ во заедничката свест на меѓународната заедница.⁴⁶ Вестфалскиот модел на меѓународен правен поредок, всушност, кажува дека мирот во Вестфалија претставува парадигматска промена на развојот на тогашниот државен систем. Двојните конгреси се сметаат како форум каде за првпат во историјата на меѓународните односи, две различни државни уредувања и политики стануваат суверени. Моделот на меѓународните односи во Европа беше драстично променет и над тристотини политички ентитети добија право да водат надворешни политики (да стапуваат во сојузи), а римскиот император не беше во можност да употреби сила во надворешната политика без согласноста на индивидуалните членови на Империјата.⁴⁷ Вестфалскиот модел, во тој период, претставуваше ново дипломатско уредување, поредок креиран од државите за државите, кој ги замени повеќето атрофирани правни остатоци на хиерахијата на чие чело беа Папата и Светиот римски император.⁴⁸

Периодот што им претходеше на мировните преговори беше обележан со значителни политички, религиозни и општествени пресврти, кои ги поставија темелите за појавата на нови идеи за државност и суверенитет. Аугсбуршкиот мир, потпишан во 1555 година, претходно се обиде да ги реши верските конфликти во Европа со усвојување на принципот „*cuius regio, eius religio*“ (чие царство, негова религија). Овој принцип му дозволуваше на секој владетел да ја одреди религијата во рамките на своето царство, ефективно институционализирајќи ги верските поделби. Сепак, Аугсбуршкиот мир се покажа како несоодветен за спречување на понатамошни верски конфликти и не успеа да ги реши

⁴⁵ Договорот од Оснабрик е потпишан помеѓу два политички ентитети - од една страна, шведската кралица и нејзините сојузници и Светиот римски хапсбуршки император и германските принцови. Договорот од Минстер е потпишан, исто така, помеѓу две групи, католичкиот крал на Франција и неговите сојузници од првата страна и императорот и принцовите од втората страна.

⁴⁶ Терминот „органски“ е искористен во овој контекст да значи особина на јазикот која дозволува зборовите и изразите симултано да бидат автономни и испреплетени заедно со она коешто го претставуваат. Идејата е поврзана со таканаречениот „Огден и Ричардс триаголник“ со којшто зборовите се сметаат за лингвистички знаци (симболи) кои индиректно ја претставуваат реалноста преку когнитивниот процес на човековиот ум со цел да комуницира во рамките на заедничката свест на општеството. Види: Richards, I A, C K Ogden, Bronislaw Malinowski, F G Crookshank, and John Constable. 2001. *Selected Works, 1919-1938. Vol. 2, the Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. London: Routledge.

⁴⁷ Holsti, Kalevi J. 1998. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴⁸ Ibid.

пошироките прашања за државниот суверенитет и територијалните спорови. Како резултат на тоа, триесетгодишната војна беше конфликт првенствено поттикнат од верските тензии меѓу протестантските и католичките држави во Европа каде основните верски спорови беа територијалните амбиции, борбите за моќ и желбата да се одржи или прошири влијанието.

Настаните кои водеа кон Вестфалскиот мир постепено ја трансформираа структурата на политичката моќ во Европа. Традиционалните феудални структури постепено го отстапуваа местото на централизираните национални држави, водени од фактори како што се консолидацијата на кралската власт, појавата на националните идентитети и подемът на комерцијалниот капитализам. Оваа промена создаде контекст каде државите сè повеќе се обидуваа да ја потврдат својата автономија и да ги заштитат своите интереси во променливиот геополитички пејзаж. Среди воените превирања, беа преземени дипломатски напори да се бара решение и да се стави крај на конфликтот. Преговорите, кои на крајот доведоа до Вестфалскиот мир, се одвиваа во текот на неколку години и вклучија претставници од различни европски сили, вклучувајќи ги и клучните актери: Франција, Шпанија, Холандија, Шведска и Римското Царство. Процесот беше сложен, при што преговорите се однесуваа не само на верските разлики, туку и на прашањата за територијалните граници, дипломатските протоколи и признавањето на независни суверени држави. Во неговото дело *Мирот на Вестфалија*, Лео Грос ја истакнува важноста која ја има 1648 година, која претставува точка на пресврт во организацијата на Европа подалеку од таканаречениот антички систем. „Вестфалија, за добро или лошо, го означува крајот на една епоха и почетокот на друга“, претставувајќи го големиот портал кој води кон новиот свет.⁴⁹

Несомнено е дека Вестфалскиот мир имаше далекусежни импликации за меѓународниот систем со кој се воспостави принципот на државен суверенитет, потврдувајќи ги правата на државите да управуваат со нивните внатрешни работи без надворешно мешање. Концептот на суверенитет стана централен во Вестфалскиот модел, кој ја нагласува еднаквоста на државите и принципот на немешање во внатрешните работи на едни со други. Суверената еднаквост на државите прерасна во јадрото на меѓународното право од завршување на триесетгодишната војна. Во овој контекст, Чарлс Рајн го објаснува Вестфалскиот мир како „означување на формалното признавање на државите како суверени и независни политички единици“.⁵⁰ Понатаму, канадскиот професор по право, Донат Фаранд за Вестфалскиот мир пишува дека „државната сувереност се прифати како принцип на меѓународното право“⁵¹, а во трудовите на Хуго Гроциус се среќава експлицитната претпоставка дека меѓународниот систем е сојуз на суверени држави.

Оттука може да се заклучи дека овој нов систем придонесе за развој на државно-центричен меѓународен поредок, каде суверените држави станаа примарни актери во глобалната политика. Разурнатата од војна и политички фрагментирана Европа, од тоа време, заедно со променливата динамика на моќ и појавувањето на „државноста“, создадоа услови за нова рамка која го нагласува државниот суверенитет и немешањето во внатрешните работи на други држави, со што се поставија темелите за современиот меѓународен поредок, обликувајќи го концептот на државниот суверенитет и влијаејќи на меѓудржавните односи во вековите кои следуваа.

⁴⁹ Gross, Leo. 1948. “The Peace of Westphalia, 1648-1948“. *The American Journal of International Law* 42 (1): 20–41. <https://doi.org/10.2307/2193560>.

⁵⁰ Rhyne, Charles S. 1971. *International Law: The Substance, Processes, Procedures and Institutions for World Peace with Justice*. Washington: CLB Publishers.

⁵¹ Pharand 1994, p. 19 - 20.

10.2.1. Клучни принципи воспоставени со Вестфалскиот мир

Вестфалскиот мир, вовеле неколку клучни принципи кои го обликуваа современиот меѓународен поредок и кои имаа за цел да ја поттикнат стабилноста, да спречат идни конфликти и да воспостават рамка за меѓудржавни односи засновани на концептите на државен суверенитет, територијален интегритет и немешање во внатрешните работи на другите држави. Еден од централните принципи утврдени со Вестфалскиот мир беше концептот на територијален интегритет. Во него се нагласува неповредливоста на границите на државите и нивното право да вршат ексклузивна контрола во рамките на нивните територии. Со признавањето на „светоста“ на границите, мировниот договор се обиде да воспостави стабилна рамка во која државите би можеле мирно да коегзистираат. Така, територијалниот интегритет стана основен принцип на Вестфалскиот систем, обезбедувајќи им на државите чувство на безбедност и овозможувајќи им да управуваат со своите внатрешни работи без надворешно мешање. Принципот признава дека територијата на една држава ја сочинува физичката и правната основа на нејзиниот суверенитет и, исто така, ја нагласува важноста од почитување на постојните граници, обесхрабрување акти на агресија или територијална експанзија од страна на други држави.

Понатаму, Вестфалскиот мир ја нагласи суверената еднаквост на државите и го легитимираше правото на суверените да владеат со своите народи слободно и без надворешни влијанија, без разлика дали ваквото екстерно мешање се базира на политички, правни или религиозни принципи. Со него се потврди идејата дека државите се засебни автономни политички ентитети со врховна власт во рамките на нивните територии. Овој принцип на државна автономија и еднаков суверенитет беше инструмент за дефинирање на правата и одговорностите на државите во меѓународниот систем. Така, круцијалниот елемент во мировните договори во Вестфалија - суверенитетот, го постави камен-темелникот на меѓународните релации кои се појавија во 1648, и кои имаа за цел да стават крај на големата војна и да се промовира мирот. Оттука може да се каже дека државниот суверенитет се карактеризира со две суштински димензии: внатрешна и надворешна. Внатрешно, тоа имплицира дека државите имаат овластување да одржуваат контрола врз сопствените работи без надворешни интервенции. Однадвор, тоа повлекува признавање на државите како правни и политички субјекти со право да се вклучат во дипломатски односи и да учествуваат во меѓународни организации. Значењето на суверената еднаквост лежи во нејзиниот капацитет да воспостави еднакви услови за игра меѓу државите, без оглед на нивната големина, население или богатство, а на помалите и помалку моќни држави им дава можност за еднакво учество и влијание во глобалните меѓународни односи. Дополнително, принципот на државна автономија им овозможува на државите да го практикуваат принципот на самоопределување и да ги обликуваат своите домашни политики во согласност со нивните уникатни културни, политички и економски околности.

Со принципот на немешање во внатрешните работи, се утврдува дека државите треба да се воздржуваат од мешање во внатрешните работи на другите држави. Во својата основа, принципот на немешање го отелотворува концептот на државен суверенитет, каде се тврди дека секоја држава поседува ексклузивна власт и контрола врз сопствената територија и популација. Со признавањето на суверенитетот, меѓународната заедница признава дека државите се еднакви и независни актери на глобалната арена и како такви, тие треба да го почитуваат меѓусебното право на самоопределување. Понатаму, овој поим го нагласува разбирањето дека државите имаат вродено право да ги одредуваат своите политички, економски и општествени уредувања без да се соочат со прекумерен надворешен притисок

или принуда. Овој принцип беше централен во нормативната структура на меѓународните односи, зајакнувајќи ја идејата дека надворешните актери, без разлика дали се држави или меѓународни организации, треба да се воздржуваат од интервенции во внатрешните работи на суверените држави.

Иако не е експлицитно споменат во Вестфалските документи, концептот на рамнотежата на силите беше имплицитно зајакнат со договорот. Со воспоставувањето на повеќедржавен поредок каде ниту една држава не може да доминира со другите, се нагласи поправедната распределба на моќта. Принципот на рамнотежа на моќта признава дека во анархичен меѓународен систем, државите се обидуваат да ги заштитат своите интереси и да ја задржат безбедноста преку формирање сојузи или барајќи рамнотежа со други држави. Исто така, се промовираше идејата дека стабилен меѓународен поредок може да се постигне преку распределба на моќта што спречува која било поединечна држава да стане премногу доминантна или да ги загрозува интересите на другите.

Во суштина, вестфалскиот систем одигра клучна улога во појавата на државно-центричниот меѓународен поредок кој значи отстапување од претходниот средовековен феудален поредок, каде што моќта беше централизирана во религиозните институции и монархии. Наместо тоа, овој систем го призна приматот на државата како примарен ентитет во меѓународните односи. Значењето на државно-центричниот меѓународен поредок лежи во неговото трајно влијание врз структурата и динамиката на глобалната политика, каде се создаде рамка во која државите станаа клучни актери во меѓународните односи, ангажирајќи се во дипломатијата, формирајќи сојузи и остварувајќи ги своите интереси врз основа на принципите на државниот суверенитет. Оваа промена ги постави основите за развој на меѓународното право, дипломатските протоколи и формирањето на организации како што се ООН кои служат како платформа за комуникација на суверените држави.

10.2.2. Дебата околу вестфалскиот концепт на суверенитет

Во општествените науки, мирот на Вестфалија се смета за камен-темелник на модерниот систем на меѓународните односи и се смета дека е еден од најважните мултилатерални мировни договори склучени во историјата на меѓународните односи до денешен ден. Еден од првите адвокати на реалистичката школа на меѓународните односи, Ханс Моргентау, тврди дека со завршувањето на триесетгодишната војна, суверенитетот како врховна моќ над одредена територија беше политички факт, означувајќи ја победата на територијалните принцови врз универзалната власт на императорот и папата и сепаратистичките аспирации на феудалните барони, односно дека Вестфалскиот мировен договор означува почеток на „златното доба на балансот на моќта“.⁵²

Преку признавањето на принципите на територијален интегритет, државен суверенитет и немешање во внатрешните работи, системот се обиде да воспостави основа за мир и стабилност. Сепак овој мир не успеа да ги реши прашањата за конструирање на правно-институционален систем за регулирање на односите помеѓу сè помоќните и централизираните ентитети на европскиот континент и да артикулира сет на правила надвор од мировниот договор од 1648. Со ова се отвори патот за нови ревизионистички аспирации помеѓу одредени клучни актери - држави. Важно е да се истакне дека од Вестфалија не произлегоа консултативни механизми, ниту, пак, системи за редовни конференции и не

⁵² Williams, Michael C. 2007. *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford ; New York: Oxford University Press.

постоеше основа за меѓународна соработка, со што не успеа ефективно да ја редуцира шансата за повторно појавување на вооружени судири во постконфликтниот период.⁵³

Вестфалскиот модел остави траен запис во меѓународниот систем и продолжува да ја обликува глобалната политика во 21 век и овие принципи и вредности остануваат релевантни за разбирање на динамиката на државноста и меѓудржавните односи. Клучното наследство на Вестфалскиот систем лежи во воспоставувањето на државниот суверенитет како основен принцип во меѓународните односи, ја призна автономијата и еднаквоста на државите, поставувајќи ги темелите на современиот државно-центричен меѓународен поредок. Со Вестфалскиот мир се стави крај и на религиозните прашања кои беа извор на хаос, бруталност и нетолеранција во Европа во тој период. Во овој контекст, Холсти верува дека поради успешноста на вестфалската религиозна формула, таа постана модел за други мировни договори како оној со кој се стави крај на војната помеѓу Шведска и Полска во 1660.⁵⁴ Овој мир ги легитимираше идеите за суверенитет и автономија од хиерархиска контрола и создаде рамка која ќе ја одржува политичката фрагментација во Европа. Во следните 300 години европските држави повеќекратно се повикуваат на принципите на Вестфалија со цел да се заштитат од оние кои имаат различна визија за европскиот поредок.⁵⁵ Оттука, може да се каже дека двата мировни договори успешно се справија со религиозните прашања, територијалните претензии и трансферот на моќта, но целта на Вестфалскиот договор не беше формирање на независни политики, а уште помалку независни држави. Напротив, империјалниот дух беше зачуван во институциите преку феудалните територијални врски или со рестрикција на привилегиите на принцовите за стапување во сојузи. Реалноста на терминот „Вестфалија“ не кореспондира со реалноста со која се асоцира „вестфалското државно уредување“. Вестфалскиот мир претставуваше момент каде различните политички ентитети и политики беа во потрага за поголема власт преку зајакнување на независноста. Оваа реалност е во дијаметрална спротивност и контраст со вестфалската догма, според која мирот сигнализираше почеток на една нова ера.

Додека основните принципи на Вестфалскиот систем остануваат релевантни, тековната релевантност на системот, исто така, лежи во еволуираното толкување на суверенитетот. Соочени со економската глобализација, транснационалните закани и регионалната интеграција, разбирањето на суверенитетот се прошири надвор од традиционалната вестфалска рамка. Во 21 век, сè повеќе се признава дека суверенитетот не постои изолирано, туку е под влијание на меѓусебно поврзаните глобални процеси. Тековната релевантност на Вестфалскиот систем лежи во неговиот капацитет да се приспособи на современите предизвици и да ги инкорпорира еволуирачките толкувања на суверенитетот. Додека основните принципи на државната автономија и еднаквост опстојуваат, разбирањето на суверенитетот се прошири за да се приспособи на сложеноста на современиот свет. Сепак, важно е да се напомене дека Вестфалскиот мир, кој за првпат, ја претстави и примени идејата за суверенитетот и поради таа причина претставува парадигматско поместување во развојот на актуелното државно уредување е историски неоснован.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Holsti, 1998.

⁵⁵ Ibid.

10.3. Видови и форми на суверенитет

Вестфалскиот модел на државен суверенитет, кој беше накратко анализиран, дава референтна точка за анализирање на варијациите на суверенитетот. Со цел државата да биде суверена треба да демонстрира внатрешна врховна власт на сопствената територија и надворешна политичка независност во однос на другите држави, а не превласт на една држава врз друга.⁵⁶ Тоа подразбира дека суверенитетот е претпоставка каде власта на државата има врховен авторитет и е независна. Сепак во актуелната констелација, меѓународната заедница е таа која го има последниот збор за тоа кои се потребите на суверенитетот и кои политички ентитети се квалификуваат да бидат суверени држави. Може да се заклучи дека државата е суверена доколку паралелно ги поседува сите привилегии на суверенитетот, односно има популација, територија и врховна власт во рамките на таа територија. Без разлика на бројноста на населението, богатството, воената моќ, суверените држави треба ги имаат истите правни привилегии и суверенитетот, исто така, претставува предмет на реципроцитет, односно секоја суверена држава ги има истите права и должности како и останатите суверени држави.⁵⁷

Во пракса терминот суверенитет се користи на различни начини. Во овој контекст, Краснер идентификува четири различни значења: меѓузависен суверенитет (*interdependence sovereignty*), домашен суверенитет, вестфалски суверенитет и меѓународно-правен суверенитет. Поединечно тој ги дефинира на следниот начин:

- Меѓузависниот суверенитет во суштина се поврзува со глобализацијата и означува способност на државата да го контролира движењето преку сопствените граници.⁵⁸;
- Домашниот или внатрешен суверенитет се однесува на структурата на власта во самата држава и способноста на овие државни структури ефективно да ги регулираат односите.⁵⁹ Прифаќањето или признавањето на одредена структура на власт е еден од аспектите на домашниот суверенитет, додека, пак, другиот аспект е нивото на контрола кое го поседуваат официјалните претставници. Добро уредени домашни политики поседуваат легитимни и ефективни структури на власт, додека, пак, државите кои се сметаат за слаби и/или неуспешни не поседуваат ниту еден од овие аспекти;
- Основното правило на вестфалскиот модел на суверенитет е тоа дека екстерните структури на авторитет треба да бидат исклучени од територијата на државата. Суверените држави не се само де јуре независни, туку и де факто автономни. Тој претставува институционален аранжман за организирање на политичкиот живот кој е базиран на два принципа: територијалност и исклученост на екстерните актери од домашните политики. Домашните структури на власт можат да бидат нарушени со присилни и доброволни постапки преку интервенција и покана, со што доаѓа до трансгресија на вестфалскиот суверенитет.⁶⁰ Фундаменталната норма на овој тип на суверенитет претполага дека државите постојат во

⁵⁶ Krasner, 1999.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Krasner, 2001.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Ibid.

специфични/одредени територии во кои домашните политички власти се единствените арбитри на легитимен однос.⁶¹

- Меѓународно-правниот суверенитет, пак, се однесува на меѓусебното признавање на државите, односно на статусот на политичкиот ентитет во меѓународниот систем. Основното правило на меѓународно-правниот суверенитет е тоа дека признавањето се должи на фактот дека државата е јурисдикциски независен територијален ентитет и дека државите во меѓународниот систем се слободни и еднакви.⁶²

Краснер, исто така, нагласува дека овие четири елементи на суверенитетот не се ниту логички, ниту емпириски поврзани во некаква органска целина. Меѓународниот правен суверенитет е потребен услов за владетелите да ја нарушуваат вестфалската сувереност, а вестфалскиот суверенитет не ја гарантира домашната контрола.⁶³ Ова подразбира дека државата може да поседува меѓународно-правен суверенитет и да биде признаена како држава од страна на други суверени држави, а истовремено да не биде во можност да го поседува и задржи меѓузависниот суверенитет и да ја контролира прекуграничната активност или да воспостави контрола и власт во рамките на сопствените граници кое потпаѓа под елементот на домашниот суверенитет.

Фоулер и Банк⁶⁴ имаат слични критериуми во кои се инкорпорирани три од четирите дефиниции на Краснер. Суверената држава мора да поседува *де факто* интерна врховна власт; суверенитетот имплицира на *де факто* екстерна независност, односно не постои екстерна контрола во внатрешноста на територијата и уставната независност на суверената држава е признаена од другите држави, аналогно на тоа *де јуре* независноста е есенцијална. Дуалитетот на суверенитетот означува внатрешна димензија која е заснована на односот на државата со граѓаните и екстерна димензија која ги администрира односите со другите држави. Двата критериуми се:

- Внатрешен суверенитет кој се однесува на државната одговорност, односно тоа значи дека суверенитетот е зависен од способноста на државата да ги обезбеди политичките добра за своите граѓани. Овој внатрешен суверенитет не е апсолутен и опстојува во различни степени. Добро организирани домашни политики поседуваат високи нивоа на државна одговорност и целосен суверенитет, додека, пак, слабите држави немаат висока организираност на политиките и нивниот суверенитет е ограничен.
- Екстерниот суверенитет, пак, се состои од два поделемента:
 - *Де јуре* признаеност на државната независност од страна на меѓународната заедница, односно државата во меѓународниот систем е слободна и еднаква и
 - *Де факто* екстерна независност, т.е. не постои екстерна контрола во внатрешноста на границите на државата.

Адлер-Нисен и Гамелтофт-Хансен, го структурираат суверенитетот во две димензии на инструментализација на побарувањата на власта кои се особено карактеристични за европските држави, а тоа се: хоризонтален и вертикален суверенитет. Различните актери и

⁶¹ Krasner 1999, p. 20-22.

⁶² Krasner 2001, p. 9.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Fowler, Michael Ross, and Julie Marie Bunck. 1996. *Law, Power, and the Sovereign State: The Evolution and Application of the Concept of Sovereignty*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.

во двете димензии имаат за цел симултано да ја подобрат автономијата и легитимитетот со стратешко одигрување на дискурзивната и легална структура на суверенитетот. Од една страна, вертикалната димензија на суверенитетот функционира со тоа што авторитетот стратешки се пренесува хиерархиски помеѓу различни политички и правни нивоа, со цел да се зајакне политичката автономија. Меѓународните и регионалните организации обезбедуваат особено корисен терен за ваквите стратешки потези и суверените побарувања се инструментализираат за да отворат нов простор за интер и транснационално донесување на одлуки. Во вертикалните игри политичките и административните елити одигруваат на различни правни и симболички структури поврзани со суверенитетот, со цел зајакнување на нивната автономија во домашната и меѓународната арена. Од друга страна, пак, хоризонталниот суверенитет се карактеризира со концептуалното развлекување на суверенитетот со цел да се опфатат активностите надвор од областа која традиционално е резервирана за практиките на врховната власт - националната територија. Тактички поместувајќи го суверенитетот надвор од националната територија и недржавните актери, се зајакнува политичката автономија, дури и се оправдува поради тоа што се носи со проблемите кои произлегуваат од процесот на глобализацијата.⁶⁵

10.3.1. Внатрешен и надворешен суверенитет

Концептот на суверенитет опфаќа различни димензии, вклучувајќи го надворешниот суверенитет, кој се однесува на независноста и признавањето на државата во меѓународниот систем и внатрешниот суверенитет, кој се однесува на вршењето на политичката власт во границите на државата. Внатрешниот суверенитет претставува фундаментална врска на власт во самата држава која е дефинирана помеѓу владетелите и владеаните и која обично е дефинирана од страна на уставот на државата и екстерниот авторитет претставува фундаментална врска на власт помеѓу државите, дефинирана од страна на меѓународното право.⁶⁶ Понатаму, Ејкхрст во неговите дела го опишува внатрешниот суверенитет како однос на претпоставениот кон своите потчинети во рамките на државата, додека, пак, екстерниот или надворешен суверенитет го претставува како однос на владетелот или државата кон другите држави.⁶⁷ Внатрешниот суверенитет ја опфаќа способноста на државата да наметне политички авторитет во нејзините територијални граници без надворешно мешање. Тоа се однесува на капацитетот на државата да управува со своето население, да донесува и спроведува закони, да одржува ред и да обезбедува јавни услуги. Внатрешниот суверенитет ја воспоставува легитимната власт на државата над нејзината територија и граѓаните, формирајќи ја основата на управувањето и политичкото одлучување во рамките на државата. Опсегот на внатрешниот суверенитет се протега во различни аспекти на внатрешните работи, вклучувајќи го и формирањето и спроведувањето на политиките, правдата, управувањето со јавните ресурси и одржувањето на општествениот поредок и е тесно поврзан со идеите за политички легитимитет, демократско владеење, правата и одговорностите како на државата, така и на нејзините граѓани. Политичката власт се однесува на признаената моќ и контрола што ја спроведува власта или државните институции врз населението и територијата и претставува основа за

⁶⁵ Adler-Nissen, R., Gammeltoft-Hansen, T. 2008. *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*, NY: Palgrave Macmillan.

⁶⁶ Anghie, A. 2005. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁷ Malanczuk, 1997.

способноста на државата да креира политики, да спроведува закони и да го обликува општествено-политичкиот пејзаж во рамките на државата. Легитимноста од друга страна, се однесува на прифаќање и признавање на политичкиот авторитет од страна на народот. Легитимноста обезбедува морална и правна основа за владеење, осигурувајќи дека практикувањето на политичката моќ се смета за праведно. Таа може да се изведе од различни извори, како што се конституционалните рамки, демократските процеси, историските традиции или ефикасната испорака на јавни добра и услуги. Легитимноста на власта влијае на нејзината способност ефективно да управува и одржува социјална кохезија, додека практикувањето на политичката власт ја обликува перцепцијата за овој легитимитет кај народот.

Сепак и покрај централната важност на внатрешниот суверенитет, тој се соочува со различни предизвици и сложености во 21 век. Глобализацијата, технолошкиот напредок и општествените трансформации ја променија традиционалната динамика на политичкиот авторитет во државите, поставувајќи нови предизвици за внатрешниот суверенитет. Еден клучен предизвик е појавата на недржавните актери и транснационални мрежи кои имаат способност да влијаат на локалните политики и на тој начин да го оспорат авторитетот на државата. Невладините организации, мултинационалните корпорации и глобалните финансиски институции вршат значително влијание врз процесите на креирање политики и одлуки, неретко еродирајќи ја ексклузивната контрола на државата врз внатрешните работи. Освен тоа, внатрешниот суверенитет бива поткопуван со внатрешните меѓуетнички и внатрешнички поделби, сепаратистички движења или конфликти кои го оспоруваат единството и територијалниот интегритет на државата. Етничките, верските или идеолошките поделби во едно општество може да ја нарушат функцијата на политичкиот авторитет и претставуваат значителни потешкотии за одржување на внатрешниот суверенитет.

Развојната природа на внатрешниот суверенитет, исто така, се вкрстува со дебатите поврзани со демократијата, човековите права и владеењето. Бидејќи општествата бараат поголемо учество, отчетност и почитување на индивидуалните права, властите се соочуваат со притисоци да ги прифатат овие барања додека се стремат да го одржат нивото на внатрешен суверенитет. Впрочем, внатрешниот суверенитет е критична димензија на државноста и управувањето, што го опфаќа вршењето на политичката власт во границите на државата која е обликувана од интеракцијата помеѓу политичкиот авторитет, легитимитетот и способноста за ефективно владеење. Меѓутоа, предизвиците во современиот глобален контекст, ја нагласуваат порозноста на внатрешните аспекти на суверенитетот.

Надворешниот суверенитет од друга страна, како клучна димензија на државноста се однесува на надворешното признавање на државата од страна на други држави и нејзините релации со меѓународната заедница, кои вклучуваат практикување на суверена моќ на меѓународната арена, независноста, автономијата и способноста на државата да остварува и одржува врски со други суверени ентитети во меѓународната арена. Признавањето на државноста игра клучна улога кај надворешниот аспект на суверенитетот. Признавањето од други држави го потврдува правното постоење на државата и нејзиното вистинско место во меѓународната заедница. На тој начин се воспоставува основата за дипломатските односи, преговарање и склучување на договори и учеството во меѓународните организации. Процесот на признавање може да има различни форми, почнувајќи од *де факто* признавање, каде што државата ефективно се третира како

суверена целина и покрај тоа што нема универзално признавање, до *de jure* признавање, што означува формално признавање од страна на другите држави. Освен тоа, признавањето придонесува за зајакнување на внатрешните аспекти на суверенитетот, легитимитетот на државата и ја подобрува нејзината способност да практикува суверена моќ на меѓународната сцена.

Понатаму, надворешниот суверенитет на една држава е испреплетен со помош на односите и интеракциите со други суверени субјекти, преку широк спектар на дипломатски активности, основање дипломатски претставништва, учество на меѓународни форуми и ангажирање во билатерални и мултилатерални преговори. Овие интеракции го обликуваат геополитичкиот пејзаж и имаат импликации за надворешниот суверенитет на државата. Односите меѓу суверените држави можат да бидат кооперативни или конкурентни, врз основа на заеднички интереси, сојузи, економски партнерства или, пак, конфликт на интереси. Остварувањето на надворешниот суверенитет вклучува балансирање на националните интереси, остварување дипломатски цели и навигација во сложеноста на меѓународниот систем имајќи ги предвид геополитичките околности. Според тоа, надворешниот суверенитет ја претставува независноста на владејачкиот авторитет од другите авторитети или фундаменталниот однос на авторитетите помеѓу државите кој е регулиран со меѓународното право.⁶⁸

Надворешниот суверенитет е, исто така, под влијание на меѓународното право, кое ги утврдува правата и обврските на државите во нивните меѓусебни интеракции. Договорите, конвенциите и меѓународното обичајно право ги обликуваат параметрите во рамките на кои државите ја остваруваат својата суверена моќ. Меѓународното право обезбедува рамка за решавање на спорови, почитување на човековите права и регулирање на постапките на државата. Усогласеноста со меѓународните правни норми и почитувањето на принципите како што се забраната на агресија, почитувањето на човековите права и мирното решавање на споровите придонесуваат за надворешниот суверенитет на државата и нејзината положба во меѓународната заедница, но сепак овој аспект во контекст на воените интервенции на НАТО, САД, Турција и Русија индицира на значителна ерозија на постулатите на меѓународното право и на надлежните институции кои треба да го штитат суверенитетот. Во суштина, гледано од внатрешноста на државата, суверенитетот претставува врховна власт, додека, пак, гледано однадвор, суверенитетот е самоуправна (self-governing) власт, при што се открива дека внатрешниот и надворешниот суверенитет се интимно поврзани, а, пак, специфичните форми на владеење во рамките на државата имаат одлучувачко влијание врз меѓународниот став и односите на државата со другите држави и претставува важно прашање со кое се занимава меѓународното право.⁶⁹

10.3.2. Апсолутен суверенитет и ограничен суверенитет

Концептите на апсолутен суверенитет и ограничен суверенитет во суштина претставуваат различни перспективи за опсегот и границите на државната власт. Додека апсолутниот суверенитет нагласува целосна независност и немешање, ограничениот суверенитет ги препознава ограничувањата наметнати од меѓународното право, договорите и одговорноста за заштита на човековите права. Тековните дебати и развојните перспективи околу овие концепти ја одразуваат променливата динамика на меѓународниот систем и

⁶⁸ Jackson, 1999.

⁶⁹ Anghie, 2005.

потребата да се балансира автономијата на државата со глобалната меѓузависност и одговорност.

Апсолутниот суверенитет се однесува на целосна и неограничена власт на државата врз нејзината територија, население и внатрешни работи и подразбира дека државата има ексклузивно право да донесува и спроведува закони, да ги води своите внатрешни работи и да ги одредува своите внатрешни политики без надворешни ограничувања и диктат. Овој принцип беше вкоренет во идејата дека секоја држава поседува инхерентен авторитет ослободен од надворешно мешање во внатрешните работи. Апсолутниот суверенитет често се поврзува со Вестфалскиот систем и традиционалното разбирање на државноста. За Роберт Џексон, суверенитетот е строго бинарен правен концепт. Тој е апсолутен во смисла дека нема степени на суверенитет; државата е или целосно суверена, што значи дека е независна и не е подредена на друга суверена држава или ѝ недостига суверенитет. Во оваа законска рамка не постои меѓусостојба или релативен суверенитет.⁷⁰

За разлика од апсолутниот суверенитет, ограничениот суверенитет признава дека авторитетот на државите е предмет на одредени ограничувања, како внатрешно, така и надворешно. Ограничениот суверенитет признава дека државите постојат во поширока рамка на меѓународното право, норми и обврски кои поставуваат граници на нивните постапки. Од внатрешен аспект, суверенитетот на државата може да биде ограничен со уставни рамки, владеење на правото и правата и слободите на нејзините граѓани. Демократското владеење, почитувањето на човековите права и механизмите за одговорност се сметаат како инструменти за проверка на практикувањето на државната власт, обезбедувајќи примена на моќта во законски и етички граници. Ондавот, пак, суверенитетот на државите може да биде ограничен со меѓународни договори и обврски. Државите доброволно се приклучуваат во меѓународните организации и склучуваат договори кои потоа ги обврзуваат кон придржување до одредени стандарди и норми. Несомнено, ваквите договори вклучуваат одреден вид на ерозија на суверенитетот, каде што државите делегираат специфични овластувања на супранационални институции или, пак, се вклучуваат во кооперативни процеси на донесување одлуки кои потоа влијаат врз нивните домашни политики, според примерот на стејтбилдинг иницијативите во Западен Балкан.

Концептите на апсолутен суверенитет и ограничен суверенитет се често предмет на дебати во меѓународните односи. Апсолутниот суверенитет во меѓусебно поврзаниот и меѓусебно зависен свет, не ја препознава потребата за соработка, споделена одговорност и разгледување на глобалните предизвици кои ги надминуваат националните граници. Од друга страна, конвенционалната мудрост за ограничениот суверенитет тврди дека одредени прашања, како што се масовното кршење на човековите права, деградацијата на животната средина или транснационалниот тероризам, бараат меѓународна интервенција или регулација. Исто така се смета дека суверенитетот не треба да биде апсолутен штит против надворешна контрола или интервенција, кога дејствијата на државата имаат импликации надвор од нејзините граници или кога таа не успева да ја заштити благосостојбата на нејзините граѓани. Во овој контекст се појавуваат и дебатите за рамнотежата помеѓу правата на државите и правата на поединците или малцинските групи во државите. Тензијата помеѓу принципот на немешање во внатрешните работи и одговорноста да се заштитат човековите права и да се спречат злосторствата покренува прашања за опсегот и ограничувањата на суверенитетот.

⁷⁰ Jackson, 1999a.

Во современиот меѓународен систем, постои сè поголемо признавање на потребата да се постигне рамнотежа помеѓу апсолутниот суверенитет и ограничениот суверенитет. Концептот на суверенитет еволуираше за да ги признае сложеноста на глобалните предизвици и интеракцијата помеѓу државната власт и глобалните норми. Оваа еволуција може да се види во појавата на доктрината „одговорност за заштита“, која тврди дека државите имаат одговорност да го заштитат своето население од масовни злосторства и дека меѓународната заедница има одговорност да интервенира кога државите не сакаат или не можат да ја исполнат оваа должност. Одговорноста за заштита претставува отстапување од традиционалните поими за апсолутен суверенитет ставајќи ја заштитата на човековите права како заедничка одговорност. Сфаќањето на суверенитетот како одговорност се поврзува со појавувањето на концептот на индивидуалните човекови права, кои поединците ги имаат во државата и ваквиот акцент ги променија односите помеѓу државата и правата на владеаните.⁷¹

10.3.3. Заеднички или споделен суверенитет (shared sovereignty)

Процесите на регионална интеграција, дополнително ги заматија границите помеѓу апсолутниот и ограничениот суверенитет. Земјите-членки доброволно пренесуваат одредени овластувања на супранационалните институции, создавајќи единствена форма на заеднички суверенитет каде овластувањата за донесување одлуки се распределуваат низ повеќе нивоа на управување. Овој концепт признава дека одредени прашања, како што се економската интеграција, безбедносните закани или еколошките прашања, бараат колективна акција и соработка надвор од опсегот на поединечните држави-членки. Заедничкиот суверенитет е сложен и динамичен концепт кој лежи во срцето на меѓународните иницијативи за градење држави во постконфликтните региони. Според Краснер, заедничкиот суверенитет вклучува ангажман на надворешни актери во некои од внатрешните структури на власта на целната држава на неодреден временски период. Овие аранжмани се легитимирани со договори потпишани од признати национални власти. Заедничкиот суверенитет го зачувува основниот елемент на суверенитетот поврзан со доброволните договори, додека прекршува уште еден суштински елемент, а тоа е принципот на автономија. Во заедничкиот суверенитет, националните лидери воспоставуваат заеднички структури на авторитет преку договори или унилатерални обврски, со цел да го зајакнат домашниот суверенитет. Додека договорите за заеднички суверенитет не го оспоруваат експлицитно меѓународниот правен суверенитет, тие ефективно создаваат компромис помеѓу нормите за суверенитет, дозволувајќи им на надворешните актери да учествуваат во домашното креирање и донесување одлуки и владеење.⁷² Тоа вклучува поделба на одговорностите за управување помеѓу надворешните актери, често претставени од меѓународни организации како ООН, ЕУ, НАТО и локалните власти на постконфликтната држава. Оваа поделба на одговорностите не е статична, туку се приспособува на потребите и околностите кои се развиваат во целната земја, секако не заборавајќи ги и последиците од геополитичките жаришта во светот. Заедничкиот суверенитет признава дека пост-конфликтните држави може да бараат надворешна помош за обнова на нивните институции, воспоставување ред и поттикнување на развојот, но на

⁷¹ Zaum, 2007.

⁷² Krasner, Stephen D. 2004. “Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States“. *International Security* 29 (2): 85–120.

овој начин се предизвикува конвенционалното разбирање за суверенитетот, бидејќи надворешните актери преземаат функции на управување во рамките на суверената територија на целната држава.

Успехот на аранжманите за заеднички суверенитет зависи од перформансите на надворешните актери. Компетентното работење е од суштинско значење за стекнување локален легитимитет и прифаќање. За надворешните актери, ова значи ефикасно исполнување на нивните улоги, кои може да вклучуваат одржување на безбедноста, градење институции и обезбедување јавни услуги. Локалното население ја оценува легитимноста на овие надворешни актери врз основа на нивната способност ефикасно да ги исполнуваат овие функции и во согласност со локалните интереси. Во суштина, заедничкиот суверенитет бара создавање на „острови на извонредност“ во постконфликтната држава - области каде што надворешните актери ја покажуваат својата способност и посветеност да им служат на потребите на локалното население. Концептот на „острови на извонредност“ воведен од Краснер и Чочари е клучен во разбирањето на оваа форма на суверенитет. Според нив островите претставуваат џебови на примерно владеење во рамките на локалниот систем. Илустративен пример е Косовската полициска служба која се промовира како остров на извонредност во полициското работење. Исто така, островите се сметаат како модел на ефективно владеење и делуваат како референтна точка за локалните институции. Целта е да се покаже дека заедничкиот суверенитет може да функционира и го отелотворуваат потенцијалот за префрлање на одговорноста назад на локалната власт откако таа ќе развие доволен државен капацитет и легитимитет. Локалната посветеност и усогласувањето на интересите се клучни за успехот на аранжманите за заеднички суверенитет. Кога интересите на надворешните и внатрешните елити се усогласуваат или се надополнуваат едни со други, тоа поттикнува погодна средина за кооперативно управување. Спротивно на тоа, кога локалните елити им даваат приоритет на можностите за барање „кирија“ наместо градење ефективни институции, тоа може да го спречи напредокот. Во такви случаи, предизвиците на заедничкиот суверенитет се влошуваат, бидејќи надворешните актери се борат со отпорот и недостатокот на поддршка од локалните актери.

Заедничкиот суверенитет, сепак не е без свои предизвици и замки. Чочари и Краснер нагласуваат различни проблематични аспекти, вклучувајќи неконзистентни насоки од надворешните актери, недоволно обезбедување ресурси, прекумерна меѓународна контрола и локална незаинтересираност за процесот на градење на државата.⁷³ Овие предизвици може да го попречат развојот на „островите на извонредност“, а во некои случаи, да резултираат во повторувачки циклуси на управување, каде што надворешното ангажирање не успева да ја подобри севкупната ситуација. Одржливоста и ширењето на аранжманите за заеднички суверенитет се исто така предизвик. Дури и кога ќе се појават „острови на извонредност“, тие може да останат изолирани и да не се прошират на други области на управување. Одржувањето на напредокот се смета дека бара континуирана поддршка од надворешните актери и трајна посветеност од локалните власти. Покрај тоа, концептот на заеднички суверенитет иако е моќен концепт, сепак покренува прашања за долгорочните импликации за државниот суверенитет и улогата на надворешните актери во обликувањето на пејзажот на управување на постконфликтните држави.

⁷³ Ciorciari, John D., and Stephen D. Krasner. 2018. "Contracting Out, Legitimacy, and State Building". *Journal of Intervention and Statebuilding* 12 (4): 484–505. <https://doi.org/10.1080/17502977.2018.1499198>.

10.3.4. Позитивен и негативен суверенитет

Праксата на признавање на државите открива дека меѓународниот поредок се карактеризира со режимот на негативен суверенитет, каде што спроведувањето на власта/авторитетот врз одредените политики е екстерно легитимизиран со меѓусебно признавање и дека поделбата на власта помеѓу државата и општеството нема голема улога и важност во ваквата пракса на признавање на државите.⁷⁴ Според Џексон негативниот суверенитет (кој се појавува во меѓународните односи во 20 век како епизода во ерата на деколонизацијата) е круцијална и воедно занемарена институција која помага на одржливоста на државите од т.н. Трет свет и, исто така, влијае на социоекономскиот развој и човековите права во самите држави.⁷⁵ Негативниот суверенитет тој го дефинира како слобода од надворешно мешање или формално-правна состојба која претставува правна основа врз која почиваат општествата на независни и еднакви држави.⁷⁶ Режимот на негативниот суверенитет беше воспоставен бидејќи меѓународната заедница сметаше дека тоа е единствениот начин за брзо креирање на независни држави кои претходно беа недоволно развиени и го имаа статусот на колонии. Новата доктрина ја оправда независноста на секоја колонија и стремежот за самоопределување и воспостави радикално различна база на сувереното државништво во поранешната колонијална периферија на светот.⁷⁷ Идеалот на негативниот суверенитет за самоопределување како категорично право на сите колонизирани народи е потврдено со серија на резолуции од страна на Генералното собрание на ООН, кои конечно го оформија меѓународниот легитимитет по ова прашање. Најзначајна резолуција е резолуцијата 421 (1950)⁷⁸ во која се повикува на студија на начините и средствата „кои би ги обезбедиле/осигурале правата на народите и нациите за самоопределување“. Понатаму во резолуцијата 637 (1952) се декларира дека правото на самоопределување е предуслов за целосно уживање на сите фундаментални човекови права, а во резолуцијата 1188 (1957) се истакнува дека самоопределувањето е право кое заслужува почит од државите членки.⁷⁹ Џексон заклучува дека и покрај деколонизирачките процеси во Третиот свет, спрегите на моќта и контролата останаа во рацете на истите актери кои и претходно ги поседуваа и кои беа подготвени да го пренесат суверенитетот со цел да ги задоволат елитите од Третиот свет кои посакуваа независност. Ова е став на теоријата на зависност и само уште едно име на неоколонијализмот. Меѓународното влијание за промовирање на одговорно владеење е стриктно лимитирано од условите на концептот на негативниот суверенитет и контрадикторноста со прашањето на човековите права е причина која ќе резултира во редефинирање на концептот во некоја поинаква форма.⁸⁰

Суверенитетот кој е рефлектиран во европската политичка мисла и во делата на Макијавели, Боден и Хобс јасно го откриваат светот на *позитивниот суверенитет*, кој во

⁷⁴ Zaum, 2007.

⁷⁵ Битно е да се напомене дека во терминологијата на Џексон термините „позитивен“ и „негативен“ означуваат право на неинтервенирање и способност да се дејствува или спречи интервенција.

⁷⁶ Jackson, Robert H. 1990, *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press, 27.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Sciboz, Joëlle. 1950. “Research Guides: General Assembly - Quick Links: 5th Session (1950-1951)“. Research.un.org. December 1950. <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/5>.

⁷⁹ Jackson, Robert H., 1990.

⁸⁰ Ibid.

суштина е претходник на структурата на негативниот суверенитет и се појавува во Европа паралелно со појавата на модерната држава во раната Вестфалска ера⁸¹ и е изразен низ западниот империјализам и колонијализам.⁸² Поседувањето на позитивен суверенитет опишува држава која го има правото на отсуство на мешање од страна на надворешни актери и/или други меѓународни придобивки, поради нејзината способност за обезбедување на политичките добра кон своите граѓани и која поседува економски, социјални и технолошки средства да креира, имплементира и спроведува јавни политики.⁸³ Овој вид на суверенитет претпоставува способности на државата кои и овозможуваат на локалната власт да биде сопствен господар и е средство кое овозможува соработка со други влади, стапување во одбранбени сојузи и други меѓународни организации.⁸⁴ Позитивниот суверенитет изискува ефективно владеење врз територијата и популацијата на политичката заедница и зависи од легитимитетот на власта, волјата и способноста на државата да ја штити популацијата и да ги почитува нивните права.⁸⁵ Доктрината на позитивниот суверенитет истакнува пресумпција на супериорност базирана на етноцентризам и демонстрирање на постигнувањата во науката, технологијата, војувањето, владеењето, политичката економија, архитектурата и литературата⁸⁶ и има тенденција да ја поистоветува „цивилизацијата“ со способноста на државите да се бранат себеси и да ги штитат граѓанските придобивки и услови.⁸⁷ Во пост-студеновоениот период се забележува засилување на активностите на меѓународниот стејтбилдинг и интервенциите преку наметнување на норми и критериуми кои служат како „морков“ заради зајакнување на позитивниот суверенитет кај државите аспиранти за членство во евро-атлантските структури, додека, пак, можноста за воена интервенција или другите невоени форми на интервенирање како заканите за ембарга и санкции или условување за развојната помош се користат како „стап“ во овој процес.⁸⁸

10.3.5. Уставен и народен суверенитет

Уставниот суверенитет се фокусира на идејата дека авторитетот на државата произлегува од уставот кој ја опишува распределбата на овластувањата, структурите на власта и основните права. Според оваа форма на суверенитет, уставот се смета за врховен закон на земјата, кој ја воспоставува правната рамка во која функционира државата. Оваа форма на суверенитет често се поврзува со демократски системи кои го нагласуваат владеењето на правото, поделбата на власта и принципот на проверки и рамнотежа. Уставниот суверенитет поставува ограничувања на државната моќ преку воспоставување јасни граници, оцртување на правата и слободите на поединците, заштитување од злоупотреба на овластувањата и гарантира дека практикувањето на суверенитетот е предмет на правни и институционални ограничувања. Уставните судови и механизмите за уставна ревизија играат клучна улога во почитувањето на принципите на уставниот суверенитет.

⁸¹ Adler-Nissen, 2008.

⁸² Jackson, Robert H. 1990.

⁸³ Zaum, 2007.

⁸⁴ Jackson, Robert H. 1990.

⁸⁵ Zaum, 2007.

⁸⁶ Jackson, Robert H. 1990.

⁸⁷ Ibid, 72.

⁸⁸ Zaum, 2007.

Народниот суверенитет, пак, како концепт е далеку поамбициозен од концептите на следбениците на меинстрим литературата каде на суверенитетот примарно се гледа како инструмент за одржување на кохезивни политички заедници, делумно предавање на автономијата на граѓаните и потреба за врховна власт во политичкото општество со цел тоа ефективно да функционира и да опстои. Советската теорија за народен суверенитет претендира дека ексклузивните права врз принципот на суверенитет претполагаат директна врска помеѓу „екстерниот“ или меѓународниот суверенитет и локацијата на внатрешниот суверенитет.⁸⁹ Народниот суверенитет претпоставува дека крајниот политички авторитет се наоѓа во народот. Според овој концепт, легитимитетот на власта во државата произлегува од согласноста и волјата на управуваните. Народниот суверенитет го нагласува демократскиот принцип дека владите ја црпат својата моќ од луѓето со кои управуваат. Во системите што го опфаќаат народниот суверенитет, граѓаните ја остваруваат својата суверена моќ преку механизми како што се избори, референдуми и учество во политички процеси. Концептот имплицира дека владите се одговорни пред луѓето и треба да ги одразуваат нивните интереси, потреби и преференции. Народниот суверенитет поттикнува активно вклучување на граѓаните, учество во одлучувањето и заштита на индивидуалните и колективните права. Минималната одговорност која произлегува од суверенитетот е овозможување на физичка безбедност на политичката заедница.

Народниот суверенитет, камен-темелник во демократските системи, ги наоѓа своите корени во политичката филозофија и уставното владеење. Во парламентарните демократии, и внатрешниот и надворешниот легитимитет зависат од поимот народен суверенитет. Овој концепт првенствено се врти околу колективната волја на граѓаните изразена преку уставните рамки, владините избори и воспоставувањето на човековите права. Централно место во теориите за општествени договори, народниот суверенитет тврди дека граѓаните, како колективен ентитет, имаат право да делегираат овластувања на нивните избрани претставници. Влијателната работа на Русо, „Социјалниот договор“, ги оспори традиционалните поими за суверенитет доверен исклучиво на владетелите, нагласувајќи ја клучната улога на согласноста и колективната волја на управуваните. Оваа трансформативна идеја нагласи дека политичкиот авторитет произлегува од народот, означувајќи промена на парадигмата во демократската теорија и практика.

Надвор од западните перспективи, поимот народен суверенитет доби глобално влијание, со корени во научните кругови во Индија и Кина. Овој проширен поглед ги проширува одговорностите на државата, нагласувајќи дека суверенитетот им припаѓа на граѓаните и општеството, а не на самата држава. Општеството делегира суверена власт на државата, создавајќи поделба помеѓу изворот на суверенитетот и примената на власта. Во оваа рамка, општеството, како носител на суверенитетот, задржува одредени права *vis-a-vis* државата, особено поврзани со обезбедувањето на основните потреби и контролата врз политичките процеси. Концептот го оспорува традиционалниот поглед на суверенитетот единствено признаен од државите, предлагајќи дека претензиите за суверена власт мора да бидат признаени не само од другите држави туку и од општеството во кое се врши оваа власт. Овој меѓусебно поврзан однос ја истакнува динамичната природа на народниот суверенитет, надминувајќи ги националните граници и преобликувајќи го разбирањето на политичката легитимност.

⁸⁹ Campbell, 1990.

10.4. Начини на ограничување на суверенитетот

Од теоретскиот аспект на меѓународното право, прашањето за ограничување на државниот суверенитет останува контроверзно. Иако суверенитетот е основен принцип во меѓународниот систем, сепак тој не е апсолутен. Главна карактеристика во класичното меѓународно право е непоставување на ограничувања на правото на државите за користење на сила и да објавуваат војни кои се сметаат за наследен атрибут на суверенитетот и еднаквоста на државите. Ефективното анектирање на освоените туѓи територии претставуваше валидна правна титула која овозможуваше добивање на суверенитетот врз таа територија. Несомнено е дека концептите на меѓународното право од тој период служеа за овозможување на процесот на колонизација. Суверенитетот можеше да се добие со освојување на *terrae nullus*, територии кои наводно никој не ги поседува, идеја која се спроведуваше низ целиот свет каде што не постоеше силна централна моќ со можност за спротивставување на походот. Доколку се појави отпор, тогаш како правни инструменти се користеа договори со локалните владетели или, пак, војна.⁹⁰

Еден значаен метод за ограничување на суверенитетот е воспоставувањето на меѓународното право и придржувањето кон меѓународните договори. Меѓународното право поставува правила и норми кои го регулираат однесувањето на државите, обезбедувајќи рамка за нивните интеракции и обврски. Договорите и конвенциите, како што се оние поврзани со човековите права, заштитата на животната средина или контролата на вооружувањето создаваат правни обврски кои државите мора да ги почитуваат. Со доброволно склучување на меѓународни договори, државите се согласуваат да ги ограничат нивните суверени дејствија во одредени области, препознавајќи ја важноста на колективната акција и соработка во справувањето со глобалните закани и обезбедувањето стабилност и ред во меѓународниот систем. Обврските и одговорностите наметнати со меѓународното право служат како проверка на практикувањето на суверенитетот и промовираат порегулиран и покооперативен пристап кон меѓународните односи.

Според старите советски академски кругови за меѓународното право за ова прашање постојат две главни доктринарни гледишта. Првото гледиште ја застапува тезата дека кој било меѓународен договор го лимитира суверенитетот на државата. Афирмативниот аргумент за ова тврдење е дека сите меѓународни договори претставуваат одредено лимитирање на државниот суверенитет, но тоа не е во контрадикторност со самиот договор доколку се базира на принципот на волонтерство, реципроцитет и суверена еднаквост и не надминува одредени лимити над кои започнува нарушувањето на суверенитетот.⁹¹ Поддржувачите на другата позиција едноставно ја отфрлаат можноста на лимитирање на државниот суверенитет во рамките на меѓународното право и меѓународно-правните норми. Нивните аргументи се базираат на фактот дека меѓународното право го штити и гарантира суверенитетот на државите, донесувајќи поредок во системот на меѓународните односи. Со регулирање на односите помеѓу еднаквите суверени држави, меѓународното право не го лимитира нивниот суверенитет, туку ги координира и организира меѓудржавните релации воспоставувајќи баланс помеѓу интересите на индивидуалните држави во меѓународната заедница и создава нови можности за државата да го практикува

⁹⁰ Malanczuk, 1997.

⁹¹ Талалаев А.Н. 1963. *Юридическая природа международного договора*. Москва.

својот суверенитет.⁹² Застапниците на ова тврдење не ја негираат регулаторната улога и универзалната природа на меѓународното право, туку ја препознаваат способноста за лимитирање на суверенитетот од страна на меѓународното право, каде меѓународните договори не претставуваат повлекување од принципите на суверенитетот. Со оглед на актуелните состојби во развојот на меѓународната соработка и улогата на меѓународното право како регулатор во оваа соработка, особено имајќи го предвид развојот на актуелните настани во Европа, може да се констатира дека првото гледиште е точно.

Понатаму, супранационалните организации, исто така, играат улога во ограничувањето на суверенитетот. Овие организации имаат овластување да донесуваат одлуки и да креираат политики кои влијаат на нивните земји-членки, понекогаш надминувајќи одредени аспекти на државниот суверенитет. Земјите-членки се согласуваат да делегираат конкретни овластувања и одговорности на овие тела, признавајќи ја потребата од колективно одлучување и соработка. Во случај на регионална интеграција, според примерот на ЕУ, земјите-членки се согласуваат да го здружат својот суверенитет во одредени области, како што се трговијата, валутата или заедничката надворешна и безбедносна политика. Овој процес вклучува пренесување на овластувањата за одлучување од национално ниво на супранационално ниво, кое резултира во ерозија на суверенитетот на поединечните држави. Регионалната интеграција поттикнува поблиска соработка, усогласување на политиките и остварување заеднички цели, но, исто така, бара од државите да прифатат ограничувања во нивното независно одлучување.

Признавањето и заштитата на човековите права, исто така, служат како граничник на суверенитетот. На овој начин, суверената власт се еродира, и во формална и во практична смисла, без префрлање на алтернативни субјекти. Власта која е ограничена и со домашни и со меѓународни договори за човекови права повеќе не може да го застапува неограниченото право да управува со своето население, дури и ако нејзините дејства се демократски одобрени.⁹³ Од државите се очекува да се придржуваат до меѓународно признаените стандарди и принципи за човекови права, обезбедувајќи ја благосостојбата и достоинството на поединците на нивните територии. Прекршувањето на човековите права доведува до меѓународна осуда, санкции, па дури и интервенција од меѓународната заедница за заштита на ранливите популации. Хуманитарните интервенции, иако спорни, може да се гледаат како метод за ограничување на суверенитетот во екстремни случаи кога се случуваат груби прекршувања на човековите права. Принципот на одговорност за заштита тврди дека државите имаат одговорност да го заштитат своето население од геноцид, воени злосторства, етничко чистење и злосторства против човештвото. Кога една држава не ја исполнува оваа одговорност, меѓународната заедница може да интервенира за да ги заштити правата и животите на засегнатото население.

10.4.1. Меѓународните договори како механизми за ограничување на суверенитетот

Меѓународните договори служат како клучни механизми за ограничување на практикувањето на суверенитетот од страна на државите. Овие правно-обврзувачки инструменти воспоставуваат правила, обврски и норми кои го обликуваат однесувањето на државите и создаваат рамка за соработка и колективно дејствување.

⁹² Лукашук, И.И. 2005. *Международное право. Общая часть. Суверенитет и международное право*. Издание 3е, переработанное и дополненное. Рос. акад. Наук, Москва.

⁹³ Bellamy, Richard. 2003. "Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Rights within the EU". Edited by Neil Walker. *Sovereignty in Transition*, November, 167–90.

Меѓународните договори и конвенции се формални договори за кои преговараат и ги ратификуваат државите, создавајќи правно регулирани односи. Преку чинот на ратификација, државите доброволно се обврзуваат на условите и одредбите наведени во договорот, откажувајќи се од одреден степен на суверенитет во областите опфатени со истиот тој договор. Откако ќе бидат ратификувани, државите се обврзани да се придржуваат кон одредбите на договорот и да преземат дејствија неопходни за исполнување на нивните обврски. Обврзувачката природа на договорите воведува ограничувања на суверенитетот преку воспоставување правила и стандарди до кои државите мора да се придржуваат. Овие правила може да се однесуваат на различни области, како што се човековите права, заштитата на животната средина, трговијата, разоружувањето или територијалните спорови. Државите доброволно ги прифаќаат овие ограничувања на нивното суверено одлучување како признавање на придобивките што произлегуваат од колективната акција, соработката и извршувањето на заедничките цели.

Меѓународните договори и конвенции можат да го ограничат суверенитетот на различни начини, во зависност од нивниот опсег и одредби. Тие можат да наметнат обврски на државите да преземат одредени активности, како што се ратификување на конвенции за човекови права или спроведување на специфични прописи за животната средина. Договорите, исто така, може да ограничат одредени однесувања, како што е забраната за употреба на одредени оружја или регулирање на трговијата со одредена стока. Во некои случаи, договорите воспоставуваат супранационални тела со овластување да донесуваат одлуки кои влијаат на државите - потписнички, ограничувајќи го нивниот суверенитет. Понатаму, договорите можат да воспостават механизми за решавање спорови, како што се меѓународните судови или арбитражните панели, кои обезбедуваат механизми за државите да ги решаваат конфликтите во правна рамка. Овие механизми ја ограничуваат слободата на државите за еднострано решавање на спорите и поттикнуваат мирни и кооперативни средства за решавање. Ефективноста на договорите зависи од подготвеноста на државите да се придржуваат кон нивните обврски и механизмите што се воспоставени за спроведување. Усогласувањето и спроведувањето може значително да варираат под влијание на фактори како што се правните аспекти и околности под кои е склучен договорот, локалната политичка волја, легитимитет на креаторите на политики, домашните процеси на имплементација и достапноста на ресурсите. Некои договори вклучуваат механизми за следење и барања за известување за да се олесни процената на усогласеноста. Кога државите не ги исполнуваат своите договорни обврски, може да се применат мерки кои вклучуваат дипломатски притисок, економски санкции или правни дејствија пред меѓународни судови или трибунали. Меѓутоа, механизмите за спроведување варираат во различни договори, а предизвиците се јавуваат кога се вклучени моќни држави или недржавни актери.

Покрај конкретните договори, меѓународното право го вклучува и обичајното право, кое произлегува од конзистентна државна практика и *opinio juris* (верувањето дека одредена практика е законски потребна). Меѓународниот суд на правдата во членот 38 од поглавјето за компетенциите на судот го дефинира меѓународниот обичај како практика прифатена како право.⁹⁴ Обичајното меѓународно право игра улога во обликувањето на односите на државата, дури и во отсуство на формални обврски од договорите, норми кои ги управуваат дипломатските односи и создаваат очекувања за одредени дејствија или забрани. На

⁹⁴ United Nations. 1945c. „Statute of the International Court of Justice“. *United Nations Treaty Collection*. <https://treaties.un.org/doc/source/docs/charter-all-lang.pdf#page=23>.

пример, принципот на забрана за агресија, вообичаена норма која го ограничува суверенитетот на државите со тоа што забранува употреба на сила против други држави, освен во случаи на самоодбрана или со овластување на Советот за безбедност на ООН.

10.5. Подемот на меѓународните организации и суверенитетот

Терминот „меѓународна организација“ обично се користи за да се опише организација формирана со договор помеѓу две или повеќе држави која има специфична цел и лимитирана моќ. Меѓународните организации, играат значајна улога во обликувањето на државниот суверенитет и додека овие организации обезбедуваат платформи за соработка, го олеснуваат колективното одлучување, исто така и придонесуваат за ограничувањата на суверенитетот. Во современата историја на меѓународните односи може да се заклучи дека меѓународниот систем е во постојана состојба на трансформација и аналогно на тоа еволуира и концептот на суверенитет.

Експанзијата на европските империи имаше амбициозна цел да го опфати поширокиот регион во еден единствен европски систем на меѓународно право до завршувањето на деветнаесеттиот век. Големiot проект на растурање на овие империи и трансформација на колонијалните територии во суверени и независни држави стана главна преокупација на ООН почнувајќи од 1950-тите. Почетоците на овој проект може да се лоцираат веднаш по завршување на Првата светска војна, паралелно со појавата на меѓународните институции како на пример Лигата на народите.⁹⁵ До почетокот на дваесеттиот век суверените држави беа единствените актери признати од меѓународното право. Со формирањето на Лигата, се појавија меѓународните институции како нови актери во меѓународниот систем, кои му дадоа на меѓународното право нови амбиции и техники за менаџирање на меѓународните релации.⁹⁶ Мандатниот систем беше формиран со цел да се овозможи меѓународна заштита со надзор на народите од Блискиот Исток, Африка и Пацификот кои претходно беа под окупација на Германија или Отоманската империја. Териториите населени со овие народи беа карактеризирани како „неспособни или дефицитарни во моќта за самоуправување“, „сиромашни“ и им беше потребно „водство кон политичка и економска независност“.

Завршувањето на Првата светска војна и формирањето на Лигата на народите го проблематизира системот на позитивистичко меѓународно право кој се базираше на апсолутниот суверенитет. Сепак основните позитивистички принципи се одржаа, а државите останаа главните актери во меѓународното право и покрај постоењето на Лигата на народи. Таа претставуваше подобар и поефикасен начин на кој државите може да ја покажат својата согласност и да дојдат до договор, а со тоа беше зачуван и државниот суверенитет. Дури и во случаите каде државите навидум се поврзуваа меѓусебно, исто така беше карактеризирано како одредена суверена пракса. Искуствата од мандатниот систем на Лигата на народите покажуваат круцијална транзиција и промени во историјата на меѓународното право од позитивизам кон прагматизам; од право кон институции; од суверенитет кон владеење; од натпревар кон економија; од освојување кон деколонизација;

⁹⁵ Лигата на народите била формирана по завршувањето на Првата светска војна со потпишувањето на Версајскиот договор. Во првите години од своето постоење, Лигата значително придонела за зачувувањето на светскиот мир, но големите сили како САД и други кои не го признавале авторитетот на Лигата, го ослабнале нејзиното влијание кое продолжило да постои до формирањето на Обединетите нации.

⁹⁶ Anghie, 2005.

од колонијализам кон неоколонијализам и од Англија и Франција кон САД. Анги тврди дека во концептуализацијата на суверенитетот од страна на правниците во меѓувоенот период беше вградена расната дискриминација и беа инкорпорирани економските нееднаквости, а како последица на тоа, суверенитетот во неевропските држави стана ранлив поради системот на економска моќ во кој беше вграден.⁹⁷

По Втората светска војна, светот се обиде да воспостави механизми кои ќе го спречат повторувањето на глобалниот конфликт и ќе ја промовираат меѓународната соработка. ООН се појави како визионерски потфат, со цел да биде платформа за дијалог, преговори и решавање на конфликти меѓу суверените држави. Додека основањето на ООН беше втемелено на благородните идеали за одржување на мирот и заштита на човековите права, нејзиното влијание врз концептот на државен суверенитет беше предмет и на восхит, но и на критика. Анализирајќи ја сложената улога на ООН во меѓународниот систем, станува очигледно дека стремежот за колективна безбедност и соработка често доаѓа на сметка на државниот суверенитет. Тензиите помеѓу почитувањето на принципите на Повелбата и заштитата на интересите и независноста на државите продолжуваат да влијаат на динамиката на меѓународните односи, што доведува до релевантни прашања за иднината на концептот на државен суверенитет во свет кој сè повеќе е меѓусебно поврзан преку меѓународните институции.

Краснер открива дека темата за суверенитет во меѓународниот систем во 20 век се карактеризира со сложена интеракција на норми и практики. Ерата по Втората светска војна беше сведок на широко распространето прифаќање на нормите на меѓународен правен суверенитет и вестфалски суверенитет. Овие норми подразбираа дека државите имаат ексклузивна контрола врз нивните територии и способност да управуваат со внатрешните работи без надворешно мешање. Сепак, Краснер тврди дека ова традиционално разбирање на суверенитетот е оспорено од реалноста на 20 век. Појавата на лошо управувани држави, заканата од оружје за масовно уништување, геноцидите и транснационалните прашања како што се болестите и организираниот криминал ги истакнаа ограничувањата на традиционалниот суверенитет. Овие предизвици јасно ставија до знаење дека самото постоење на меѓународен правен суверенитет не гарантира ефективен внатрешен суверенитет, кој вклучува компетентно и конструктивно владеење. Како одговор на овие предизвици, Краснер го воведува концептот на заеднички суверенитет како потенцијално решение. Од една страна, заедничкиот суверенитет зачувува еден суштински елемент на суверенитетот, а тоа се доброволните договори, додека од друга страна крши друг суштински елемент, принципот на автономија.⁹⁸

10.5.1. Организацијата на Обединетите нации

Основањето на ООН во 1945 година значи клучен момент во историјата на меѓународните односи кој длабоко влијаеше на концептот на суверенитет. Декларирана како мултилатерална организација посветена на поттикнување на мирот и соработката меѓу народите, ООН се обиде колективно да ги реши глобалните прашања. Иако навидум служи како форум каде суверените држави можат да се вклучат во дијалог, влијанието на ООН и овластувањата за донесување одлуки честопати служат како препрека за државниот суверенитет.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Krasner, 2004.

Со нејзиното формирање, ООН стана централен актер во меѓународниот систем, промовирајќи мир, безбедност и соработка меѓу земјите-членки, а Повелбата ги истакна принципите и целите на организацијата, меѓу кои е вклучено почитувањето на државниот суверенитет. Родена од пепелта на Втората светска војна, ООН беше замислена како одговор на неуспесите на нејзиниот претходник, Друштвото на народите, и имаше за цел да ги спречи идните конфликти и да ја промовира меѓународната соработка. Нејзините основачи замислиле супранационална организација која ќе поттикне атмосфера на доверба и дипломатија и која ќе обезбеди платформа за сите суверени држави да се вклучат во мирен дијалог и колективна акција, со крајна цел одржување на глобалниот мир и безбедност. ООН беше официјално основана на 24 октомври 1945 година, по ратификацијата на нејзината Повелба од педесет и една земја, вклучувајќи ги и главните сојузнички сили кои излегоа како победници од војната. Повелбата, потпишана за време на Конференцијата на ООН за меѓународна организација во Сан Франциско истата година, ги постави принципите и рамката за функционирање на организацијата.

Целите на ООН, како што се наведени во Повелбата се повеќеслојни и сеопфатни. Во суштина, ООН ги презема задачите и целите кои ги имаше поставено Лигата на народи и нејзиниот мандатен систем, со што деколонизацијата стана една од централните прашања во организацијата во тој период. Оттука, може да се каже дека ООН има декларирана цел да го одржи меѓународниот мир и безбедност, признавајќи дека траен мир не е само отсуство на вооружен конфликт, туку и присуство на услови кои поттикнуваат стабилност и развој. Повелбата ја нагласува важноста на дипломатијата, преговорите и мирното решавање на спорите меѓу државите, каде Советот за безбедност игра клучна улога во одржувањето на мирот преку колективни безбедносни мерки.

Друга основна цел на ООН е да промовира пријателски односи меѓу народите засновани на почитување на принципите на еднакви права и самоопределување на народите. Повелбата ги истакнува принципите на суверенитет и територијален интегритет, признавајќи дека правото на народите сами да ги одредуваат нивните судбини е од суштинско значење за стабилен и хармоничен меѓународен поредок. Доктрината на самоопределување која беше развиена во периодот помеѓу светските војни начелно се однесуваше за колонизираните народи, беше усвоена и адаптирана од страна на ООН за да се продолжи и менаџира трансформацијата на колонијалните територии во независни и суверени држави. Практично секој аспект на системот на ООН учествуваше во овој проект: одредбите од Повелбата се занимаваа со не-самоуправуваните територии; резолуциите на Генералното собрание ги артикулираа правата за самоопределување и мислењата на Меѓународниот суд за правдата во Западна Сахара и Намибија, ги адресираа овие прашања.⁹⁹ Принципот на самоопределување се однесува на правото на народите кои живеат во одредена територија суверено да го одредуваат политичкиот и правниот статус на таа територија. Овој принцип експлицитно е споменат во Повелбата во член 1 (2), член 55 и имплицитно во членовите 73 и 76(б) кои се однесуваат на колониите и зависните територии, но сепак овие одредби се нејасни и не дефинираат што се подразбира под поимот „народи“ кои имаат право на самоопределување и кои се правните последици од ваквиот чин. Концептот на самоопределување кој е дефиниран од страна на креаторите на Повелбата не го вклучува правото на зависните народи да станат независни или, пак, да гласаат, туку е поврзан со еднаквите права на државите (не индивидуите) во смисла на

⁹⁹ Ibid., 196.

заштитивање на народите од државата против мешање во внатрешните работи од страна на други држави.¹⁰⁰

Дополнително, ООН става особен акцент на промоцијата и заштитата на човековите права и основните слободи. Универзалната декларација за човекови права, усвоена од Генералното собрание на ООН во декември 1948 година, служи како документ кој го зацврстува вроденото достоинство и еднаквите права на сите човечки битија, без разлика на раса, религија, националност или која било друга разлика. Унапредувањето на човековите права не се гледа само како морален императив, туку и како средство за постигнување одржлив развој и социјален напредок. Усвојувањето на декларацијата во првите години од формирањето на ООН претставува револуционерен чин и момент без преседан во историјата на меѓународното право, затоа што ги поткопа фундаменталните принципи на територијалниот суверенитет кои важеа уште од појавата на модерните европски нации - држави.¹⁰¹ Покрај тоа, ООН декларативно се обидува да ја олесни меѓународната соработка во справувањето со глобалните предизвици кои се протегаат надвор од државните граници. Овие предизвици вклучуваат сиромаштија, глад, болести, деградација на животната средина, климатски промени, конфликти и др. Преку различни специјализирани агенции, ООН се стреми да ги координира меѓународните напори за колективно справување со овие сложени прашања.

Меѓународниот суд на правдата (МСП), главниот судски орган на ООН, функционира како форум за решавање на спорови меѓу државите. Кога државите ги поднесуваат своите спорови до МСП, тие ја прифаќаат јурисдикцијата на судот и се согласуваат да се придржуваат до неговите одлуки. Ова претставува доброволно ограничување на суверенитетот, бидејќи државите се согласуваат да бидат обврзани со судските пресуди и толкувања на меѓународното право. Вредно е да се спомене искуството на Македонија со овој суд. Имено и покрај пресудата дека Грција ја прекрши Привремената спогодба блокирајќи ја кандидатурата на Република Македонија во НАТО,¹⁰² континуираното пркосење на Грција на одлуката ги истакнува ограничувањата на меѓународните правни механизми во спроведувањето на суверените обврски. Неуспехот на Грција да ја почитува одлуката на судот го нагласува предизвикот да се принудат државите да се придржуваат до правните пресуди кои можат да ги ограничат нивните национални интереси. Овој случај не само што ја открива постојаната тешкотија во спроведувањето на меѓународните договори, туку и ја намалува релевантноста на судот во ефективно решавање на спорите. Континуираната политика на опструкција од страна на Грција покренува прашања за ефективноста на меѓународните правни рамки во спречувањето на државните дејствија кои им пркосат на воспоставените норми и обврски.

10.5.2. Советот за безбедност и правото на вето

Еден од најкарактеристичните и најспорните аспекти на системот на ООН е правото на вето во Советот за безбедност како клучно тело во рамките на ООН, на кое му е доверено значајно овластување за донесување одлуки кои имаат глобално влијание. Во овој контекст, Советот за безбедност на ООН има овластување да преземе активности за одржување на меѓународниот мир и безбедност, како што е можноста за воведување санкции, одобрување

¹⁰⁰ Malanczuk, 1997.

¹⁰¹ Anghie, 2005.

¹⁰² United Nations. 2011. "Greece Breached Accord with Former Yugoslav Republic of Macedonia – UN Court | UN News". News.un.org. December 5, 2011. <https://news.un.org/en/story/2011/12/397222>.

воени интервенции и испраќање на мировни мисии. Во ситуации кога дејствијата на една држава ги загрозуваат мирот и безбедноста, Советот за безбедност може да ги отфрли прашањата за суверенитет и да интервенира во внатрешните работи на државите. Заливската војна во 1990-1991 година е значаен пример како Советот за безбедност авторизираше интервенција во внатрешните работи на една држава. Ирачката инвазија на Кувајт доведе до серија резолуции на Советот за безбедност на ООН со кои се осуди постапката. Резолуцијата на Советот за безбедност бр. 678, практично ги овласти земјите-членки да ги применат сите неопходни средства за да ги поддржат и спроведат претходните резолуции доколку Ирак не се повлече од Кувајт до 15 јануари 1991 година. Оваа резолуција обезбеди правна основа за коалициските сили предводени од САД, воено да интервенираат во Кувајт и Ирак, со цел да се спроведат резолуциите на Советот за безбедност со што беше демонстрирана колективна меѓународна акција како одговор на заканите за мирот и безбедноста.

Моќта за вето на Советот за безбедност што ја користат петте постојани членки е еклатантен пример за систем кој ја овековечува хегемонијата на неколку избрани, предизвикувајќи го принципот на суверена еднаквост меѓу државите. Составен од петнаесет земји-членки, со пет постојани членки, Советот за безбедност поседува посебни привилегии, вклучително и правото на вето кое значи дека ако некој од постојаните членки одлучи да стави вето на предложена резолуција, без оглед на нивото на поддршка што ја добива од другите членови на Советот, резолуцијата е ефективно блокирана од усвојување. Правото на вето првично беше наменето како средство за обезбедување учество на главните сојузнички сили во меѓународниот поредок по Втората светска војна и се веруваше дека посветеноста на постојаните членки на Советот за безбедност ќе биде поцврста доколку имаат механизам за заштита на сопствените интереси. Меѓутоа, со текот на времето, правото на вето се трансформираше во извор на контроверзии поради неговото потенцијал за попречување на ефективно донесување одлуки и промоција на видеоизменета динамика на моќ во ООН.

Една од основните критики на правото на вето е неговото влијание врз способноста на Советот за безбедност да реагира навремено и решително на меѓународните кризи. Кога постојаните членки на Советот се длабоко поделени за одредено прашање, резултатот е безизлезна ситуација што го спречува Советот да преземе одредена акција. Ова беше очигледно за време на Студената војна кога идеолошките поделби меѓу двата конфронтирани блока честопати го парализираа Советот за безбедност во решавањето на конфликтите и кризите низ светот. Последниот пример за користење на ветото кое ја попречува способноста на ООН да функционира и ги попречува колективните активности во справувањето со хуманитарните кризи, е ветото на САД на резолуцијата на Советот за безбедност чија цел е воспоставување „хуманитарни паузи“ за испорака на помош во Газа. Резолуцијата предводена од Бразил и поддржана од 12 од 15 членови на Советот, се соочи со противење од САД, кои тврдеа дека резолуцијата не го признава правото на Израел на самоодбрана. Русија беше предлагач на амандманите за итен прекин на огнот, но тие беа отфрлени, додека пак Обединетото Кралство се воздржа од гласање, барајќи јасност за правото на самоодбрана на Израел, истакнувајќи го користењето на цивилите како штит од страна на Хамас.¹⁰³ Згора на тоа, селективната употреба на ветото од страна на овие држави е извор на контроверзии, при што овие моќи се користат за заштита на сојузниците од

¹⁰³ United Nations. 2023. "Israel-Gaza Crisis; US Vetoes Security Council Resolution | UN News". UN News. October 18, 2023. <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142507>.

одговорност или, пак, за остварување и унапредување на геополитичките интереси. Случаите кога ветото беше искористено за да се спречи Советот да преземе мерки за прашања како што се кршење на човековите права или конфликти во кои се вклучени моќни држави, покренеа прашања за ефективност и непристрасност на Советот за безбедност.

10.5.3. Повелбата на ООН и суверенитетот

Создавањето на ООН во суштина претставува втор обид за формирање на универзална меѓународна организација со главна цел на зачувување на мирот со помош на систем на колективна безбедност. Првично Повелбата беше усвоена како меѓународен договор во кој беа дефинирани целите за кои Обединетите нации се формирани и беа доделени одредени моќи и овластувања на организацијата. Доколку ООН делуваат со други цели или се обидуваат да практикуваат други моќи, тогаш се смета дека оваа организација постапува нелегално.¹⁰⁴

Повелбата беше потпишана на 26 јуни 1945 во Сан Франциско, а до 27 декември 1945 беше завршен процесот на ратификација во 51 држава. Составните делови од кои таа беше конструирана беа резултат на серија на експерименти кои се одвиваа во текот на 19 и 20 век и не е грешка да се каже дека целата историја на ООН орбитира околу споровите за тоа која е точната интрепретација на Повелбата. Процедурата за мирно решавање на споровите и колективните гаранции против употребата на вооружени сили имаат долга и респектибилна историја. Институциите и процесите кои беа соединети во 1919 во Договорот, заедно со дваесетгодишното искуство на Лигата на народи имаа клучно влијание врз креацијата на Повелбата. Принципите кои беа поставени, дадените ветувања, заложби и машинеријата која даде живот на ООН, вклучително и специјализираните агенции беа доволни да го трансформираат светот, доколку се спроведуваа со добра волја и здрав разум.¹⁰⁵

Повелбата се смета како устав на ООН, но истовремено се смета и за устав на меѓународната заедница. За неа може да се каже дека го имаше конституционалниот квалитет *ab initio*, но во 75-годишната историја на ООН се потврди и ја зајакна конституционалната предиспозиција на таков начин што денес со право може да се нарече Устав. Една од централните карактеристики на Повелбата како документ е воспоставувањето на хиерархија на правни норми, од кои норми подоцна ќе произлезат други правила според законите на резонирањето и логиката. Постоењето на ваква хиерархија на норми би изискувала институционална структура која ќе биде способна да ја гарантира оваа хиерархија, но сепак ваква структура не постои во ООН, онака како што е формулиран државниот суверенитет во член 2 (1) во Повелбата.¹⁰⁶ Понатаму, универзалноста претставува особено важно прашање и за да може Повелбата да се нарекува устав потребно е таа да важи и да биде обврзувачка за сите субјекти на меѓународното право и според Тувенин и Томушат, концептот на суверенитет не претставува препрека за универзалната ефикасност.¹⁰⁷ Друг конституционален принцип кој се опишува како „норми за фундаменталните права и обврски на државите...претставуваат апсолутен потребен пререквизит за мирен соживот на државите“ е принципот на одговорност за нанесена

¹⁰⁴ Malanczuk, 1997.

¹⁰⁵ Webster, Charles Kingsley. 1947. *The Making of the Charter of the United Nations*. London: George Philip Print.

¹⁰⁶ Thouvenin, Jean-Marc, and Christian Tomuschat. 2006. *The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*. Leiden: Nijhoff.

¹⁰⁷ Ibid.

повреда на друг субјект на меѓународното право и обврската да се почитува територијалниот суверенитет и политичката независност на другите држави. Во овој контекст, принципите *ius cogens* и обврските *erga omnes* се тесно поврзани.¹⁰⁸

Што се однесува до концептот на државен суверенитет, Повелбата содржи неколку релевантни и важни одредби. Тоа се принципите на почитување на територијалниот интегритет, немешање во внатрешните работи, мирното решавање на споровите и промовирање на правото на самоопределување кои се сметаат за основни столбови на рамката на Повелбата. Имено, во членот 2 (4), Повелбата го нагласува принципот на почитување на територијалниот интегритет на државите. Главната иновација во Повелбата беше обидот да се воведо забрана за употреба на сила, со исклучок на правата на државите на колективна и индивидуална самоодбрана против вооружен напад, предвидено во членот 51. Повелбата, исто така, го истакнува принципот на немешање во внатрешните работи на државите, а членот 2 (7) наведува дека ООН нема да интервенира во прашања кои суштински се во домашна јурисдикција на која било држава. Оваа одредба го признава принципот на државен суверенитет во однос на внатрешното управување и го потврдува правото на државите сами да ги одредуваат своите политички, економски и општествени уредувања без надворешно мешање. Принципот се стреми да ја заштити автономијата и самоопределувањето на државите во управувањето со нивните внатрешни работи. Принципот на самоопределување како основно право на народите е, исто така, предвиден во Повелбата. Во член 1(2) се наведува дека една од целите на ООН е развивање пријателски односи меѓу народите засновани на почитување на принципот на еднакви права и самоопределување на народите. Оваа одредба ја нагласува важноста да им се дозволи на луѓето слободно да го одредуваат својот политички статус и да го продолжат својот економски, социјален и културен развој согласно националните интереси и приоритети.

Базирана врз „принципот на суверена еднаквост на сите свои членки“¹⁰⁹, ООН служи како сила за хуманизација и демократизација на меѓународното право.¹¹⁰ Принципот на суверена еднаквост меѓу нејзините земји-членки е еден од основните принципи содржани во Повелбата. Суверената еднаквост претставува фундаментална премиса во меѓународниот правен поредок и претставува извор за другите важни принципи како што е забраната за употреба на сила и забраната за интервенирање. Како формално-правен концепт, суверената еднаквост не гарантира политичка и економска еднаквост. Историски, како што можеше да се увиди од претходно напишаното во ова поглавје, меѓународниот систем еволуирал како систем од држави, каде што суверената еднаквост претставува фундаментално право на конституентите на тој систем. Фундаменталните права на државите вклучуваат право на независност, еднаквост, почит и самопрезервација. Застапниците на оваа доктрина се потпираат на аналогијата дека сите индивидуи се родени слободни и еднакви пред државата. Сепак, оваа доктрина која е вообичаена во меѓународните договори од минатиот век, е оспорувана. Иако во членот 2 (1) од Повелбата пишува дека организацијата „се базира на принципот на суверена еднаквост на сите свои

¹⁰⁸ Fassbender, 2009.

¹⁰⁹ “Charter of the United Nations“. United Nations. United Nations. Accessed November 1, 2019. <https://www.un.org/en/charter-united-nations/>.

¹¹⁰ Овој водечки принцип овозможи еволуирање на класичниот концепт на меѓународното право како право кое се занимаваше исклучиво со меѓудржавните релации. Пробивајќи го велот на суверенитетот, се овозможи меѓународното право да се фокусира на правата на индивидуите и групите кои живеат во рамките на една држава и се потчинуваат на власта. Cassese, Antonio. 2012. *Realizing Utopia: the Future of International Law*. New York, NY: Oxford University Press.

членови“, сепак реалноста покажува нешто сосема спротивно, а тоа е фактот дека пет постојани членки на Советот се „повеќе еднакви“ од останатите членки на организацијата.¹¹¹

Овој принцип претставува отстапување од традиционалниот хиерархиски поредок на државите карактеристичен за претходните системи на меѓународни односи, а се појави како одговор на искуствата од двете светски војни, со цел да поттикне поинклузивен и порамноправен пристап кон интеракциите меѓу државите. Понатаму во Декларацијата за принципите на меѓународното право што се однесуваат на пријателските односи и соработка помеѓу државите според Повелбата или Декларацијата за пријателски односи се објаснува дека државите „имаат еднакви права и обврски и се еднакви членови на меѓународната заедница, без разлика на економските, социјалните, политичките или од друга природа разлики.“¹¹²

Суверената еднаквост има централна позиција во уставот на меѓународната заедница, но содржината и практичните последици на овој формален и државно ориентиран принцип доживува модификации. Гледана низ призмата на јавното меѓународно право, суверената еднаквост според Повелбата, евидентни се одредени исклучоци. Генералното собрание на ООН во целост ја поддржува суверената еднаквост, но не поседува легислативна моќ и може само да дава препораки на државите-членки и на Советот за безбедност и на тој начин да влијае врз развојот на обичајното право (член 10 од Повелбата).¹¹³

Од друга страна пак Советот за безбедност отстапува од принципот на еднаквост поради постојаното членство на големите сили (член 23 (1) од Повелбата). Тој претставува еден од шест главни органи во ООН кој има моќ да донесува одлуки кои се обврзувачки за сите држави-членки. За значајни прашања Советот одлучува со квалификувано мнозинство, каде мора да бидат присутни гласовите на постојаните држави-членки (член 27 (3) од Повелбата). Оттука се гледа моќта на ветото, а според тоа во Советот не функционира ниту еднаквоста за претставување, ниту, пак, еднаквоста за гласање. Петте постојани држави-членки уживаат меѓусебна еднаквост, а сите останати држави-членки, исто така, уживаат целосна меѓусебна еднаквост, но не постои суверена еднаквост помеѓу петте постојани и останатите држави-членки во организацијата.

Повелбата може да биде изменета само со согласност на петте постојани држави-членки (член 108 од Повелбата), што доведува до заклучок дека суверената еднаквост на државите е само теоретска. Декларацијата за пријателски односи, ги појаснува останатите аспекти на принципот на суверена еднаквост каде стои дека „секоја држава во целосна сувереност ги ужива наследените права“, дека државите се правно еднакви и дека тие имаат „обврска да го почитуваат идентитетот на другите држави“ и дека „секоја држава има право слободно да го избира и развива својот политички, социјален, економски и културен систем“.¹¹⁴

¹¹¹ Malanczuk, 1997.

¹¹² “Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the United Nations - Main Page“. United Nations. Accessed November 1, 2019. <http://legal.un.org/avl/ha/dpilfrescun/dpilfrescun.html>.

¹¹³ “Charter of the United Nations“. United Nations. United Nations. Accessed November 1, 2019. <https://www.un.org/en/charter-united-nations/>.

¹¹⁴ “Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the United Nations – Preamble, Article 6“. United Nations. Accessed November 1, 2019. <http://legal.un.org/avl/ha/dpilfrescun/dpilfrescun.html>.

Реалноста покажува дека правниот идентитет на државите често пати е нарушувач. Воведувањето на концептот на *ius cogens* на Виенската конвенција за договорно право претставува точка на пресврт во современата меѓународна заедница која бара од државите да се согласат на одредени рестрикции на суверенитетот и слободите.¹¹⁵

Карактеризацијата на суверената држава како ентитет кој не е потчинет на кој било друг супериорен ентитет не може јасно да се одржи во модерниот свет каде државите се дел од системот за колективна безбедност воспоставен од ООН. Глава VII од Повелбата има потенцијал да се развие во ефективен систем на светско владеење (world governance), само доколку постојаните членки делуваат унифицирано. Правната доминација на Советот негативно влијае на суверенитетот на сите нации во светот, со исклучок на петте постојани членки на Советот.

Концептот на колективна безбедност поставува инхерентна тензија на принципот на државен суверенитет. Додека државите имаат суверено право да управуваат со нивните внатрешни работи и да донесуваат независни одлуки, тие, исто така, носат обврски за колективна безбедност насочени кон одржување на меѓународниот мир и безбедност.

Повелбата ја утврдува колективната безбедност како основен принцип за одржување на меѓународниот мир и безбедност. Поглавјето VII од Повелбата ги прикажува одговорностите и механизмите за колективна акција за справување со заканите по мирот, вклучително и овластувањето за употреба на сила од страна на Советот. Овие обврски за колективна безбедност, како што се спроведување на санкции или распоредување на мировни мисии, негативно влијаат на државниот суверенитет, бидејќи вклучуваат мешање во внатрешните работи или ограничувања на државната автономија. Поставувањето рамнотежа помеѓу колективната безбедност и државниот суверенитет е од клучно значење за да се обезбеди ефикасност на меѓународните напори во справувањето со глобалните безбедносни предизвици. Во суштина, основањето на ООН по Втората светска војна претставуваше само продолжување на развојот на еволуцијата на системот на меѓународни односи базиран на суверените права на државите. Ова е периодот во кој, за прв пат во историјата, се пропишаа принципите на суверена еднаквост на сите држави и немешање во внатрешните работи на суверените држави. Сепак, дури и по повеќе од 75 години принципите запишани во Повелбата ниту еднаш не беа во целост имплементирани, туку напротив често пати беа прекршувани. Колективниот систем на ООН не функционираше поради антагонизмот кој се појави помеѓу поранешните сојузници после војната и за време на четирите декади Студена војна, од што може да се заклучи дека ООН не успеа да ја исполни својата примарна задача. Признавањето на специјалниот воен, економски и политички статус на големите сили беше вграден уште од почетокот на регулативата за процедурата за вето во Советот за безбедност на ООН, со што практично на постојаните членки на Советот им беше дадено право на вето на која било одлука која не е во согласност со нивните национални и/или геополитички интереси.

Понатаму, принципот на согласност служи како критичен елемент во балансирањето на државниот суверенитет со обврските за колективна безбедност. Државите генерално имаат право да задржат или да дадат согласност за надворешна интервенција на нивните територии. Овој принцип го признава значењето на државниот суверенитет и потребата од доброволно учество во мерките за колективна безбедност. Меѓутоа, предизвиците се јавуваат кога државите не се во можност или не сакаат да се справат со заканите за меѓународниот мир и безбедност во нивните граници, што доведува до дебати за

¹¹⁵ Thouvenin, 2006.

легитимноста и неопходноста од надворешна интервенција. Концептот на одговорност за заштита се појави како рамка за помирување на суверенитетот и колективната безбедност со нагласување на одговорноста на државите да го заштитат своето население од масовни злосторства и должноста на меѓународната заедница да интервенира кога државите не ја исполнуваат оваа одговорност.¹¹⁶ Во овој контекст, регионалните организации заземаат клучно место во балансирањето на државниот суверенитет со обврските за колективна безбедност. Регионалните безбедносни аранжмани, како што се ЕУ, НАТО, АУКУС или Африканската унија, или, пак, Економската заедница на државите од Западна Африка, обезбедуваат платформи за колективно дејствување во одредени географски области.

Унапредувањето и заштитата на човековите права претставува друга димензија во балансирачкиот чин меѓу државниот суверенитет и обврските за колективна безбедност. Човековите права се универзални и неделиви и бараат од државите да ги почитуваат и обезбедуваат правата на поединците на нивните територии. Ова поставува ограничувања на државниот суверенитет кога се случуваат прекршувања на човековите права. Меѓународната заедница има одговорност да ги реши овие прекршувања преку колективна акција, која може да вклучи интервенции за заштита на ранливите популации или да ги повика одговорните за кршење на човековите права. Урамнотежувањето на државниот суверенитет и размислувањата за човековите права бара навигација на сложени етички, правни и политички размислувања за да се осигура дека напорите за колективна безбедност се усогласуваат со принципите на човековите права и почитувањето на државниот суверенитет.

Рамнотежата помеѓу државниот суверенитет и колективните безбедносни обврски е сложен и постојан предизвик во меѓународните односи. Додека државите имаат право да управуваат со нивните внатрешни работи, тие, исто така, имаат одговорност да го поддржуваат меѓународниот мир и безбедност. Постигнувањето на вистинската рамнотежа бара нијансиран пристап кој ја признава важноста на државниот суверенитет, а истовремено ја препознава потребата од колективна акција за справување со глобалните безбедносни предизвици. Градењето консензус, почитувањето на согласноста, регионалната соработка и унапредувањето на човековите права можат да придонесат за побалансиран и поефективен пристап кон усогласување на овие два принципа.

Сепак, Повелбата суштински го замрзнува развојот на државниот суверенитет и на тој начин останува значително ограничување во напорите за негово редефинирање. Ревидирање на Повелбата со цел да се ослабе правниот суверенитет е малку веројатно, поради улогата на Повелбата во доделувањето на воено ранливите држави еднаков статус со моќните нации. Меѓутоа, оваа заштита е од корист и на авторитарните режими на кои им недостига народен легитимитет. Неконзистентното толкување на државниот суверенитет во рамките на Повелбата подразбира простор за понатамошно истражување на неговата природа и корисност. Оваа недоследност потенцијално може да доведе до раскол во меѓународната заедница, каде што некои ја поддржуваат верзијата на Повелбата за државниот суверенитет, додека други прифаќаат ревидирани модели. Оваа поделба може да се манифестира како групи кои поддржуваат различни верзии на државниот суверенитет, засновани на обележја како тврдокорни наспроти умерени, фундаменталисти наспроти конвенционални или ортодоксни наспроти неортодоксни, во зависност од

¹¹⁶ Пристапот „одговорност за заштита“ е дискутиран во повеќе детали во следното поглавје за политиката на меѓународниот стејтбилдинг.

преовладувачките трендови како глобализацијата, демократизацијата и растот на граѓанското општество.¹¹⁷

Идејата за формирање на организација на Обединети нации по завршување на Втората светска војна претставува утопија од повеќе аспекти. Идејата дека сите држави ќе бидат суверено еднакви, дека употребата на сила ќе биде забранета и дека ќе се формираат разни меѓународни агенции од економската и социјалната област не се реални. Дури и преамбулата и членовите 1 и 2 од Повелбата претставуваат елоквентен израз на идеалистичкиот и утопистички аспект на ООН.¹¹⁸

10.5.4. ООН и суверенитетот

Иако ООН беше формирана заради промовирање на меѓународната соработка и зачувување на мирот, нејзиното функционирање сепак не е без предизвици за концептот на суверенитет. Како форум каде што нациите се здружуваат за колективно да се справат со глобалните прашања, одлуките и активностите на ООН честопати навлегуваат во автономијата и авторитетот на државите.

Еден од најспорните предизвици за државниот суверенитет во рамките на ООН лежи во структурата и процесот на одлучување на Советот за безбедност. Составен од пет постојани членки со право на вето (САД, Русија, Кина, Франција и Обединетото Кралство) и десет непостојани членки, Советот за безбедност има значителен авторитет и моќ на одлучување за прашањата за меѓународниот мир и безбедност. Сепак, правото на вето што им е доделено на петте постојани членки им дава можност да блокираат која било резолуција, без оглед на нејзината поддршка од останатиот дел од меѓународната заедница. Ова право на вето е извор на фрустрација за многу земји-членки, бидејќи доведува до случаи кога интересите на неколку моќни нации ја надминуваат колективната волја на ООН. Во случаи кога Советот за безбедност е во „корсокак“ поради ставено вето, тоа ја попречува способноста на организацијата да преземе решителна акција, оставајќи ги останатите (помалку еднакви) држави маргинализирани и немоќни во решавањето на прашањата од глобално значење.

Понатаму, Повелбата става особен акцент на принципот на суверена еднаквост меѓу земјите-членки, нагласувајќи дека сите нации, без разлика на нивната големина или моќ, имаат право на исти права и привилегии во рамките на организацијата. Меѓутоа, во пракса, реалноста е посложена. Динамиката на моќта и влијанието во ООН честопати ја рефлектира геополитичката реалност на светот, при што големите сили вршат непропорционално влијание врз процесите на донесување одлуки. На овој начин, за помалите и помалку моќните држави станува предизвик да се слушнат нивните ставови и интереси. Концентрацијата на моќ меѓу неколку доминантни нации доведува до чувство на нееднаквост кај останатите држави, кои се почесто ја перцепираат ООН како овековечување на хиерархиски светски поредок, а не како вистински правичен меѓународен систем.

Дополнително, спроведувањето на резолуциите на ООН, исто така, претставуваат предизвик за државниот суверенитет. Во случаите кога Советот за безбедност одобрува употреба на сила или наметнува санкции на земја-членка, тоа дефинитивно се смета како повреда на суверенитетот на санкционираната држава, бидејќи вклучува мешање во внатрешните работи. Иако таквите активности често се преземаат за да се решат сериозни

¹¹⁷ Makinda, Samuel M. 1998. "The United Nations and State Sovereignty: Mechanism for Managing International Security". *Australian Journal of Political Science* 33 (1): 101–15. <https://doi.org/10.1080/10361149850750>.

¹¹⁸ Cassese, 2012.

закани за меѓународниот мир и безбедност, несомнено е дека независноста и автономијата на засегнатата држава бива компромитирана.

Фокусот на ООН на колективната безбедност и глобалната соработка, исто така, доаѓа во судир со настојувањата на одредени држави да ги заштитат своите национални интереси и автономија. Учесството во мировните мисии на ООН или усогласеноста со меѓународните договори бара од државите да отстапат одредено ниво на контрола врз националните процеси на донесување одлуки. Освен тоа, државите може да се соочат со внатрешно противење или конфликтни домашни интереси кога се усогласуваат со ваквите политики на ООН. Урамнотежувањето на државниот суверенитет со меѓународните обврски е деликатна и спорна задача, што доведува до дебати и компромиси за тоа како најдобро да се остварат глобалните цели со почитување на правата и независноста на поединечните држави.

Борбата за суверена еднаквост е фундаментално прашање што продира во динамиката на меѓународниот систем и ги обликува интеракциите меѓу државите. Суверената еднаквост се однесува на принципот дека сите држави, без разлика на нивната големина, моќ или влијание, поседуваат ист правен статус и права на меѓународната сцена. Овој принцип е вграден во Повелбата, која декларативно ја поддржува еднаквоста на сите земји-членки и нивното право на самоопределување. Меѓутоа, во пракса, постигнувањето вистинска суверена еднаквост помеѓу државите остана предизвик, бидејќи често се појавува дисбаланс на моќта поткрепена со геополитичката реалност. Следните неколку фактори придонесуваат за борбата за суверена еднаквост.

Меѓународниот систем се карактеризира со значителни разлики во економската, воената и политичката моќ меѓу државите. Моќните нации често имаат поголемо влијание во глобалните прашања, обликувајќи ги процесите на донесување одлуки и одредувајќи ја меѓународната агенда. Како резултат на тоа, на помалите и помалку влијателни држави им е деградирано правото да се слушнат нивните ставови и соодветно да ги застапуваат нивните интереси, што доведува до согледан недостаток на суверена еднаквост.

Понатаму, улогата на големите сили, особено постојаните пет членки на Советот за безбедност, игра клучна улога во одредувањето на рамнотежата на силите и распределбата на власта во меѓународниот систем. Моќта за вето им дава единствена предност во обликувањето на меѓународните одговори на конфликти и кризи, што доведува до загриженост за хиерархиската поставеност на светскиот поредок кој привилегира одредени држави над другите. Економските разлики меѓу државите, исто така, придонесуваат и за борбата за суверена еднаквост. Економската моќ на државата честопати означува поголемо влијание на глобалната сцена, овозможувајќи им на некои држави значително да влијаат во процесите на одлучување. Културните разлики пак, разноликоста на политичките системи и вредности меѓу државите, се, исто така, фактор кој влијае на перцепциите за суверена еднаквост. На државите со различни политички идеологии или културни средини може да им биде предизвик да изградат консензус за различни прашања, што доведува до поделби и нееднаквости во третманот на различни држави. Структурата и функционирањето на меѓународните организации и институции, исто така, се фактор кој влијае на дебатите за суверена еднаквост, имајќи го предвид примерот со структурата на ООН и Советот за безбедност, кој во суштина е доминиран од страна на пет моќни држави-членки кои начелно се водат според сопствените национални и геополитички интереси, што оправдано покренува прашања за непристрасноста и правичноста на процесите на донесување одлуки.

Влијанието на Обединетите нации врз концептот на државен суверенитет мора да се сфати во контекст на еволуирачкиот државен суверенитет, обликуван од историските фактори и доминантните перцепции за меѓународниот поредок и безбедност. На пример, по Втората светска војна, ООН го истакнаа принципот на немешање во внатрешните работи на една држава, главно затоа што меѓународната заедница веруваше дека правниот суверенитет - дури и без практичен суверенитет - е основен за воспоставување на меѓународниот поредок и безбедност. Затоа, ООН го рedefинираше државниот суверенитет како инструмент за унапредување на перспектите за глобален мир и безбедност. Меѓутоа, во ерата по Студената војна, дојде до промена во меѓународниот пејзаж. Ревитализацијата на конфликтите во глобалните геополитички жаришта, повторно го доведоа во фокус прашањето за суверенитетот на новосоздадените независни држави, но и прашањата за регионалната безбедност. Ваквата ситуација ги поттикна дискусиите за демократски реформи, почитување на човековите права и одговорното владеење, откривајќи ги променливите норми кои бараат реevalуација на политичките принципи, вклучително и на државниот суверенитет. Ова ја поттикна ООН повеќе да се фокусира на улогата на внатрешното управување со државите во меѓународниот мир и безбедност, евидентно според признанието дека промоцијата на индивидуалните права е една од одговорностите на организацијата, за разлика од минатото кога покренувањето на загриженоста за човековите права во една суверена држава се сметаше за мешање во внатрешните работи.¹¹⁹

Експанзијата на демократијата, универзалното признавање на човековите права, распространетоста на конфликтите помеѓу државите и еволуирачките идеи за меѓународното право и дипломатијата, сугерираат дека иако правниот суверенитет останува клучен, а други форми на суверенитет, како што е народниот суверенитет, имаат стекнато признание и во меѓународните односи. Државно ориентираните норми на актуелниот систем за колективна безбедност според Повелбата, особено оние за суверена еднаквост и неинтервенција, едноставно не ги штитат индивидуалните права во меѓународниот систем¹²⁰ и колку повеќе државата е интегрирана во меѓународните организации и доколку тие организации се помоќни, се појавуваат поголеми девијации на концептот на суверенитет и суверена еднаквост.

10.6. Регионалната интеграција и суверенитетот

Во ерата по Втората светска војна, регионалните организации се појавија како важни актери во меѓународниот систем, со цел да се поттикне соработката, да се зајакне економската интеграција и да се промовира стабилноста меѓу соседните држави, но и дополнително го комплицираше концептот на суверенитет, бидејќи овие ентитети неретко навлегуваат во државните прерогативи. Овие ентитети, како што се ЕУ, Асоцијацијата на нациите од Југоисточна Азија, Африканската унија, БРИКС, Шангајската зона, Економската организација за соработка во државите од Западна Африка (ECOWAS) станаа клучни ентитети во обликувањето на регионалната динамика и справувањето со заедничките предизвици. Овие организации се основани за да промовираат соработка, интеграција и да се справат со регионалните предизвици и често вклучуваат здружување на

¹¹⁹ Boutros-Ghali, Boutros. 1995. "Democracy :: A Newly Recognized Imperative /: Boutros Boutros-Ghali". *DigitalLibrary.un.org*. <https://digitallibrary.un.org/record/221774?ln=en>.

¹²⁰ Chandler, David. 2004. The Responsibility to Protect? Imposing the 'Liberal Peace' in *International Peacekeeping*, Vol.11, No.1.

овластувањата за одлучување и создавање на институции кои поседуваат овластувања за одлучување над земјите-членки. Како што добиваат важност и го прошируваат својот опсег, влијанието на регионалните организации врз државниот суверенитет станува предмет на растечка контрола и дебати. Иако регионалните организации често се сметаат за средства за колективна безбедност, економски раст и политичка соработка, тие, исто така, креираат предизвици за државниот суверенитет, особено кога регионалните политики и регулативи ги попречуваат или лимитираат националните закони и локалните процеси на донесување одлуки.

Мотивите зад подемот на иницијативите за регионална интеграција се различни, опфаќајќи економски, политички, безбедносни и социјални размислувања. Еден од основните двигатели зад формирањето на регионални организации е верувањето дека поблиската соработка и интеграција може да доведат до взаемна корист за земјите-членки. Со отстранување на трговските бариери и олеснување на движењето на добра, услуги и луѓе, иницијативите за регионална интеграција несомнено се обидуваат да го поттикнат економскиот раст и конкурентноста. Воспоставувањето региони за слободна трговија, царински униии и заеднички пазари им овозможува на земјите-членки пристап до поголеми пазари и искористување на обемните економии. Дополнително, иницијативите за регионална интеграција често имаат за цел да ја подобрат политичката соработка и да поттикнат чувство на заеднички идентитет меѓу земјите-членки. Со усогласување на политиките и целите, државите можат да работат заедно за да се справат со регионалните предизвици, како што се еколошките прашања, миграцијата и транснационалниот криминал. Воспоставувањето на структури на регионално управување и механизми за одлучување, исто така обезбедува платформа за дијалог и решавање на конфликти меѓу соседните држави, притоа придонесувајќи за регионалната стабилност и мир, додека, пак, воспоставените безбедносни механизми за решавање на регионалните конфликти и одржување на стабилноста кои вклучуваат аранжмани за колективна безбедност, мировни мисии или механизми за решавање конфликти, бараат од државите да соработуваат и да отстапат одредени аспекти од суверенитетот заради регионалниот мир и безбедност. Понатаму, регионалните иницијативи за интеграција на супранационалните тела им доделија зголемени овластувања над националните закони и регулативи на државите-членки. Усогласувањето на политиките меѓу членките, иако создава погодно тло за економски просперитет, поттикнува прашања во врска со ерозијата на суверенитетот и политичката одговорност.

10.6.1. Европската унија

ЕУ не само што нуди уникатен начин на организирање на релациите помеѓу европските држави (но не сите), туку, исто така, претставува нивен дистинктивен колективен глас и влијание во светот. Со создавањето на ЕУ и напорите за европска интеграција се појавија многу прашања за тоа како функционира суверенитетот и што е потребно за еден ентитет да биде суверен. Традиционалната веберијанска дефиниција за државата и суверенитетот гледа како на „форма на хумана заедница која (успешно) го поседува монополот на легитимно физичко насилство во рамките на одредена територија“¹²¹, опстојувала со текот на времето и има круцијално значење за начинот на кој

¹²¹ Max Weber, David S. Owen, Tracy B. Strong, Rodney Livingstone. 2004. "The Vocation lectures – Science as a Vocation, Politics as a Vocation", The Vocation Lectures - Science As a Vocation, Politics As a Vocation", Cambridge.

се перцепира суверенитетот и државата. Креирањето и функционирањето на ЕУ отвори простор за широка интерпретација на веберијанската дефиниција и отстапување од традиционалните форми на концептот. Причината за тоа се наоѓа во самата структура на ЕУ, која е во контрадикторност со претходните сфаќања за непроменливите карактеристики на суверените државни тела. Оваа организација претставува историски несекојдневен вид на политичко уредување, кое денес се стреми кон федеративен систем, така што може да се каже дека структуралното формирање на ЕУ е експериментално.¹²²

Несомнено, процесот на европска интеграција произлегува од намерното здружување на националниот суверенитет меѓу европските нации-држави по Втората светска војна. Овој уникатен пристап ја поттикна ЕУ, препознаена како еден од најуспешните експерименти во меѓународната соработка. Европската интеграција претставува предизвик за политичките науки, отстапувајќи од традиционалните погледи на државите како независни ентитети кои формираат сојузи во различни случаи и околности. ЕУ се издвојува по тоа што има свој правен систем, супранационални институции и заедничка валута, која еволуира во карактеристичен и сложен политички ентитет. Патот на европската интеграција е обележан со периоди на напредок и назаднување, честопати се соочуваат со тензии меѓу националните интереси и заедничката економска меѓузависност. Дури и по постигнувањето единствена валута, ЕУ се соочи со идентитетска криза кога размислуваше за прием на не толку современи и богати држави од Централна и Источна Европа.¹²³

Во овој контекст, ЕУ како пример за регионална интеграција, ја отелотворува ерозијата на суверенитетот, бидејќи земјите-кандидатки се подложени на сложена мрежа на заеднички процеси на одлучување и заеднички политики. На пример, Европската комисија и Европскиот суд на правдата во ЕУ имаат овластување да донесуваат обврзувачки одлуки кои влијаат на земјите-членки, ограничувајќи го нивниот суверенитет во одредени области на политиката. Понатаму, интеграцијата во ЕУ вклучува воспоставување на заеднички политики и регулативи во различни домени, вклучувајќи трговија, земјоделство, правда, внатрешни работи и надворешна и безбедносна политика. Иако овие хармонизирани политики имаат за цел да ја поттикнат економската интеграција и да ги изедначат “условите за игра“, тие, исто така, ја ограничуваат автономијата на земјите-кандидатки за членство во обликувањето на нивните национални политики според нивните специфични потреби и приоритети. Од суштинско значење е да се забележи дека ерозијата на суверенитетот во евроинтеграциите не е пасивен процес наметнат врз земјите-кандидатки. Всушност, тоа е резултат на преговори, каде што политичките елити на земјите-кандидатки доброволно се вклучуваат во пристапниот процес, препознавајќи ги и придобивките и отстапките поврзани со членството во ЕУ. Тие донесуваат одлуки за откажување од одредени аспекти на суверенитетот во замена за пристап до единствениот пазар, финансиска помош и учество во процесите на донесување одлуки кои ја обликуваат иднината на континентот. За пристапот на ЕУ и нејзината политика на градење на држава, подетално ќе стане збор во четвртото поглавје од овој труд.

¹²² Mardanov, Ismatilla. 2023. „Issues of EU Member Nations’ Shared Sovereignty, Institutions, and Economic Development“ *Economies* 11, no. 4: 128. <https://doi.org/10.3390/economies11040128>

¹²³ Peterson, J. 2001. “European Integration“. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 4923–25. <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/01261-4>.

10.6.2. Влијанието на ЕУ врз концептот на суверенитет

Што се однесува до државниот суверенитет, несомнено е дека ЕУ има трансформирачко влијание врз овој концепт. Клучните начини на кои ЕУ влијае врз државниот суверенитет е преку правната надмоќ, хармонизацијата на законите, координирање и интеграција на политиките, монетарната политика, заедничката надворешна и безбедносна политика, пазарните релации, европеизација на процесот на донесување на одлуки, механизмите за спроведување на одлуките и кохезионата политика и секако, финансирањето.

Регулаторната хармонизација е клучен аспект кој се стреми да создаде заедничка правна рамка преку намалување на регулаторните разлики помеѓу земјите-членки, навидум промовирајќи го слободното движење на стоки, услуги, капитал и луѓе. Сепак, овој процес го открива неговото влијание врз автономијата на земјите-членки и покренува прашања за распределбата на моќта за одлучување во рамките на ЕУ. Додека хармонизацијата се стреми да создаде конзистентна регулаторна средина во рамките на Унијата, во процесот се ограничува способноста на земјите-членки да воспостават свои национални регулативи кои би се фокусирале на нивните специфични потреби, вредности и приоритети. Процесот има тенденција да даде приоритет на униформноста пред флексибилноста, потенцијално поткопувајќи ги различните општествени, економски, безбедносни и еколошки аспекти кај земјите-членки. Иако земјите-членки имаат одреден придонес во обликувањето на европските регулативи преку Европскиот совет и Европскиот парламент, конечните одлуки често се предмет на сложени преговори и компромиси, што доведува до прашања за вистинското влијание на земјите-членки во одредувањето на националните регулаторни рамки. Покрај тоа, регулаторната хармонизација има за цел да создаде рамноправни услови за игра за бизнисите кои работат на европскиот единствен пазар, со цел да се спречи нелојалната конкуренција и да се промовира фер трговија, тренд кој, исто така, доведува до сузбивање на уникатните национални приоритети. Конвергенцијата кон единствен сет на правила не ја зема предвид културната, социјалната и етничката разновидност што постои меѓу земјите-членки, поттикнувајќи прашања за ерозија на суверенитетот. Еден од најзначајните недостатоци на регулаторната хармонизација е губењето на флексибилноста, а со стандардизирање на регулативите, се редуцира способноста на државите-членки правовремено да реагираат и да се справат со нови околности. Оваа ерозија на суверенитетот во овој домен претставува исклучителен предизвик за оние земји-членки кои се соочуваат со социо-економски потешкотии. На овој начин се покренуваат прашања за тоа дали овој процес навистина служи на интересите на сите вклучени нации, бидејќи фокусот на колективното одлучување ги засенува легитимните приоритети и преференци кај земјите-членки, што доведува до дисбаланс во распределбата на моќта во ЕУ.

Правната надмоќ е принцип кој им дава приоритет на законите и прописите на правното тело на ЕУ¹²⁴ во областите каде што Унијата има надлежност, дури и ако тие национални закони биле усвоени од земјите-членки поединечно, што несомнено има значителни импликации врз државниот суверенитет. Принципот на правна надмоќ се стреми кон униформност и доследност во примената на правилата на ЕУ во сите земји-членки, повторно со цел да се создадат рамноправни услови да се спречат нарушувањата на

¹²⁴ European Union. 2007. "Acquis Communautaire | European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions". www.eurofound.europa.eu. March 11, 2007. <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/acquis-communautaire>.

единствениот пазар. Правната надмоќ, исто така, обезбедува правна основа за спроведување на законите на ЕУ и овозможува решавање на спорите меѓу земјите-членки на кохерентен начин. Сепак, од перспектива на државниот суверенитет, правната надмоќ ја ограничува автономијата на земјите-членки во одредени области на политиката за сметка на промоцијата на европските интереси и цели,¹²⁵ а исто така здружените држави доброволно се согласуваат да отстапат одредени аспекти од државниот суверенитет на супранационалните институции. Овој трансфер на моќ се смета дека е неопходен за функционирање на единствениот пазар на ЕУ и за реализација на неговите пошироки цели, како што се промовирање на економската интеграција и заштита на заедничките европски интереси. Од друга страна пак, со пренесувањето на моќите се поткопува способноста на земјите-членки да ги регулираат националните приоритети и да ги приспособат политиките во согласност со националниот специфичен контекст. Освен тоа, принципот на правна надмоќ покренува прашања за релациите помеѓу правото на ЕУ и уставните рамки на земјите-членки каде националните уставни се сметаат за врховни, а сите закони што не се во согласност со уставните одредби се сметаат за ништовни и неважечки. Меѓутоа, со овој принцип на правна надмоќ, правото на ЕУ станува приоритетно над националните уставни, а како резултат на тоа се создаваат тензии помеѓу правниот поредок на ЕУ и националните уставни принципи.

Централно место во системот на управување на ЕУ заземаат координацијата и интеграцијата на политиките, како основни механизми за усогласување на политиките, стратегиите и интеракциите меѓу земјите-членки. Координацијата во рамките на ЕУ се постигнува преку различни институционални структури. На пример, Европскиот совет, кој го сочинуваат шефовите на држави или влади на земјите-членки, обезбедува општи политички насоки и приоритети на ЕУ. Советот на ЕУ, составен од министри од секоја земја-членка, ги претставува нивните влади и ја олеснува координацијата на политиките на ЕУ за конкретни прашања. Дополнително, Европската комисија игра клучна улога во предлагањето на законодавството, спроведувањето на одлуките и обезбедувањето усогласеност со договорите на ЕУ, со што значително придонесува за координација на релевантните политики. Понатаму, Европскиот парламент, избран од граѓаните на ЕУ и базиран на бројот на жители на државите-членки, соработува со Советот и врши надзор над работата на Комисијата, со цел да го унапреди процесот на координација. Од друга страна пак, поголемите држави во ЕУ по бројност на популацијата во Европскиот парламент имаат поголем број на претставници и аналогно на тоа и поголемо влијание врз резултатите на политичките процеси и работата на Советот и Комисијата. Поради тоа помалите држави имаат послабо влијание и покрај делегираниот суверенитет на ЕУ, што резултира во нарушување на демократските процеси и редуцирање на правата кај земјите-членки,¹²⁶ и државите-кандидатки за прием во Унијата.

Интеграцијата на политиките е подеднакво значајна во контекст на ЕУ, која има за цел да ги усогласи политиките и регулативите кај земјите-членки и да воспостави кохезивна и обединета ЕУ рамка. Интеграцијата на политиките се смета за клучна во елиминирање на бариерите и за поттикнување на еднакви услови за игра во рамките на европскиот единствен пазар. Покрај тоа, ЕУ се стреми да ја координира и надворешната политика преку Заедничката надворешна и безбедносна политика, која има за цел да претстави обединет

¹²⁵ Ванковска, Билјана. 2010. *Институции на ЕУ: до Лисабон и по него*. 2. изменето и проширено издание. Скопје: Филозофски факултет.

¹²⁶ Mardanov, 2023.

фронт на глобалната сцена и да го зајакне своето влијание како глобален актер во меѓународните односи. Економската и монетарна политика е уште еден пример за интеграција на политиките, кој бара соработка во економската и фискалната сфера. Сепак, и покрај потенцијалните придобивки кои произлегуваат од координацијата и интеграцијата на политиките, тие, исто така, имаат значително влијание врз државниот суверенитет. Усогласувањето на политиките бара од земјите-членки да усвојат заеднички регулативи, политики за економска конкуренција или, пак, заедничка валута, а овој пристап открива ерозија на националниот економски суверенитет,¹²⁷ и аналогно на тоа се ограничува способноста на државата да ги приспособи политиките според специфичните потреби и приоритети. Овој процес на хармонизација дополнително доведува до евидентно губење на контролата врз клучните прашања, што покренува прашања поврзани со демократскиот дефицит во државите членки на ЕУ.

Монетарната политика на ЕУ, исто така, е клучна компонента формирана за да ја поттикне економската интеграција меѓу земјите-членки. Примарната цел на монетарната политика на ЕУ е да ја одржи ценовната стабилност, осигурувајќи дека стапките на инфлација остануваат ниски и стабилни. Оваа одговорност е доделена на Европската централна банка (ЕЦБ), за да донесува одлуки поврзани со монетарната политика на ЕУ. Банката користи различни алатки за спроведување на својата монетарна политика, а најистакната е прилагодувањето на каматните стапки. Со подигање или намалување на каматните стапки, ЕЦБ влијае на трошоците за позајмување, потрошувачката и инвестициите, со што влијае на целокупната економска активност. Дополнително, ЕЦБ се вклучува во активности на отворениот пазар за купување или продавање обврзници за инјектирање или повлекување ликвидност од финансискиот систем, поставува задолжителни резерви за комерцијалните банки, што влијае на достапноста на кредити во економијата.

Оттука се гледа дека делегирањето на монетарната политика има значителни импликации врз суверенитетот на земјите-членки на ЕУ. Државите кои го усвојуваат еврото како сопствена валута ја отстапуваат контролата врз националната монетарна политика на ЕЦБ. Како резултат на тоа, овие држави не можат самостојно да поставуваат каматни стапки или да спроведуваат свои монетарни интервенции. Оваа ограничена монетарна автономија прави потешкотии за време на економски кризи кога има потреба од приспособени фискални мерки со цел да се одговори на конкретни национални економски предизвици и интереси. Исто така, пред да го прифатат еврото, од државите се очекува да исполнат специфични критериуми за конвергенција, вклучувајќи ги прашањата за инфлација, каматни стапки, буџетски дефицит и јавен долг. Овој процес на конвергенција има за цел да обезбеди одредено ниво на фискална дисциплина и економска стабилност меѓу земјите-членки. Сепак, придржувањето до овие критериуми ја ограничува способноста на земјата да спроведува експанзивни фискални политики за време на економски падови, што влијае на државниот суверенитет во доменот на фискалните политики. Овие политики паралелно доведуваат до зголемена финансиска меѓузависност меѓу земјите од еврозоната. Во случаи на тешки економски кризи во одделни земји-членки, останатите членки се изложени на ризикот од шпекулативни напади и ефекти, со што се ограничува нивната способност самостојно да управуваат со државната финансиска стабилност. Впрочем, монетарната политика на ЕЦБ, дизајнирана да одговара на пошироката економија на еврозоната, не секогаш се усогласува со специфичните потреби на одделните земји-членки. Како резултат

¹²⁷ Jackson, 1999.

на тоа, некои земји може да доживеат економски потешкотии кои бараат различни политички одговори од оние што ги спроведува Европската банка. Делегирањето на економскиот суверенитет на извршните тела на ЕУ придонесува до влошување на економските и општествените проблеми кај ЕУ членките.

Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП) е суштински аспект на надворешната политика на ЕУ, чија цел е промовирање единство и кохерентност во справувањето со меѓународните предизвици и унапредување на заедничките интереси меѓу нејзините земји-членки. ЗНБП се стреми да создаде заеднички пристап кон надворешните работи, безбедноста и одбранбените прашања, здружувајќи ги ресурсите и експертизата на земјите-членки, која цели да ја зајакне улогата на ЕУ како глобален актер. Сепак, ова стремеење кон заедничка надворешна и безбедносна политика има значителни импликации врз државниот суверенитет. Имено, ЗНБП бара од земјите-членки да ги координираат и усогласат своите надворешнополитички позиции, што често води кон колективно одлучување. Додека едногласноста е претпочитан пристап, има случаи кога се користи гласање со квалификувано мнозинство за одредени аспекти на ЗНБП. Ова значи дека земјите-членки треба да направат компромис или да ги приспособат своите позиции за да се адаптираат на колективниот став на ЕУ. Како резултат на тоа, државите не секогаш се способни да спроведуваат целосно независни стратегии за надворешна политика, што евидентно влијае на нивниот суверенитет во областа на надворешната и безбедносна политика. Покрај тоа, Високиот претставник на ЕУ за надворешна политика и безбедност ја претставува Унијата на меѓународните форуми и ја предводи европската дипломатија во име на сите земји-членки. Од една страна, земјите-членки ги одржуваат своите амбасади и дипломатски претставништва ширум светот, од друга страна пак ЗНБП влијае на целокупната дипломатска стратегија и приоритети, што често е во спротивност на специфичните интереси и приоритети на поединечните држави-членки на Унијата. Исто така, ЗНБП вклучува можност за цивилни и воени мисии и мировни операции, насочени кон решавање на кризи и конфликти надвор од границите на ЕУ. Државите-учеснички во овие мисии придонесуваат со персонал и ресурси, но под команда и стратешка контрола на ЕУ, што во превод означува дека е ограничена нивната автономија во одлучувањето и распоредувањето на своите единици. Иако учеството во таквите иницијативи е доброволно, вклучувањето во заеднички одбранбени проекти бара од земјите-членки да ги здружат ресурсите и да се откажат од одредена контрола врз нивните национални одбранбени стратегии.

10.6.3. Суверенитетот низ призмата на политиката на проширување на ЕУ

Врската помеѓу процесот на европска интеграција и суверенитетот влече корени од раните фази на економската реконструкција на Европа по Втората светска војна. Во тоа време, овој процес служеше како алатка за западноевропските држави да го вратат својот суверенитет. Пропонентите на федерализмот веруваа дека европската соработка има потенцијал за целосно елиминирање на националниот суверенитет, бидејќи тие го сметаа концептот како тесно испреплетен со конфликти, империјализам и политички превирања, па заради тие причини е застарен во контекст на економската глобализација и растечката меѓузависност меѓу државите.¹²⁸ Всушност, глобализацијата и социјалната диференцијација навистина придонесоа за поголема глобална меѓусебна поврзаност; но,

¹²⁸ Malanczuk, 1997.

ограничениот капацитет на државите да развијат независни социјални, економски, надворешни и одбранбени политики, ја попречи нивната способност да воспостават и негуваат национален идентитет кој може да го поддржува општото добро заедно со политичките институции кои го поддржуваат. На пример, по распадот на Југославија се разви комплексен однос помеѓу ЕУ и новите независни држави во регионот. Во контекст на државноста, од државите на поранешна Југославија се бараше да се усогласат со процесот на донесување на одлуки во ЕУ, а истовремено овие држави не ги поседуваа клучните карактеристики поврзани со државноста. Имено, повоената институционална рамка на БиХ беше договорена на Дејтонските преговори со насоки од адвокатите на американскиот Стејт Департмент. Потоа, основањето на Државниот сојуз на Србија и Црна Гора произлезе од опсежните преговори водени од Хавиер Солана, тогашниот Висок претставник на ЕУ за заедничка надворешна и безбедносна политика, според Договорот од Белград.

Во случајот на Косово, уставот беше подготвен од тимот кој соработуваше со тогашниот посредник на ООН, Марти Ахтисари, со цел да се создадат услови за идна независност на покраината.¹²⁹ Чандлер ќе забележи дека и после повеќе од две декади градење на косовската држава, не се направи значителен прогрес во „државноста“ на Косово.¹³⁰ Македонското искуство, исто така, покажува слични карактеристики на значителна инволвираност на западните актери и непочитување на принципот на суверенитет, имајќи го предвид Охридскиот рамковен договор од 2001 година кој доведе до низа уставни амандмани, процесот од Пржино 2015-2016 година и Договорот од Преспа од 2018 со кој се наметна ново уставно име на земјата и покрај неуспешниот референдум, а во име на членството во НАТО и перспектите за интеграција во ЕУ.¹³¹ Членството во воен сојуз, пак, значи скоро целосна ерозија на државниот суверенитет во аспектите на националната безбедност и одбрана.

Имајќи ги предвид предностите на интеграцијата, теоретичарите и политичарите, исто така, зборуваат за одредени компромиси кои веруваат дека идејата за суверенитет е застарена во 21 век и тврдат дека овие придобивки може да се остварат само ако суверенитетот се сподели со институциите на ЕУ.¹³² Критичарите на проектот за европска супердржава, пак, тврдат дека дискурсот околу суверенитетот не ги попречи целосно иницијативите на европските лидери. Всушност, лидерите на ЕУ почнаа да ја рedefинираат суштината на политиката на ЕУ со инкорпорирање на концептот на суверенитет, развој кој е тесно испреплетен со политизацијата на ЕУ.¹³³ Како што веќе претходно беше општо елаборирана ерозијата на суверенитетот на државите-членки на ЕУ, така и суверенитетот на државите-кандидатки за членство во ЕУ се обврзани да „споделат“ важни аспекти од државниот суверенитет. Од друга страна, пак, Емануел Макрон, францускиот претседател

¹²⁹ Bieber, F. 2011. Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans. *Europe-Asia Studies*, 63(10), 1783–1802. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.618679>

¹³⁰ Chandler, David. 2019. “Kosovo: Statebuilding Utopia and Reality“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 13 (5): 545–55. <https://doi.org/10.1080/17502977.2019.1658565>.

¹³¹ Vankovska, B. 2023b. *Constitutions Octroyées* And International State-Building: The Macedonian Case in Focus. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2167179>

¹³² Ikenberry, G. J., & Krasner, S. D. (2001). Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities. *Foreign Affairs*, 80(5), 158. <https://doi.org/10.2307/20050266>

¹³³ Jabko, Nicolas. 2020. “Sovereignty Matters: The Mainstreaming of Populist Politics in the European Union“. Edited by F. Duina and F. Merand. *Research in Political Sociology* 27 (October): 149–73. <https://doi.org/10.1108/s0895-993520200000027016>.

ги обелодени своите идеи за европскиот суверенитет во економски и индустриски контекст.¹³⁴

Слично како случајот со земјите-членки на Унијата, евроинтегративниот процес бара од земјите-кандидатки да ја усогласат својата трговска политика со усвојување на тарифите и договорите за надворешна трговија на ЕУ, што ја ограничува можноста за независно преговарање со трети држави. Згора на тоа, земјоделските и руралните политики се, исто така, предмет на промени преку Заедничката земјоделска политика на ЕУ, со која се намалува контролата на земјите-кандидатки врз нивниот земјоделски сектор. Усвојувањето на еврото како национална валута е, исто така, еден од условите за членство во ЕУ. Со овој чекор се отстапува контролата на земјите-кандидатки врз националната фискална политика, според одредбите на Европската централна банка. Понатаму процесот бара усогласување на политиките за правосудство и внатрешните работи на земјите-кандидатки со стандардите на ЕУ. Ова вклучува соработка во области како што се управувањето со границите, спроведувањето на законот, миграцијата и судските реформи. Земјите-кандидатки, исто така, треба да го усвојат законодавството на ЕУ, да учествуваат во заеднички безбедносни и мировни операции и да соработуваат со агенциите на ЕУ, со што се намалува нивната автономија во овие области соодветно. Исто така, членството во ЕУ повлекува усогласување со заедничката надворешна и безбедносна политика, а како дел од процесот на интеграција, се очекува кандидатите да ги усогласат своите надворешно политички ставови со позициите на ЕУ. Со други зборови, ова значи координирање на позициите за меѓународни прашања и поддршка на ставовите на ЕУ, дури и ако тие да се разликуваат од националните интереси на земјите-кандидати.

Сегашниот воспоставен модел на управување на ЕУ се соочува со практични и етички предизвици, бидејќи способноста и авторитетот на постојните држави да имаат монопол во рамките на нивните граници, како и да ги регулираат националните политики стануваат прогресивно тешки за остварување. Овој модел на управување доведе до трансформација на концептот на суверенитет, кој Краснер го нарекува заеднички или заеднички суверенитет (shared sovereignty), кој во суштина придонесува до губење на политичката и економска независност кај државите-членки, негативно влијае врз способноста на државите да овозможат економски раст, а демократијата станува формалност.¹³⁵

Процесот на евроинтеграција, кој првенствено ги вклучува земјите од Југоисточна Европа кои се стремат да влезат во ЕУ, има значителни импликации за традиционалниот концепт на државен суверенитет. Заедничкиот суверенитет е повеќеслоен концепт кој резултираше со ерозија на традиционалниот државен суверенитет бидејќи поради усогласувањето со европските регулативи. Земјите аспирантки за членство во ЕУ се соочуваат со предизвикот да ги балансираат придобивките од евроинтеграцијата со постепено губење на автономијата на одлучување, а успехот на нивното евроинтегративно патување зависи од нивната способност да се движат низ овој комплексен пејзаж. Како дел од процесот на пристапување во ЕУ, овие земји доброволно споделуваат аспекти на нивниот суверенитет преку усвојување на „заедничката оска“, соработка со институциите на ЕУ и интегрирање во европската правна и политичка рамка. Ваквиот заеднички суверенитет има за цел да го олесни пристапувањето на овие држави во ЕУ,

¹³⁴ Bryant, Lisa. 2023. "Macron Outlines Need for European Sovereignty". VOA. April 2023. <https://www.voanews.com/a/macron-outlines-need-for-european-sovereignty/7046219.html>.

¹³⁵ Mardanov, 2023.

декларативно промовирајќи политичка стабилност, економски развој и владеење на правото. Сепак, моделот на заеднички суверенитет не е без свои предизвици. Регионите во соседството на ЕУ, кои се карактеризираат со уникатна историја на формирање на државата, специфични историски конфликти и етнички поделби, традиција и културни разлики претставуваат пречки за стејтбилдинг иницијативите, бидејќи надворешните актери имаат тенденција да ги игнорираат овие фактори. Овие предизвици го прават процесот на евроинтеграција посложен бидејќи бара опсежни политички и институционални реформи, кои често вклучуваат аранжмани за поделба на власта меѓу различните етнички групи. Една од главните последици од евроинтеграцијата е ерозијата на традиционалниот државен суверенитет. Со оглед на тоа што земјите аспиратки се усогласуваат со политиките и регулативите на ЕУ, тие доброволно или не, отстапуваат дел од нивната автономија на одлучување на институциите на ЕУ. Оваа промена води до ситуација каде земјите-кандидатки се управувани од надворешни актери.

Ерозијата на суверенитетот дополнително се влошува поради фактот што земјите-аспиранти сè уште не се полноправни членки на ЕУ и за време на пристапниот процес, тие остануваат во подредена позиција во однос на примената на правилата и регулативите на ЕУ и немаат значително влијание врз процесите на донесување одлуки во ЕУ. Оваа ситуација води до евидентен губиток на контролата врз сопственото внатрешно уредување, менаџирање и процесот на креирање и усвојување на политики. Концептот на споделен суверенитет во процесот на евроинтеграција, исто така, отвора можност на надворешни актери да влијаат врз домашните структури на целните држави, бидејќи ЕУ врши значајна трансформативна моќ преку нејзината политика на кондиционалност и механизмите за следење на напредокот.

Овој дискурс дополнително врши притисок врз суверенитетот на земјите-кандидатки на Унијата. ЕУ врши регулаторна моќ над овие држави, истовремено избегнувајќи ја одговорноста од наметнатите процеси на управување, кои се претставени како технократски или административни услови за проширување. На овој начин одговорноста за процесот на интеграција и сите прашања што се појавуваат во институционалните рамки се „препишуваат“ на државите-кандидатки, сугерирајќи дека нивните политички процеси и интеракции со општеството даваат нерационални или политички незрели резултати. Како резултат на тоа, се повикува на зголемено учество на ЕУ во институционалните реформи и градење на државата, реинтерпретирајќи ги овие лимитации како сигнал за ЕУ да биде проактивна. Дополнително, ваквиот дискурс на владеење/управување се фокусира само на техничкиот и административниот капацитет, но не и на либералниот демократски легитимитет, нагласувајќи го авторитетот на ЕУ во „оценување“ на способностите и капацитетите на земјите-кандидатки. Дискурсот понатаму го критикува суверенитетот не со поткопување на формалната политичка и правна еднаквост, туку со залагање за надворешна експертиза за развој и зајакнување на институциите на управување. Во овој процес, ЕУ делува како примарен извозник на владеење преку процесот на проширување, активно обликувајќи ги институциите на земјите-кандидатки.¹³⁶

Во контекст на Западен Балкан, прашањата за суверенитетот кај овие држави често го попречуваат придржувањето кон регулативите на ЕУ со создавање пречки за усвојување политики или, пак, со поттикнување на површна усогласеност преку формален трансфер на

¹³⁶ Chandler, D. 2010a. “The EU and Southeastern Europe: The Rise of Post-Liberal Governance“. *Third World Quarterly* 31 (1): 69–85. <https://doi.org/10.1080/01436590903557330>.

политики без соодветна имплементација. Поинаку кажано, суверенитетот прерасна во пречка во процесот на интеграција и резултираше во негова ерозија со барањата за промени во домашното законодавство. На пример, назначувањето на недемократски избран претставник со извршни овластувања да наметнува закони и да разрешува избрани функционери, како што е случајот во БиХ, поттикнува контроверзии, бидејќи овластувањата на Високиот претставник се фундаментално неконзистентни со демократските принципи, постулатите на кои почива ООН и суверенитетот на БиХ. Исто така има и негативни последици, бидејќи тоа создава ситуација во која локалните политичари немаат мотивација да направат тешки и суштински политички компромиси, поради перцепцијата дека доколку не се постигне договор, Високиот претставник има овластување да го спроведува законодавството.¹³⁷

10.6.4. Влијанието на нормите и обврските за човекови права врз суверенитетот

Во доменот на човековите права и хуманитарните интервенции коишто се својствени за меѓународниот стејтбилдинг, државниот суверенитет се соочува со дополнителни предизвици. Развојот на нормите за човекови права може да се проследи наназад до меѓународните инструменти како што е Универзалната декларација за човекови права усвоена од Генералното собрание на ООН во 1948 година. Универзалната декларација не претставува договор, така што не создава директни правни обврски за земјите. Нормите кои се наведени во оваа декларација го потврдуваат вроденото достоинство и права на сите поединци, без оглед на нивната националност, раса или пол со што се поставија стандарди за однесување на државата во однос на сопствените граѓани. Нормите за човекови права опфаќаат широк опсег на граѓански, политички, економски, социјални и културни права, вклучувајќи ги и оние суштинските, правото на живот, слобода, еднаквост, слобода на изразување и заштита од тортура или дискриминација. Со текот на времето, овие норми добија широка прифатеност и станаа дел од меѓународното обичајно право, создавајќи обврски за државите да ги почитуваат, исполнуваат и заштитуваат.

Со ратификувањето на документите од овој вид, државите доброволно преземаат обврски за почитување, заштита и исполнување на правата утврдени во тие инструменти, кои го надминуваат доменот на внатрешното управување, проширувајќи се на меѓународната заедница како целина. Во овој контекст, државите се одговорни за адаптација на националните закони, политики и практики со цел да се усогласат со меѓународните стандарди за човекови права. Инкорпорирањето на нормите и обврските за заштита на човековите права во меѓународното право воведува предизвици за традиционалното поимање на државниот суверенитет. Несомнено е дека овие обврски навлегуваат во автономијата на државата, бидејќи од државите се очекува да ги усогласат своите домашни политики и практики со меѓународните стандарди за човекови права, додека, пак, од друга страна се признава дека заштитата на човековите права е од суштинско значење за благосостојбата и достоинството на поединците и поради таа причина државниот суверенитет треба да се сфати како одговорност за почитување и унапредување на човековите права, а не како апсолутно право да се дејствува без оглед на размислувањата за човековите права. Сиск и Чендлер нагласуваат дека ваквата сложена интеракција помеѓу меѓународната и домашната динамика, која е суштинска на практиката на меѓународниот

¹³⁷ European Commission for Democracy through Law. 2005. "Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative". [www.venice.coe.int](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)004-e.aspx). March 11, 2005. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2005\)004-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)004-e.aspx).

стејтбилдинг, постави значителен предизвик за конвенционалните парадигми во доменот на меѓународните односи и компаративната политика. Конвенционалниот поим за државен суверенитет повеќе не го задржува својот апсолутен карактер, бидејќи феноменот на меѓународна интервенција се појави како двоен исход: од една страна, како резултат на напорите усогласени со агендата за „либерален мир“, насочени кон пропагирање на демократски идеали и неограничени пазарни економии; а од друга страна, поради стратешките интервенции на големите сили, унапредување на нивните индивидуални безбедносни императиви. Оваа сложена интеракција на тој начин го замаглува разграничувањето помеѓу областа на глобалното и националното владеење.

Со цел да се обезбеди усогласеност со нормите и обврските за заштита на човековите права, постојат различни механизми за следење како договорни тела (Комитетот за човекови права или Комитетот за економски, социјални и културни права) кои го надгледуваат спроведувањето на специфичните договори од страна на државите. Од нив се бара да поднесуваат периодични извештаи за нивната усогласеност, а, пак, овие тела даваат препораки и забелешки. Понатаму, универзалниот периодичен преглед е процес што го спроведува Советот за човекови права на ООН, каде што досијата за секоја држава се оценуваат од други земји-членки. Периодичниот преглед им дава можност на државите да се вклучат во дијалог, да добиваат повратни информации и да преземат обврски за подобрување на состојбата со човековите права во рамките на нивните територии. Меѓународните судови и трибунали, како што е Меѓународниот кривичен суд или регионалните судови за човекови права, исто така имаат овластувања да бараат одговорност од поединци и држави за сериозни прекршувања на човековите права и обезбедуваат правда за жртвите.

10.6.5. Интервенциите како предизвик за суверенитетот

Доктрината на интервенирањето црпи мотивација од религиозните ставови на Гроциус, Центили и Виторија, во периодот кога беа поставувани темелите на современата суверена држава, што е евидентно и во делата на Боден и Хобс. Неограниченото право на употреба на сила се рефлектира во доктрината на интервенциите. Во традиционалните државно-центрични перспективи на меѓународните односи, военото интервенирање во друга држава несомнено се смета за јасно нарушување на суверенитетот на таа држава и во тие моменти, концептот на суверенитет го губи своето значење. Оттука може да се констатира дека суверенитетот и интервенцијата се тесно испреплетени концепти. Во контекст на воените интервенции, суверената држава претставува важна карактеристика и покрај фактот дека државите се единствениот најважен актер во меѓународните односи. Што се однесува до погледите на „неевропејците“, суверенитетот претставува алиенација и субординација, наместо еманципација. Оваа гледна точка потекнува од студиите на позитивистичките пристапи на склучување на договори и суверенитетите во овие два света се карактеризираат во две концептуални рамки кои иако се меѓусебно поврзани, сепак меѓусебно се исклучуваат.¹³⁸

Концептот на интервенција, исто така може да се анализира во делата на Тома Аквински и дефиницијата за „праведна војна“ во класичната филозофија и раниот развој на меѓународното право. Аквински дава најјасно објаснување за концептот на праведни војни, кој може да се сумира преку три основни критериуми. Прво, војната се смета за праведна,

¹³⁸ Anghie, 2005.

кога се спроведува под овластување на легитимна управна власт. Второ, причината за војната мора да биде праведна, што обично вклучува принципи како самоодбрана, заштита на невини животи или враќање на прекршените права. На крајот, клучен елемент е дека намерата за водењето на војната мора да биде морално исправна, нагласувајќи дека примарна цел треба да биде повторно воспоставување на мирот и правдата наместо да се стремат кон себични интереси или одмазда.¹³⁹ Идејата дека државите можат да интервенираат во работите на другите од оправдани причини, како што се самоодбрана или заштита на нивните интереси, беше вкоренета во историските практики на суверените држави. Сепак, во текот на 19 и 20 век концептот на интервенција претрпе значителни концептуални и нормативни промени.

Околностите кои произлегоа на крајот на Првата студена војна беа искористени како можност од страна на некои држави да дејствуваат на начини на кои беа претходно спречувани од студеновоената политика. За другите актери, особено организациите кои беа формирани на почетокот на Втората светска војна како Бретон Вудс институциите, западните агенции за развој и НАТО, проблемот беше како да се остане релевантен и компетитивен со наметнатите алтернативи, да се адаптира на променливата ситуација, новите сценарија на закани за американската војска или, пак, потребата за нова цел и оправдување за западната билатерална развојна помош.¹⁴⁰ Меѓународната политика на интервенции во 1980-тите и 1990-тите имаше тенденција да ги заобиколи или редуцира државните административни и политички институционални капацитети на незападните држави давајќи овластувања за условување со помош на принуда на меѓународните финансиски институции кои наметнуваа фискални режими кои ја деградирала улогата на државата во економијата и провизијата на сервиси, имплементираа дискретни проекти кои независно функционираа од меѓународните агенции и невладините организации и диктираа политички исходи со поврзување на донаторската помош и сервисите.

Во суштина, воените интервенции влијаат врз суверенитетот на неколку начини. Воените интервенции повлекуваат повреда на територијалниот интегритет на една држава од страна на надворешни актери кои спроведуваат операции во нејзините граници. Ова го поткопува принципот на немешање во внатрешните работи на суверените држави. Од аспект на легитимитет и согласност, воените интервенции често пати се предмет на дебата за нивната легитимност, особено кога се спроведуваат без согласност на целната држава или без јасен мандат од меѓународната заедница. Недостигот на легитимитет го поткопува принципот на суверенитет и може да резултира со губење на довербата во меѓународниот поредок. Ваквиот тип на интервенции секако дека имаат несакани последици, вклучувајќи продолжени конфликти, цивилни жртви и регионална дестабилизација, фактори кои дополнително го слабеат капацитетот на засегнатата држава да врши суверена власт. Исто така, развиени се меѓународни норми и правни рамки за регулирање на воените интервенции и заштита на државниот суверенитет. Повелбата го нагласува принципот на немешање и забранува употреба на сила, освен во случаи на самоодбрана или дејствија одобрени од Советот за безбедност. Законитоста и легитимноста на воените интервенции се оценуваат врз основа на овие принципи и специфичните околности на секој случај.

Принципите на законитост, легитимност и пропорционалност се централни за правните размислувања при користењето на интервенцијата. Законитоста подразбира дека

¹³⁹ Reichberg, Gregory M. 2016. *Thomas Aquinas on War and Peace*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139095884>.

¹⁴⁰ Woodward, 2017.

интервенциите се спроведуваат во границите на меѓународното право, со соодветно овластување од релевантните тела, како што е Советот за безбедност. Според Велш, законитоста на хуманитарните интервенции зависи од добивањето овластување од Советот за безбедност. Основниот принцип што го регулира меѓународниот поредок, а тоа е забраната за интервенција, е експлицитно наведен во членовите 2(4) и 2(7) од Повелбата. Овој принцип може да се измени само со член 24, кој го означува Советот за безбедност како примарна улога во одржувањето на меѓународниот мир и безбедност. Следствено, под правна претпоставка, секоја акција од ваква природа мора да вклучува повеќе страни и едностраната хуманитарна интервенција не е дозволена.¹⁴¹

Клучниот елемент во овие интервенции е јавната екстерна и принудна природа. Релациите на авторитет беа транспарентни и условувањето за помошта од страна на меѓународните финансиски институции беа детални и мораа да бидат прифатени од страна на земјата - реципиент. Политичките елити во незападните држави, особено оние на Балканот и во Африка, се ставени во ситуација каде одговараат и даваат отчет пред меѓународните креатори на политики, отколку пред своите народи. Со крајот на Студената војна интервенционистичките режими на меѓународна регулација кои беа во подем јасно ја експонираа моќта поседувана и користена од западните земји. Штом релациите на суверена еднаквост се доведени во прашање преку условеноста за помош и хуманитарните интервенции, се наметнува прашањето за политичката одговорност на колективниот Запад. Постои заедничка проценка на актуелните стејтбилдинг политики која всушност констатира дека ваквите практики впрочем ја поткопуваат државата, ја прават послаба од претходно или, пак, послаба одошто кога би била оставена сама на себе. Ова најмногу беше истакнато на Балканот каде што индивидуални западни држави, и организации како ЕУ, ООН, НАТО и други меѓународни институции одиграа голема улога во контролирањето и надгледувањето на фрагментацијата на југословенската држава, донесувајќи клучни одлуки во признавање на државите и државните граници во регионот. Резултатот на овој процес на директно инволвирање во превенција на конфликт се меѓународни протекторати во БиХ од 1995 и Косово од 1999, Македонија од 2001 кои ги разоткри меѓународните институции до тој степен што ООН немаа желба да прифатат слични одговорности во Авганистан и Ирак.

Во суштина, најважното ограничување на суверенитетот со кое се соочуваат земјите по насилен конфликт не се локалниот капацитет и ресурсите, туку надворешно наметнатите ограничувања за локални алтернативи. Ова не е само ограничување на одговорноста како што беше дискутирано погоре, туку, исто така, и на лидерството и административната ефективност. Во овој контекст, резултатот од хуманитарните интервенции во 1990-тите беше „исципување“ на државниот капацитет, додека суштинските државни функции беа преземени од страна на меѓународните институции предводени од ООН, разни невладини организации, кои дополнително го поткопаа легитимитетот и авторитетот на незападните држави.

10.6.6. Глобализацијата и нејзиното влијание врз суверенитетот

Подемот на економската глобализација значително го промени пејзажот на државниот суверенитет. Меѓусебната поврзаност и меѓузависност на економиите и општествата доведе до низа транснационални предизвици кои се решаваат преку заеднички

¹⁴¹ Welsh, Jennifer M. 2003. *Humanitarian Intervention and International Relations*. OUP Oxford.

координирани напори. Клучната импликација на глобализацијата е дека територијалниот суверенитет не е повеќе одржлив.¹⁴²

Една од клучните димензии на глобализацијата е економската интеграција, која претставува предизвик на суверенитетот. Проширувањето на глобалните пазари, либерализацијата на трговијата и мобилноста на капиталот овозможува на транснационалните корпорации и меѓународните финансиски институции да вршат влијание врз домашните економски политики. На овој начин државите честопати се принудени да ги усогласат своите економски стратегии со глобалните норми и стандарди, ограничувајќи ја нивната автономија на политиката и економското одлучување. Подемот на супранационалните организации како што е Светската трговска организација и регионалните економски блокови дополнително го обликуваат и го ограничуваат економскиот суверенитет на државите. Бредихин во неговото дело ги дава причините за ограничување и ерозија на суверенитетот и тврди дека надворешните причини за ерозија на суверенитетот се глобализацијата, зголемувањето на бројот на меѓународните организации и сојузи, додека, пак, внатрешните причини вклучуваат развој на граѓанските општества и зголемување на бројот на комплексни држави (федерации). Во првиот случај се оспорува теоријата на суверенитетот и меѓународното право, а во вториот случај се зборува за внатрешната ерозија на концептот на суверенитет.¹⁴³ Во суштина, економската глобализација која доведе до пролиферација на транснационални институции и појава на механизми за глобално управување, ги покренала прашањата за степенот до кој државите можат да го задржат својот суверенитет во процесите на донесување одлуки, бидејќи тие честопати стапуваат во мултилатерални преговори и договори кои бараат компромиси и ја ограничуваат нивната способност самостојно да ги следат и остваруваат своите национални интереси.

Понатаму, технолошкиот напредок особено во информациските и комуникациските технологии, го трансформираше глобалниот пејзаж и го преобликуваше практикувањето на суверенитетот. Брзиот проток на информациите и поврзувањето олеснето со интернетот и информатичката технологија ги „опреми“ недржавните актери и граѓанските организации, овозможувајќи им да го еродираат државниот авторитет и да влијаат на јавното мислење. Прашањата како што се кибернетската безбедност, приватноста и регулирањето на онлајн содржините, директно влијае на способноста на државите да одржуваат контрола врз нивните внатрешни работи. Моделите на миграција беа значително погодени од глобализацијата, што доведе до појава на транснационални заедници и идентитети. Движењето на луѓе преку границите го оспорува традиционалниот поим за државен суверенитет, бидејќи државите мораат да ги решаваат прашањата за менаџирање на миграциските токови, мултикултурализмот, но и правата на мигрантите. Транснационалните заедници често одржуваат силни врски со матичните земји, влијаејќи врз политиките и создавајќи притисоци врз државите-домаќини да се прилагодат на потребите и интересите на овие заедници, понекогаш на сметка на државниот суверенитет.

10.6.7. Транснационалните закани и ефектите врз суверенитетот

Прашањата како што се тероризмот, кибернетскиот криминал, климатските промени и пандемиите функционираат во глобализиран контекст каде дејствијата на една држава

¹⁴² Kaldor, Mary. 2012. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity.

¹⁴³ Бредихин, А.Л. 2012. *Суверенитет как политико-правовой феномен: Монографија*. — М.: ИНФРА-М., 10.

може да имаат далекосежни последици за другите држави. Поврзаната природа на овие закани бара меѓународна соработка, координација и заедничка одговорност, што доведува до потенцијална ерозија на ексклузивната државна контрола врз одредени прашања, бидејќи на државите им е ограничена способноста самостојно да се справуваат со овие предизвици. Додека државите остануваат клучни во справувањето со овие закани, пејзажот што се развива ја нагласува потребата за нијансирана перспектива која ги признава и заедничките глобални грижи, но и императивот за зачувување на легитимната државна власт.

Така, тероризмот се појавува како истакната транснационална закана која ги надминува националните граници и претставува значителни предизвици за суверенитетот. Недржавните актери, екстремистичките групи, имаат капацитети да извршат напади врз повеќе држави паралелно, поткопувајќи ја безбедноста и стабилноста. Поради глобалната природа на оваа современа закана, државите се принудени да соработуваат и да споделуваат разузнавачки информации за борба против тероризмот, што во превод означува отстапување на одредени аспекти од нивниот суверенитет во замена за мерки за колективна безбедност. Напорите за борба против тероризмот може да вклучуваат прекугранични операции, размена на разузнавачки информации, па дури и формирање мултинационални безбедносни сили, а сето тоа ги замаглува традиционалните поими за суверенитет. Потоа, мрежите за организиран криминал, вклучувајќи трговија со дрога, оружје и бело робје и синдикати за перење пари и даночна евазија, функционираат преку државните граници, поткопувајќи го суверенитетот и поставувајќи значителни предизвици за управувањето и безбедноста, на тој начин што ги искористуваат празнините во владеењето, корупцијата и слабите институции во државите, следствено намалувајќи ја нивната способност да одржуваат контрола врз нивните територии.

Дигиталната ера, исто така, донесе нови предизвици за државниот суверенитет преку кибернетските закани. Кибер-нападите, како што се хакирање, кибернетски криминал и информациска војна, можат да бидат насочени кон критични инфраструктури, ја нарушуваат доставата на основните општествени добра и ја загрозуваат националната безбедност. Државите се принудени да инвестираат во кибер-безбедноста, мерки кои често бараат меѓународна соработка, споделување на искуства и усвојување заеднички стандарди за заштита на суверенитетот во кибер-просторот. Ефикасното реагирање на кибер-заканите бара рамнотежа помеѓу зачувувањето на суверенитетот и соработката со другите држави за да се спротивстават на овој тип на напади.

Понатаму, појавата на пандемиите, како што беше случајот со КОВИД-19, покажува како вонредните здравствени состојби ги надминуваат границите и претставуваат значителни предизвици за државниот суверенитет. Во вакви ситуации, државите мора да спроведат мерки за заштита на јавното здравје, кои вклучуваат зајакнати гранични контроли, ограничувања на патувањата и координација со меѓународните здравствени организации, со цел справување со деликатната задача на балансирање на заштитата на здравјето на граѓаните со одржувањето на стабилноста на пазарот, протоколот на луѓе и добра и економските активности.

10.6.8. Суверенитетот во ерата на глобализација

Како трансформативна сила, неолибералната глобализација значително ја преобликува динамиката на меѓународниот поредок, еродирајќи ги моќите на

суверенитетот.¹⁴⁴ Растот на глобалната меѓусебна поврзаност преку напредокот во технологијата, комуникацијата, трговијата и транспортот ги трансформираше светските економски, социјални, политички и културни пејзажи и ги замати границите меѓу нациите, создавајќи сложена мрежа на меѓузависност.

Концептот на глобализација опфаќа широк опсег на процеси и интеракции кои ги надминуваат државните граници, што доведува до појава на одредена форма на глобализирано општество. Еден од централните столбови на глобализацијата е импресивниот раст на меѓународната трговија и инвестиции. Технолошките напредоци го олеснија движењето на стоки, услуги и капитал преку границите, овозможувајќи им на бизнисите пристап до глобалните пазари, а на потрошувачите пристап до разновидна низа производи од целиот свет. Глобалните синџири на снабдување станаа норма, со производствени процеси кои функционираат во повеќе земји, дополнително замаглувајќи ги линиите меѓу националните економии. Подемот на интернетот и дигиталните технологии, исто така, направија револуција како луѓето се поврзуваат, споделуваат знаења и пристапуваат до информации. Платформите за социјални медиуми и услугите за инстант пораки ја олеснија глобалната комуникација и поттикнаа чувство на меѓусебна поврзаност меѓу поединците широм светот. Исто така се олесни и движењето на луѓето преку границите, а, пак, зголемената леснотија на патување и миграција доведоа до поголема културна размена, ширење на идеи, традиции и практики меѓу народите. Оваа интеркултурна интеракција придонесе за создавање на глобализиран културен пејзаж, кој се карактеризира со хибридни идентитети и различни влијанија.

Подемот на меѓународните организации и договори доведе до поголема меѓувладина соработка за глобалните прашања како што се климатските промени, јавното здравје и човековите права. Државите се вклучени во соработка и координација при справувањето со транснационалните предизвици кои се протегаат надвор од државните граници, ставјајќи акцент на колективната акција во меѓусебно поврзаниот свет. Сепак, нерамномерната распределба на придобивките од глобализацијата доведе до зголемена нееднаквост во и меѓу земјите, евидентно кај земјите во развој кои се најдоа маргинализирани во глобалната економија, што резултираше во економски диспаритети и социјални немири.

Покрај економските аспекти, глобализацијата поттикна дебати за нејзиното влијание врз државниот суверенитет. Како што државите сè повеќе се интегрираат во глобалните мрежи, способноста да одржат монопол врз внатрешните работи се проблематизира. Традиционалното сфаќање на идејата на суверена држава, според вестфалските принципи, е оспорено како резултат на реструктурирањето на меѓународниот поредок по светските војни, додека, пак, меѓународното право конзистентно се обидува да го заткрие колонијалното потекло, своите врски со нееднаквоста и експлоатацијата.¹⁴⁵

Брегзит и КОВИД-19 пандемијата значително влијаеја на овој тренд, воведувајќи сложености кои го забавија текот на глобализацијата. Раскинувањето на врските помеѓу политичките заедници од глобалните комерцијални мрежи доведе до драматични ефекти како што се инфлацијата, политички хаос, затворени фабрики и зголемени нивоа на

¹⁴⁴ Negri, Antonio. 2022. *The End of Sovereignty*. John Wiley & Sons.

¹⁴⁵ Anghie, 2005.

сиромаштија.¹⁴⁶ Војната во Украина дополнително го забрза ваквиот тренд, но, исто така, значи враќање кон милитаризиран и мултиполарен интернационален систем кој наликува на Првата студена војна, што поттикна многу држави да ги преиспитаат своите стратегии и да се одлучат за ефективна неврзаност, истакнувајќи го нијансираниот пристап кон глобалните ангажмани. Покрај тоа, последиците од инвазијата врз глобалните синцири на снабдување ги истакнаа сложеноста и предизвиците поврзани со ваквиот остар дегажман. Додека концептот на деглобализација првично е поврзан со прекинување на економските врски, тековната реконфигурација на глобалните синцири на снабдување одразува прагматично признание за потребата од приспособливост и флексибилност во навигацијата на сложените глобални мрежи. Во тандем со геополитичките промени, технолошкиот напредок и глобализацијата на услугите за време на пандемијата, ја истакна континуираната важност на технолошката меѓусебна поврзаност, дозволувајќи им на нациите да одржуваат глобални соработки и покрај геополитичките тензии. Ова покажува дека технолошкиот напредок може да овозможи умерена форма на глобализација, дури и во услови на политички сложености. Оттука може да се заклучи дека денес глобалниот пејзаж доживува фаза на намалена глобализација. Колективниот запад во голема мера ги прекина економските врски со Русија, а САД и нивните сојузници се оддалечуваат од економската зависност на Кина, истовремено попречувајќи го нејзиниот технолошки напредок. Светската заедница е сведок на преструктурирање на глобалните синцири на снабдување.

10.6.9. Недржавните актери и суверенитетот

Традиционалното разбирање на државниот суверенитет како ексклузивна контрола врз дефинирана територија и популација е предизвикано и од појавата и растечкото влијание на недржавните актери. Разбирањето на сложеноста на недржавните актери и нивните интеракции со државниот суверенитет е од суштинско значење во денешниот глобализиран свет. Во современиот глобален пејзаж, недржавните актери, како што се мултинационалните корпорации, меѓународните организации, НВО, терористичките групи и транснационалните криминални мрежи, добија важност, а нивното влијание е видливо во различните аспекти на државноста.

Бидејќи активностите на недржавните актери ги надминуваат националните граници и дејствуваат на глобално ниво, несомнено е дека тие претставуваат значителни предизвици за државниот суверенитет. Подемот на мултинационалните корпорации во ерата на глобализацијата, доведе до економска меѓузависност, тренд кој влијае на националните економии и политики. Меѓународните организации и разните финансиски организации, станаа клучни играчи во глобалното владеење, влијаејќи врз одлучувањето на државите за прашања од мир, безбедност и развој. Мултинационалните корпорации се истакнати недржавни актери кои имаат значително влијание во современиот глобализиран свет. Овие корпорации работат низ повеќе земји, спроведувајќи деловни активности кои ги надминуваат националните граници. Како економски моќници, овие корпорации имаат значително влијание врз државниот суверенитет и креирањето политики, зголемувајќи ги и можностите и предизвиците за националните држави. Тие често поседуваат огромна економска моќ, со приходи кои можат да конкурираат на БДП на помалку развиените земји.

¹⁴⁶ Byrnes, Sean T. 2023. "Searching for an Alternative to Neoliberalism and Right-Wing Nationalism". *Jacobin*. February 21, 2023. <https://jacobin.com/2023/02/deglobalization-interwar-period-right-wing-nationalism-neoliberalism-tara-zahra-book-review>.

Нивните активности опфаќаат различни сектори, вклучувајќи ги финансиите, технологијата, енергијата, производството и одбраната, овозможувајќи им да ги обликуваат глобалните пазари и да влијаат врз логистичките синџири на снабдување. Нивното економско влијание има огромен ефект врз економските политики на државите, пазарните релации и работните стандарди. Иако мултинационалните корпорации се значајни извори на странски директни инвестиции кои можат да придонесат за економскиот раст и развој на државите, со основање на подружници и производствени капацитети во овие земји со потенцијал да генерира можности за работа и да промовира трансфер на технологија, паралелно со тоа, одлуки да инвестираат или да се повлечат од државата може да влијаат на стабилноста на економиите и нивоата на вработеност.

Прашањата за оданочување и регулаторна арбитража се, исто така, важни фактори, кои значително влијаат врз државната способност и капацитет во регулирање на обезбедувањето на јавни сервиси. Овие корпорации може да ги искористат разликите во даночните стапки и регулативите во различни држави со цел да ги минимизираат сопствените даночни обврски, што секако покренува прашања за даночна евазија и регулаторна арбитража. Ваквите практики можат да ги намалат државните приходи и да ја ограничат способноста на владите да финансираат јавни услуги и инфраструктура. Дополнително, лобирањето и влијание врз креирањето политики, особено влијаат врз обликувањето на јавните политики во овие држави, заради огромните ресурси со кои располагаат корпорациите. Нивното влијание може да се види во области како што се трговски договори, права на интелектуална сопственост и регулативи за животната средина. Покрај тоа, се покренуваат и прашања за степенот до кој интересите на овие корпорации се усогласуваат со пошироките општествени цели.

Економската меѓузависност на земјите се создава преку глобалните синџири на снабдување и производствени мрежи кои главно ги контролираат мултинационалните корпорации. Бидејќи овие корпорации се присутни во повеќе земји, нивните одлуки и активности имаат значајно влијание врз економската стабилност кај засегантите држави и обликувањето на националните политики. Со растот на свеста за општествена одговорност, овие корпорации се изложени на притисоци од страна на различни заинтересирани групи и активисти да ги спроведуваат корпоративните практики со социјална и еколошка одговорност. Во овој контекст, корпорациите се ставени пред предизвикот да преземат улоги и одговорности кои претходно ги имале само државите и нивните владејачки елити, како што се заштита на природата и ресурсите, зачувување на човековите права и активности за редуцирање на социјалната нееднаквост. Овие активности на мултинационалните корпорации претставуваат предизвик за националните регулаторни органи и креаторите на политики се соочени со предизвикот да ги хармонизираат регулативите во различните држави со цел да се обезбеди фер конкуренција и заштита на правата на потрошувачите, истовремено справувајќи се со различни правни и регулаторни контексти во кои корпорациите функционираат. Од друга страна пак, за државите постигнувањето на баланс помеѓу привлекувањето на странски инвестиции и заштитата на националните интереси прераснува во комплексна задача, каде креаторите на политики мораат да ги избалансираат потенцијалните придобивки од овие странски директни инвестиции и економски раст, со прашањата поврзани со влијанието на овие актери врз националните интереси и суверенитет.

10.7. Промените и ерозијата на државниот суверенитет

За еволуцијата на концептот уште од неговите зачетоци не може со сигурност да се каже дека постои некаков логичен развој. Сепак очигледно е дека низ историјата, концептот претрпува значителни промени под влијание на различни фактори и настани, а фазите на концептуалниот развој се карактеризираат со различни политички препреки. Свесноста за новокреираните држави се рефлектира во Фателовиот концепт на суверенитет во 18 век кој е формулиран во контекстот на меѓународното право.¹⁴⁷ Дури кон крајот на деветнаесеттиот век, како резултат на империјалната експанзија, меѓународното право започнува да се универзализира како заеднички сет на доктрини кој (би требало да) важи за сите држави во Азија, Африка и Европа без разлика на нивните специфични и различни култури, системи и политичка организација.¹⁴⁸ Карактеристично за овој период е империјалната експанзија во која се освојуваа неевропските народи заради економска и политичка предност која резултираше во асимилација на сите овие неевропски народи низ призмата на еден правен систем кој произлегува од европската мисла и искуство.¹⁴⁹ Колонијалните сили, водени од мотивите на економска експлоатација, политичка доминација и културна асимилација, извршија „потчинување“ над огромни територии низ целиот свет, кое во суштина претставува директно нарушување на суверенитетот во овие колонизирани држави. Европските сили, преку империјални освојувања, основаа колонии и спроведуваа политики кои систематски ја поткопуваа автономијата и самоуправувањето на локалните популации. Паралелно во овој период голем број на меѓународни правници, особено оние во Германија ја развиваат доктрината на суверенитетот до точката каде самиот концепт станува закана која има капацитет целосно да го уништи меѓународното право. Правниците од западниот свет ги отфрлија старите догми за суверенитетот и наследените права на државите и научните истражувања, за праксата на државите кои биле вршени на почетокот од дваесеттиот век, покажуваат дека овие догми не се сериозно сфатени од страна на државите. Овој историски период одигра клучна улога во преобликувањето на традиционалното разбирање на суверенитетот.

Суверенитетот на државите кој иако беше особено ценет поради историското наследство и искуство од страна на новите држави кои се појавија како резултат на процесот на деколонизација¹⁵⁰ од 1960-тите, почнува да се смета за сè позастарен во контекст на економската глобализација и растечката меѓузависност на државите.¹⁵¹ Пред деколонизацијата, форматот на државен суверенитет беше само еден од неколкуте видови на меѓународен статус, сепак во овој период поимањето за суверенитетот дополнително се трансформираше, бидејќи поранешните колонии станаа независни држави. Покрај тоа, самата деколонизација за новите држави значеше справување со сложени предизвици, поради вештачки креираните граници, долгогодишното колонијално владеење, слаби или нефункционални институции со политички, економски и социјални слабости. Сите овие

¹⁴⁷ Schmitt, Carl, George Schwab, and Tracy B. Strong. 2010. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: The University of Chicago Press.

¹⁴⁸ Anghie, 2005.

¹⁴⁹ Ibid., 33.

¹⁵⁰ Со формирањето на ОН во 1945, 750 милиони луѓе живеат во колонијални услови. Повелбата на ОН има 51 земја-членка потписник и членството во организацијата го рефлектира универзализирањето на правото на државна сувереност и процесот на деколонизација во втората половина на минатиот век. Подоцна во 1990-тите ова универзализирање на државата беше подложно на зголемен меѓународен притисок, а во истата декада новата меѓународна хиерархија ја отфрли рамката на ОН за државниот суверенитет.

¹⁵¹ Malanczuk, 1997.

фактори претставуваа пречка за остварувањето на правото на самоопределување кај новоформираните држави.

Економската глобализација кон крајот на 20 век донесе нови предизвици за државниот суверенитет. Зголемената меѓусебна поврзаност на економиите, напредокот во технологијата и појавата на транснационални прашања како што се климатските промени, тероризмот и глобалните пандемии ги еродираа традиционалните граници на суверенитетот. Тогашниот Генерален секретар на ООН, Бутрос Гали напиша: „Времето на апсолутен и ексклузивен суверенитет ... е минато. Неговата теорија нигогаш не се достигна во реалноста“.¹⁵² Понатаму, неговиот наследник Кофи Анан изјави дека „државниот суверенитет во најосновната смисла на зборот, бива редефиниран од страна на силите на глобализацијата и меѓународната соработка“,¹⁵³ а како резултат на тоа, државниот суверенитет стана предмет на одредени ограничувања и компромиси наспроти глобалните меѓузависности.

Ерата на Првата студена војна, карактеризирана со идеолошкото ривалство меѓу Соединетите Американски Држави и Советскиот Сојуз, исто така имаше големо влијание врз концептот на суверенитет. Во овој период, многу држави се најдоа во средината на конфронтацијата на суперсилите и се соочија со притисоци да ги усогласат своите политики со еден од конфронтираните блокови, а ваквата биполарна динамика на Студената војна дополнително го усложни практикувањето на суверенитетот за многу држави. Во 1990-тите, авторитетот на националните држави стана зависен од циркулацијата на различни меѓусебно поврзани елементи, како зголемувањето на каналите на економско, политичко и културно влијание. Овие елементи не беа ограничени само на традиционалните центри на моќ како што се главните градови или, пак, претседателските резиденции, туку се прошируваат и на влијателни глобални институции како Советот за безбедност на ООН, самитите на Светската трговска организација и административните канцеларии на организации како што е Светската здравствена организација, Меѓународниот монетарен фонд и Меѓународната агенција за атомска енергија. Дополнително, се чинеше дека во тој период ООН повторно беа овластени да ги претставуваат суштинските атрибути на современите национални држави, како што се автономијата, суверенитетот, легитимитетот и моќта, како пренагласени и глорифицирани.

Концептот доживува повторна реформулација по 9/11 настаните. Креаторите на политики заклучија дека глобалната безбедност не може да се постигне додека постојат региони на планетата опфатени со насилство, сиромаштија и корупција.¹⁵⁴ Во извештајот на Меѓународната комисија за интервенции и државен суверенитет од 2001 се појавува дилемата за изборот помеѓу правото на интервенција и правото на суверенитет, но наместо да се задржи фокусот на меѓународното право, безусловната природа на суверенитетот беше истакната како бариера за интервенција и во овој момент суверенитетот се редефинира како „одговорност“ под премисите дека луѓето треба да бидат заштитени од екстремните злоупотреби на човекови права. Во 2001, одговорот на изборот помеѓу „подготвеност“ и

¹⁵² UN. Secretary-General. 1992. *An agenda for peace: preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping : report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992*. [New York]: UN. Линк достапен на: <http://www.un-documents.net/a47-277.htm>. Пристапен на: 24.02.2019.

¹⁵³ UN. Former Secretary General Kofi Annan. 2009. *Sovereignty - The State and the Individual : Plenary Session I: Current Global Trends Affecting the Work of Ombudsmen*, Tuesday, June 9, 2009.

¹⁵⁴ UN High-Level Panel On Threats, Challenges, And Change, and Great Britain. 2005. *A more secure world: Our shared responsibility: Report of the Secretary-General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change*.

воена интервенција беше да се оспори суверенитетот со цел да се овозможи воена интервенција.¹⁵⁵ Во извештајот беа истакнати промените во дебатата и беше овозможена евазија на какво било разјаснување на правата за државен суверенитет и оние на интервенирачките сили со тврдење дека државните права на сувереност можат да коегзистираат со екстерните интервенции и стејтбилдингот. На овој начин предноста беше дадена на правата на меѓународните интервенти со цел да се оправдаат и легитимираат нивните акции и да се насочи вниманието кон правата, барањата и прерогативите на потенцијалните интервенирачки држави.¹⁵⁶

Промените во нормите и развојот на меѓународните правни рамки, исто така, одиграа улога во ерозијата на суверенитетот. Признавањето дека државите имаат одредени обврски кон своето население доведе до активности кои ја ограничуваат државната автономија во случаи на прекршување на човековите права или хуманитарни кризи. Во работниот извештај на Институтот за развој на Обединетото Кралство „Затворање на јазот на суверенитетот“ од 2005 година, јасно се гледа дека суверенитетот претрпува инверзија и станува капацитет, наместо право на автономија.¹⁵⁷ Од перцепциите кои преовладуваа кога Вестфалскиот систем ја промовираше идејата за државен суверенитет, стана јасно дека државата има обврска да ја штити добросостојбата на својот народ и да ги исполни обврските кон пошироката меѓународна заедница. Понатаму во извештајот на Високиот панел на Генералниот секретар на ООН за закани, предизвици и промени стои дека доколку држава не е способна да ги исполни очекувањата и одговорностите за заштита на својот народ, тогаш во тие околности, принципите на колективната безбедност налагаат преземање на дел од тие одговорности согласно Повелбата и Универзалната декларација на човековите права, со цел да помогне во изградбата на потребните капацитети или да пружи потребна заштита.¹⁵⁸ Во извештајот на Гани, Локхарт и Карнахан, суверенитетот се објаснува функционално, наместо политички или правно, при што суверенитетот се трансформира во капацитет кој може да биде зајакнат или ослабнат.

10.7.1. Ерозијата на суверенитетот и стејтбилдингот

Поаѓајќи од контекстот дека суверенитетот претставува правен, безусловен и неделив концепт кој во меѓународните односи означува политичка и правна автономија, односно уставна независност, конвенционалното правило на суверенитетот кое е широко признаено уште од почетокот на 19 век е јурисдикциското признавање на независните територијални ентитети. Сепак современата и комплексна меѓународна средина, налага дека сетот на правила не е оптимален во сите ситуации и не постои универзален пристап во решавање на предизвиците за суверенитетот. „Извезувањето на суверенитетот“ особено на вестфалската идеја за територијалност и автономија и идејата за меѓународно признавање како дефинирачка карактеристика на нацијата има огромно влијание на аспирациите на инволвираните актери. Тука се доаѓа до заклучок дека западните актери воведуваат нови институционални правила на игра. Во овој контекст, Ејкхрст констатира дека моќните држави инструментализирајќи го концептот на суверенитет ја злоупотребуваат својата моќ

¹⁵⁵ Во 2009 одговорот на истиот избор премина во фокусирање со цел да се одбегнат двата исходи преку зајакнување на суверенитетот со цел да се избегне воена интервенција. Chandler, 2010.

¹⁵⁶ Chandler, 2006b.

¹⁵⁷ Ghani, Ashraf, Clare Lockhart, and Michael Carnahan. 2005. “Closing the Sovereignty Gap: An Approach to State-Building”. <https://www.files.ethz.ch/isn/22717/wp253.pdf>.

¹⁵⁸ United Nations High-Level Panel On Threats, Challenges, And Change, 2005.

и дека постои нешто во меѓународната соработка која дозволува повреда на вродената природа на сувереноста на државата.¹⁵⁹

Правилата кои се поврзуваат со суверенитетот во различни случаи можат да бидат повеќе или помалку функционални и да ја овозможуваат реализацијата на економските, политичките, безбедносните или идеолошките цели на актерите. Според Краснер, проблематичноста на суверенитетот не се однесува само на прекршување на конвенционалните правила, туку и на фактот дека овие правила не овозможуваат совршени начини за реализација на економските, политичките и идеолошките цели на актерите. Правилата на суверенитетот не се апсолутно присилувачки и може да се адаптираат и да се пишуваат нови, додека, пак, конвенционалните можат да бидат игнорирани. Иновациите се можни доколку актерите доброволно постигнат договор или, пак, некои моќни држави кои присилно ќе ги наметнат овие правила. Непостоењето на договор или принуда означува дека конвенционалниот суверенитет е основен стандард.¹⁶⁰

Понатаму, критичката школа во меѓународните односи се постави себеси во позиција на „опсада на суверенитетот“ истакнувајќи дека причината за „привлечноста“ на суверената држава како цел е фактот дека арбитражно ги ограничува границите на политичкиот живот и суверенот отелотворува уникатна концентрација на моќ комбинирана во единствен, самодоволен ентитет. Киохејн мисли дека неделивото и неотуѓивото право на суверенитет се трансформирало во нешто со кое може да се тргува.¹⁶¹ Краснер верува дека суверенитетот отсекогаш бил еден вид на „организирано лицемерие“ каде формално суверениот статус не успева да кореспондира со почитта за суверенитетот. Создавањето на полуавтономни ентитети остава простор за избегнување на проблемите кои се појавуваат при напорите за решавање на натпреварувачките барања за врховна политичка власт врз одредена територија.

Евидентно е дека повеќето претставници на актуелните стејтбилдинг пристапи гледаат на државниот суверенитет и владата како проблем, но и како предмет кога станува збор за развивање на есенцијалните механизми за административен менаџмент и добро владеење, кои се потребни за обезбедување на политиките за справување со сиромаштијата и социјалната инклузија.¹⁶² Се тврди дека суверенитетот повеќе не се смета како статус на независност во правниот поредок и дека меѓународното право преовладува врз државите и државните заедници во целина. Иако оваа промена се случува во текот на подолг временски период и се развива колатерално со забраната за употреба на сила и со развојот на механизмите за заштита на човековите права, моментот кој доведе до идентификување на новата ситуација може да се лоцира кога заедницата на држави го кодифицираше меѓународниот закон за договори на Виенската конвенција за закон за договори во 1969 и се вовеле концептот на *jus cogens*.

Од друга страна пак, Чандлер дава радикална интерпретација на концептот на „суверенитетот како одговорност“. Тој ја комбинира идејата за суверенитетот како одговорност со стејтбилдингот. Неговата проценка за суверенитетот како одговорност се однесува за државите кои не се способни да изградат одржлива политичка инфраструктура која ќе обезбеди нивен опстанок. За овие држави суверенитетот се трансформира во медиум

¹⁵⁹ Malanczuk, 1997.

¹⁶⁰ Krasner, 2001.

¹⁶¹ Bickerton, Christopher J., Philip Cunliffe, and Alexander Gourevitch. 2007. *Politics without sovereignty: a critique of contemporary international relations*. London: UCL.

¹⁶² Thouvenin, 2006

преку кој тие се интегрираат во мрежата на екстерна регулација. Во ваквиот поредок главна улога имаат екстерните регулаторни механизми кои се легитимираат преку улогата на меѓународните институции при одлучувањето за содржината на одговорностите за суверенитетот и преку насочување на политичката одговорност кон државите за неуспехот при практикувањето на суверенитетот.¹⁶³ Во овој контекст тој пишува за начинот на кој „Империјата“ ја практикува својата моќ и притоа ги трансформира меѓународните односи и релациите помеѓу западните држави и нивните општества, за кои политики во повеќе детали ќе стане збор во третото поглавје од оваа студија.

Понатаму, Вудворд зазема сличен став и тврди дека проблемот на постоењето на концептот на неуспешни држави е резултат на политиките на меѓународните актери кои се фокусираат на градење на сопствените капацитети за стејтбилдинг, а не на капацитетите на целната држава. Интервенирањето во државата и наметнувањето на постоечките услови или независно предизвикувајќи ги ваквите резултати, овие актери всушност ги произведуваат самите карактеристики кои тие ги асоцираат со неуспешните или фрагилните држави, а истовремено изјавуваат дека ги санираат ефектите кои овие држави ги продуцираат. Суверенитетот, пак, за нив, всушност не претставува нормативна пречка за интервенција, туку создава одредени оперативни ограничувања.

Краснер заклучува дека стандардниот пристап на школата на меѓународните односи и политиките сугерираат три генерални експланаторни варијабли - моќта, интересите и идеите, кои соодветно се дефинирани и елаборирани да се справат со специфичните прашања.¹⁶⁴ Развојот на меѓународните механизми кои имаат за цел адресирање на случаите на колапс на државата или помош на неуспешните држави, забрзано станаа доминантна рамка за меѓународната регулација на западните држави. Лоцирањето на стејтбилдингот како одговор на последиците од хуманитарните интервенции во 1990-тите, наведува на модифицирање на теоретските пристапи кон државниот суверенитет, со што се редефинира како државен капацитет наместо политичка независност; отфрлајќи ја интервенцијата како поткопување на суверенитетот. Денес ваквата интервенција повеќе не се појавува како екстерна присила, туку како внатрешна работа на административна помош заради добро владеење или градење на институционалните капацитети. Последиците од ваквиот чекор мора да се земат предвид и се сугерира дека градење на државата во западните земји без автономија би резултирало во институционализирање на слаби држави кои би имале слаби врски со нивните општества и би имале недостаток на легитимен авторитет.¹⁶⁵

Второто поместување артикулирано од критичарите на стејтбилдингот е наметнување на одговорноста за суверенитетот, наместо како право на суверенитет. Овие одговорности не претставуваат одлука на граѓаните на државата или, пак, на нивните претставници, туку одлука донесена во „партнерство“ со надворешни актери. Суверенитетот како одговорност овозможува нов консензуален или партнерски пристап кон стејтбилдингот. Стејтбилдингот подразбира инкорпорација на западните држави во меѓународните институционални рамки, каде немаат големо влијание врз процесите на донесување на одлуки. Критичарите тврдат дека ЕУ се однесува на недемократски и неконзистентен начин во регионот и заради тоа се создаваат нови форми на зависност и се поткопува секаква форма на локално сопствеништво и сувереност. Се истакнува дека меѓународната заедница при односите со државите од своето соседство премногу се

¹⁶³ Chandler, 2006b.

¹⁶⁴ Krasner, 2001.

¹⁶⁵ Chandler, 2006b.

фокусира на контактирање и ангажирање со политичките елити, наместо со обичните граѓани и организациите на граѓанското општество.¹⁶⁶

Во суштина, заедничка карактеристика на овие различни форми е правната субординација кон странска сила, односно тоа е одрекување на суверенитетот. Формите на државниот суверенитет се зачувани, но суверенитетот се рedefинира, притоа нагласувајќи ја важноста на правната рамка на државната форма, а истовремено се напушта специфичната политичка содржина на самоопределување, самоуправување и автономија. Ова е направено на три начини: прво со рedefинирање на суверенитетот како варијабилен капацитет, а не како неделиво право, со што доаѓа до легитимизирање на нова хиерархија на варијабилен суверенитет и поткопување на принципот на суверена еднаквост според начелата на Повелбата; второ, со рedefинирање на суверенитетот како должност или одговорност, наместо слобода, легитимирајќи ги екстерните механизми за регулација кои декларативно го зајакнуваат суверенитетот, но наместо тоа го поткопуваат традиционалното право на самоуправување; и трето, со пренагласување на формалната важност на меѓународниот правен суверенитет, формалната рамка овозможува „препакување“ на екстерната доминација како партнерство или државна сопственост или доброволно договарање на формално еднакви партнери, каде граѓаните немаат удел во овие политики.

¹⁶⁶ Keil, Soeren, and Zeynep Arkan. 2014. *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*. New York: Routledge.

11.1.2. Појавата на концептот како одговор на глобалните предизвици

Појавувањето на концептот на стејтбилдинг како одговор на глобалните предизвици претставува промена на парадигмата во меѓународните односи, нагласувајќи го признавањето на меѓусебната поврзаност на државите и потребата за справување со транснационалните закани и кризи. Растечката релевантност на транснационалните предизвици, исто така, е важен двигател зад појавата на овој концепт. Феномените како што се тероризмот, организираниот криминал, трговијата со дрога и оружје, како и вооружените конфликти кои неретко преминуваат во регионални конфликти, ги надминува националните граници, претставувајќи значителна закана за глобалниот мир и безбедност.¹⁶⁷ Овие предизвици им пркосат на традиционалните поими за државен суверенитет, бидејќи превенирањето и справувањето со овој тип на современи закани бара колективен одговор и кооперативна акција од страна на меѓународната заедница. Во овој контекст, стејтбилдингот се појави како средство за решавање на основните причини за овие предизвици, како и градење на капацитетите на слабите држави за ефикасна борба против нив.

Во сегашната глобална економија, постои значително повисоко ниво на меѓусебно поврзани фази на производство, кои не се нужно ограничени од географската близина. Овие трансформативни процеси го олеснија брзиот проток на идеи, капитал и луѓе преку границите, што ги еродираше границите помеѓу државите и изложувајќи ги на нови можности, но и ранливости. Следбениците на трендот на глобализација ги забележаа нејзините карактеристични својства, но сепак ниту либералната, ниту критичката перспектива не успеваат соодветно да ги разгледаат импликациите врз градењето на државата. Либералите тврдат дека транснационалната природа на ентитетите кои се појавуваат може да ја засенат државата, бидејќи овие ентитети ја надминуваат одржливоста или неопходноста на државните институции. Од друга страна пак, критичкиот аспект тврди дека сопствениците на капитал се откажале од своите обврски кон државата и општеството, фокусирајќи се само на акумулирање на богатство каде и како сакаат. Сепак, ваквиот начин на претставување на глобализацијата без државно влијание и политичко значење ја занемарува постојаната релевантност на националната политичка динамика. Понатаму, специфичните историски функции се од суштинско значење за управување со глобалната интеграција, особено во земјите кои истовремено се борат со потребата од формирање држава додека се опоравуваат од конфликтите. Улогите на државите не исчезнаа, туку се трансформираа, а централното прашање се врти околу природата на државите што се градат во контекст на постконфликтна глобализација.¹⁶⁸ Сепак, меѓусебната поврзаност предизвикана од глобализацијата ја нагласи потребата за ефективно владеење, институционална сила и владеење на правото во државите за да се справат со комплексноста на глобализираниот свет.

Развојот на перцепцијата за државниот суверенитет одигра клучна улога во обликувањето на стејтбилдингот како одговор на глобалните предизвици. Традиционалните поими за суверенитет, нагласувајќи го немешањето и апсолутната власт во државните граници, сè повеќе се оспорувани во лицето на транснационалните закани и фокусот кон

¹⁶⁷ Sisk, 2013.

¹⁶⁸ Chandler et al, 2015.

универзалните човекови права, иако Краснер во 1999 потсетува дека суверенитетот отсекогаш бил компримитиран, дури и кај поетаблираните држави. Поимањето на концептот на суверенитет се префрли кон понијансирано разбирање кое ја признава одговорноста на државите да го заштитат своето население и да ги почитуваат меѓународните норми и обврски. Оваа еволуирана перцепција обезбеди оправдување за надворешните актери да се вклучат во процесите на градење држави, со цел да ги зајакнат капацитетите за управување на крвките држави и да ја подобрат нивната способност да одговорат на глобалните предизвици.

Хуманитарните кризи, како што се масовните злосторства, мигрантско-бегалските бранови поттикнати од вооружени конфликти и во голема мера заради воено-центричниот интервенционистички пристап на западните актери, исто така одиграа значајна улога во еволуцијата на концептот на градење на државата. „Ефектот на прелевање“ на конфликтите и потенцијалните закани и опасности врз соседните држави, поттикнаа меѓународна интервенција за заштита на ранливите популации и донации на помош.¹⁶⁹

11. Политиката на меѓународниот стејтбилдинг

11.1. Дефинирање и еволуција на концептот

Во суштина, концептот на градење на држава (international statebuilding, стејтбилдинг) претставува создавање или обнова на авторитативни, легитимни и владејачки институции кои ќе бидат способни да обезбедат политички добра за општеството, како што се безбедноста, потребни услови за владеење на правото и економски и социјален развој. Од друга страна пак, меѓународниот стејтбилдинг тргнува од фундаменталната премиса дека слабите и неуспешните држави немаат способност или капацитет за домашен или национален стејтбилдинг.¹⁷⁰ Справувањето со законите кои се поврзуваат со концептот на неуспешни и слаби држави е главниот фактор заради кој се појавува стејтбилдингот како концепт на меѓународната сцена.¹⁷¹ Сепак, евидентни се различните интерпретации за значењето на овие концепти, поради различните гледишта на историјата на формирање на државата како ентитет и поимањето на значењето на терминот „функционална држава“. Исто така, постојат фундаментални разлики и во начинот на кој се перцепираат законите, како и начините на решавање на ефектите кои се идентификуваат со концептот на неуспешност на државата. Меѓутоа кога се преминува кон прашањето на дефинирање на концептот на меѓународен стејтбилдинг дисонанциите стануваат повидливи.

Главно, постојат две сосема спротивставени позиции во дефинирањето и елаборацијата на суштината на овој концепт. Безбедносните и мировните заедници сметаат дека стејтбилдингот претставува сет на мерки и процедури за обнова и реформирање на еродирани државни институции, јакнење на постојните државни капацитети, стимулирање на соодветни стратегии за борба против сиромаштијата и корупцијата и низа други административни и реформски мерки. Според ОЕЦД, градењето на државата е дефинирано како ендеген процес насочен кон зајакнување на капацитетот, институциите и легитимноста на државата, првенствено поттикнат од односите меѓу државата и општеството. Овој процес треба да се гледа во контекст на долгорочните историски и

¹⁶⁹ Sisk, 2013.

¹⁷⁰ Bieber, 2011.

¹⁷¹ Fukuyama, F. 2004. The Imperative of State-Building. *Journal of Democracy*, 15(2), pp.17–31.

структурни фактори кои го обликуваат формирањето на државата и односите држава-општество. Исто така, мора да ги земе предвид моменталните околности во земјата, кои може да вклучуваат фактори како ризик од конфликт, ефекти од претходни конфликти, економски притисоци од глобалната рецесија, долг, трговски ограничувања, финансиски нерамнотежи и цени на стоките. Се нагласува дека градењето на државата е првенствено домашен процес во кој се вклучени локални актери, при што улогата на меѓународните актери е ограничена. Стејтбилдингот се среќава со особени предизвици во средини погодени од конфликт, вклучително и постконфликтни ситуации, каде што преовладува насилство или постои закана од насилен конфликт.¹⁷²

Другата позиција, пак, смета дека терминот „градење на капацитети и зајакнување“ претставува само фасада зад која се кријат преобликувани инвазивни или помалку инвазивни регулаторни форми, кои и покрај сè, во својата суштина се сведуваат на надворешен интервенционизам или дури и постколонијализам. Според пропонентите на оваа теза, регулацијата на севкупниот процес на градење држава (таму каде што држава веќе имало, но таа се смета за неуспешна) и наводната стратегија за демократизација (вклучително, и евроинтеграциските реформи) не се ништо друго, освен (пост)модерен облик на интервенционизам од страна на западните актери, кои неретко на тој начин ги остваруваат сопствените национални интереси. Чандлер во овој контекст додава дека регулаторните механизми на стејтбилдингот резултираат во слаби и вештачки државни институции без формален капацитет за независно формулирање на политики за побарувањата на меѓународните институции.¹⁷³ Дополнително усложнување на процесот на стејтбилдинг претставуваат различните политички уредувања, првично на државите-членки на Унијата, па потоа кај државите кои се дел од пристапниот процес. Покрај политичките разлики, евидентни се и разликите во економските модели и моќта на споменатите држави, соодветно. Во суштина, верувањето дека западните перцепции и модели за мирот би можеле да се наметнат на оние кои не се согласуваат, се покажаа како нефункционални, бидејќи на тој начин вниманието се фокусира на индивидуалните идеи и верувања, наместо да се адресираат општествените и економските предизвици кои би довеле до одржлив мир и развој.¹⁷⁴

11.1.1. Еволуција на стејтбилдингот

Меѓународниот стејтбилдинг, како концепт и практика, претрпе значителна трансформација со текот на времето, обликувана од историските настани, променливата геополитичка динамика и појавата на нови глобални предизвици. Историски, Европскиот континент е сведок на повеќе вековни насилни процеси за државна консолидација, прецртување на државните граници и користење на договорни и субмисивни начини за вршење на влијание карактеристично за колонијалниот период. Последиците од Втората светска војна и последователниот бран на деколонизација донесоа нови димензии кај овој концепт. Како што поранешните колонии стекнаа независност, меѓународната заедница се соочи со предизвиците кои ги носеа овие новоформирани држави и нивните напори да се справат со колонијалното минато и да воспостават одржливи структури на државно

¹⁷² OECD. 2011. “Statebuilding in Fragile Contexts: Key Terms and Concepts“. DAC Guidelines and Reference Series, February, 19–22. <https://doi.org/10.1787/9789264074989-5-en>

¹⁷³ Chandler, 20066.

¹⁷⁴ Chandler, D. 2013. “Peacebuilding and the Politics of Non-Linearity: Rethinking ‘Hidden’ Agency and ‘Resistance’“ *Peacebuilding* 1 (1): 17–32. <https://doi.org/10.1080/21647259.2013.756256>.

управување со цел да ја обезбедат сопствената стабилност и економски просперитет. Растечката моќ на движењето за деколонизација, ги наведе западните нации да сфатат дека економските придобивки би можеле на сличен начин да се извлечат од суверените држави преку трговските односи и како резултат на тоа дојде до наплив на автономни држави на африканскиот континент.¹⁷⁵ ООН се појавија како клучен играч во овој процес, нагласувајќи ги принципите на самоопределување и суверенитет, запишани во Повелбата.

Во поновата историја искуствата од граѓанските конфликти, меѓународните интервенции за превенција, одржување и градење на мирот, покренаа значајни прашања за степенот до кој надворешните актери - користејќи воена сила, дипломатски средства и/или финансиско влијание - можат да се вклучат и да влијаат на исходите од повоените напори за градење држава. Преку преземање иницијативи за градење на држави и методи што вклучуваат распоредување воен персонал, зајакнување на цивилните капацитети и обезбедување развојна помош, меѓународните субјекти ја трансформираа динамиката на современиот стејтбилдинг. Во оваа сложена интеракција, надворешните актери се стремат да влијаат врз одлуките и однесувањето на оние во државата, додека реалноста на теренот често ги менува стратегиите, целите и мотивациите на овие надворешни сили.¹⁷⁶ Следствено, секоја теоретска рамка во врска со враќањето на авторитетот, способноста и легитимитетот во постконфликтните општества мора да се сфати како сложено и повеќеслојно сценарио.

Колапсот на источниот блок, распадот на Советскиот Сојуз и Југославија ја означиле новата фаза на процесот на градење на државата, при што се создале нов геополитички пејзаж карактеризиран со политичка нестабилност, етнонационалистички конфликти и државни неуспеси. За овој критичен момент од историјата Фукујама ќе напише дека светскиот поредок е во стабилна и прогресивна фаза на глобализација, либералната демократија е крајната форма на хуманото владеење, а државата стана помалку значајна за сметка на супранационалните облици на меѓународна интеграција.^{177 178}

Бидејќи крајот на Студената војна на просторите на Југоисточна Европа беше проследен со вооружени конфликти, западните држави го искористија моментумот воено да интервенираат, под премисата дека меѓудржавните конфликти претставуваат закана за меѓународниот мир и безбедност¹⁷⁹ и треба да бидат спречени, по што следуваа низа мировни договори и имплементација на реконструктивни програми за градење на мирот. Овие настани поставиле сложени предизвици за меѓународната заедница, бидејќи традиционалното разбирање на државниот суверенитет се судри со потребата за решавање на внатрешните конфликти и заштита на човековите права, но и со дилемите за начините

¹⁷⁵ Chandler, David, and Et Al. 2015. *The Routledge Handbook of International Statebuilding*. London U.A.: Routledge.

¹⁷⁶ Chandler et Al, 2015.

¹⁷⁷ Fukuyama, Francis, and United States Institute of Peace. 1989. *The "End of History"?* Washington, D.C.: United States Institute Of Peace.

¹⁷⁸ Три децении подоцна од „крајот на историјата“ сведоци сме на трансформацијата на еден воспоставен меѓународен поредок во кој не владее суверена еднаквост на народите и државите, особено во регионите каде се судираат интересите на центрите на моќта. Според Фукујама, клучното прашање за иднината на меѓународниот поредок беше да се подобри процесот на градење на држави, а одговорот го гледаше низ призмата на надворешните интервенции и меѓународниот стејтбилдинг. Фукујама денес зборува за крајот на „крајот на историјата“ коментирајќи ја руската воена интервенција во Украина. Види: Gibson, Megan. 2022. "Francis Fukuyama: We Could Be Facing the End of 'the End of History'" *New Statesman*. March 30, 2022. <https://www.newstatesman.com/encounter/2022/03/francis-fukuyama-on-the-end-of-the-end-of-history>.

¹⁷⁹ Chandler, and et al, 2015.

на проширување и менаџирање на новонастанатата ситуација. Како одговор на тоа беше вклучена екстерната регулација и менаџирање на интервенциите во регионот.

Војната во Косово во 1999 го означува почетокот на современиот меѓународен стејтбилдинг експеримент во овој регион, кој амбициозно беше опишан како „реформирање и повторно пронаоѓање на државата во ЈИЕ“¹⁸⁰ и кој овозможи проектирање на моќта на супранационалните институции (во овој контекст ЕУ и НАТО) преку теоретската рамка на градење на капацитет и еманципација на државите во соседството на ЕУ, наместо да се решаваат прашањата за политичката одговорност на меѓународната заедница.¹⁸¹

Токму во овој контекст концептот на неуспешни држави доби важност и стана клучна причина (оправдување) за меѓународното инволвирање бидејќи неуспешните и слаби држави се сметаат за потенцијален ризик за пролиферација на транснационални закани како што се тероризмот, организираниот криминал и хуманитарните кризи, кои секако имаат импликации надвор од територијалните граници на државата. Впрочем и Фукујама сметаше дека проблемите кои ги создаваат неуспешните држави единствено можат да се решат преку долгорочни активности на надворешна интервенција со цел да се изградат државните институции.¹⁸² Како одговор на новонастанатата ситуација, надворешните актери, односно меѓународните организации, регионалните тела и поединечни држави, започнаа мисии за градење на држави и градење на мир, со изговор дека ќе ги обноват и/или зајакнат институциите, управувањето и безбедноста на овие држави погодени од конфликти.

Бидејќи ваквиот потфат функционира експериментално, опсегот и целите на она што треба да претставува меѓународно градење на државата, со текот на времето се проширија надвор од непосредните пост-конфликтни ситуации за до денес да вклучи подлабоко инволвирање во внатрешните работи на државата, како што се прашања од безбедноста, економски политики, правосудство, надворешната политика, доброто владеење и демократијата. Концептот на градење на државата се префрли од тесниот фокус на градењето институции и реформите во безбедносниот сектор за да опфати широк опсег на меѓусебно поврзани фактори, кои задираат во демократијата, правната држава, економскиот развој и социјалната кохезија. Овој пристап несомнено претставува сложена интеракција помеѓу политичките, економските и социјалните димензии во процесите на градење на државата. Имајќи ги предвид искуствата после три децении стејтбилдинг во Југоисточна Европа се покажува дека пристапот на меѓународните актери при инволвирањето во процесот на градење на државата директно задира во суштинските елементи на идејата за државата и она што значи државен суверенитет и притоа нема конкретни цели кои позитивно би влијаеле на менаџирањето на конфликти во самото општество.

11.1.3. Меѓународниот стејтбилдинг како одговор на појавата на неуспешни држави

Надоврзувајќи се на веберијанската идеја на државата и во контекст на теоријата на меѓународните односи и меѓународната безбедност се кристализира тезата дека постоењето на силни држави, кои се политички легитимни и административно ефикасни е основа за

¹⁸⁰ ESI European Stability Initiative. 2001. “Democracy, Security and the Future of the Stability Pact for South Eastern Europe a Framework for Debate by the EastWest Institute in Partnership with the European Stability Initiative“. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_15.pdf.

¹⁸¹ Woodward, 2017.

¹⁸² Fukuyama, Francis. 2006. *Nation-Building : Beyond Afghanistan and Iraq*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

постоење меѓународен поредок заснован на меѓусебна соработка и регулација. Креаторите на политики ја препознаа глобалната закана по безбедноста која произлегува од регионите во светот зафатени од насилство, сиромаштија и корупција.¹⁸³ Понатаму, за слабите држави се смета дека се неспособни да го одржат поредокот и безбедноста на граѓаните во сопствените територии, па оттука тие се неспособни да ги превенираат и контролираат внатрешните тензии и судири, па заради тие причини претставуваат закана и за регионалната и за меѓународната безбедност.

Во Извештајот на комисијата за Африка на владата на Обединетото Кралство од 2005 година, на пример, се истакнува дека неуспехот на државниот капацитет претставува централна бариера за развојот на континентот.¹⁸⁴ Националната стратегија на САД од 2006 дури и ги идентификува „неуправуваните простори“ (ungoverned spaces) како закана која се должи на слабите или непостоечки капацитети на државата за ефикасно справување со предизвиците, контрола на границите и зачувување на монополот за легитимно насилство. ЕУ, исто така, е фокусирана на прекуграничните закани и на државниот капацитет особено во државите кои се граничат со неа или коишто аспирираат за членство. Понатаму, се нотира постоењето на „суверенитетската празнина“ (sovereignty gap)¹⁸⁵, која всушност претставува сет на индикатори, преку кои се мери способноста на државата да ги остварува своите основни функции според капацитетите кои би требало да ги има *de iure* суверената држава, предвидени во меѓународните односи. Разделувањето на државниот капацитет да управува по пат на законите, од капацитетот да обезбедува јавни добра на граѓаните укажува на тоа дека нормалниот развоен процес е доведен во прашање, а во такви услови сиромаштијата прераснува во трајна состојба. Овие различни перспективи на заеднички утврдениот проблем, сепак доведоа до создавање на еден унифициран термин за решавање на проблемот наречен стејтбилдинг или градење на држава, без оглед на различните значења што се кријат во него и особено при неговата имплементација во реалноста.¹⁸⁶

11.1.4. Перцепциите за функционална држава и интервенционистичкиот пристап на стејтбилдингот

Во светската литература која се занимава со концептот на стејтбилдинг се забележува различна интерпретација за тоа што претставува овој термин. Во основата на различните стојалишта се наоѓа историјата на формирање на државата, поимањето за тоа што значи терминот „функционална држава“, перцепцијата на безбедносните закани и пристапите кон решавање на проблемите кои се идентификуваат и поврзуваат со нефункционалните држави. Доминацијата на авторите од глобалниот Север претставува еден од проблематичните аспекти во литературата, каде се користат термините „неуспех на држава“ или „неуспешна држава“, а пак научниците од глобалниот Југ со својот академски удел во областа го потврдуваат овој факт и истовремено го избегнуваат користењето на оваа терминологија перципирајќи го како навредлив.

Идејата за ваквиот универзален стандард на функционални држави базирани на Вестфалскиот модел ја игнорира разноликоста на другите форми на ефикасно владеење во различни услови, претставува неисториски модел кој не ги зема предвид различните историски текови на формирање на држави, го игнорира насилството во процесот на

¹⁸³ UN High-Level Panel On Threats, Challenges, And Change, 2005.

¹⁸⁴ Chandler, 2006b.

¹⁸⁵ Ghani et al, 2005.

¹⁸⁶ Woodward, 2017.

формирање на државата, нивоата на корупција и патронажа и не дозволува разгледување на разликите во политичките поредоци и институции кои се подеднакво ефикасни. Екстерните актери ја третираат целната држава цел на стејтбилдинг како *tabula rasa* и без локален систем на политички поредок.

Стејтбилдингот во актуелниот меѓународен безбедносен дискурс се смета како централен за справување со законите кои се смета дека се предизвикани од државите перципирани како слаби или неуспешни. Надворешните политики на западните држави и меѓународните институции за брзо време беа адаптирани да ги „решаваат“ проблемите во овие земји.

Демократизацискиот процес заведе централно место во реструктурирањето на меѓународните институции во периодот по Студената војна, ги поврза европските и интересите на САД и даде нова форма на меѓународна соработка предводена од САД и преку НАТО алијансата. Од аспект на меѓународните актери, решението за светските проблеми претставува владеењето на правото и тоа е потребно за демократијата и економскиот раст. Овој теоретски модел на градење на држава во суштина ги промовира највисоките меѓународни стандарди на владеење и дистрибуција на политички добра¹⁸⁷, истовремено занемарувајќи ги ресурсите кои се потребни за достигнување на овие стандарди, но и финансиските аспекти на овој модел.

Искуствата од 1990-тите покажаа дека „брзите решенија“ се бесполезни и дека ООН не се подготвени и не се заинтересирани да преземат одговорност за одржување на законите и мирот, ниту, пак, можат да наметнат нова политичка структура и државни институции во земјите зафатени од конфликт. Единственото нешто коешто беше направено е интервенирање помеѓу завојуваните фракции да започнат да живеат заедно. Покрај воениот пристап кон разоружувањето, се појави потребата да се фокусира и кон владеењето на правото, трансформирање на безбедносните сили во заштитници на човековите права и повторното градење на правосудниот систем или според зборовите на Бертрам – преосмислување на власта.¹⁸⁸ Другата компонента на новата форма на интервенционизмот претставува медијацијата за прекинување на насилствата под покровителство на големите актери во меѓународната заедница, во која е вклучено промена на уставот во држави каде конфликтите се идентификувани како етнички и договори за поделба на моќта (*power-sharing*). Единствено неинтервентната норма на суверенитетот претставуваше еден вид на пречка за подлабокото ангажирање на ООН во внатрешните работи на државите.

11.1.5. Теоретски рамки и пристапи кон меѓународното градење на државата

По 1995 година, доминантната теориска и практично-политичка премиса беше дека политиката на меѓународен стејтбилдинг не само што е потребна, туку претставува и почетна основа и предуслов за воспоставување на демократски и траен мир. Со други зборови, политиката на меѓународен стејтбилдинг оди „рака под рака“ со теоријата на демократски мир. Покрај целокупното досегашно искуство, дилемите за користењето на

¹⁸⁷ За време на администрирањето на босанскиот протекторат, Високиот претставник на ОН, лордот Пади Ешдаун, стави највисок приоритет на доброто владеење и антикорупцијата и од одговорните во власта бараше највисоки стандарди на раководење. Во неколку наврати тој отстрануваше високо рангирани политичари и им ставаше забрана за повторно кандидирање врз основа на наводи на антикорупција и промоција на праксата на доброто владеење. Види: Chandler, 2006b.

¹⁸⁸ Bertram, Eva. 1995. “Reinventing Governments”. *Journal of Conflict Resolution* 39 (3): 387–418. <https://doi.org/10.1177/0022002795039003001>.

надворешната моќ и помош при градењето на држави во поставторитарните и постконфликтните општества и особено за ефектите од ваквиот пристап се и натаму отворени и подложни на преиспитувања и критики.

Една доминантна теоретска рамка во меѓународното градење на држави е либералниот пристап за градење мир. Вкоренет во либералните демократски принципи, овој пристап го нагласува промовирањето на демократијата, доброто владеење, човековите права и пазарно ориентираните економски реформи како средства за поттикнување стабилност и развој. Пропонентите тврдат дека либералните институции и вредности можат да го консолидираат мирот, да го подобрат државниот капацитет и да промовираат одржлив развој. Сепак, критичарите на ваквиот пристап, тврдат дека либералниот пристап за градење мир има тенденција да им даде приоритет на надворешните интереси и не успева соодветно да ги земе предвид локалните контексти, културната динамика и нерамнотежата на моќта, што доведува до површни и неодржливи исходи.

Друга теоретска перспектива се фокусира на градење институционални капацитети во рамките на крвките држави. Овој пристап ја нагласува важноста од воспоставување ефективни и одговорни структури на управување, механизми за владеење на правото и системи за јавна администрација. Конвенционалната мудрост кажува дека зајакнувањето на институциите може да придонесе за зајакнување на државниот легитимитет, јавната доверба и обезбедувањето јавни добра и услуги за граѓаните. Сепак, критичката мисла ги истакнува предизвиците за „трансплантација“ на западните модели на управување без да се земат предвид локалниот контекст, историјата и традицијата, но и динамиката на моќта, бидејќи институционалниот пристап по принципот „одозгора-надолу“ може да доведе до „заробување“ на политичката елита, раст на корупцијата и овековечување на постојната нерамнотежа на моќ. Перспективата на Белони ја нагласува важноста на локалната сопственост и партиципативните пристапи во процесите на градење на државата. Тој нагласува дека одржливиот мир и развој бараат активно вклучување и зајакнување на локалните актери, вклучувајќи ги граѓанските организации, „грасрут“ движењата и маргинализираните заедници и ја нагласува потребата од инклузивни процеси на донесување одлуки, иницијативи според принципот „оддолу-нагоре“ и почитување на локалното знаење и традиција, сепак реалноста покажува дека стејтбилдинг пристапот на западните актери ги занемарува локалните актери и нивните аспирации, што резултира со неодржливи резултати, ерозија на легитимитетот на инволвираните надворешни и локални актери, како и на државните институции кои се предмет на стејтбилдинг.

11.2. Концептот на неуспешните и фрагилните држави

Вебер е познат по својата дефиниција за државата како хумана заедница која полага ексклузивно право врз монополот на легитимна употреба на физичка сила во рамките на одредена територија.¹⁸⁹ Според неговата перспектива, развојот на современите западни држави зависи од постепено унапредување на нивните бирократски основи со текот на времето. Во овој контекст, може да се каже дека Вебер смета дека воспоставувањето административни структури и обезбедувањето безбедност се клучни одредници за оценување на статусот на секоја држава. Додека безбедноста неспорно стои како централно мерило за мерење на државната моќ, различни автори воведоа дополнителни критериуми, сите меѓусебно поврзани со способноста на државата да го зацврсти своето влијание врз

¹⁸⁹ Weber, 2009.

општеството. Следствено, слаба држава означува политички субјект кој нема институционална способност да спроведува општествени политики. Во овој случај, градењето на државата вклучува формирање на нови државни институции и/или зајакнување на веќе постоечките.¹⁹⁰ Зголемениот фокус посветен на слабите или неуспешни држави и перцепцијата дека тие претставуваат закана за меѓународниот систем се должи на безбедносните околности кои произлегоа по настаните 9/11¹⁹¹ и последователната промена на надворешната политика на САД во рамките на глобалната борба против тероризмот.

Во процесите на градење на државата, на моќта на државата се гледа како капацитет за наложување на лојалност или полагање на право на владеење, според мислењето на Холсти.¹⁹² Оттука значи дека слаба држава не значи држава која нема моќ, туку држава каде што нема легитимитет, како и политичка и социјетална кохезија. Бузан, на пример, се фокусира на концептот за државата и смета дека територијалните, социјалните и политичките аспекти на државата се интегрирани и дека државата првенствено постои од социјетален-политички аспект, а не како физички ентитет. Во суштина, Бузан верува дека државата е повеќе идеја која е заедничка за одредена популација, а не физички организам.¹⁹³

Дефинирањето на слаби/фрагилни и неуспешни држави е од клучно значење за идентификување и разбирање на карактеристиките и предизвиците поврзани со овие држави. Меѓународната литература ги сместува овие држави во категоријата на нации кои имаат проблем со ефективно управување на територијата и обезбедување на основните сервисии за своите граѓани. Терминот „неуспешна држава“, пак, понекогаш се користи наизменично со „слаба држава“, што сугерира на целосно распаѓање на државните структури и функции и следствено прави државата неспособна да ги исполни своите основни одговорности. Неуспешните држави имаат различни карактеристики, опфаќајќи ги оние кои повеќе не ги исполнуваат основните функции што се очекуваат од државите,¹⁹⁴ како што е неспособноста да се зачува мирот, редот, поредокот и ефективното управување со сопственото население.¹⁹⁵ Таквите држави, исто така, одразуваат сценарија каде што власта е или неспособна, или не е подготвена да ги исполни своите обврски наведени во општествениот договор, како што е артикулирано во делата на Хобс.¹⁹⁶ Иако термините се користени наизменично, сепак постојат одредени разлики во значењата. Најпрвин, фрагилната држава означува ентитет кој се одликува со слаб капацитет да ги извршува базичните функции на управување со популацијата и територијата, на кој му недостасува способност да развива заемно конструктивни и поттикнувачки односи со општеството, што резултира со ниска доверба и слаби заемни врски помеѓу она што значи држава и граѓаните. Ричмонд тврди дека концептот на фрагилност на државата не е бинарна состојба, туку опстојува на спектар, кој се движи од идеална состојба до состојба во целосен колапс. Овој

¹⁹⁰ Chandler, David, and Timothy D Sisk. 2013. *Routledge Handbook of International Statebuilding*. Routledge.

¹⁹¹ Dorff, Robert H. 2005. "Failed States after 9/11: What Did We Know and What Have We Learned?" *International Studies Perspectives* 6 (1): 20–34. <https://www.jstor.org/stable/44218350>.

¹⁹² Holsti, K., 1996. *The state, war, and the state of war*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁹³ Buzan, B., 1991. *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*. New York: Harvester Wheatsheaf.

¹⁹⁴ I William Zartman. 1995. *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. London: Lynne Rienner.

¹⁹⁵ Hill, Jonathan. 2005. "Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis". *African Identities* 3 (2): 139–54. <https://doi.org/10.1080/14725840500235381>.

¹⁹⁶ Gros, Jean-Germain. 1996. "Towards a Taxonomy of Failed States in the New World Order: Decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti". *Third World Quarterly* 17 (3): 455–72. <https://doi.org/10.1080/01436599615452>.

спектар им нуди на меѓународните актери рамка за одредување кога и како треба да интервенираат, бидејќи државите во различни фази на фрагилност се подложни на кризи, војна, еколошки катастрофи, економски и политички дефекти, тероризам, корупција, невработеност и криминал. Овие прашања имаат реперкусии не само локално, туку и регионално, што се проблематизира од страна на меѓународната заедница. Аналогно на тоа, слаба/фрагилна држава се смета за ентитет каде централниот авторитет нема капацитет да ја контролира својата територија, резултира во ограничување на безбедносните капацитети, има потешкотии при воспоставувањето на правен поредок и обезбедување на политичките добра во рамките на својата територија. Од друга страна пак, кај неуспешните држави се имплицира на целосен колапс на државните структури за управување, односно власта, додека, пак, државните институции не се во состојба да ги вршат своите основни функции.¹⁹⁷

Концептуалната нејасност околу термините како што се „државен неуспех“ и „слаби и фрагилни држави“ го одразува преовладувачкиот недостаток на критичко ангажирање околу овие концепти, како што нагласува Николас Лемеј-Хеберт. Иако овие термини се широко користени во дискурсот на меѓународна безбедност и управување, останува недостиг од консензус за прецизно дефинирање на ваквите состојби и секако анализа на потенцијалните импликации.¹⁹⁸ Академската заедница, креаторите на политики и аналитичарите ги користат неологизмите поврзани со неуспешните држави и неуспешни состојби, но сепак кохерентната рамка за разбирање на овие феномени честопати останува нејасна. Оваа двосмисленост е пример за разновидните терминологији што се користат за опишување слични сценарија, вклучувајќи пропаднати состојби, кривки и слаби состојби, секоја оптоварена со различни конотации.

Понатаму, Хелман и Ратнер ги дефинираат неуспешните држави како политички ентитети кои се карактеризираат со сериозна нефункционалност во владеењето, безбедноста и општествениот поредок. Овие држави доживуваат губење на ефективна контрола и авторитет на нивните територии, што доведува до неможност да се обезбедат основни јавни услуги, да се одржува редот и законот и да се обезбеди благосостојба на своите граѓани. Авторите нагласуваат дека факторите кои придонесуваат за неуспехот на државата може значително да варираат во различни контексти и треба да се земе предвид нивната комплексност.¹⁹⁹ За Роберт Џексон пак, државите од третиот свет се „квази држави“ кои постојат заради поддршката и толерантноста на меѓународната заедница, а не заради способностите и напорите на граѓаните и политичката власт.²⁰⁰ Понатаму, Френсис Стјуарт и Греам Браун²⁰¹ елоквиентно ги карактеризираат слабите држави како нации кои се борат со постојаните дефицити поврзани со авторитетот, кои често се манифестираат како организирано политичко насилство; потоа, имаат недостатоци во нивниот капацитет да ги

¹⁹⁷ Richmond, Oliver P. 2014. “Failed by Design? The Limitations of Statebuilding“. *Policies and Practices*, no. 61 (March).

¹⁹⁸ Lemay-Hébert, Nicolas. 2009. “Statebuilding without Nation-Building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutional Approach“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 3 (1): 21–45. <https://doi.org/10.1080/17502970802608159>.

¹⁹⁹ Helman, Gerald B., and Steven R. Ratner. 1992. „Saving Failed States“. *Foreign Policy*, no. 89: 3–20. <https://doi.org/10.2307/1149070>.

²⁰⁰ Jackson, Robert H. 1999.

²⁰¹ Stewart, Frances, and Graham Brown. 2009. “Fragile States“. *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity*. London: Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b62e5274a27b2000af7/wp51.pdf>.

исполнат основните права на јавни добра, како пример неадекватното обезбедување на основно образование, вода и друго; и фундаментална ерозија на нивната легитимност, рефлектирана во ограничената поддршка од народот.²⁰² Слабите држави често се борат со предизвиците поради слабиот легитимитет, да го одржуваат редот и поредокот и да ги задоволат основните потреби на нивното население. Понатаму, врамувањето на слабите и неуспешни држави како проблеми што треба да се решат исклучиво од надворешни актери, исто така, е предмет на дискусија. Во овој контекст, Гани и Локхарт даваат сеопфатна перспектива за справување со предизвиците на неуспешните држави. Тие се залагаат за холистички пристап кој ги надминува безбедносните или развојните прашања, нагласувајќи ја важноста од разбирање на локалните контексти и вклучување на граѓаните во процесот на градење на државата. Гани и Локхарт ја нагласуваат потребата од градење ефективни и одговорни државни институции, почитување на владеењето на правото и посветеност на долгорочни напори.²⁰³ Сепак се чини дека оваа перспектива ја занемарува локалната способност за управување и издржливоста на локалните актери и заедници и не успева да го препознае потенцијалот за ендегени решенија и локални капацитети за справување со предизвиците на слабоста.

На сосема спротивна позиција е Вудворд која смета дека концептот на неуспешни држави се користи арбитрарно заради овозможување на интервенции од страна на помоќните држави, честопати и со воени средства. Според неа, овој концепт нема емпириска логика, а проблемот го лоцира на меѓународно ниво кај актерите кои ја промовираат оваа класификација. Таа тврди дека терминот „неуспешни држави“ е користен тавтолошки, поради фактот што пост-студеновоената средина е целосно изменета и самиот концепт е користен од страна на актерите на Глобалниот Север и оние кои интервенираат во таргетираните држави како одговор на новонастанатите предизвици во последната декада од 20-тиот век. Оперативните решенија кои беа користени од страна на меѓународните актери или поточно од секој актер индивидуално, беа преточени во концептот на градење на државата, каде наместо креирање на одржлив мир и развој, инволвираните актери реагираа со развивање на сопствените капацитети и ресурси за градење на капацитети или стејтбилдинг.²⁰⁴

Развојната заедница, исто така, игра важна улога во формулирање на перцепциите за неуспехот и слабоста на државите. Така, Директоратот за координација на организацијата за развојна соработка и развој, првенствено составен од донаторски агенции од западните земји, нуди внимателно изработена дефиниција за слабоста: ги карактеризира државите како слаби кога нивните владејачки структури покажуваат отсуство, или на решителност, или на способност да спроведат фундаментални функции неопходни за намалување на сиромаштијата, поттикнување на развојот и гарантирање на безбедноста и човековите права на својот народ. Според ОЕЦД, слабоста на државата се карактеризира со ограничен капацитет да ги исполни основните функции на управување со своето население и територија. Таквите држави се борат да воспостават конструктивни односи со општеството, што резултира со недоволен легитимитет, доверба и ерозија на врските на релација држава-граѓани. Слабите држави често се потпираат на мал број општествени групи или интереси, што доведува до ексклузивни политички решенија, но не и ефективни решенија за конфликтите меѓу различните општествени групи. Наместо да решаваат конфликти, овие

²⁰² Ibid.

²⁰³ Ghani, Ashraf, and Clare Lockhart. 2009. *Fixing Failed States*. Oxford University Press.

²⁰⁴ Woodward, 2017.

држави прибегнуваат кон репресивни институции и ограничување на форумите за отворена дебата. Овие држави се, исто така, поподложни на разни шокови, вклучувајќи ги и оние поврзани со безбедносните прашања, природните непогоди и економските кризи (OECD, 2011). Спротивно на слабите, отпорните (resilient) држави се способни да ги апсорбираат шоките, да управуваат со промените и да се приспособат на еволуирачките општествени потреби и политички договори, додека одржуваат политичка стабилност и успешно го поседуваат монополот на силата. Тие поседуваат капацитет и легитимитет ефективно да управуваат со своето население и територија. Отпорноста се зголемува кога очекувањата, институциите и политичкото решение меѓусебно се зајакнуваат. Кршливоста и еластичноста не се фиксирани, туку постојат на спектар под влијание на различни фактори, вклучувајќи историски, структурни и краткорочни настани. Целта на меѓународната заедница е да го поддржи развојот на држави кои се способни, одговорни и кои се вклучени во тековен, ненасилен дијалог со општеството за распределбата на политичката моќ и економските ресурси. Иако постигнувањето на оваа идеална состојба може да биде далечна перспектива во многу случаи, напредокот од крехкоста кон отпорноста е можен со соодветни политики и ресурси.

Од друга страна пак, фрагилноста според дефиницијата на Светска банка е системска состојба означена со значително дефицитарно ниво на институционален и управувачки капацитет. Овој недостаток значително ја попречува ефективноста на државата во функционирањето, одржувањето на мирот и промовирањето на економскиот и социјалниот развој.²⁰⁵ Понатаму, оваа ранливост ја попречува државната способност да обезбедува услуги за граѓаните, да се бори против корупцијата и, исто така, влијае на ризиците поврзани со конфликти и политичка нестабилност. Се чини дека дефиницијата на Светска банка го нагласува ризикот и стабилноста, одразувајќи ја перспективата ориентирана кон инвестиции, додека дефиницијата на ОЕЦД се фокусира повеќе на функционалноста и перформансите на државите, усогласувајќи се со гледиштето ориентирано кон помошта.²⁰⁶

Друг аспект се однесува на квантификацијата на државната фрагилност. Покрај перспективата на Светската банка за институционалните недостатоци кај фрагилните држави, исто така, постојат други индекси и рамки за „мерење“ на слабоста, но тие често немаат сеопфатно и конкретно специфично разбирање на основните двигатели за овој феномен. Така, Фондот за мир ја дефинира државната фрагилност како подложност на државата на внатрешни и надворешни притисоци кои можат да доведат до конфликт, нестабилност, па дури и до неуспех. Фрагилноста на државата укажува на ранливоста од „дефекти“ во управувањето, безбедноста и општествениот поредок и опфаќа низа фактори кои ја ослабуваат способноста на државата за ефективно управување, обезбедување основни услуги за своите граѓани и одржување на социјалната кохезија.²⁰⁷ Од друга страна пак, критичарите на ваквиот пристап тврдат дека овие индекси имаат тенденција површински да се фокусираат на индикаторите, како што се политичката стабилност и безбедност, додека ги занемаруваат подлабоките структурни и социо-економски фактори

²⁰⁵ World Bank. 2023. „Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations“. World Bank. July 10, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>.

²⁰⁶ OECD. 2012. *Managing Risks in Fragile and Transitional Contexts: The Price of Success? Conflict and Fragility*, Paris: OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264118744-en>

²⁰⁷ Fund for Peace. 2022. “Fragile States Index 2022 – Annual Report | Fragile States Index“. The Fund for Peace. July 13, 2022. <https://fragilestatesindex.org/2022/07/13/fragile-states-index-2022-annual-report/>.

кои придонесуваат за ваквата состојба. Тие ја нагласуваат потребата од понијансирано и похολистичко разбирање на државната кривкост што ја зема предвид историската, културната и социо-политичката динамика специфична за секој контекст. Оспорувајќи го ваквиот дискурс околу концептите на државната фрагилност и неуспех во земјите во развој, Оливие Неј ги критикува аналитичките основи на овие концепти, тврдејќи дека се нејасни, површни и политички ориентирани етикетања. Неј тврди дека државно-центричниот пристап кон безбедноста и развојот во овие држави нема пенетрирачки ефект, а историскиот контекст ја нагласува потребата за повеќедимензионално и историски втемелено разбирање на ранливостите, залагајќи се за отстапување од западно-центричните перспективи.²⁰⁸

11.2.1. Причини за фрагилност

Концептот за фрагилност на државата е сложено исткаен од микс на историски, геополитички и социо-економски елементи, сложено обликувајќи ги стратегиите на меѓународните градители на држави и суштински преобликувајќи ги конвенционалните перцепции за државниот суверенитет.

Од централно значење е улогата што ја играат слабото владеење и институционалниот капацитет во поттикнувањето на слабостите на државата. Случаите на недоволен или несоодветен институционален капацитет, корупција и неефикасни структури на управување резонираат надвор од границите на слабите држави. Во пресрет на постконфликтните транзиции, вакуумите на моќта и политичките неизвесности често го попречуваат воспоставувањето ефективни механизми за управување. Светската банка во својот извештај од 2002 ќе каже дека политичките режими по падот на комунизмот се фокусираа повеќе кон натпревар помеѓу елитите, отколку кон опсежно социјално движење. Новите политички режими од тоа време не беа формирани на принципот на преговори помеѓу политичките противници, туку беа дизајнирани да ја консолидираат моќта на поединци. Ваквите настани доведоа до ерозија на државниот капацитет и јавната администрација и способноста на државата да ги зголеми приходите, да ги спроведе предложените економски реформи и да изгради поширок консензус околу реформските цели.²⁰⁹ Овој вакуум овозможи плодна почва за појава на политички „покровителски“ мрежи и протекционизам, кои го нагризуваат потенцијалот за негување транспарентни, одговорни институции способни да го поддржат и одржат владеењето на правото и да обезбедат ефикасна испорака на политички добра.

Етничките и политичките поделби, вкоренети во историјата, служат како дополнителна движечка сила зад слабоста. Во овие држави, постоењето на национални или етнички разлики го попречува широкото прифаќање на легитимноста на државата меѓу нејзиното население. Ова отсуство на широко општествено единство дополнително го нагризува капацитетот на државата за ефективно креирање и спроведување на политиките, но се појавуваат и предизвици во обезбедувањето безбедност за своите граѓани и при решавањето на нивните социо-економски барања. Честопати, овие држави стануваат предмет на локализиран тесногради интереси, попречувајќи го воспоставувањето и зацврстувањето на бирократската рамка. Формализираните процедури, лажната сообразност и површни реформи не се доволни за обезбедување на општествениот поредок;

²⁰⁸ Nay, Olivier. 2013. “Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids“. *International Political Science Review* 34 (3): 326–41. <https://doi.org/10.1177/0192512113480054>.

²⁰⁹ Mitra, Pradeep, Marcelo Selowsky, and World Bank. 2002. *Transition, the First Ten Years: Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington, D.C.: World Bank.

наместо тоа, неформалните и клиентелистичките мрежи играат клучна улога, кои на свој начин го поткопуваат владеењето на правото во овие држави. Отсуството на држава по современ терк која се карактеризира со специфични атрибути го попречува патот кон демократското владеење, иако тоа не мора да го негира присуството на одредени сегменти на политички авторитет.²¹⁰ Овие поделби се очигледни во региони како Блискиот Исток, Северна Африка и Источна Европа, но и надвор од овие примери и ја попречуваат националната кохезија и ефективното владеење. Тензиите и политичката поларизација што произлегуваат од овие поделби го нагрizuваат кредибилитетот на државата, создавајќи пречки во процесот на креирање политики и поткопувајќи ги напорите да се изгради инклузивно општество кое би ги задоволувало потребите на различни етнички и политички групи. Еден заеднички параметар кај овие „региони на неуспешност“ е присуството на надворешни актери кои се стремат да ги наметнат либерално-демократските вредности во овие општества.

Друга заедничка нишка која е карактеристика на слабите држави е економската ранливост. Националната безбедност на САД ја нагласува сложената интеракција помеѓу државната фрагилност и економската ранливост. Како што забележува Рајс, државната фрагилност, често испреплетена со сиромаштија и слабо владеење, може да послужи како плодна почва за ширење на социјалните немири, влошување на дефектите на владеењето и поттикнување на циклус на нестабилност.²¹¹ Високите стапки на невработеност и широко распространетата сиромаштија ги оптоваруваат структурите на управување и ги прават државите подложни на надворешни економски влијанија. Стратешката употреба на процесот на проширување на ЕУ за застапување за економски реформи илустрира како надворешните актери се ангажираат во справувањето со економската фрагилност.

Постојаните предизвици кои произлегуваат како резултат на надворешно мешање, без разлика дали преку геополитички ривалства, интервенции или стејтбилдинг, дополнително ја нагласуваат мултидимензионалната природа на овој феномен. Влијанието на надворешната интервенција врз државниот суверенитет евидентна со распадот на Југославија и конфликтите кои следеа, ја овековечија нестабилноста и ги еродираа и онака слабите државни институции, кои во тоа време беа во процес на криминална приватизација. Настаните 9/11 придонесоа за уште една трансформација на пристапот на надворешните актери во интеракцијата со слабите држави. Во тој момент, фокусот на надворешната политика на САД се насочи кон глобалната борба со тероризмот, кој беше лоциран во слабите и неуспешни држави. За разлика од многу други меѓународни донатори кои ја дадоа приоритетната кохерентност на политиките за развој, фокусирајќи се на намалувањето на сиромаштијата и одржливиот раст во тој период, САД изработија единствена траекторија. Пристапот на САД беше фундаментално воден од кохерентноста на политиката за националната безбедност. Овој пристап вклучува интеграција на политички инструменти не само за да се поттикне стабилноста во целните земји, туку првенствено да се спречи слабите држави да станат извори на транснационални безбедносни закани кои би можеле да ги загрозат и САД и нивните сојузници.²¹² Од друга страна пак, стратегијата на ЕУ кон

²¹⁰ Belloni, Roberto. 2008. *State Building and International Intervention in Bosnia*. Routledge.

²¹¹ Rice, Susan E, Corinne Graff, and Carlos Pascual. 2010. *Confronting Poverty: Weak States and U.S. National Security*. Washington: Brookings Institution Press.

²¹² Stewart, Patrick, “The U.S. Response to Precarious States: Tentative Progress and Remaining obstacles to Coherence”, in Weiss, Stefani, Hans-Joachim Spanger, and Wim van Meurs. 2010. *Diplomacy, Development and Defense: A Paradigm for Policy Coherence*. Verlag Bertelsmann Stiftung.

државната фрагилност првенствено се фокусираше на грижите за управувањето, како што беше потврдено со дефиницијата за фрагилност на државата, прифатена од Европскиот совет во 2007 година. Перспективата на ЕУ, пак, нагласува дека кршливоста на државата означува прекин во општествениот договор што произлегува од неспособноста на државата да ги исполни своите клучни одговорности, вклучувајќи го почитувањето на владеењето на правото, обезбедувањето безбедност, намалувањето на сиромаштијата, обезбедувањето основни услуги и управувањето со ресурсите.²¹³

Понатаму, отсуството на робусни системи на владеење на правото и институционални механизми за одговорност е уште една закана за државите кои се борат со слабоста. Ова отсуство создава вакуум што овозможува корупција и кршење на човековите права, нагризувајќи го кредибилитетот и довербата на јавноста во државните институции. Понатаму, слабите држави се подложни на интервенциите на надворешни актери кои ги искористуваат овие ранливости за да се мешаат во нивните внатрешни работи. Користејќи го институционалистичкиот пристап на Фукујама кон стејтбилдингот, кој го нагласува значењето на државниот институционален капацитет и способноста на државата да планира и изведува политики, како и транспарентно да ги спроведува законите,²¹⁴ овие надворешни актери капитализираат од отсуството на робусни државни механизми за вршење влијание и манипулирање со политичкиот и општествениот дискурс во овие држави. Оваа експлоатација често има форма на условна економска помош, дипломатски притисок, санкции против ентитети и поединци или други форми на интеракција за унапредување на нивните сопствени агенди. Следствено, суверенитетот на слабите држави е компромитиран бидејќи надворешните актери продираат во структурите на внатрешното владеење, често преку реформите на владеењето на правото, видливи од процесот на пристапување во ЕУ, овековечувајќи циклус на нестабилност и еродирајќи ги самите основи на она што значи држава.

11.2.2. Последици од слабоста на државата

Последиците кои се идентификуваат со слабите и неуспешни држави се протегаат многу подалеку од нивните граници, што претставува значителен ризик за глобалната стабилност, безбедност и просперитет. Рајс го нагласува потенцијалот за прелевања на ефектите од слабите држави и нанесување значителна штета на глобалната економија, со милиони животи во прашање. Карлос Пасквал и Корин Граф нагласуваат дека граѓанските војни во такви држави служат како канали за транснационални криминални ентитети, насилни екстремистички идеологии и смртоносни болести. Дури и кога не се вовлечени во конфликт, слабите држави остануваат подложни на насилните екстремистички групи и немаат капацитет за ефективни, долгорочни стратегии за борба против тероризмот или одговор на влијанијата на глобалните климатски промени.²¹⁵ Оваа глобална загриженост е добро прикажана со Балканот, каде што конфликтите имаат опиплив ризик да се прелеат во соседните земји, како што истакнаа Хелман и Ратнер.²¹⁶ Оваа проблематичност не е

²¹³ European Commission. 2007. "COMMITTEE and the COMMITTEE of the REGIONS towards an EU Response to Situations of Fragility-Engaging in Difficult Environments for Sustainable Development, Stability and Peace - {SEC(2007) 1417}". Brussels European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0643:FIN:EN:PDF>.

²¹⁴ Fukuyama, 2004.

²¹⁵ Rice et al. 2010.

²¹⁶ Helman and Ratner. 1992.

изолирана за одредени региони; Буркина Фасо доживеа прелевање на прекугранични терористички активности од страната на Мали, додека судирите меѓу фармерите и сточарите во Нигерија се интензивираа и се прелеаја во различни области поради пасторалната мобилност предизвикана од климатските промени и ескалацијата на социјалните нееднаквости.²¹⁷ Чендлер и Сиск посочуваат дека заканите за меѓународниот мир и безбедност што произлегуваат од овие конфликти вклучуваат опипливи прелевања на воена небезбедност што одекнуваат со загриженост за меѓународната стабилност и глобалниот развој,²¹⁸ како што е потврдено со признанието на ОЕЦД дека слабите држави се „вектори на трансмисија“ на организираниот криминал, тероризмот и други закани.²¹⁹

11.2.3. Неуспешните држави и меѓународниот стејтбилдинг

Конвенционалното разбирање на концептот на неуспешна држава е сложено поврзано со претпоставката за униформност меѓу сите држави, што резултира со слични оперативни модели на стејтбилдинг. Според претходната дискусија, државата се смета за успешна кога поседува позитивен суверенитет, овозможувајќи обезбедување на витални политички придобивки за нејзината популација. Ова пак, го зголемува кредибилитетот и легитимитетот на владејачката елита, следствено намалувајќи ја веројатноста за колапс на државните структури. Пристапот на Глобалниот Север кон неуспешните држави како причина за најзначајните надворешно-политички предизвици на денешницата евидентен преку стејтбилдинг иницијативите ја открива тесната поврзаност на овие два концепта.

Додека интервенциите за градење држава имаат за цел да промовираат стабилност, добро владеење и одржлив развој, сложената и динамична природа на институционалната слабост во комбинација со меѓународниот пристап по принципот „од врвот-надолу“ резултира во креирање на препреки и предизвици во постигнувањето на декларираната цел - успешна држава по теркот на западниот либерален систем на уредување, која нема да генерира нестабилност и да претставува закана за регионалната и глобална безбедност. Дебатите за ефективност на интервенциите за градење држава во фрагилните и неуспешните држави опфаќаат низа перспективи. Застапниците на градењето на државата тврдат дека интервенциите придонесуваат за градење институции, консолидација на мирот и долгорочен развој и тврдат дека надворешната развојна помош може да ги реши празнините во владеењето, да изгради капацитет и да промовира стабилност. Во овој контекст, Сиск нагласува дека градењето на државата прерасна во сеопфатна идеја која опфаќа безбедност и развој во слабите држави. Тоа вклучува унапредување на структурите и процедурите на управување како на национално, така и на локално ниво, со цел социјалните конфликти да се контролираат и пренасочат подалеку од „боиштата“. Наместо тоа, овие конфликти се насочени кон структурирани методи на ненасилно решавање на конфликти, компетентна јавна администрација, изборни процеси, парламентарна политика и активно ангажирање и изразување на гласовите на граѓаните.²²⁰

²¹⁷ UN. 2023. “Greater Support Urgently Needed to Tackle Sahel Region’s Growing Insecurity, Aid Fight against Terrorism, Extremism, Senior Official Tells Security Council | UN Press“. UN Press. May 16, 2023. <https://press.un.org/en/2023/sc15283.doc.htm>.

²¹⁸ Chandler and Sisk, 2013.

²¹⁹ OECD. 2008. “Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations from FRAGILITY to RESILIENCE“. <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/41100930.pdf>.

²²⁰ Sisk, 2013

Во дискурсот за интервенциите во градењето на државата и виталната улога на странската помош во управувањето со јазот во владеењето, постои заедничко разбирање меѓу засегнатите страни дека координираниот ангажман е императив во слабите држави за ефикасно справување со основните причини и последици од државниот неуспех. Додека заговорниците на таквите интервенции го нагласуваат значењето на усогласените напори, практичниот пејзаж често открива нееднаквост меѓу аспирациите и акциите. Владите од земјите на ОЕЦД и мултилатералните агенции кои оперираат во слабите држави, иако ја знаат потребата за кохезија, честопати работат на некоординиран начин, борејќи се да ги постигнат посакуваните нивоа на синхронизација.²²¹ Овие предизвици во постигнувањето на ефективна координација во рамките на напорите за градење на државата може да се припишат на повеќестрани фактори. Прво, постои когнитивен предизвик вкоренет во разбирањето на сложеното потекло на државната фрагилност и последователно осмислување приспособени стратегии и интервенции. Сложената природа на фрагилноста бара нијансирани решенија, а постигнувањето консензус за ефективни пристапи претставува значајна пречка. Второ, сериозен политички предизвик произлегува од разликите на политичките мотиви за ангажман. Засегнатите страни често пати имаат различни интереси, кои мора да се усогласат за да се олесни унифицираната акција. Овие различни мотивации и пристапи го попречуваат развојот на кохезивен пристап за решавање на празнините во владеењето кај овие држави.

Понатаму, организациската динамика на бројните донаторски организации додава уште еден слој на комплексност. Секоја агенција има различни цели, методологии и приоритети, што кохерентното усогласување на заедничките напори станува предизвик. Недостатокот на синергија го попречува напредокот во премостувањето на јазот во владеењето. Соочени со овие предизвици, поборниците за интервенции за градење на држави и странска помош за слабите држави мора да се движат низ пејзажот каде што стремежот за координиран ангажман често се справува со практичните сложености во локалниот контекст. Додека реториката ја нагласува важноста на обединета акција, реализацијата на таквата координација е попречена од сложената интеракција на когнитивните, политичките и организациските предизвици. За да се постигнат поефективни резултати и да се премости јазот во владеењето, постои огромна потреба од иновативни пристапи кои ги решаваат овие повеќеслојни бариери, обезбедувајќи дека заедничките напори се претвораат во опипливи позитивни влијанија во слабите држави.

Сепак, Вудворд нуди поинаков став. Таа тврди дека концептот на неуспешни држави се инструментализира од западните актери со цел да се наметнат нови практики на надворешно владеење преку концептот на стејтбилдинг. Таа сугерира дека овие интервенции се водени од геополитички интереси и геополитичко позиционирање, а не од вистинска грижа за фрагилноста на државата. Вудворд тврди дека исходот од овие напори често ја поткопува државата, оставајќи ја послаба отколку што претходно била или отколку што би била без надворешна интервенција. Според нејзината анализа, акцентот на надворешните актери на реформите во управувањето и градењето институции резултира со несакани последици како што се ерозија на локалниот легитимитет, зголемена корупција или маргинализација на локалните актери. На овој начин се доведува во прашање ефективноста и соодветноста на надворешните интервенции кои им даваат приоритет на западните модели на управување без доволно разгледување на локалниот контекст и начин

²²¹ Jörn Grävingholt, Sebastian Ziaja, and Merle Kreibbaum. 2012. *State Fragility: Towards a Multi-Dimensional Empirical Typology*. Bonn Die.

на владеење. Така, слабите држави доживуваат „континуитет на неуспех“ честопати соочувани со барања за меѓународна интервенција и градење капацитети, а отпорот на таквите барања може да доведе до зголемен меѓународен притисок, спектар на санкции или поприсилни форми на интервенција. Ваквиот пристап доведе до промена на парадигмата во однос на суверенитетот. Се забележува дека традиционалните поими за суверенитетот како синоним за државноста се трансформираа, а државите станаа централни за меѓународните безбедносни прашања. Во многу случаи, суверенитетот е делумно суспендиран или, пак, делегиран на меѓународни ентитети, замаглувајќи ги линиите на авторитет и моќ.

Размислувањата на Сиск за потенцијалните негативни исходи од интервенциите за градење на држави во слаби и неуспешни држави се тесно усогласени со комплексноста и предизвиците што беа дискутирани претходно. Тој нагласува дека процесот на градење на државата е далеку од јасен и доведува до несакани последици. Една од неговите централни грижи е развојот на политичката економија на зависност која произлегува од ресурсите за помош, што овозможува „префрлање“ на одговорноста на донаторските агенции кон државните елити и нивните граѓани. Оваа евазија на одговорноста го поткопа воспоставувањето на вистинска одговорна структура на управување. Покрај тоа, Сиск истакнува дека ресурсите за помош често се користат за брзи решенија, наместо да се фокусираат кон одржливо градење капацитети.²²²

Понатаму, вреден е да се истакне потенцијалот на стејтбилдинг иницијативите за влошување на постоечките поделби и конфликти во државите - објект на стејтбилдинг. Фокусот на градење на институционални капацитети, покрај деградирањето на демократските процеси, исто така ги занемарува различните потреби и аспирации на различни културни, етнички, верски или регионални групи, потенцијално поттикнувајќи незадоволство и овековечување на нестабилноста. Заради овие причини потребен е поинклузивен и партиципативен пристап, немотивиран од тесногради национални и/или надворешно-политички интереси, препознавање и зајакнување на локалните актери и институции е од суштинско значење за постигнување одржлив мир и развој.

Несомнено е дека пристапот на Глобалниот Север во перципирањето на слаби/кршливи/неуспешни состојби ја нагласува бинарната категоризација на државите како неуспешни или успешни. Ваквото бинарно врамување ги симплифицира сложените реалности и не успева да ги долови нијансите и динамиката на слабоста на државите. Етикетирањето на државите како слаби или неуспешни го занемарува постоењето на повеќе форми на управување, вклучувајќи неформални и недржавни актери кои често ја пополнуваат празнината на владеењето. Покрај тоа, терминот „неуспешна држава“ ги стигматизира и делегитимира засегнатите држави, претставувајќи негативен наратив што ги поткопува нивните изгледи за закрепнување и развој. Иако е корисен во истакнување на предизвиците во управувањето со кои се соочува државата, во самата суштина концептот на неуспешни држави е политички мотивиран и подложен на манипулација, а надворешните актери го користат како изговор за остварување на сопствените стратешки, економски или безбедносни интереси во целните држави. Развојните пристапи на надворешните актери, базирани на однапред дефинирани модели и агенди, можат да ја ограничат автономијата на целните држави и да го овековечат циклусот на зависност од надворешната помош.

²²² Sisk, 2013.

11.2.4. Секуритизација на концептот на неуспешни држави

Секуритизацијата на концептот на неуспешни држави во контекст на градењето на државата означува значајна промена во меѓународните односи, која потекнува од ерата по Студената војна, а добива на интензитет по настаните од 9/11. Оваа трансформација е вкоренета во еволуирачката перцепција на „лошо управуваните“ држави, но не од развоен или хуманитарен аспект, туку како потенцијални безбедносни закани. Оваа промена е особено очигледна во документот како што е Стратегијата за национална безбедност од септември 2002 година на американската администрација на Буш, која објави дека САД се соочуваат со поголема опасност од пропаднатите држави отколку од државите што освојуваат.

Оваа секуритизација е забележлива затоа што не ги гледа овие држави како закани сами по себе, туку како извори на „нетрадиционални“ безбедносни проблеми, како што се тероризмот, криминалот, деградацијата на животната средина, нерегуларната миграција и други, кои го имаат потенцијалот да се појави во рамките на овие крехки држави и потоа да се прелее преку границите, загрозувајќи ги далечните општества. Безбедносните импликации на државната кршливост на тој начин се перципираат како потенцијални и несигурни ризици, а одговорот вклучува создавање средини кои се помалку погодни за појавата и ширењето на овие ризици.

Овој пристап се усогласува со концептот на „менаџирање на ситуациони ризици“, кој вклучува создавање услови кои ја минимизираат веројатноста за појава или пролиферација на ризици. Усвоените стратегии за ублажување на безбедносните закани поврзани со фрагилноста на државата често се вртат околу воспоставување услови кои се отпорни на појава на фактори на ризик, со што се намалува веројатноста за транснационални прелевачки ефекти. Овие стратегии често се информирани од неолибералните или нео-вебериските институционалистички концепции за државниот капацитет. Во овој контекст, неолибералните идеи имаат тенденција да доминираат, нагласувајќи ги реформите водени од пазарот, приватизацијата и дерегулацијата како средства за подобрување на државниот капацитет и стабилност. Овие идеи предлагаат дека со промовирање на економскиот раст и индивидуалното претприемништво, државите можат да станат поотпорни против појавата на безбедносни закани. Фокусот е на создавање на средина погодна за економски развој и воспоставување транспарентни и одговорни структури на управување.

Оттука, секуритизацијата на државниот неуспех претставува значителна промена во меѓународната безбедносна динамика. Наместо да гледаат на лошо управуваните држави само како хуманитарни или развојни грижи, моќните држави и меѓународните организации ја вклучија парадигмата за менаџирање со ризици во нивните безбедносни агенди. Овој пристап рефлектира нијансирано разбирање за тоа како кршливоста на државата може да доведе до безбедносни предизвици кои ги надминуваат границите, поттикнувајќи воспоставување средини кои го намалуваат потенцијалот за настанување и ширење на ризик. Употребените стратегии честопати потекнуваат од неолиберални или нео-вебериски перспективи, нагласувајќи го економскиот раст и реформите во управувањето како клучни фактори за подобрување на стабилноста и издржливоста на државата.

11.3. Правото на интервенција

Правото на интервенција се појави како критично и спорно прашање во доменот на меѓународните односи, предизвикувајќи го традиционалното разбирање на државниот суверенитет и поставувајќи прашања за деликатната рамнотежа помеѓу автономијата и глобалната одговорност. Се појави како одговор на колективниот неуспех на меѓународната заедница да спречи и да се справи со масовните злосторства, како што се геноцидот, воените злосторства, етнички чистења и други злосторства против човештвото. Гледано од перспективата на надворешните актери, со цел да се олесни закрепнувањето по војната преку мировни интервенции и развојна помош, пристапот на градење на државата ги искористува поволните моменти на пост-воените транзиции за реконструкција или преобликување на државата. Ова е направено со цел да се спречи повторното активирање на конфликтите и да се унапреди човековиот развој, особено во државите каде постои значителна нееднаквост или економски тешкотии.²²³ Воените интервенции вклучуваат употреба на сила од надворешни актери во внатрешните работи на една суверена држава и имаат различни форми, вклучувајќи хуманитарни интервенции, мировни операции или интервенции насочени кон промена на владејачкиот режим. Секако дека и во овој контекст се јавуваат дисонанци. Додека поборниците тврдат дека воените интервенции се потребни заради заштита на човековите права или промовирање регионална стабилност, критичарите изразуваат загриженост за нивното влијание врз суверенитетот. Хуманитарните интервенции се случуваат кога надворешните актери воено интервенираат за да ги заштитат ранливите популации од масовно кршење на човековите права или воени злосторства. Доктрината „Одговорност за заштита“, ја признава одговорноста на меѓународната заедница да спречи и да одговори на масовните злосторства. Сепак, често се дебатира за легитимноста на хуманитарните интервенции, бидејќи тие вклучуваат употреба на сила без согласност на целната држава.

Мировните операции, пак, имаат за цел да го одржат мирот и безбедноста во областите погодени од конфликт. Овие операции се овластени од Советот за безбедност на ООН и вклучуваат распоредување на воени сили од земјите-членки во целните држави. Иако мировните мисии вообичаено се спроведуваат со согласност на државата домаќин, тие сепак повлекуваат ограничување на суверенитетот бидејќи надворешните сили дејствуваат на територијата на државата. Интервенциите насочени кон промена на режимот вклучуваат надворешни актери кои активно поддржуваат или поттикнуваат соборување на влада во суверена држава. Овие интервенции често предизвикуваат значителна загриженост во врска со кршењето на државниот суверенитет, бидејќи може да резултираат со наметнување на нови политички системи или лидерство без согласност на засегнатата држава.

Концептот на неуспешни и крехки држави служи како позадина и оправдување, нагласувајќи ја потребата од надворешна интервенција во поддршка на мирот, стабилноста и човековата безбедност. Додека интервенциите навидум изгледа дека се усогласуваат со принципите на човековите права и хуманитарната интервенција, нивната примена е предмет на актуелни дебати.

²²³ Sisk, 2013.

11.3.1. Правото на интервенција по Втората светска војна

Концептот на правото на интервенција еволуираше со текот на времето, обликуван од сложената интеракција на историски настани, нормативните случувања и променливата геополитичка динамика. Првично вкоренето во традиционалните поими за државниот суверенитет, перцепциите за интервенцијата претрпеа значителни трансформации, особено како одговор на хуманитарните кризи, кршењето на човековите права и заканите за меѓународниот мир и безбедност.

Во периодот од 1945 до 1990 година овој концепт претрпе низа поместувања и дебати во меѓународната заедница во кој беше означена трансформацијата од потрадиционално толкување на државниот суверенитет кон растечко признавање на одговорноста на меѓународната заедница да го заштити населението од масовни злосторства, но и одговорноста на државата да превенира злосторства од ваков тип. Концептот на „одговорност за заштита“ почна да се обликува во позадината на тензиите, конфликтите во Студената војна и неуспехот на меѓународната заедница да спречи геноциди и кршење на човековите права. По завршувањето на Втората светска војна, основањето на ООН во 1945 година воведо нова рамка на меѓународни односи, нагласувајќи го принципот на државен суверенитет и принципот на немешање во внатрешните работи на суверените држави овековечен во Повелбата. Оваа рамка имаше за цел да спречи повторување на агресивна војна и да ја заштити независноста на нациите. Идејата за еднострана интервенција во голема мера се сметаше за кршење на државниот суверенитет и со тоа неконзистентна со нововоставениот меѓународен поредок.

За време на ерата на Студената војна, биполарната борба за моќ меѓу САД и СССР создаде предизвици за почитувањето на концептот на неинтервенција. Конфликтите во новодеколонизираните држави и случаите на насилна репресија поттикнаа дебати за степенот на суверенитетот и улогата на меѓународната заедница во спречувањето на кршењето на човековите права. Додека принципот на неинтервенција остана централен, имаше случаи на интервенции на суперсили, често водени од геополитички интереси, кои ја истакнаа тензијата помеѓу државниот суверенитет и надворешната интервенција. Пример за селективноста и конзистентноста на интервенциите е случајот со воената интервенција во Виетнам, која примарно беше водена од геополитички, наместо хуманитарни цели.²²⁴

Периодот од средината на 1970-тите до 1990-тата година беше сведок на серија геноциди и масовни злосторства што ја разлишаа довербата на меѓународната заедница во нејзината способност да спречи такви ужаси. Неуспехот да се интервенира ефективно во случаи како што се геноцидот во Камбоџа (1975-1979) и геноцидот во Руанда (1994) ги истакна ограничувањата на принципот на неинтервенција. Холокаустот, кој се случи пред овој период, веќе покренува морални прашања за одговорностите на меѓународната заедница пред таквите злосторства.

Како што опстојуваа случаите на масовно насилство, дебатата за хуманитарната интервенција доби на интензитет. Застапниците тврдеа дека во екстремни случаи, принципот на државен суверенитет не треба да ги штити режимите кои извршиле злосторства против човештвото. Сепак, концептот на „хуманитарна интервенција“ остана контроверзен, бидејќи често вклучува унилатерални дејствија од моќни држави и покренува прашања за мотивите, селективната интервенција и потенцијалот за злоупотреба.

²²⁴ Franck, Thomas M. 2002. *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*. Cambridge University Press.

Употребата на сила за заштита на човековите права се соочи со скептицизам и отпор од државите кои го потврдуваат својот суверенитет.²²⁵

Среде овие дебати, почна да се појавува постепено поместување кон концептот на „одговорност за заштита“. Овој концепт, вкоренет во разбирањето дека суверенитетот повлекува одговорност, ја нагласи должноста на меѓународната заедница да ги превенира и да одговори на масовните злосторства во случаи кога државите очигледно не успеваат да го заштитат своето население. Развојот на овој концепт беше под влијание на колективната вина на меѓународната заедница за нејзините неуспеси да спречи геноцид и масовни убиства. Оваа промена означи транзиција од фокусот на државата кон правата и заштитата на глобалниот граѓанин.

Промените во меѓународниот поредок кои се случија по 1990-тите доведоа до приоритизирање на човековите права и резултираа во креирање на нов вид на интервенционизам заснован на вредности и владеење на правото, според зборовите на тогашниот британски премиер Тони Блер (Rieff 1999). Во 1990-тите со „напливот на неуспешни држави“²²⁶, концептот претрпе трансформација кон понаметлив пристап на интервенирање, често поттикнат од хуманитарни грижи. Концептот на „хуманитарна интервенција“ доби важност, при што надворешните актери интервенираа во работите на овие држави под изговор дека се стремат да го спречат или олеснат човечкото страдање од големи размери, дури и во отсуство на согласност од државата. Примери за ваквиот пристап на интервенирање беа интервенциите во Сомалија, Хаити, Судан, Либерија и остатоците од Југославија. Во раните 1990-ти, босанската војна одигра значајна улога во обликувањето на дискурсот за интервенција. Француската политичка фигура Бернар Кушнер, тогашниот министер за здравство во владата на претседателот Митеран, го искористи овој конфликт како платформа за промоција на концептот „*le devoir d'ingérence*“, што во превод значи „должност да се интервенира“. Кушнер првично ја артикулираше оваа идеја во 1987 на Светскиот економски форум во Давос, а кон крајот на јануари 1993 година на истот форум беа промовирани идеите за правото на меѓународно присуство, во контекст на босанската војна.²²⁷ Овој концепт ја нагласи обврската за меѓународна интервенција во граѓанските војни со цел да се заштитат цивилите и да се спречи нивното принудно раселување.

Во истиот период се појавија и мировните интервенции или интервенциите за градење на мирот, каде што меѓународните актери се инволвираа во конфликтните региони заради одржување на мирот, безбедност и олеснување на преговорите за ставање крај на конфликтите. Градењето на мирот е втемелено на пристап насочен кон луѓето, при што човековите права се клучен елемент за долгорочна ефективност. Сепак, искуствата од хуманитарните интервенции во поранешна Југославија и Руанда ги открија инхерентните ризици поврзани со оваа перспектива. Во 1995 година, ООН го започна својот прв сеопфатен мандат за градење мир кога ја презеде контролата врз цивилната администрација во БиХ. Мировните операции на Обединетите нации го проширија својот опсег за да ги вклучат политичките аспекти преку концептот на градење мир, кој има за цел да создаде нешто повеќе од само отсуство на војна преку воспоставување на основите за стабилно општество. Овие мисии покажаа дека градењето нација или градењето мир е често долготраен процес во текот на кој постконфликтните држави ефективно го отстапуваат

²²⁵ Susan Carolyn Breau. 2016. *The Responsibility to Protect in International Law an Emerging Paradigm Shift*. New York Routledge.

²²⁶ Helman and Ratner, 1992.

²²⁷ Woodward, 2017.

нивниот суверенитет. Следствено, постои растечки тренд кон продолжување на мандатите на „преодните“ граѓански администрации предводени од ООН во пост-конфликтните општества.²²⁸

Во случајот, пак, со познатата „хуманитарна“ интервенција на Косово, недостигаше експлицитно овластување од Советот за безбедност со што излегоа на површина несогласувањата кај инволвираните актери. Оние кои се залагаа за интервенирање во косовскиот случај застаана во поддршка на цивилното население во Косово и дадоа врвен приоритет на хуманитарната неопходност за обезбедување на безбедност, истовремено осудувајќи го тогашното српско раководство под палката на Слободан Милошевиќ за кое се веруваше дека стои зад воените злосторства во БиХ. За овие поборници на интервенцијата, легитимноста и легалноста беа второстепени на сметка на ефикасноста и навременоста на операцијата. Исто така, се појавија тврдења дека рамката на регулирање на употреба на сила на Повелбата станала нерелевантна и нормите го загубиле авторитативниот статус, што резултираше во формирање на коалиција која во суштина претставуваше оправдување за воената интервенција во Косово. Од друга страна пак, критичките ставови изнесоа валидни аргументи против правото на интервенција. Прво, тие тврдеа дека секоја меѓународна употреба на воена сила без мандат од Советот за безбедност ќе создаде штетен и опасен преседан, загрозувајќи го суверенитетот и независноста на послабите држави во иднина и, исто така, се тврдеше дека доверувањето на задачата на НАТО би значело одобрување на сомнителна форма на „воен хуманизам“. Оваа перспектива веруваше дека зад хуманитарните цели се кријат нехуманитарни мотиви, вклучително и формирање на воени бази и демонстрација на подготвеноста на САД да употребат сила во странство за да ги заштитат своите стратешки интереси. Во суштина, проширувањето на авторитетот на НАТО над она што беше дозволено со Повелбата на ООН или дури и самиот договор за НАТО се сметаше за создавање и потврдување на нова алатка на хегемонистичката геополитика. Кина и Русија во тој период ја сигнализираа својата намера да го искористат своето право на вето доколку се побара одобрение за ваков тип на интервенција преку Советот за безбедност. Како одговор на оваа можност, САД избраа да го заобиколат Советот за безбедност, со што ја избегнаа потребата да го оспорат авторитетот на ООН,²²⁹ бидејќи во тоа време беше очигледно дека не е веројатно да се добие такво овластување, што доведе до одлука официјално да не се бара авторизација.²³⁰ Воената интервенција беше иницирана од коалиција на држави-членки на НАТО со наведена цел да се постигнат цели усогласени со оние на Советот за безбедност на ООН, иако без неговата формална согласност. Дури по оваа првично неавторизирана интервенција од ООН беше воспоставено и распоредено присуство овластено од ООН, со што на крајот се обезбеди согласност од државата домаќин, иако со задоцнување. За интервенционистите во САД во косовскиот случај, примарна цел беше навремена и ефикасна операција, а размислувањата за легалноста и меѓународното спонзорство беа споредни.²³¹

²²⁸ Chandler, David. 2006a. *From Kosovo to Kabul: Human Rights and International Intervention*. London; Ann Arbor, Mi: Pluto Press.

²²⁹ Falk, Richard. 2014. *Humanitarian Intervention and Legitimacy Wars*. Routledge.

²³⁰ Schnabel, Albrecht, Ramesh Chandra Thakur, and Inc Netlibrary. 2000. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*. Tokyo; New York: United Nations University Press.

²³¹ Chandler, 2006a.

Друг проблематичен аспект е вклучувањето на НАТО во косовската интервенција. Имено, НАТО како регионална организација според Договорот од Вашингтон,²³² може да се вклучи во активности поврзани со меѓународниот мир и безбедност според член 52 од Повелбата, но член 53 експлицитно забранува преземање на дејства од страна на регионални организации без согласност на Советот за безбедност. Дури и тогашниот Генерален секретар на ООН, Кофи Анан, ја призна легитимноста на НАТО интервенцијата и го поздравил еволуирачкото разбирање за суверенитетот кое дозволува меѓународна интервенција во случаите кои вклучуваат насилна репресија на малцинствата,²³³ надминувајќи ги прашањата за државата и суверенитетот. Операцијата на Косово беше значително поспорна поради нејзината вклученост во вооружени конфликти и фактот што на краток рок, ја зголеми закана за самото население кое требаше да биде заштитено. Косовското прашање го стави во преден план сложеното прашање за законитоста на интервенцијата во сценарио каде што Советот за безбедност ја призна сериозноста на проблемот и го идентификуваше како закана за меѓународниот мир и безбедност, но не беше во можност да постигне консензус за воената акција. Ставот на Џенифер Велш за законитоста на хуманитарната интервенција признава дека обезбедувањето овластување од телата на ООН за такви акции може да биде предизвик.

Прашањето за согласност и легитимност на интервенциите е евидентен и во случајот со присилните политички структури воспоставени во БиХ, Косово и Македонија како дел од интервенциите за градење на мирот кои не успеаја да добијат прифатеност кај локалното население. Дополнително, социјалните и економските придобивки кои произлегуваат од овие државотворни политики не придонесоа за мир, особено ако се споредат со резултатите во Словенија и Хрватска. Коментирајќи ги последиците од Дејтонскиот и Охридскиот договор, Вудворд тврди дека додека меѓународните донатори ги поддржале „мултиетничките“ иницијативи како приоритет на поттикнување соработка меѓу поединци од различно етничко потекло во БиХ како средство за помирување, локалните босански села, и покрај приговорите на донаторите, им дале приоритет на реконструкција на нивниот центар на заедницата од социјалистичката ера. Овој избор се сметаше за симболичен и практичен начин да се врати чувството на социјална стабилност и заедница. Дополнително, граѓаните неформално ги воскреснаа своите маалски здруженија, кои беа укинати со меѓународно направен мировен договор. Антрополошкото истражување за општествениот капитал по војната на Светската банка во 2002 откри дека овие форми на локална соработка се најнефективните и најлегитимните средства за помирување, спротивно на вештачките политики и политиките насочени кон етничката припадност промовирани од донаторите.

11.3.2. Појавата на концептот одговорност за заштита

Концептот на одговорноста за заштита за првпат беше „применет“ по војната во Косово во 1999 и претставува една клучна пресвртница во меѓународниот поредок и почеток на низа контроверзии поврзани со овој концепт. Со објавувањето на извештајот на Меѓународната комисија за интервенција и државен суверенитет (ИЦИСС) на канадската влада во 2001, беше воведен трансформативен концепт кој ќе го преобликува разбирањето

²³² NATO. 1949. “The North Atlantic Treaty“. NATO. April 4, 1949. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.

²³³ Relief Web. 1999. “Council Meets to Review Implementation of Recommendations in Secretary-General’s 1998 Report on Africa - Sierra Leone | ReliefWeb“. Reliefweb.int. September 29, 1999. <https://reliefweb.int/report/sierra-leone/council-meets-review-implementation-recommendations-secretary-generals-1998>.

на државниот суверенитет и неговото поврзување со одговорности или „одговорноста за заштита“.²³⁴ Во сржта на овој извештај се наоѓа едно револуционерно тврдење: „суверенитетот подразбира одговорност“, кое го оспори традиционалното поимање за суверенитетот како апсолутен и неприкосновен принцип, тврдејќи дека авторитетот на државите над нивните територии треба да опфати и одговорност да го заштитат своето население од масовни злосторства.

Извештајот понатаму призна дека иако државниот суверенитет е основен принцип на меѓународните односи, тој не треба да биде штит зад кој владите можат да вршат злосторства против своите граѓани. Исто така, се признава дека кога државите не ја исполнуваат својата одговорност да го заштитат своето население од масовни злосторства како што се геноцид, етничко чистење, воени злосторства и злосторства против човештвото, постои колективна должност за меѓународната заедница да одговори. Со артикулирање на „одговорноста за заштита“, извештајот на ИЦИСС се обиде да постигне рамнотежа помеѓу императивот на државниот суверенитет и моралната обврска на меѓународната заедница да спречи масовни злосторства. Оваа нова парадигма призна дека иако државите имаат право да управуваат со своите територии, тие, исто така, сносат одговорност пред своите граѓани и пред пошироката меѓународна заедница да поддржуваат одредени универзални норми и вредности. Воведувањето на концептот „одговорност за заштита“ во извештајот на ИЦИСС предизвика дискусии и дебати во меѓународната заедница. Додека некои ја поздравуваат оваа нова перспектива како неопходна еволуција на меѓународните норми, други изразија загриженост за потенцијалните злоупотреби или предизвици во нејзината примена.

Понатаму, во 2005 година за време на Светскиот самит на ООН, светските лидери се собраа за да разговараат за низа глобални предизвици, вклучувајќи ја и заштитата на цивилното население во услови на тешки прекршувања на човековите права. Резултатот од овој самит беше едногласното усвојување на Документот за исходот на Светскиот самит, кој го вклучи принципот на одговорност за заштита во меѓународниот дискурс.²³⁵ Ставовите 138 и 139 од овој документ се од особено значење. Во нив експлицитно се признава принципот на одговорност за заштита и се артикулираа заедничката посветеност на меѓународната заедница за спречување на геноцид, воени злосторства, етничко чистење и злосторства против човештвото. Се потврдува дека секоја држава има индивидуална одговорност да го заштити своето население од такви злосторства и ветува дека ќе ги поддржува државите во исполнувањето на оваа одговорност. Ставот 139 ја прикажува „одговорноста“ на меѓународната заедница да го заштити населението од геноцид, воени злосторства, етничко чистење и злосторства против човештвото. Ја нагласува употребата на мирни средства, дипломатски напори и хуманитарни акции преку ООН за заштита на населението. Доколку мирните средства не успеат и националните власти не можат да го заштитат своето население, може да се преземе колективна акција преку Советот за безбедност, во согласност со Поглавјето VII од Повелбата, каде е обезбедена примарната рамка што ги регулира интервенциите. Одговорноста се применува од случај до случај, преку соработка со релевантни регионални организации. Нагласено е тековното

²³⁴ International Commission On Intervention And State Sovereignty, Mohamed Sahnoun, Gareth J Evans, International Commission On Intervention And State Sovereignty, and International Development Research Centre Canada. 2001. *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre.

²³⁵ United Nations. 2005. “Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005“. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.

разгледување на оваа одговорност, заедно со потребата да се почитуваат принципите на Повелбата и меѓународното право. Дополнително, параграфот ја нагласува посветеноста да им се помогне на државите во градењето капацитети за спречување на кризи и конфликти. Како што нагласува Чандлер, концептот на одговорност за заштита ја реконструираше дискусијата за интервенциите, фокусирајќи се на колективната одговорност на државите да спречат и да одговорат на тешките прекршувања на човековите права.²³⁶

Поглавјето VII од Повелбата е клучен дел кој се однесува на улогата на организацијата во одговорот на заканите по меѓународниот мир и безбедност. Со него се воспоставува овластување на Советот за безбедност да оценува и реагира на ситуации кои ја загрозуваат глобалната стабилност. Така, членот 39 му дава овластување на Советот за безбедност да утврди постоење на закани, кршење на мирот или акти на агресија, а членовите 41 и 42 ја истакнуваат одговорноста на Советот за безбедност да препорача мерки или да одлучува за активности за враќање или одржување на меѓународниот мир и безбедност. Членот 41 дозволува невоени мерки, како што се економски санкции и дипломатска изолација, за спроведување на одлуките на Советот за безбедност. Доколку таквите мерки се покажат недоволни, членот 42 му дава на Советот за безбедност овластување да ангажира воени сили, вклучително и демонстрации и блокади, за справување со ситуацијата.

Понатаму, се нагласува колективната природа на безбедноста, како што е наведено во членовите 43 и 44. Земјите-членки се обврзуваат да обезбедат вооружени сили, помош и капацитети како што е побарано од Советот за безбедност за исполнување на неговиот мандат. Членот 45 наложува достапност на националните воздухопловни контингенти за меѓународни дејствија за спроведување. Комитетот за воен штаб, воведен во член 47, игра клучна улога во советувањето на Советот за безбедност за воени прашања, обезбедувајќи ефективна координација на воените напори кога е потребно.²³⁷ Во суштина, Поглавјето VII ја отелотворува посветеноста на ООН за одржување на глобалниот мир и безбедност преку дипломатски, економски и воени средства, постигнувајќи рамнотежа помеѓу принципите на државниот суверенитет и колективната безбедност во постојана промена на меѓународната сцена.

Во јануари 2009 година, генералниот секретар на ООН објави извештај за спроведување на Одговорноста за заштита, кој значи значајна трансформација во разбирањето и примената на овој глобален пристап.²³⁸ Оваа трансформација е евидентна во трите столбови на Одговорноста за заштита како што е артикулирано во извештајот. Првиот столб се фокусира на одговорностите за заштита на државата. Пристапот беше редефиниран за да се нагласи примарната одговорност на државите индивидуално, да го заштитат своето население од масовни злосторства. Оваа промена даде поголемо значење на државниот суверенитет и автономија, но фокусот беше ставен на зајакнување на капацитетите на државите, особено оние кои се сметаат за слаби или неуспешни, да ги исполнат своите обврски за заштита на своите граѓани. Ова значи отстапување од претходниот фокус на

²³⁶ Chandler, 2010b.

²³⁷ United Nations. 1945. "Chapter VII: Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression (Articles 39-51)". United Nations. 1945. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>.

²³⁸ UN General Assembly. 2009. "Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General A/63/677". *United Nations*. UN General Assembly. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>.

надворешната интервенција и воениот пристап, а наместо тоа се истакна важноста на внатрешните државни структури и управување во спречувањето на масовните злосторства.

Вториот столб ја истакна улогата на меѓународната заедница во обезбедувањето помош и градење капацитети на државите на кои им е потребна. Наместо да се пристапи со директна воена интервенција, тука се истакнува важноста на поддршката на државите во унапредување на нивното владеење, правната држава и владеење на правото, реформите во безбедносниот сектор и ангажманот на граѓанското општество. На овој начин, дискурсот од принудна интервенција се насочи кон иницијативи насочени кон зајакнување на институциите и државните капацитети.

Додека третиот столб ја задржа идејата за навремен и решителен меѓународен одговор, тој беше редефиниран во смисла на помагање на државите да изградат „одговорен суверенитет“.²³⁹ Истакната беше улогата на меѓународната заедница како надополнувачка и со цел да им помогне на државите во спречувањето на масовните злосторства. Ваквиот став беше претставен како реакција поттикната од неспособноста или неподготвеноста на државата да го заштити своето население. Акцентот беше ставен на индиректниот меѓународен ангажман, наместо на директната воена интервенција.

По отпочнувањето на војната во Украина, се чини дека концептот на одговорност за заштита претрпува трансформација. Воведен е нов пристап познат како „право на асистенција“ со цел да се спротивстави на зголемената авторитарна закана и потенцијално да го стимулира четвртиот демократски бран.²⁴⁰ Новиот концепт заснован на постојните меѓународни рамки за човекови права, го потврдува правото на луѓето да бараат и да добијат помош за заштита на основните човекови права. Предлогот сугерира дека коалицијата на демократии, како Г7, треба да усвои и да го промовира новиот концепт, нагласувајќи ја потребата од јасни стандарди и повикувајќи ги другите држави да го следат примерот. За да се одговори на проблемот, пристапот нагласува дека актите на граѓански отпор се заштитени според меѓународното право за човекови права, спротивставувајќи се на наративи кои ги прикажуваат таквите движења како промена на режимот поддржана од странство. Одговорноста за асистенција како концепт ја оспорува апсолутната природа на суверенитетот на една влада, тврдејќи дека таа е зависна од поддржување и заштита на човековите права на нејзиното население, а успехот на овој концепт зависи од единството на оние што го поддржуваат и нивната подготвеност да преземат акција во одбрана на вредностите кои ги застапуваат. Позициониран како моќна алатка, концептот има за цел да обликува колективен одговор на авторитарната закана, да ја зајакне демократската отпорност и да ја поттикне меѓународната соработка во поддршката на движењата на граѓанскиот отпор на глобално ниво.

²³⁹ Како термин „одговорен суверенитет“ за првпат беше употребен од генералниот секретар на ООН, Бан Ки Мун во неговото обраќање на настанот во Берлин во јули 2008 насловен „Одговорен суверенитет: Меѓународна соработка за изменет свет“. UN Meetings Coverage and Press Releases. 2008. “SECRETARY-GENERAL DEFENDS, CLARIFIES ‘RESPONSIBILITY to PROTECT’ at BERLIN EVENT on ‘RESPONSIBLE SOVEREIGNTY: INTERNATIONAL COOPERATION for a CHANGED WORLD’ | UN Press“. Press.un.org. July 15, 2008. <https://press.un.org/en/2008/sgsm11701.doc.htm>.

²⁴⁰ Merriman, Hardy, Patrick Quirk, and Ash Jain. 2023. “Fostering a Fourth Democratic Wave: A PLAYBOOK for COUNTERING the AUTHORITARIAN THREAT“. <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2023/03/Fostering-a-Fourth-Democratic-Wave.pdf>.

11.3.3. Суверенитетот и одговорноста

Концептот на одговорност за заштита во суштина претставува отстапување од традиционалното разбирање на суверенитетот, каде се смета дека суверенитетот повлекува не само права, туку и одговорности, принудувајќи ја меѓународната заедница да дејствува кога државите не се во можност или не сакаат да го заштитат своето население. Оваа промена предизвика дебати и критицизам околу легитимните основи за интервенција и соодветните механизми за спроведување на одговорноста за заштита. Критичарите тврдат дека интервенциите, дури и кога се мотивирани од благородни намери, неретко резултираат со несакани последици, вклучително и ерозија на суверенитетот, влошување на конфликтите и манипулација со геополитичките интереси.

Концептот на правото на интервенција се вкрстува и со пошироките дебати за рамнотежата помеѓу државниот суверенитет и меѓународната одговорност. Иако интервенциите може да се оправдаат во случаи на итни хуманитарни кризни ситуации, постои постојана тензија помеѓу потребата за заштита на ранливите популации и почитувањето на принципот на немешање во внатрешните работи на државата. Ерозијата на државниот суверенитет како резултат на надворешни интервенции е загрижувачка, бидејќи ги оспорува принципите на политичка независност и самоопределување. Принципот на државен суверенитет е камен-темелник на меѓународните односи, давајќи им на државите овластување да управуваат со нивните внатрешни работи без надворешно мешање. Меѓутоа, кога надворешните актери интервенираат во име на решавање на проблемите поврзани со неуспешните држави, динамиката на моќта се менува, целните држави честопати остануваат со редуциран капацитет за самоуправување, додека, пак, политичка одговорност кај надворешните градители не постои. Во овој контекст, Чендлер забележува дека транзицијата од оправдување и барање одговорност од интервентите беше навестена со извештајот за одговорност за заштита на ИЦИСС. Извештајот се карактеризира со изменета терминологија, фокусирајќи се на „државно-центрична“ рамка за одговорност за заштита. Додека правото на интервенција го ставаше товарот на оправданоста и легитимноста на меѓународните интервенти, одговорноста за заштита имаше за цел да го оддалечи фокусот од барањата и правата на потенцијалните интервентери. Наместо тоа, одговорноста се префрли на незападните држави, кои во процесот го губат авторитетот за креирање национални политики.²⁴¹

Концептот на неуспешни држави, иако е корисен во истакнување на предизвиците во управувањето со кои се соочува државата, во суштина е политички мотивиран и подложен на манипулација. Надворешните актери може да го користат како изговор за остварување на сопствените стратешки, економски или безбедносни интереси во целните држави. Развојните пристапи на надворешните актери, базирани на однапред дефинирани модели и агенди, можат да ја ограничат автономијата на целните држави и да го овековечат циклусот на зависност од надворешната помош. Во контекст на мировните интервенции во деведесеттите години од минатиот век, државата како предмет на стејт-билдинг беше редуцирана до административно ниво, а линијата помеѓу надворешниот и внатрешниот суверенитет беше практично избришана. Овој модел резултираше во креирање на еден вид на споделен суверенитет, а државата се трансформираше во механизам за надворешна координација и регулација, наместо да се изгради според вестфалските стандарди на држави

²⁴¹ Chandler, 2006b.

во меѓународниот поредок.²⁴² Редифинирањето на суверенитетот, кој се смета за еден од клучните аспекти во рамката на градењето на држави, најчесто резултира во ерозија на врските помеѓу одговорноста и моќта, која понатаму овозможува дистанцирање на инволвираните градители на држави од политиките кои самите тие ги промовираат.

Анализата на Вудворд, пак, во контекст на влијанието на меѓународните интервенции врз државниот суверенитет, открива дека суверенитетот не е примарно нормативно прашање, туку повеќе практична пречка за интервенција, наметнувајќи оперативни ограничувања на надворешните актери. Иако нормата на државен суверенитет беше целосно институционализирана во меѓународното право со Повелбата во 1945 година и стана широко распространета преку процесите на деколонизацијата, постоењето на суверени држави и нормата за суверенитет имаа значајни импликации во реалноста. Меѓународната норма на државен суверенитет и организационите правила и процедури кои произлегуваат од нив поставуваат одредени ограничувања на нивните постапки, додека, пак, за постигнување на своите цели и да се придржуваат до организациските стандардни оперативни процедури, надворешните актери бараат специфични локални услови, што открива дека фокусот на надворешните актери на државата е оперативен. На тој начин, на суверенитетот се гледа не само како нормативно ограничување, туку и како оперативно, обликувајќи ја практичната реалност на меѓународните интервенции.²⁴³ Оваа инструментализација на концептот ги поткопува принципите на државниот суверенитет и води кон овековечување на надворешната доминација и влијание.

11.3.4. Проценка на влијанието на интервенцијата врз државниот суверенитет

Употребата на интервенција во процесите на градење на државата носи значителни импликации за државниот суверенитет и легитимитет. Додека интервенциите имаат за цел да ги решат дефицитите во управувањето и да промовираат стабилност, тие, исто така, можат да имаат длабоки ефекти врз автономијата, авторитетот и согледаната легитимност на целната држава.

Државниот суверенитет, традиционално дефиниран како ексклузивна власт и контрола што една држава ја врши во нејзините граници, може значително да биде засегната од интервенциите. Надворешните актери вклучени во процесите на градење на државата често вршат влијание врз клучните аспекти на владеењето, како што се воспоставувањето институции, изготвувањето закони и спроведувањето на правдата. Ова може да резултира со трансфер на власта и овластувањата за одлучување од целната држава на надворешни актери, со што ќе се наруши суверенитетот на државата во пракса. Згора на тоа, интервенциите можат да го поткопаат легитимитетот на целната држава со покренување прашања за нејзиниот авторитет и репрезентативност. Кога надворешните актери преземаат значајна улога во обликувањето на политичкиот пејзаж и одредувањето на насоката на напорите за градење на државата, тоа создава перцепција за недостаток на домашна сопственост и легитимитет. Надворешниот авторитетот и легитимитет на целната држава станува оспорен бидејќи таа е предмет на надворешно влијание, наместо одраз на волјата на сопствениот народ.

Влијанието на интервенцијата врз државниот суверенитет дополнително се усложнува со тензијата помеѓу принципите на локалната сопственост и надворешното

²⁴² Chandler, 2017.

²⁴³ Woodward, 2017.

управување. Додека интервенциите имаат за цел да изградат функционални и одговорни структури на управување, ваквото надворешно влијание може да ја нарушува автономијата и независноста на целната држава, поткопувајќи ја нејзината способност за ефективно владеење и намалувајќи го нејзиниот легитимитет во очите на нејзините граѓани.

Друг фактор што треба да се земе предвид при проценката на влијанието на интервенцијата е потенцијалот за несакани последици. Надворешните актери инволвирани во интервенциите се соочуваат со мноштво дилеми во однос на пристапот и извршувањето и најчесто пристапите на поединечните актери се разминуваат, што резултира со ограничена кохерентност и координација меѓу меѓународните актери.²⁴⁴ Интервенциите се проследени со значителни трошоци и неретко даваат неизвесни резултати, додека применетите стратегии од страна на меѓународните интервенти неретко носат несакани последици, а пак основните прашања, кои се однесуваат на менаџирањето на ризиците поврзани со зајакнувањето на државните капацитети, остануваат неостварливи. Подеднакво сложена е и загатката за ефективно користење на донаторската помош со цел да се индуцираат стимулации кои ги поттикнуваат државите да бидат одговорни пред своите граѓани, но искуството покажува дека ваквиот пристап создава култура на политичка неодоговорност кај политичките елити на државите - објект на интервенција, со што се нарушува постојната динамика на моќ и општествени структури, создавајќи вакууми на моќ, невладеење на правото и/или влошувајќи ги етничките, политичките или религиозните поделби.

Иако интервенциите може да донесат краткорочни подобрувања во управувањето или стабилноста, одржувањето на овие придобивки и обезбедувањето постојан легитимитет на државата бара особени напори од страна на меѓународните интервенти. Како заклучок, интервенциите во процесите на градење на државата може да имаат длабоки импликации врз државниот суверенитет и легитимитет. Надворешното вклучување може да ја наруши автономијата и авторитетот на целната држава, поставувајќи прашања за нејзината легитимност и репрезентативност. Примерот со мировната операција на ООН во Сомалија, наречена Сомалија II не само што ги наруши постулатите на суверенитетот, туку и го загуби легитимитетот поради нејзината вмешаност во насилни инциденти и убиства и покрај тоа што интервенцијата беше одобрена од страна на ООН.²⁴⁵ Постигнувањето на вистинската рамнотежа помеѓу надворешното водство и локалната сопственост е од клучно значење за зачувување на суверенитетот и легитимитетот на државата. Одредените моќи со кои располага Советот за безбедност несомнено негативно влијаат врз државниот суверенитет. „Хуманитарните интервенции“, економските санкции и примената на сила го отфрлаат принципот на неповредливост на државниот суверенитет и немешање во внатрешните работи на суверените држави, а континуируваниот неуспех на мировните мисии на ООН и мисиите за градење на државата и државните институции во целните држави, докажуваат дека внатрешните конфликти не можат да се решаваат со екстерна моќ и наметнување на екстерни регулативи и брзи решенија. Ваквиот пристап доведува до негативни импликации кои дополнително го поткопуваат суверенитетот и легитимитетот на државата, што доведува до зголемена нестабилност и потенцијал за конфликт на среден рок.

²⁴⁴ Paris, Roland, and Timothy D Sisk. 2009. *The Dilemmas of Statebuilding*. Routledge.

²⁴⁵ Brauman, Rony. 1993. "Somalia: A Humanitarian Crime". Paris: Foundation Medecins Sans Frontiers - Le Centre de réflexion sur l'action et les savoirs humanitaires. <https://msf-crash.org/sites/default/files/2017-06/423d-rb-1993-somalia-a-humanitarian-crime-uk-p.10.pdf>.

11.4. Политиката на стејтбилдингот

Стејтбилдингот функционира онаму каде што се вкрстуваат глобалните и локалните интереси, неретко предизвикувајќи конфликт помеѓу агендите и интересите на надворешните актери и аспирациите и приоритетите на локалната популација. Однадвор, моќта и интересите, но и однатре, историските и културните наследства, економската и социјалната состојба се фактори кои влијаат врз овој процес кој има потенцијал да ги преобликува државите и меѓународниот поредок. Лекцијата од последните триесет години дека интервенциите изградија либерален мир и модерни држави покажува дека плановите можат да тргнат наопаку. Историски, „од Платон до НАТО“, интервенциите имаат тенденција да резултираат со релативно слаб квалитет на форми на мир. Ерата на либералниот мир по Студената војна брзо се претвори во доба на интервенција, но и паралелен отпор. Градењето на мирот, градењето на државата, модернизацијата и развојот претставуваат хеуристички, научни и политички процеси на интервенција спроведени од страна на глобалните доминантни држави на Северот и меѓународните институции, често насочени кон државите од глобалниот Југ, во региони погодени од конфликт или во процес на транзиција и развој, во земји како што се Источен Тимор, Камбоџа, Сиера Леоне, Југоисточна Европа или Блискиот Исток. Тие го претставуваат „правилото на експертите“ - форма на недоверба често спроведена во авторитарен стил спротивен на постулатите за демократија и човекови права.²⁴⁶

Согласно доминантниот академски и политички наратив, меѓународниот стејтбилдинг (процесите на градење на државата) за свој примарен фокус го има развивањето на државните институции и капацитети во државите кои се детерминирани како слаби или неуспешни, и тоа првенствено заради спречување на појавата на минатите конфликти и ескалацијата на насилства,²⁴⁷ што на свој начин се толкува како закана за меѓународната безбедност. Се разбира, неуспешните држави се оние кои произлегле од насилен конфликт или авторитарна власт и кои се во процес на транзиција кон либерална демократија, додека во улогата на меѓународни стејтбилдери се јавуваат главно западните држави и меѓународни организации, што упатува на асиметричен однос на моќ меѓу првите и вторите.

Сржта на градењето на државата лежи во меѓусебното влијание на миријада актери, вклучувајќи меѓународни организации, финансиски институции, државни субјекти и недржавни актери. Со разбирање на мотивациите, целите и интеракциите на овие актери, се разоткрива сложената мрежа на сојузи, ривалства, условувања, преговори и неретко политички притисок, закани и економски санкции кои го обликуваат дискурсот и (не)ефикасноста на процесите на градење на државата. Меѓународните организации, како што се ООН, НАТО и ЕУ носат свои агенди, мандати и динамика на моќ за да ги спроведат иницијативите за градење држава. Истовремено, државните актери, вклучително и земјите донатори и други заинтересирани држави, имаат влијание преку искористување на доминантната економска и честопати воена позиција, стратешки интереси и политичко влијание. Освен тоа, недржавните актери, како што се невладините организации и групите на граѓанското општество, играат значајна улога во обликувањето на политичкиот пејзаж преку застапување, мобилизација и зајакнување (трансформација) на локалните

²⁴⁶ Richmond, Oliver. 2013. "Failed Statebuilding versus Peace Formation". In *Routledge Handbook of International Statebuilding*, 130–40. Routledge.

²⁴⁷ Ванковска, Билјана. 2011. *Меѓународна безбедност: Критички пристап*, Скопје, Филозофски факултет.

капацитети. Политичките размислувања проникнуваат во процесот на градење на државата на повеќе нивоа. Геополитичките интереси, водени од големите сили и регионалните ривалства, воведуваат сложен слој на стратешки пресметки и динамика на моќ. Овие интереси често влијаат на распределбата на ресурсите, степенот на меѓународен ангажман и приоритизирањето на стејтбилдинг иницијативите.

Меѓународниот стејтбилдинг кој прерасна во клучно прашање во надворешно-политичките агенди на западните држави, но и во рамките на оперативните спектри на меѓународните институции, за кратко време ги надмина границите на постконфликтните преодни фази во места како Сомалија, Источен Тимор, Камбоџа, Авганистан или Ирак, кои во суштина доведоа до преземање на контролата во овие „неуспешни“ држави од страна на меѓународната империјална сила, односно, коалицијата на земји предводена од САД, со што ефективно беше преземена власта во овие држави, практично отстранувајќи го традиционалниот суверенитет. Стејтбилдинг практиките, кои опфаќаат надворешни интервенции за зајакнување на способностите на државно управување, го проширија својот опфат за да опфатат голем број на држави ширум светот. Практично сите случаи на меѓународна интеракција во кои се вклучени меѓународните тела и незападните држави инкорпорираат некаква форма на кондиционалност која се однесува на внатрешните механизми на управување во овие ентитети - објекти на стејтбилдинг.

Понатаму, не може да се занемарат димензиите на политичката економија на градењето на државата. Следењето на економските интереси, предизвиците што ги поставуваат корупцијата, сивата економија, нелегалната трговија и улогата на економските стимулации се мешаат со политичкиот домен, влијаејќи на траекторијата и одржливоста на напорите за градење држава. Локалната политика и динамиката на моќ формираат уште еден критичен аспект на политиката на градење држава. Етничките и верските тензии често се вкрстуваат со политичките борби, што го прави процесот на градење на државата дополнително сложен. Разбирањето на историските наследства, културните нијанси и социјалната динамика е од витално значење за разбирање на основните политички двигатели и предизвици кои го обликуваат процесот на стејтбилдинг. Внатрешните борби за моќ помеѓу различните локални фракции и нивната динамика имаат потенцијал да влијаат врз околностите на процесот на градење на државата. Друга важна компонента на стејтбилдинг дискурсот се антикорупциските политики и воспоставувањето на владеењето на правото. Овие регулаторни рамки претставуваат централен дел од политиката на меѓународниот стејтбилдинг, особено по завршување на Студената војна, кога корупцијата прерасна во меѓународен проблем.

11.4.1. Улогата на меѓународните актери

Меѓународното градење на државата бара ангажман на различни актери, вклучително и меѓународни организации, чии улоги се клучни во обликувањето на траекторијата и резултатите од овие напори. Централна улога во концептот на стејтбилдинг имаат меѓународните актери чиешто влијание се протега надвор од географските граници. Бидејќи наративот за градење држава често се преплетува со динамиката на моќта на глобалната политика, доминантните држави и меѓународните организации на тој начин ги реализираат своите агенди преку државите перцепирани/идентификувани како слаби/неуспешни или територии зафатени со конфликти. Геополитичките и стратешките интереси служат како движечки сили зад овие интервенции, кои вршат значително влијание однадвор, што може да ги засени вистинските аспирации на локалното население.

Искористувањето на моќта од страна на меѓународните актери создава дијалектика на контрола и отпор, замаглувајќи ги границите помеѓу помошта и влијанието. Резултатот е сложена мрежа на меѓународни и регионални механизми, мултилатерални или билатерални агенции за развојна помош, како и глобални граѓански организации со задача да ги превенираат и менаџираат ефектите од конфликтите и да градат мир.²⁴⁸ Сето ова е подложно на гравитационите сили на надворешните агенди, поставувајќи критични прашања за автономијата и суверенитетот.

Во овој контекст, вклучувањето на ООН во градењето на државата вклучува повеќеслоен пристап кој вклучува решавање на конфликти, градење институции и воспоставување ефективни структури на управување. На Западен Балкан, ангажманот на ООН беше инструментален во обликувањето на траекторијата на постконфликтно закрепнување и државниот суверенитет. Овој феномен е особено изразен во меѓународните договори насочени кон развојна помош и ублажување на должничките обврски и оптоварувања. Забележителни примери вклучуваат иницијативи како што се програмите за намалување на долгот во рамките на Г7²⁴⁹, Милениумските развојни цели на ООН²⁵⁰ и Стратегиите за намалување на сиромаштијата на Светска банка.^{251 252}

Како што претходно беше елаборирано, ООН играат значајна улога во градењето на државата преку своите мировни операции. Овие операции, честа појава во постконфликтни средини, имаат мисија да го вратат мирот, да обезбедат безбедност и да создадат поволна средина за реконструкција на државните институции. Мировните мисии на ООН, исто така, имаат мандат да помогнат во воспоставувањето и зајакнувањето на структурите на управување, владеењето на правото, реформите во безбедносниот сектор и унапредувањето на човековите права. Со тесна соработка со локалните актери и другите засегнати страни, ООН се трудат да поттикнат инклузивни политички процеси и институции кои се одговорни, транспарентни и репрезентативни. Интересно е да се забележат резултатите од ваквата стејтбилдинг политика, евидентни од обраќањето на Валентин Инцко до Советот за безбедност²⁵³ кое нуди отрезнувачко размислување за состојбата на процесот на градење држава во БиХ. Опстојувањето на „де факто замрзнат конфликт“, ерозијата на мултиетничкото општество и предизвиците што ги носат говорот на омраза и негирањето на геноцидот колективно укажуваат на структуралните проблеми и несаканите ефекти од ваквата политика на стејтбилдингот. Неусогласеноста меѓу ветувањата за стабилност и економски развој и суровата реалност на теренот ја нагласува и дополнително влијае на комплексноста на градењето на државата во постконфликтна средина обележана со длабоко вкоренети поделби по разни основи и агенди проткаени со континуирано мешање однадвор.

²⁴⁸ Sisk, 2013.

²⁴⁹ US Department of the Treasury. 2020. “G7 Finance Ministers’ Statement on the Debt Service Suspension Initiative and Debt Relief for Vulnerable Countries.” U.S. Department of the Treasury. September 25, 2020. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1135>.

²⁵⁰ United Nations. 2015. “United Nations Millennium Development Goals“. United Nations. 2015. <https://www.un.org/millenniumgoals/>.

²⁵¹ World Bank Group. 1997. “Poverty Reduction and the World Bank Progress and Challenges in the 1990s“. <https://doi.org/10.1596/0-8213-3293-7>.

²⁵² Chandler, 2006b.

²⁵³ UN Meetings Coverage and Press Releases. 2021. “Bosnia and Herzegovina Remains in Effect ‘a Frozen Conflict’ as Political Leaders Push Nationalistic Agendas, High Representative Tells Security Council | UN Press“. Press.un.org. May 4, 2021. <https://press.un.org/en/2021/sc14511.doc.htm>.

Дополнително, ООН служи како платформа за координирање на меѓународните напори и мобилизирање ресурси за иницијативите за градење држава. Таа ангажира различни актери, вклучувајќи држави, регионални организации и недржавни актери, за да се поттикне соработката и да се развие консензус за стратегии за ефективно градење на државата. ООН имаат неколку специјализирани агенции и ентитети кои придонесуваат во напорите за градење капацитети и стејтбилдинг на различни начини. Иако сите овие ентитети не се исклучиво фокусирани на градење на државата, тие придонесуваат во овие иницијативи на различни начини. Овие организации, вклучувајќи ја Програмата за развој на ООН или УНДП, Канцеларијата за поддршка на градењето мир²⁵⁴, Канцеларијата на ООН за дрога и криминал²⁵⁵, УНЕСКО²⁵⁶, Организацијата за индустриски развој на ООН, УНИЦЕФ, Меѓународната организација на трудот, Светската здравствена организација, Организацијата за храна и земјоделство, како и соработката со Светската банка и ММФ играат значајни улоги во трансформацијата на државните институции, капацитетите, управувањето, владеењето на правото, образованието, здравството, безбедноста и економскиот развој во целните држави.

Имајќи ги предвид скорешните настани кои се одвиваа околу назначувањето на Кристијан Шмит за Висок претставник на ООН во БиХ²⁵⁷ ги осветлуваат предизвиците и структурните проблеми²⁵⁸ својствени за ангажманот на ООН во регионот, со што ја нагласуваат сложеноста на нејзината улога во градењето на државата. Контроверзноста околу назначувањето на Шмит ја покажува сложеноста на меѓународното одлучување и градењето консензус. Преминот од пристапот на Советот за имплементација на мирот, управуван од консензус, кон вклучувањето на Советот за безбедност на ООН сигнализира отстапување од воспоставените механизми, нагласувајќи го недостатокот на унифициран пристап меѓу меѓународните чинители. Згора на тоа, противењето на Русија на назначувањето на Шмит²⁵⁹ ги става во преден план пошироките геополитички тензии меѓу западните земји и оние на истокот. Оваа геополитичка борба има директни импликации врз стејтбилдинг иницијативите на ООН. Судирите меѓу овие фракции го нарушуваат континуитетот и кохерентноста на ангажманот на ООН, придонесувајќи за ерозија на нејзиниот авторитет и капацитет ефективно да ги води процесите на градење држава. Променливата динамика на процесот на назначување на Високиот претставник, исто така, ги нагласува структурните проблеми во ангажманот на ООН. Отсуството на јасен консензус во одлуките на Советот за безбедност на ООН укажува на недостаток на единство и

²⁵⁴ United Nations. n.d. "Support Office | UNITED NATIONS PEACEBUILDING". United Nations Peacebuilding. <https://www.un.org/peacebuilding/supportoffice>.

²⁵⁵ United Nations Office on Drugs and Crime. n.d. „Capacity Building for Countries to Improve Data and Research on Drugs and Crime“. United Nations: Office on Drugs and Crime. Accessed September 10, 2023. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/capacity-building.html>.

²⁵⁶ UNESCO. n.d. „Home | UNESCO“. Ww.unesco.org. <https://www.unesco.org/en>.

²⁵⁷ Office of the High Representative. 2021. "Statement by the PIC SB Concerning the Appointment of Christian Schmidt as the next High Representative". Office of the High Representative. May 27, 2021. <https://www.ohr.int/statement-by-the-peace-implementation-council-steering-board-concerning-the-appointment-of-christian-schmidt-as-the-next-high-representative/>.

²⁵⁸ Sofija Popović. 2021. "Schmidt's Appointment: A Sign of Structural Problems of International Community's Engagement with BiH"? European Western Balkans. June 8, 2021. <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/08/schmidts-appointment-a-sign-of-structural-problems-of-international-communitys-engagement-with-bih/>.

²⁵⁹ TASS. 2021. "Russia Does Not Recognize Schmidt as Representative for Bosnia and Herzegovina - Diplomat". TASS. December 15, 2021. <https://tass.com/politics/1376097>.

координација меѓу меѓународните актери. Ова го нагласува поширокото прашање на некохерентност на политиките и недоследност во пристапот на ООН за градење држава во Западен Балкан. Понатаму, комплексноста на регионалната динамика, нагласена со незадоволството на Република Српска и инволвирањето на Србија, ги откриваат предизвиците на навигацијата на прекуграничните интереси. Капацитетот на ООН за ефективно управување и посредување со оваа динамика е ставен на тест, а недостатокот на кохезивна стратегија ја поткопува способноста да ги обликува резултатите во согласност со нејзините цели.

Понатаму, регионалните организации, како што е ЕУ, исто така, играат истакната улога во меѓународното градење на државата. Ангажманот на ЕУ во градењето на државата претставува клучен надворешно-политички аспект во контекст на проширувањето на Унијата и има круцијална улога во менаџирање на транзицискиот статус во државите од нејзиното соседство и регионите погодени од конфликт или во процес на политичка транзиција. ЕУ ја користи својата економска, политичка и нормативна моќ за да влијае врз процесите за градење држава, притоа нагласувајќи ги принципите на демократијата, владеењето на правото и почитувањето на човековите права. Обезбедува финансиска помош, техничка експертиза и насоки за политиките за зајакнување на институциите, промовирање на добро владеење и поттикнување на социо-економскиот развој. Понатаму, регионалните организации придонесуваат за градење држава преку олеснување на политичкиот дијалог, процесите на помирување и иницијативите за регионална соработка. Сепак овие организации често не обрнуваат внимание на локалниот контекст, културната и регионалната динамика, што во суштина креира дополнителни проблеми, наместо да се решаваат оние за кои во суштина и се инволвираат на прво место.

Меѓународните финансиски институции, како што се Светската банка и Меѓународниот монетарен фонд, значително влијаат врз дискурсот на меѓународното градење на државата преку нивната експертиза во економскиот развој и финансиското управување и секако политиката на кондиционалност. Светска банка се ангажира во политичка интервенција во државите преку граѓански организации или НВО преку обезбедување финансиска поддршка и градење капацитети, олеснување на дијалогот и консултациите за политиките, промовирање на застапување и свесност, вклучување невладини организации во спроведувањето на проектите, поддршка на истражување и знаење споделување, поттикнување иницијативи за добро владеење и нудење на градење капацитети и обука. Овие интервенции и овозможуваат на Банката индиректно да влијае на политичките процеси, да ги обликува политичките агенди и да ги унапреди своите развојни цели додека соработува со невладините организации за да одговори на локалните предизвици и да промовира одржлив развој.²⁶⁰ Понатаму, Светската банка обезбедува финансиски ресурси, техничка помош и совети за политики за поддршка на постконфликтните и крвките држави во обновата на нивните економии, промовирање на одржлив развој и намалување на сиромаштијата. Преку своите различни програми и иницијативи, банката се инволвира во овие земји во јакнење на капацитетите на управување, да го подобрат менаџирањето со јавните финансии и да ја подобрат испораката на јавни добра. ММФ, од друга страна, ги поддржува напорите за градење држава преку помагање на земјите во постигнување макроекономска стабилност, управување со долговите и спроведување на структурни реформи кои поттикнуваат економски раст и

²⁶⁰ Manor, James. 2006. *Aid That Works*. World Bank Publications EBooks. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-821-6201-3>.

издржливост. Овие институции ги пренасочија своите развојни пристапи кон нагласување на градењето капацитети на државата и доброто владеење. Тие се ангажираат со земјите преку механизми како што се Стратешките документи за намалување на сиромаштијата, кои се прикажани како „државна сопственост“, но сепак се предмет на значително влијание од институциите. Во овој контекст, Чандлер укажува на опстојувањето на неформалните механизми на нееднаквост во меѓународните односи, каде што незападните држави често имаат ограничен избор во интеракциите со Светската банка и ММФ. Неуспехот на минатите политики за структурно прилагодување на Светската банка и ММФ доведе до секуритизација на слабата економска развиеност, што резултираше во спојување на развојните и безбедносните дискурси, особено во „граничните региони“, при што безбедносните прашања и проблеми се користат како оправдување за пошироки интервенции.²⁶¹

Државните актери имаат во меѓународното градење на државата, преку инструментализација на нивните ресурси, доминантното политичко влијание и регионалната динамика. Овие актери ги вклучуваат земјите донатори кои обезбедуваат помош, соседните држави и регионалните сили, како и соработката со владата на земјата домаќин. Нивниот ангажман и интеракции значително го обликуваат политичкиот пејзаж и резултатите од напорите за градење на државата. Земјите донатори играат клучна улога во меѓународното градење на држави преку обезбедување финансиски ресурси, техничка експертиза и поддршка за градење капацитети во постконфликтните држави. Овие земји, често со поголеми економски и политички способности, овозможуваат помош за промовирање на стабилноста, демократијата и социо-економскиот развој во земјите-приматели. Нивната вклученост е вкоренета во различни мотивации, кои се движат од алтруистички намери до геополитички интереси. Земјите донатори имаат за цел да го остварат своето влијание и да ги проектираат своите „западни“ вредности преку поддршка на процесите на градење на држави. Нивната финансиска помош задира во процесите на обнова на инфраструктурата, ревитализација на јавните институции и подобрување на испораката на услугите, со што се цели кон промовирање на севкупниот развој на државата примател. Дополнително, помошта опфаќа техничка експертиза во области како што се владеење, јавна администрација и градење на капацитети, интервенирајќи во креацијата на ефективни и одговорни државни институции. Сепак ваквиот пристап создава проблеми, кои не придонесуваат за трансфер на знаење и искуства потребни за успешно градење на државата. Според Фукујама, искуствата од стејтбилдингот во Африка во последните две декади на минатиот век, на пример, покажуваат дека пристапот на донаторските земји не доведе до стабилизација и структурално адаптирање на програмите, туку напротив предизвикуваат непланирани последици. Имено, овие програми кои имаа за цел да го редуцираат опсегот на државните функции преку либерализација, беа искористени како изговор од страна на неопатримонијалните режими за редуцирање на државните сектори како што се инфраструктурата, образованието и земјоделието, паралелно проширувајќи ги секторите како безбедносните сили, дипломатските сервиси и администрацијата поврзана со високите ешалони на власта во овие африкански држави. Фукујама тука посочува дека меѓународните донатори не го посакуваа ваквиот исход, но, исто така, не беа во можност да го превенираат под изговор дека имаат ограничени способности за контролирање на локалната динамика.²⁶²

²⁶¹ Chandler, 2006b.

²⁶² Fukuyama, 2004.

Покрај земјите донатори, значајно влијание врз меѓународните напори за градење држава имаат и соседните држави и регионалните сили. Соседните држави често имаат сопствени интереси поради географската близина и заедничките безбедносни грижи. Нивното вклучување може да влијае на стабилноста и успехот на иницијативите за градење држава. Соседните држави може да обезбедат поддршка во однос на безбедносната соработка, управувањето со границите и економската интеграција, кои се клучни за обезбедување регионална стабилност и спречување на прелевање на конфликти. Регионалните сили, од друга страна, може да го докажат своето влијание во процесите на градење на држави за да ги унапредат своите геополитички цели. Овие актери ги користат нивните политички, економски и воени способности за да ја обликуваат политичката динамика и исходите од напорите за градење држава. Нивното вклучување може да биде мотивирано од стратешки размислувања, пристап до ресурси или желба да ја прошират својата сфера на влијание во регионот.

Соработката со владата на земјата домаќин е суштински аспект на градењето на државата. Владата домаќин е одговорна за поттикнување на процесот на обнова на државните институции, промовирање на добро владеење и обезбедување учество на локалните чинители. Меѓународните напори за градење држава се најефективни кога постои силно партнерство и соработка помеѓу владата домаќин и надворешните актери. Соработката подразбира тесна координација, споделување информации и заедничко одлучување помеѓу владата домаќин и меѓународните актери. Оваа соработка може да има различни форми, вклучувајќи поддршка за градење капацитети, совети за развој на политики и техничка помош. Сепак, соработката со владата домаќин, исто така, може да биде предизвик, особено во случаи кога владата нема капацитет, легитимитет или политичка волја. Во такви случаи, меѓународните актери и финансиски институции ја идентификуваат неможноста или недостатокот на политичка волја кај локалните актери за зајакнување на институциите како пречка за институционалниот развој, кој дополнително доведува до неуспех на политиката на кондиционалност. Како резултат на тоа, се промовира пристапот на надворешно градење на институционалните капацитети, кој повторно не ги генерира очекуваните резултати, а згора на тоа се создава ситуација каде целните држави (кои патем се идентификуваат како слаби и несупешни) повторно се појавуваат како корисници на истата помош во форма на реструктурирање на долговите или олеснување на долговите.²⁶³

11.4.2. Актери на граѓанското општество

Граѓанското општество, исто така, зазема централна улога во рамките на меѓународното градење на државата само кога ќе претрпи трансформација од неговиот класичен либерален контекст.²⁶⁴ Оваа промена се случува кога граѓанското општество еволуира во сфера на надворешна или меѓународна политичка интервенција, отстапувајќи од својот претходен статус како неоспорно подрачје на автономија, како што се перципира во рационалистичките толкувања на либералниот политички поредок. Во овој изменет контекст, граѓанското општество станува лека преку која се сфаќаат социјалните проблеми и интервенциите на политиките, што се карактеризира со повторно замислување на културните наративи кои ги перцепираат прашањата како длабоко вкоренети и отпорни на

²⁶³ Fukuyama, 2004.

²⁶⁴ Chandler and Sisk, 2013.

интервенции водени од политиката. Проширувањето на граѓанското општество како концептуална рамка, сепак, го отвора патот за можноста за интервенција на политиката. Во неговата суштина, граѓанското општество станува централен концепт во рамките на меѓународната политика за градење држава само кога културните разлики се перципираат како податливи социјални конструкции врз кои може да се влијае преку институционални интервенции. Оваа трансформација го одвојува граѓанското општество од неговото конвенционално политичко и правно поврзување со либерализмот заснован на права, а со тоа создава нов простор или домен за интервенција во политиката, што, пак, ја олеснува примената на мерките на политиката кон постколонијалните и постконфликтните општества.

Примарниот акцент во изградбата на граѓанското општество е често фокусиран на локалните невладини организации, кои се перципираат дека имаат способност да ги изразат потребите независно од политичките интереси и ги вклучуваат „гласовите“ на грасрут заедницата. Пропонентите гледаат на невладините организации како основен принцип за демократизација, бидејќи овие организации играат клучна улога во реконструкцијата на граѓанското општество, при што локалните организациите служат како посредници во обезбедувањето на луѓето платформа за изразување на своите потреби, преференци и визија за подобро општество.²⁶⁵ Имајќи ги предвид слабоста и легитимитетот на државните институции, актерите на граѓанското општество ја добиваат можноста да станат клучни соработници во реартикулација на полегитимен и поинклузивен општествен договор. На тој начин овие актери (невладините организации, социјални движења, религиозни организации) претставуваат клучна компонента на процесот на градење на државата.

Овие организации работат на различни нивоа, почнувајќи од локално до меѓународно ниво, и имаат на располагање разновидна експертиза, ресурси и мрежи за поддршка на напорите за градење држава, кое најчесто го занемарува локалното знаење и експертиза. НВО се ангажираат во области како што се човековите права, промоција на демократијата, владеење, градење мир и развој. Нивното вклучување вклучува обезбедување хуманитарна помош, обезбедување основни услуги, застапување на реформи во политиките и градење на капацитетите на локалните актери. Од друга страна пак, НВО се инволвираат и во глобалното управување, како на пример во форумите на ООН, каде што влијаат врз формулирањето на меѓународни договори и имаат потенцијал да го мобилизираат јавното мислење преку различни кампањи и медиумски ангажмани. На тој начин, тие влијаат на државните политики, дури и кога немаат формално право на одлучување.

Групите на граѓанското општество, кои опфаќаат широк опсег на организации и здруженија, се клучни актери во процесите на градење на државата. Овие групи претставуваат различни интереси, вклучувајќи ги човековите права, родовата еднаквост, заштитата на животната средина, работничките права и социјалната правда. Граѓанските организации се инволвирани во градењето на државата преку застапување за инклузивност, отчетност и транспарентност во управувањето, како и со следење на политиките и вршење на притисок врз владите да ги поддржуваат демократските принципи и да ги почитуваат човековите права. Граѓанските организации често се ангажираат во мобилизација од грасрут, зајакнување на маргинализираните заедници и промовирање на учеството на граѓаните во процесите на донесување одлуки. Тие се залагаат за правата на

²⁶⁵ Chandler, David. 1998. "Democratization in Bosnia: The Limits of Civil Society Building Strategies". *Democratization* 5 (4): 78–102. <https://doi.org/10.1080/13510349808403585>.

маргинализираните групи, промовираат социјална кохезија и поттикнуваат дијалог меѓу различните сегменти на општеството.

Сепак постојат и недостатоци на развојниот пристап на меѓународните актери, што секако негативно влијае врз вистинското локално зајакнување и ангажмани. Предизвиците со кои се соочуваат НВО и граѓанските групи во зајакнувањето на локалните заедници често се перципираат или како технички прашања кои се неразбирливи за локалните политички елити, или како проблеми длабоко вкоренети во локалната култура. Оваа перспектива го занемарува фактот дека граѓаните на поранешна Југославија имаа пристап до значително високо ниво на образование, историско наследство на меѓуетничка толеранција и релативно високо ниво на ангажираност во локалните политики и граѓански активности. Во овој контекст, Белони тврди дека пристапот на меѓународните донатори кон развојот на граѓанското општество е технички и квантитативен и се фокусира првенствено на развојот на НВО. Згора на тоа ваквиот пристап добива форма на колонијализам, поради настојувањето на надворешните актери да ги наметнат своите рамки, претпоставки и практики на граѓанското општество, наместо да се земат предвид локалните ресурси. Заради оваа причина, постои перцепција дека граѓанскиот сектор е „колонизиран“ од страна на меѓународните актери.

Друга несакана последица од овој пристап е создавањето на граѓански невладини организации кои во голема мера се потпираат на надворешна поддршка, не успевајќи да изградат сопствена база на поддршка од народот или да се вклучат во национални политички програми. Како резултат на ваквата исклученост од локалната реалност, доаѓа до негативни перцепции кај населението, со тенденција овие локални ограноци да бидат перцепирани како опортунистички или лукративни. Понатаму, финансирањето од надворешни извори влијае на независноста на НВО и го слабе нивниот автономен статус, а ваквиот тип на финансирање значи дека НВО застапуваат одредени надворешни интереси, а поради тоа што не се избираат преку демократски процеси, нивната легитимност станува предмет на дебата. Во овој контекст, тргнувајќи од босанското искуство, Чандлер заклучува дека траекторијата на развојот на НВО секторот во БиХ предизвикува загриженост за легитимноста и кредибилитетот на овие организации, бидејќи НВО секторот на граѓанското општество служи на интересите на надворешните донатори, занемарувајќи ги долгорочните цели на општествените промени.²⁶⁶ Зависноста од надворешно финансирање доведува до општествена фрагментација наместо да поттикнува разновидна размена на политички мислења. Бидејќи финансирањето на невладините организации на граѓанското општество се претставува како аполитичка поддршка за демократизацијата, резултатот од ваквиот пристап е давање на грантови и финансирање на разни проекти и НВО кои немаат сеопфатна стратегија. За разлика од политичките партии кои треба да градат мостови во општеството за да добијат поддршка за политичка агенда, овие надворешно финансирани НВО не се принудени да се вклучуваат во дискусии или да воспостават потесни врски со општеството каде функционираат. Дополнително, домашните власти може да ги сметаат НВО водени од донатори како потенцијални закани, предизвикувајќи ги да ги дискредитираат и маргинализираат овие организации во рамките на политичкиот пејзаж (Chandler et Al, 2015). Меѓутоа, ситуацијата станува покомплексна кога невладините организации се вмешани во коруптивни активности каде е вклучена и политиката. Имено, наводите за соработка меѓу владата на САД и Фондацијата Отворено општество на Џорџ Сорос за дестабилизација на демократски избраната, централно-десничарска влада во

²⁶⁶ Chandler, 2006b.

Македонија предизвикуваат загриженост за транспарентноста на распределбата на странската помош. Според наводите тогашниот амбасадор на САД во Македонија, Џес Бејли бил инволвиран во заткулисни активности со Сорос за канализирање на милиони долари од даночните обврзници преку Стејт депарментот и УСАИД до локалните НВО ограноци во Македонија. Финансиите назначени како поддршка на различни невладини организации во Македонија биле инструментални за оркестрирање на младинските движења, формирање влијателни медиуми и организирање протести со цел поткопување на демократски избраната власт,²⁶⁷ во духот на доктрината на четвртиот демократски бран. Овие наводи дополнително сугерираат дека таквото мешање ја прекршува Виенската конвенција за дипломатски односи, поради ангажманот на странска амбасада во внатрешно-политичките работи на друга суверена држава.

Слично како билатералните донатори, преку стејтбилдинг иницијативите ЕУ дава предност на поддршката на невладините организации во однос на другите ентитети на граѓанското општество како што се граѓанските асоцијации, грасрут организациите, верските групи, здруженијата на ветерани и синдикатите. Овој акцент на невладините организации се оправдува од неколку причини. Тие служат како мост до грасрут и граѓански групации, нудат вредни сознанија за процесите на демократизација во државите - објекти на стејтбилдинг, дејствуваат како дистрибутери на информации во врска со политиките на ЕУ, паралелно залагајќи се за реформите согласно пристапниот процес на ЕУ. Чендлер ја истакнува значајната улога на меѓународната заедница во БиХ, особено преку ОБСЕ, како што е наведено во Анекс 3 од Дејтонскиот мировен договор. Договорот за избори даде овластување на ОБСЕ да ги постави темелите на претставничка влада и да обезбеди прогресивно постигнување на демократските цели низ БиХ со вклучување на промоција на граѓанското општество во работата на локалните НВО и граѓански групи. Сепак, Чендлер заклучува дека ангажманот на ОБСЕ со локалните НВО не е само алтруистички, туку служи за политички цели. Според ОБСЕ, целта за развојот на НВО е да помогне на овие организации да станат самодоволни, партиципативни и активно ангажирани во застапувањето за локалните заедници. Тоа се прави на тој начин што ОБСЕ идентификува проекти на локалните НВО кои се фокусираат на застапување (advocacy) и кои се подготвени да се занимаваат со актуелните политички или општествени прашања, бидејќи овие НВО највеќе резонираат со целите на ОБСЕ да им овозможи на граѓаните нов политички глас.²⁶⁸ Фокусот кон актерите на граѓанското општество, особено на НВО се смета за средство за подготовка на аспирантите за членство во ЕУ и интеграција во структурите на управување. Во суштина, невладините организации се интегрални играчи во транснационалниот пејзаж, предмет на материјалните стимулации и конкурентната динамика што ги обликува нивните акции. Анализата на Кули и Рон²⁶⁹ ја оспорува перцепцијата на невладините организации како чисто водени од нормативни агенди, нагласувајќи ја нивната подложност на финансиски ориентирани постапки. Ова е, особено евидентно во конкурентни средини, каде е нагласено дека, како и секоја друга организација, невладините организации мора да се движат по императивот да обезбедат финансии, да го

²⁶⁷ Judicial Watch. 2017. "U.S. Gives Soros Groups Millions to Destabilize Macedonia's Conservative Govt". Judicial Watch. February 28, 2017. <https://www.judicialwatch.org/u-s-gives-soros-groups-millions-destabilize-macedonias-conservative-govt/>.

²⁶⁸ Chandler, 1998.

²⁶⁹ Cooley, Alexander, and James Ron. 2002. "The NGO Scramble: Organizational Insecurity and the Political Economy of Transnational Action". *International Security* 27 (1): 5-39. <https://doi.org/10.1162/016228802320231217>.

оправдаат своите постоењето на донаторите и да им парираат на конкурентите. Структурните противречности во транснационалниот свет, каде невладините организации, и покрај нормативните мотивации, ги наведуваат да резонираат на пазарните стимулации на начини кои влијаат на нивните стратегии и постапки.

11.4.3. Локалната сопственост и стејтбилдингот

Комплексноста на меѓународното градење на државата лежи во тензијата помеѓу надворешната интервенција и вистинската локална сопственост. Терминот „локална сопственост“, кој речиси не постоеше пред 1997 година, забележа забележителен пораст во неговата употреба во последните три декади. Оваа терминологија на локална сопственост стана истакната во јазикот на меѓународната развојна заедница преку значаен документ на ОЕЦД во 1995 година, каде се наведува дека успехот на развојот зависи од луѓето во целните држави кои ќе ја преземат сопственоста на нивните развојни политики и програми. Земјите-членки на ОЕЦД нагласија дека локалните актери треба постепено да преземаат водечка улога, при што надворешните партнери ќе ги поддржуваат нивните напори за преземање на поголема одговорност за нивниот развој.²⁷⁰ Меѓународните институции брзо усвоија сличен политички речник и без оглед на специфичното ниво на локална посветеност во секој индивидуален случај, консензусот за неопходноста од локална сопственост се распространи меѓу академската заедница и практичарите што прерасна во доминантна перспектива во меѓународното градење на мирот.

Понатаму, неолиберализмот се залага за постигнување локална сопственост преку постепено префрлање на одговорноста од надворешни интервенти кон локалните власти. Идејата беше првично да се воведат либерални институции во регионите погодени од конфликти, а по нивното „вкоренување“, должноста за управување на институциите постепено да се пренесува на структурите на локалната власт. Овој пристап, познат како „уметноста на препуштање“ (the art of letting go), според зборовите на Михаел Штајнер, поранешениот специјален претставник на ООН во Косово.²⁷¹ Концептот на локална сопственост во модерното градење на мирот, кој потсетува на колонијалното индиректно владеење е фундаментално воден од образложението на напредните западни демократии кои се стремат да управуваат со глобалните безбедносни закани од далечина, преферирајќи помал број, но поефикасни посредници, кои се протегаат од ЕУ до локалните власти и локалните граѓански организации. Следствено, ЕУ ја имплементираше сопственоста како делегирање на одговорноста за надворешно осмислените цели. Сепак, без разлика колку и да е вешто изведена оваа „уметност на препуштање“, таа останува вкоренета во менталниот склоп на интервентите и неретко наидува на отпор кај локалните актери, што на крајот резултира во поткопување на меѓународните напори за градење на држава.²⁷²

Пристапот на либералниот стејтбилдинг резултираше во обиди за рекреирање на пост-воените општества според западниот терк, без притоа да се имаат предвид историските, културните, политичките и економските особености на овие постконфликтни

²⁷⁰ OECD. 1996. “Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Cooperation“. Paris: OECD. <https://www.oecd.org/dac/2508761.pdf>

²⁷¹ UNMIK. 2003. “Speech Delivered by SRS Michael Steiner at the London School of Economics: Seven Principles for Building Peace - Serbia | ReliefWeb“. Reliefweb.int. January 27, 2003.

<https://reliefweb.int/report/serbia/speech-delivered-srsg-michael-steiner-london-school-economics-seven-principles>.

²⁷² Kustermans, Jorg, Tom Sauer, and Barbara Segart. 2021. *A Requiem for Peacebuilding?* Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.

општества.²⁷³ ООН како поборник на концептот уште од доцните 1990 не успеа да ја сфати локалната сопственост на сеопфатен начин и во одредени случаи, локалната сопственост се користи само како фасада за да се скрие јасното наметнување на приоритети. Според Ејдус илустративен случај е поморската безбедносна мисија предводена од ЕУ иницирана во 2012 година EUCAP Nestor. Една од нејзините забележителни иницијативи беше Заедничкиот акционен план со владата на Сомалиленд. Иако овој план, воспоставен во 2014 година, наводно беше резултат на преговори и усогласен со визијата на Сомалиленд за развој на поморскиот безбедносен сектор, ЕУ сепак одржуваше цврста контрола во текот на целиот процес.²⁷⁴

Инволвираните актери преку нудење експертиза, ресурси и помош, ги фаворизираат сопствените ресурси и искуство, што несомнено води кон засенување на интересите и приоритетите на локалните засегнати страни. Деликатната рамнотежа помеѓу надворешната интервенција и зачувувањето и промовирањето на локалната автономија бара рекалибрација на динамиката на моќта која е својствена за процесите на градење на државата. Постигнувањето на вистинска локална сопственост од меѓународните актери бара да не се насочуваат само кон еднострани стејтбилдинг „рецепти“ и „терапии“, туку да се тежнее кон рамноправни партнерства за соработка. Признавањето на важноста на локалната традиција и контекстуалното локално знаење треба да биде императив, кој ќе промовира систем каде локалните актери се активно вклучени во обликување на сопствената држава, надвор од неоколонијалните практики.

11.4.4. Дилемата на развојната помош

Вклучувањето на меѓународните финансиски институции во 1990-тите години во незападните држави, го разоткри начинот на кој беше намалена улогата на државата во економијата и дистрибуцијата на политички добра кон граѓаните на таргетираните држави. Со помош на присилните методи на кондиционалност и политиката на проширување на ЕУ, се имплементираа меѓународни проекти и невладини организации кои независно функционираа и ги диктираа политичките исходи преку поврзување на меѓународната помош со донирањето на политичките добра и сервиси. Во овој контекст, Вил Бартлет открива дека во последните три декади, државите од Западен Балкан примиле околу 62 милијарди американски долари официјална развојна помош, додека пак стејт-билдинг напорите сепак резултирале со делимичен успех. Во неговата анализа, Бартлет заклучува дека меѓународната помош е базирана врз сопствениот надворешно-политички интерес на земјите-донатори, дополнително овозможува лошо владеење, бива злоупотребена од локалните политички елити и резултира во заробување на државата.²⁷⁵

Развојната помош, камен-темелник на меѓународниот ангажман во градењето на државата, носи со себе двоен идентитет: привлечноста на ветувањата и сенката на опасностите. Во својата основа, развојната помош ветува ублажување на страдањата, одгледување на самодоволност и постигнување социо-економски напредок. Ветува дека ќе ги премости бездните на нееднаквоста, ќе ги подигне маргинализираните заедници и ќе ги постави темелите за робусни, самоодржливи држави. Сепак, како што појаснува Чандлер,

²⁷³ Outi Keränen. 2017. *The Contentious Politics of Statebuilding*. Taylor & Francis.

²⁷⁴ Ejdus, Filip. 2017. "Local Ownership as International Governmentality: Evidence from the EU Mission in the Horn of Africa". *Contemporary Security Policy* 39 (1): 28–50. <https://doi.org/10.1080/13523260.2017.1384231>

²⁷⁵ Bartlett, Will. 2020. "International Assistance, Donor Interests, and State Capture in the Western Balkans". *Journal of Contemporary European Studies* 29 (2): 1–17. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1794801>.

ветувањето за развојна помош е проткаено со таписерија од опасности што налагаат трезвено размислување. Добронамерните намери кои ги поткрепуваат напорите за помош може да ги прикријат потенцијалните стапици, што резултира со динамика полна со сложеност. Во минатото, интеракцијата помеѓу надворешните актери и незападните држави се придржуваше до договорната парадигма која вклучува повеќе „соработнички“ страни. Овие договорни ангажмани, нивните одредби, заеми и грантови станаа фокална точка на глобалната дипломатија, кои соодветно беа разгледувани меѓу суверените договорни субјекти. Сепак, ова јасно разграничување и демистификација на меѓународната наспроти домашната одговорност постепено ја губи својата прецизност.

Примамливото ветување за развојна помош често се потпира на претпоставката дека инјектирањето финансиски ресурси и експертиза во слабите држави ќе ја катализира брзата трансформација. Сепак, заводливата природа на ова ветување може да ја прикрие нијансираната реалност на градењето на државата. Брзите инјекции на помош, кога не се стратешки управувани, може да предизвикаат зависност од надворешните големини, ненамерно попречувајќи го органскиот раст на локалните економии и институции. Покрај тоа, ветувањето за помош зависи од непосредни, опипливи резултати што може да се измерат и покажат. Ова може да поттикне краткорочна фиксација на одредниците, што ќе доведе до фокусирање на видлив напредок на сметка на подлабоки, одржливи промени. Импулсот да се покаже успех во одредени временски рокови може да ги засени посутилните, подолгорочни процеси потребни за автентично градење држава.

Понатаму, ветувањето за развојна помош ја нагласува нерамнотежата на моќта меѓу државите донатори и приматели. Тоа може да овековечи нееднаков однос каде што државата примател станува задолжена за агендата и преференциите на надворешните актери. Оваа нерамнотежа покренува прашања за степенот на вистинско партнерство и соработка својствени за иницијативите за помош. Опасноста лежи во потенцијалот за развојната помош да стане меч со две острици, истовремено поттикнувајќи го напредокот и вградувајќи зависности. Самата помош која се обидува да ги издигне државите од кривката може ненамерно да ја поткопа издржливоста и автономијата неопходни за одржлив раст. Во доменот на развојната помош, се надзира сенката на неоколонијалните тенденции и сложената мрежа на предизвици за зависност. Како што нагласуваат Чендлер и Вудворд, чинот на проширување на помошта на слабите држави со себе носи потенцијал да ги овековечи историските нерамнотежи на моќта и да го попречи органското појавување на нации кои се потпираат на себе. Неоколонијалните тенденции, суптилни, но подмолни, можат да навлезат во структурата на развојната помош. Надворешните актери, водени од добронамерни намери, може ненамерно да ја реплицираат историската динамика на доминација и потчинување. Динамиката од минатото може несвесно да се преслика, што доведува до парадоксална ситуација каде што самата помош наменета за подигнување може ненамерно да ги зајакне моделите на експлоатација. Опасноста од неоколонијалните тенденции се надополнува со предизвиците на зависност што тие ги предизвикуваат. Инфузијата на помош, иако обезбедува краткорочно олеснување, може да создаде циклус на потпирање што го поткопува развојот на самоодржливи економии и институции. Овде одекнува критиката на Вудворд, истакнувајќи дека помошта за развој, ако не е внимателно калибрирана, може да ги трансформира примателите во вечно зависни, задушнувајќи го локалното претприемништво и иновациите.

Згора на тоа, самиот чин на обезбедување помош може ненамерно да го уништи чувството на управување и сопственост што е од витално значење за градењето на државата.

Слабите држави, позиционирани како корисници наместо како активни партнери, може да ја загрозат нивната автономија поради условите поврзани со помошта. Оваа зависност може да ја намали способноста на државите да ги дефинираат сопствените развојни траектории, поткопувајќи ги основните принципи на суверенитет и самоопределување. Комплексноста на предизвиците за зависност се влошува со привлечноста на краткорочните придобивки. Итноста да се покаже непосреден напредок може да доведе до стратегии за помош кои даваат приоритет на видливите резултати пред долгорочното градење капацитети. Оваа кратковидност, вкоренета во привлечноста на брзите победи, може ненамерно да го поткопа одржливиот раст неопходен за државите да се ослободат од циклусите на зависност. Соочувањето со неоколонијалните тенденции и предизвиците на зависност својствени за развојната помош бара промена на парадигмата. Тоа бара рекалибрација на наративот за помош од само добротворни цели во вистинско партнерство. Актот на обезбедување помош мора да се води од принципите на почитување, еднаквост и меѓусебно учење. Наместо да ја овековечува зависноста, помошта треба да ги овласти државите да ги трасираат своите патишта кон самодоволност.

11.4.5. Пристапот на одрекување на одговорноста

Концептот на градење на државата не е дефиниран само со физичките и структурните промени што се обидува да ги поттикне. Наместо тоа, таа е длабоко испреплетена со дискурсот што го вграмува. Јазикот што се користи во наративите за градење држава поседува трансформативна моќ, способна да обликува перцепции, да го насочува вниманието и да влијае на глобалните агенди. Централно место во овој дискурс е реториката - алатка која вешто се користи за да проектира фасада на триумф и напредок. Сепак, под велот на оптимизмот се крие реалност карактеризирана со сложености, противречности и несакани последици. Стратешката употреба на реториката конструира наратив што се усогласува со интересите на надворешните актери, прикривајќи ги сложените предизвици кои се во основата на иницијативите за градење на државата.

Критичките согледувања на Чендлер резонираат овде, бидејќи чинот на негирање парадоксално придонесува кон овековечување на самите слабости и нестабилности кои стејтбилдингот се обидува да ги поправи. Неуспехот да се признаат историските неправди, општествено-политичките сложености и маргинализираните гласови може да го посеете семето на долготрајните тензии и нерешени конфликти, оставајќи континуирана традиција на одрекување на одговорноста. Интервенциите за градење држава често се развиваат со чувство на итност, поттикнати од желбата да се воведат брзи трансформации. Меѓутоа, импликациите на стратегиите за негирање се протегаат подалеку од непосредното, бранувајќи низ траекториите на пост-конфликтните општества. Занемарените и нерешени последици оставаат терен за постојани предизвици, правејќи го дешифрирањето и деконструкцијата на негирањето императив за посеопфатно разбирање на процесот на градење на државата.

11.5. Градење на капацитети преку меѓународен стејтбилдинг

Клучен концепт во студиите за политички науки и развојните студии е концептот на државниот капацитет кој ја опфаќа повеќеслојната способност на државата да спроведува и имплементира политики, да одржува ред и да обезбедува јавни добра, кои се витални за ефективно владеење и развој на државата. Градењето капацитети се однесува на

систематските напори за подобрување на способноста на државата ефективно да управува, да обезбедува суштински политички добра и да ги исполнува своите одговорности кон граѓаните. Тоа опфаќа широк опсег на активности насочени кон зајакнување на институциите на државата, инфраструктурата, човечките ресурси и административните процеси, со крајна цел да се промовира стабилност, развој и самодоволност во државата. За Глобалниот север зајакнувањето на капацитетите на една држава се смета како сеопфатно решение за предизвиците со кои се соочуваат земјите во развој.

Најкратко објаснување даваат Краснер и Рис, според кои капацитетот на една држава се определува со нејзината способност да воспостави и спроведува правила кои важат за целиот колектив.²⁷⁶ Сепак, при испитувањето на државниот капацитет, од суштинско значење е да се земе предвид историскиот контекст и моделите на економскиот развој во државата. Историски гледано, државниот капацитет служел како карактеристична особина за истакнување на разликите помеѓу богатите и сиромашните држави. Побогатите држави обично поседуваат робустни институции кои ефикасно ги наплаќаат даноците, го одржуваат законот и редот и ги обезбедуваат основните потреби на своите граѓани. Спротивно на тоа, посиромашните држави се соочуваат со потешкотии во исполнувањето на овие витални функции, што резултира во нивно категоризирање како слаби или неуспешни држави.

Терминот „државен капацитет“ ги наоѓа своите корени во делата на историските социолози како Чарлс Тили, кој првично го користел за да ја опише надлежноста на државата во критичните функции како што се собирањето даноци, спроведувањето на законот и обезбедувањето јавни добра.²⁷⁷ Овој концепт се појави како алатка за истакнување на острите институционални разлики кои често ги отсликуваат економските дивергенции помеѓу просперитетните и оние помалку просперитетни држави. Така Светската банка на градењето капацитет или „развивањето на капацитети“ гледа како на локално воден процес на учење и трансформација кој се фокусира на идејата дека одржливиот развој и позитивните промени најдобро се постигнуваат кога потекнуваат од локалниот контекст. Овој пристап ја признава важноста од стекнување знаења и вештини и ја нагласува улогата на различни засегнати страни. Градењето капацитети, како што е дефинирано во Рамката за резултати за развој на капацитети, цели на повеќе фронтови истовремено.²⁷⁸ Таа се стреми да донесе промени во социополитичката динамика, адресирајќи прашања како што се управувањето и општествените норми, како и факторите поврзани со политиката, како што се реформите на политиките и подобрувањето на нивната имплементација. Дополнително, таа се проширува и на организациските фактори, зголемувајќи го капацитетот на институциите за ефикасно обезбедување на услуги. Крајната цел на овој процес е да ги зајакне локалните актери, поттикнувајќи чувство на сопственост над развојните иницијативи и овозможувајќи им да ги обликуваат сопствените развојни патеки. Според ОЕЦД, државниот капацитет ги дефинира капацитетите и развојот на капацитетите како способност на поединците, организациите и општеството како целина, успешно да

²⁷⁶ Krasner, Stephen D., and Thomas Risse. 2014. “External Actors, State-Building, and Service Provision in Areas of Limited Statehood: Introduction“. *Governance* 27 (4): 545–67. <https://doi.org/10.1111/gove.12065>.

²⁷⁷ Tilly, Charles. 1975. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.

²⁷⁸ Otoo, Samuel, Natalia Agapitova, and Joy Behrens. 2009. “The Capacity Development Results Framework“. World Banking Institute. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/2cf30660-d718-5309-be6c-1df03572d170/content>.

управуваат со своите одговорности.²⁷⁹ Во овој контекст, државниот капацитет е синоним за способноста на владата да ги постигне своите зацртани политички цели.²⁸⁰ Сеопфатниот предизвик е да им се овозможи на поединците, институциите и поширокото општество да го зајакнат, креираат, приспособат и да го одржат својот капацитет со текот на времето. Дефиницијата на ОЕЦД за државниот капацитет додава длабочина на овој концепт со нагласување дека тој не е ограничен само на владините институции, туку ги опфаќа граѓаните и општеството како една целина која е потребна за успешно управување со државните институции. Тоа вклучува динамичен и тековен процес на зајакнување, создавање, прилагодување и одржување на капацитетот. Со други зборови, не се работи само за тоа да се имаат соодветни државни институции, туку е потребно и негување на широка општествена способност за колективно справување со предизвиците на управувањето. Во развојната заедница, прашањето за државниот капацитет е особено релевантно, особено за државите во развој кои се соочуваат со бројни предизвици, вклучително и безбедносните, потоа економска неразвиеност, неспособност да се одржат основните економски функции, како и потешкотиите да се генерираат приходи кои се потребни за да се обезбедат основните услуги за своите граѓани.²⁸¹

Државниот капацитет опфаќа широк спектар на функции кои и овозможуваат на владата на државата успешно да управува со внатрешните работи. Еден фундаментален аспект на државниот капацитет е способноста за ефикасно наплаќање на даноци, а, пак, механизмите за собирање на овие приходи се составен дел од функционирањето на државата, бидејќи на тој начин се финансираат клучните јавни добра и државната инфраструктурата. Покрај тоа, ефективниот даночен систем ја одразува контролата и авторитетот на владата во рамките на државната територија. Друг клучен аспект на државниот капацитет е капацитетот за спроведување на редот и поредокот во државата. Ова подразбира одржување на безбедноста и стабилноста во рамките на границите на државата, обезбедување на јавната безбедност и почитување на владеењето на правото, односно постоење на правна држава. Правичното спроведување на правото и законите не само што гарантира заштита на граѓаните, туку и поттикнува средина погодна за економски раст и развој. Дополнително, државниот капацитет ја вклучува способноста на владата да обезбедува јавни добра и услуги за своите граѓани. Тие опфаќаат широк спектар, од образование и здравствена заштита до транспорт и инфраструктура. Ефективната испорака на јавни услуги го подобрува квалитетот на животот на граѓаните и придонесува за социјален развој и економски просперитет. Понатаму, градењето државни капацитети е тесно поврзано со унаредување на човековите права. Кога владите имаат способност да ги спроведат законите, да ги заштитат граѓаните и да обезбедат правда, аналогно на тоа, се негува средина каде што може да се почитуваат и унапредуваат човековите права. Добро функционалната држава е подобро опремена да ги истражува и да ги решава прекршувањата на човековите права, што доведува до поголема заштита на поединците.

Ефективното владеење и способноста за исполнување на државните обврски се потпираат на концептот на државниот капацитет. Капацитетот на државата опфаќа низа

²⁷⁹ Ottawa, Heather. 2011. "Special Report: Perspectives on Capacity Development in Fragile Situations". <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/governance/docs/48311487.pdf>

²⁸⁰ Dincecco, Mark. 2017. "State Capacity and Economic Development". *Elements in Political Economy*, October. <https://doi.org/10.1017/9781108539913>.

²⁸¹ Besley, Timothy. 2020. "State Capacity, Reciprocity, and the Social Contract". *Econometrica* 88 (4): 1307–35. <https://doi.org/10.3982/ecta16863>.

фактори кои им овозможуваат на владите ефикасно и ефективно да ги извршуваат своите функции. Тоа ги вклучува ресурсите, институциите и способностите што ги поседува државата за дизајнирање и спроведување политики, обезбедување јавни услуги и одржување на општествениот поредок. Во сржта на државниот капацитет лежи административниот капацитет, кој се однесува на способноста на државата да спроведува политики. Административниот капацитет ги опфаќа ефикасноста и компетентноста на државната служба, ефективноста на бирократските структури и квалитетот на јавната администрација. Функционалниот административен систем е од суштинско значење за ефективна имплементација на политиката, испорака на услуги и регулаторни функции, додека, пак, непотизмот, клиентелизмот и кронизмот негативно влијаат врз напредокот на јавната администрација, се зголемува недовербата на граѓаните во институциите, а сите овие фактори дополнително негативно се одразуваат на целокупниот економски напредок на државата.

Капацитетот на државата го опфаќа и институционалниот капацитет, кој се однесува на силата, стабилноста и ефективноста на институциите во една држава. Овие институции вклучуваат законодавни тела, судски системи, регулаторни агенции и други структури на управување. Силните и доверливи институции го поддржуваат владеењето на правото, обезбедуваат одговорност, ги штитат правата на сопственост, како и правата на граѓаните и обезбедуваат рамка за управување и функционирање на јавната администрација. Во овој контекст, заштитата на правата на сопственост е од суштинско значење за економскиот развој и стабилност. Силниот државен капацитет гарантира почитување и спроведување на правата на сопственост, што ги поттикнува инвестициите, претприемништвото и економската продуктивност. Понатаму, финансискиот капацитет се однесува на способноста на државата да генерира и управува со финансиски ресурси за финансирање на нејзините операции и јавни програми. Тоа вклучува механизми за создавање приходи, буџетирање, управување со расходите и фискална одржливост. Силниот финансиски капацитет им овозможува на владите да инвестираат во инфраструктурата, образованието, здравството и другите критични сектори, овозможувајќи обезбедување на основни јавни услуги. Понатаму, капацитетот на човечки ресурси или хуманиот капитал ги опфаќа вештините, знаењето и стручноста на поединците кои работат во државниот апарат. Ги вклучува способностите на владините службеници, државните службеници и јавните службеници во различни сектори и одделенија, кои најпрвин треба да бидат регрутирани според способностите и компетенциите, а од нив се очекува професионализам, интегритет и неутралност при извршувањето на нивните задачи. Соодветниот капацитет на човечки ресурси е од клучно значење за ефективно формулирање, спроведување и евалуација на политиката. Тоа, исто така, придонесува за севкупната ефикасност и одговорност на административната машинерија на државата.

Државниот капацитет е витална детерминанта за способноста на државата да управува ефективно, да обезбедува јавни услуги, да одржува социјална стабилност и да промовира економски развој. Владите со силен капацитет можат ефективно да ги спроведуваат економските политики, да ги регулираат пазарите и да обезбедат основни јавни услуги. Ова создава погодна средина за економски раст, привлекување инвестиции и намалување на сиромаштијата. Тоа им овозможува да дизајнираат и имплементираат политики кои се однесуваат на општествените предизвици, промовираат економски раст и ја штитат јавната благосостојба. Понатаму, државниот капацитет игра клучна улога во

поттикнувањето на социјалната доверба, легитимност и доверба во способноста на владата да ги исполни своите одговорности.

11.5.1. Пристапи и механизми за градење на државниот капацитет

Градењето државни капацитети е сложен и повеќеслоен потфат кој бара имплементација на различни пристапи и механизми прилагодени на специфичниот контекст и потреби на секоја држава. Овие пристапи и механизми имаат за цел да ги подобрат административните, институционалните, финансиските и човечките ресурси на државата. Со инвестирање во иницијативи за градење капацитети, државите можат да ги зајакнат своите системи на управување, да ја подобрат испораката на услуги и ефикасно да се справат со предизвиците со кои се соочуваат. Ова вклучува подобрување на правната и регулаторната рамка, рационализирање на административните процеси и подобрување на ефикасноста и ефективноста на организациите од јавниот сектор. Реформите често се фокусираат на зајакнување на транспарентноста, отчетноста и одговорноста во институциите, со што се промовираат практиките на добро владеење. Напорите за градење капацитет често ги нагласуваат програмите за обука и развој на вештини за владините службеници, државните службеници и вработените во јавниот сектор. Овие програми имаат за цел да го подобрат знаењето, експертизата и техничките вештини на поединците кои работат во државниот апарат. Обуката може да опфати области како што се анализа на политики, управување со проекти, лидерство и менаџирање, опремување на поединците со потребните алатки и знаења за ефективно да ги извршуваат своите работни задачи.

Меѓународните партнери за развој придонесуваат за градење на државните капацитети нудејќи финансирање и експертиза. Сепак, влијанието на надворешните партнерства зависи од тоа како овие ресурси се дизајнирани и испорачани. Ефикасната соработка со надворешните партнери може да го подобри државниот капацитет само кога е усогласена со потребите на земјата и се заснова на практики засновани на докази. Овие програми вклучуваат споделување на практики, експертиза и иновативни решенија за справување со специфичните предизвици на капацитетот. Техничката помош може да биде насочена кон одредени сектори, како што се здравството, образованието или јавните финансии, за да се подобрат техничките способности и базата на знаење во државата. Здравото финансиско управување е од витално значење за градење на државниот капацитет. Ова вклучува подобрување на процесите на буџетирање, собирање приходи, управување со расходите и финансиска одговорност. Државите можат да имаат корист од иницијативите за градење капацитети фокусирани на подобрување на финансиското планирање, мобилизацијата на ресурсите и системите за финансиско известување, а зајакнувањето на финансиското управување овозможува ефективна распределба на ресурсите и обезбедува транспарентност и отчетност во јавните финансии.

Соработката и партнерствата со меѓународните организации, развојните агенции и другите засегнати страни играат клучна улога во градењето на државниот капацитет. Ваквите партнерства се смета дека ја олеснуваат размената на искуства, експертиза и ресурси и можат да ги поддржат напорите за градење капацитети преку финансирање, техничка помош и совети за политиките, овозможувајќи им на државите да усвојат успешни практики и да ги приспособат на нивните специфични контексти. Сепак ваквата пракса открива поинаков дискурс. Во текот на средината и доцните 1980, меѓународните невладини организации беа охрабрени да основаат нови локални невладини организации на глобалниот југ, кои почнаа да добиваат директно финансирање. Оваа практика им овозможи

на западните донатори да создадат паралелни системи за дистрибуција на помош и помош, дополнително ослабувајќи ги и онака кривките и недоволно финансирани државни структури во овие региони.

Сепак, градењето државни капацитети не треба да биде ограничено на ниво на централна власт, туку треба да се прошири и на структурите на локалната власт. Иницијативите за децентрализација кои ги овластуваат локалните власти и ги градат нивните капацитети може да ја подобрат испораката на услуги и да го промовираат учеството на граѓаните. Зајакнувањето на локалниот капацитет гарантира дека процесите на управување одговараат на локалните потреби и реалности. Важно е да се напомене дека пристапите и механизмите за градење државни капацитети треба да се приспособат на конкретниот контекст, земајќи ги предвид политичките, социјалните и економските услови на секоја држава. Успешното градење капацитет бара сеопфатен и интегриран пристап кој се однесува на интеракцијата помеѓу различните димензии на државниот капацитет. Понатаму, градењето државни капацитети е тековен процес кој бара долгорочна посветеност, континуирано учење и адаптивни стратегии за одговор на предизвиците кои се развиваат. Со имплементирање на овие пристапи и механизми, државите можат да го подобрат својот капацитет за ефективно владеење, обезбедување јавни услуги и решавање на општествените потреби. Комбинацијата на институционални реформи, обука и развој на вештини, техничка помош, подобрувања во финансискиот менаџмент, партнерства за соработка и градење на локални капацитети може да придонесе за севкупното зајакнување на државниот капацитет и да поттикне одржлив развој.

11.5.2. Улогата на меѓународните организации во градењето на државните капацитети

Меѓународните организации играат клучна улога во поддршката на напорите за градење капацитети на државата преку обезбедување техничка експертиза, финансиски ресурси и насоки за политиките. Финансиските ресурси од меѓународните организации можат да бидат клучни за надминување на ограничувањата на ресурсите и олеснување на спроведувањето на сеопфатните планови за градење капацитети. Финансиската помош доаѓа во форма на грантови, заеми и средства за техничка помош кои се фокусираат на спроведувањето на програмите и проектите насочени кон градење на државниот капацитет, додека, пак, советите и поддршката за локалните политики задираат во формулирањето на политики, законските рамки и институционалните структури, а крајната цел е трансформација на државниот капацитет. Понатаму, мониторингот и евалуацијата се важни аспекти на иницијативите за градење капацитети, каде се оценуваат напредокот и влијанието на програмите, обезбедувајќи повратни информации и препораки за унапредување на државните капацитети.

Сепак, покрај оваа реторика вреди да се истакне дека асиметричниот пристап кон градењето на државни капацитети не ги остварува зацртаните резултати. Така, Чандлер претставува поинаква перспектива за улогата на меѓународните организации во градењето капацитети за поддршка на развојот на државата. Од една страна, тој нагласува дека некои коментатори го гледаат градењето капацитети како потенцијално средство за зајакнување на незападните држави и нивните граѓани, додека од друга страна, Чандлер забележува дека овие иницијативи во суштина претставуваат прикривање на традиционалните империјални практики или дури и нивно овековечување преку нови регулаторни форми. Во овој контекст се нагласува деполитизираната природа на дискусиите околу градењето на државни капацитети, каде што на прашањата за стабилност и регулатива честопати се пристапува со

тесна техничка и функционалистичка рамка. Перспективата, пак, на Ролан Париз, давајќи приоритет на институционализацијата наспроти либерализацијата ја нагласува важноста што се придава на градењето на институционалните капацитети, како што се зајакнувањето на судството, полицијата и државните служби, како предуслов за самоуправување. Овој функционален пристап дава приоритет на техничките и административните аспекти на државните институции пред нивната репрезентативна или автономија на креирање политики.

Понатаму, вреди да се истакне предизвикот за балансирање на надворешната помош со локалната власт. Коментаторите како Фукујама и Игнатиеф сметаат дека е проблематично да се промовира и поддржува доброто владеење и зајакнувањето на капацитетите без директни форми на владеење, што доведува до дебати за улогата на надворешните администратори и нивните ограничувања во трансформирањето на слабите држави. Некои предлагаат концепти како „нео-доверителство“, „наведуван суверенитет“ и „заеднички или споделен суверенитет“ како потенцијални решенија за премостување на јазот помеѓу функционалните барања и ограничувањата на капацитетот на незападните држави. Овие дискусии ја истакнуваат сложената и повеќеслојна природа на вклученоста на меѓународните организации во градењето на државните капацитети. Новиот меѓународен институционален фокус кон незападните држави не е желбата да постојат силни незападни држави или, пак, доверба во незападните владејачки елити. Наместо тоа, фокусот е воден од потребата на избегнување на одговорност односите на западните елити со незападните држави. Фактот дека стејтбилдингот не е воден од потребата да се зајакнат незападните држави се истакнува во силниот консензус помеѓу оние кои се вклучени во областа дека моќните држави се длабоко проблематични и дека државните капацитети не треба да го вклучуваат традиционалното право „да правиш како сакаш во рамките на своите граници“.²⁸²

11.5.3. ЕУ во градењето на државни капацитети

ЕУ игра клучна улога во градењето капацитети во земјите-кандидатки за членство. Стратешките документи на Европската комисија откриваат дека отсуството на цврста институционална рамка за вршење на јавните овластувања е препрека за исходот на слободни и фер избори, бидејќи тоа може да не доведе до формирање на влада која е вистински репрезентативна и одговорна. Понатаму, недостатокот на силни институции одговорни за почитување на владеењето на правото може да резултира со ограничени изгледи за државите ефективно да ги заштитат правата на своите граѓани и малцинските групи, како и да се борат против меѓународните криминални активности и корупцијата. Дополнително, во отсуство на стабилни регулаторни структури кои создаваат поволна средина за деловно работење, напорите за приватизација и либерализација на трговијата немаат перспекти да генерираат одржлив економски раст.²⁸³ Градењето на државата вклучува изградба и зајакнување на државните институции, политики и практики за промовирање на стабилност, легитимност и одржлив развој. Тука градењето капацитет се однесува на намерните и систематски напори за подобрување на капацитетот на државата да ги исполни своите одговорности и ефикасно да одговори на потребите и аспирациите на

²⁸² Chandler, 2006b.

²⁸³ European Commission. 2002. “CARDS Assistance Programme to the Western Balkans - Regional Strategy Paper 2002-2006“. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/regional_strategy_paper_en.pdf.

нејзините граѓани. Функционална и професионална јавна администрација е од клучно значење за потенцијалните земји-членки на ЕУ, како што е наведено во Копенхагеншките критериуми, во кои се бара од земјите да имаат административен и институционален капацитет за ефективно спроведување на регулативите на ЕУ и исполнување на обврските за членство. Дополнително, Повелбата за основните права на ЕУ го нагласува правото на граѓаните на добра администрација. Висококвалитетната јавна администрација ја формира основата на успешна, одржлива и издржлива држава. Јавните администрации на различни нивоа се одговорни за одговор на кризи, обезбедување услуги, спроведување на реформи, управување со инвестиции и севкупно одговорно управување со јавните средства за создавање општествена вредност. Тие развиваат политики, донесуваат закони на ЕУ и националните закони и спроведуваат програми со долгорочни влијанија врз економската, социјалната и територијалната кохезија, како и технолошкиот напредок. Тие, исто така, го надгледуваат ефективно искористувањето на фондовите на ЕУ и играат витална улога во одржувањето на заедничките вредности на ЕУ. Јавните администрации служат како примарен интерес помеѓу ЕУ и нејзините граѓани и значително придонесуваат за поттикнување на социјалната доверба и во националните и во политиките на ЕУ, во зависност од нивниот интегритет.²⁸⁴

Оваа улога е очигледна во различни аспекти на процесот на проширување на ЕУ, а видлива преку извештаите за проверка (screening reports) кои се дел од подготвителната фаза на преговорите за прием во ЕУ. Имено, ЕУ ја оценува усогласеноста на земјите-кандидатки со *acquis communautaire*, телото на закони и регулативи. Оваа проценка ја формира основата за следење на државниот капацитет, бидејќи се врши проценка колку добро овие земји се придржуваат до стандардите и политиките на ЕУ. Дополнително, ЕУ обезбедува конкретни препораки и одредници за земјите-кандидатки кои служат како индикатори за перформанси и репер за напредок. Следењето на овие препораки е дел од пристапот на ЕУ за проценка на државниот капацитет. За зајакнување на државниот капацитет, ЕУ активно ги поддржува иницијативите и реформите каде се вклучува финансиска помош, техничка експертиза и споделување на најдобрите практики. Поддршката има за цел да им помогне на земјите-кандидатки да ги развијат потребните административни, правни и институционални капацитети. Исто така, ЕУ ги охрабрува земјите-кандидатки да ги усогласат своите национални рамки со европските стандарди за интероперабилност. Овој процес на хармонизација бара техничка помош и градење капацитети за да се обезбеди компатибилност со системите и практиките на ЕУ. Покрај тоа, тековниот мониторинг и известување се централни за улогата на ЕУ во оценувањето на државниот капацитет. Институциите на ЕУ собираат информации, се впуштаат во дијалог и редовно го оценуваат напредокот за да проценат како земјите-кандидатки напредуваат кон стандардите на ЕУ. Унијата, исто така, се ангажира во политички дијалог со земјите-кандидатки, нуди увид и препораки, обликувајќи ги националните политики и реформи. Овие размени поттикнуваат заедничко разбирање на барањата и очекувањата на ЕУ.

Понатаму, ЕУ обезбедува финансиска поддршка за олеснување на напорите за градење капацитети. Финансирањето се распределува за конкретни проекти и програми насочени кон подобрување на управувањето, инфраструктурата и различни јавни сектори. Во државите од Западен Балкан, градењето капацитети претставува централна компонента

²⁸⁴ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2023b. "Strategy and Reports". European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. November 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/strategy-and-reports_en.

на политиките на ЕУ во контекст на стејтбилдингот. Овој пристап е насочен кон решавање на недостатоците и слабостите во овие држави преку обезбедување техничка помош, финансиска поддршка и експертиза со крајна цел да се изградат потребните административни, правни и управувачки (владајачки) структури. Напорите на ЕУ за градење капацитети во регионот се дел од пошироката стратегија за трансформирање на овие држави во „пофункционални“ и „поодговорни“ ентитети кои ќе можат да ги исполнат критериумите за пристапување во ЕУ. Во овој контекст, финансиската помош на ЕУ јасно се манифестира преку Инструментот за претпристапна помош (ИПА) воведен во 2007 година преку кој ЕУ обезбедува финансиска и техничка помош за земјите во Западен Балкан. Буџетот за ИПА бележи постојан раст со 11.5 милијарди евра доделени за 2007-2013 година, проследено со 12.8 милијарди евра за 2014-2020 година преку ИПА II и значителен буџет од 14.16 милијарди евра за периодот 2021-2027 година преку ИПА III. Сегашните корисници на оваа помош се Албанија, БиХ, Косово, Црна Гора, Македонија, Србија и Турција.²⁸⁵ Оттука може да се заклучи дека градењето капацитети се смета за клучен аспект во процесот на европскиот стејтбилдинг, кој задира во функционалноста и ефективноста на државните системи на управување.

11.5.4. Предизвици во градењето на државниот капацитет

Иако улогата на меѓународните актери во градењето на државните капацитети е генерално признаена како круцијална во промоцијата на човековите права, економскиот развој и социјална правда, сепак постојат критични перспективи кои треба да се земат предвид. Дизајнирањето на програмите за помош од страна на меѓународните организации (како ЕУ) наметнуваат стандардизирани пристапи кои не одговараат соодветно на специфичните потреби и контексти на поединечните држави. Постои тензија помеѓу следењето на меѓународните норми и зачувувањето на локалните вредности и практики, што доведува до поткопување на локалната сопственост и одржливост. Друга критика е потенцијалот за нееднаква динамика на моќ помеѓу меѓународните организации и државите - приматели, бидејќи обликувањето на програмите за градење капацитети ја засенува автономијата, покренувајќи ги прашањата за ерозија на суверенитетот и наметнување на надворешни агенди. Надворешното финансирање не треба да ја поткопува политичката одговорност и нормите во државата-реципиент, а фокусот треба да се насочи кон усогласување со важечките демократски принципи, промовирање на транспарентност и почитување на суверенитетот на државата. Во спротивно, се ризикува ерозија на самите основи на ефективното владеење.

Еден од основните предизвици во градењето државни капацитети е присуството или отсуството на политичка волја и ефективно лидерство. Без посветеност на политичките лидери кон приоритизирање на иницијативите за градење капацитети, напредокот бива попречен. Политичката волја подразбира да се посветат доволно ресурси, да се спроведат неопходните реформи и да се создаде поволна средина за напредок и самоодржливост. Недостатокот на политичка волја или нестабилната политичка средина ја поткопуваат одржливоста и континуитетот на програмите за градење капацитети, а институционалните слабости се манифестираат во различни форми, вклучувајќи несоодветни организациски структури, застарени политики и процедури и ограничен капацитет на човечки ресурси.

²⁸⁵ European Commission. 2007b. "Overview - Instrument for Pre-Accession Assistance". European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). October 9, 2022. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en.

Зајакнувањето на институциите бара сеопфатни реформи кои се однесуваат на прашања како што се организациски дизајн, практики за регрутирање и задржување, програми за обука и развој на системи за управување со перформансите. Надминувањето на институционалните слабости е долгорочен и репетитивен процес кој бара постојана посветеност и инвестиции. Од друга страна, пак, недоволните финансиски ресурси претставуваат значаен предизвик и го успоруваат процесот на градење на државните капацитети. Ефективното градење капацитет бара соодветно финансирање и инвестирање во инфраструктура, технологија, програми за обука и човечки ресурси, но и квалитетни технички совети и поддршка. Неквалитетната помош доведува до неефикасни и/или контрапродуктивни реформи. Сепак, значителен број држави, особено оние на Југот, се соочуваат со фискални ограничувања и ограничен пристап до финансирање. Решавањето на финансиските предизвици може да вклучи мобилизирање на домашни ресурси, подобрување на механизмите за собирање приходи, барање надворешна помош и партнерства и приоритизирање на буџетските распределби за иницијативи за градење капацитети. Заради овие причини, земјите-донатори и меѓународните организации мора да се погрижат нивната поддршка да се заснова на солидна техничка експертиза и да е прилагодена на специфичните потреби на земјата-примател, а не да биде водена од тесногради надворешно-политички или геополитички интереси. Исто така, развојот и задржувањето на квалификуван и компетентен професионален кадар е од витално значење за градење на државниот капацитет. Сепак, „одливот на мозоци“ карактеристичен за државите каде западните актери интервенираат, несоодветните програми за обука, ограничените можности за напредување во кариерата, но пред сè непотизмот, патронажата и непочитувањето на мерит принципите, го попречуваат регрутирањето и задржувањето на квалификувани професионалци.

Гани и Локхарт, исто така, повикуваат на фундаментална реevaluација на системот на донаторска помош, оддалечувајќи се од фокусот на поединечни проекти и кон холистички пристап фокусиран на стејтбилдинг и развој на ефективни институции.²⁸⁶ Тие ги нагласуваат недостатоците на системот за странска помош и неговото влијание врз државите приматели. Дури и покрај прикажувањето на развојните проекти како успешни, системот за помош се соочува со проблеми како несовпаѓање меѓу извештаите за успех и реалноста на теренот. Организацискиот капацитет на земјите приматели е честопати низок, што доведува до потенцијал за „заобиколување на правилата“ од страна на донаторската индустрија. Ова поткопување на државата со странска помош е клучно прашање, а начинот на кој функционира помошта доведува до еродирање на ефективноста на државата и нарушување на односите меѓу луѓето и државата. Системот за помош често функционира со краткорочни хоризонти, поттикнати од годишните буџетски циклуси во земјите-донатори, што резултира со непредвидливо финансирање за земјите приматели и го попречува нивниот капацитет за ефикасно да ја апсорбираат и распределуваат помошта.

Понатаму, фрагментираната природа на системот за помош е скапа за земјите-приматели. Донаторите често работат изолирано, што доведува до недостаток на координација, конзистентност и стратешка визија. Оваа фрагментација, исто така, става значителен товар врз владините службеници одговорни за координирање на политиката. Авторите ја нагласуваат потребата од градење држава како клучна задача во земјите зависни од помош. Донаторите мора да ги усогласат своите процедури со распоредот и системите на земјите приматели, со државниот буџет како централен инструмент на

²⁸⁶ Ghani and Lockhart, 2009.

политиката. Овој пристап промовира предвидливост, транспарентност и одговорност. За да одговори на глобалните предизвици како што се сиромаштијата и тероризмот, системот за помош мора да го префрли својот фокус кон градење ефективни држави. Ова бара координација меѓу различни организации со различни култури, цели и стимулации. Реформата на управувањето со системот за помош е од суштинско значење за глобалното владеење. Обезбедувањето ефикасна координација и усогласување меѓу овие засегнати страни е, исто така, важно за избегнување на удвоени напори, максимизирање на синергиите и промовирање на сеопфатен и интегриран пристап за градење капацитети. Механизмите за координација, како што се меѓуагенциските работни групи или координативните комитети, може да ја олеснат соработката и споделувањето информации меѓу засегнатите страни. Динамиката на политичката економија во една држава може значително да влијае на напорите за градење капацитети. Динамиката на моќ, сопствените интереси и корупцијата може да ја поткопа ефективноста и транспарентноста на иницијативите за градење капацитети. Решавањето на предизвиците на државната политичка економија најчесто бара структурни реформи, антикорупциски мерки и механизми за промовирање на одговорност и транспарентност во јавната администрација.

Тргнувајќи од искуствата од меѓународните интервенции, Чандлер ги истакнува перспективите и предизвиците поврзани со овие процеси во пост-конфликтните и/или неразвиените региони.²⁸⁷ Развојните невладини организации, според него се залагаат за сеопфатен пристап кон хуманитарната интервенција. Тој тврди дека интервенциите треба да се прошират надвор од непосредните напори за помош и да опфатат долгорочни иницијативи како што се градење мир, градење капацитети, зајакнување и развој. Овој пристап е пример со Мохонк критериумите, одразувајќи ја потребата за одржлив ангажман во општествата погодени од конфликти. Оваа промена на пристапот го нагласи развојниот пристап „фокусиран на луѓето“, со приоритет на проектите што ги таргетираат најранливите сегменти на општеството. Со воведување на концептите „градење капацитети“, „овластување“ и „граѓанско општество“ се нагласи потребата од долгорочно вклучување во општествата и воспоставување независна сфера на влијание одвоена од светската држава во развој. Чандлер понатаму го критикува доминантниот акцент на „градењето капацитети“ од страна на повеќе НВО и тврди дека овој пристап често претпоставува дека конфликтите и развојните предизвици можат да се решат само вон политичките институции на државата во развој. Оваа перспектива има тенденција да го занемари поширокиот меѓународен контекст на конфликти и економски ограничувања, покренувајќи прашања за одговорноста на западните држави и нивните граѓани за неуспесите на овие надворешно наметнувани политики. Чандлер го привлекува вниманието на последиците од огромната концентрација на меѓународна помош во случајот со Косово. Приливот на хуманитарни агенции и администрација на ООН доведе до колапс на косовските општествени организации и како резултат на тоа парадоксално ги поткопа напорите за градење капацитети. Ова ја нагласува важноста од ефективно координирање и оценување на влијанието на надворешната помош, особено во малите региони во развој.

11.6. Владеењето на правото и стејтбилдингот

Владеењето на правото или правната држава е уште еден атрибут кој се поврзува со државата. Теоретски, општо прифатено е дека владеењето на правото стои како камен-

²⁸⁷ Chandler, 2006a.

темелник на меѓународните односи и владеење, што има големо влијание и врз регионалната, па и глобалната стабилност и благосостојбата на општествата. Историски гледано, концептот на владеење на правото се поврзува со современите демократии и се разликува од владеењето со авторитарна контрола. Концептот е релевантен и надвор од постоењето на правила и закони кои ги спроведуваат државните институции, а паралелно е вкоренет во принципите на законитост, еднаквост, правични и транспарентни правни процеси, предвидливост, отчетност, учество, заштита на човековите права, ограничени владини овластувања, неретроактивност и пристап до правдата, колективно со цел да се воспостави праведна и правна рамка за зачувување на правата во едно општество.

Понатаму, овој концепт служи како основа врз која е изградена ООН, нагласувајќи ја еднаквата примена на праведни и правични закони за сите поединци и ентитети, вклучително и државите. Важноста на владеењето на правото е од огромно значење за поттикнување на мирот и стабилноста на меѓународно ниво, бидејќи (треба да) ги обврзува сите земји-членки да се придржуваат до правилата и принципите содржани во Повелбата. Со почитување на владеењето на правото, државите можат да се вклучат во кооперативни и предвидливи интеракции, намалувајќи ја веројатноста за конфликти и олеснувајќи ги дипломатските резолуции на споровите. Понатаму, владеењето на правото ги промовира принципите на добро владеење (good governance) и демократијата, го спречува произволното практикување на политичката моќ, обезбедувајќи функционални независни и правични институции.

Во постконфликтни ситуации, владеењето на правото се смета како инструмент за зацврстување на политичките интеракции и зајакнување на заедниците преку механизми како што е транзициската правда. Надвор од ова, концептот игра клучна улога во обезбедувањето еднаков пристап до политичките и економските можности, овозможувајќи пристап на граѓаните до јавните услуги, паралелно држејќи ги одговорни државните субјекти за квалитетната и ефикасна испорака на јавни добра. Правната држава, исто така, ги штити универзалните човекови права и ги зајакнува принципите на правичност и пристап до правдата.²⁸⁸

Од клучно значење е да се нагласи суштинската разлика помеѓу либерално-демократската перспектива, каде правата произлегуваат од самоупрауваните (self-governance) индивидуи и современиот пристап на владеење на правото, кој вклучува рамка на надворешно наметнувани правила, која не е во дослук со политичкиот процес на креирање и однесување на одлуки и градење консензус. Во босанскиот случај, меѓународните администратори често го минимизираат значењето на политиката и државните институции во нивниот пристап за владеење на правото, што имплицитно навестува дека стратегиите за градење држава обично претпоставуваат дека владеењето на правото може да се развие и спроведе независно и однадвор, а честопати да се спротивставува на процесот на политичко донесување на одлуки.²⁸⁹

Меѓутоа, кога станува збор за дефинирање на тоа што значи владеење на правото, дисонанците стануваат поизразени, откривајќи ги комплексностите кои опфаќаат низа принципи и идеали кои се стремат кон правично и организирано општество. Сепак, не постои универзално прифатена дефиниција за овој концепт и мора да се нагласи дека тој е

²⁸⁸ Eliasson, Jan . 2012. "The Role of the UN in Promoting the Rule of Law: Challenges and New Approaches | United Nations". United Nations. December 2012. <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-un-promoting-rule-law-challenges-and-new-approaches>.

²⁸⁹ Chandler, 2006b.

есенцијално оспорен концепт,²⁹⁰ но различните јазици и правни традиции даваат вредни аспекти во разбирањето на значењето на овој поим. Така, на пример, според англиското толкување, владеењето на правото ја нагласува надмоќта на правото и еднаквата примена на законите за сите поединци и институции. Тоа го повлекува принципот дека никој не е над законот и дека законот треба да биде јасен, достапен и предвидлив. Во овој контекст, Вен Дајси го сумира концептот на владеење на правото како рамка каде што владините дејствија немаат произволни или дискрециони елементи, обезбедувајќи дека секое лице е предмет на стандардните законски правила што ги администрираат регуларните судски институции. Дополнително, тој нагласува дека основните принципи на правото и традициите на уставното обичајно право, различни од системите на граѓанско право, произлегуваат и ги штитат правата на поединците наместо да бидат извор на тие права.²⁹¹ Оттука, англиското разбирање на владеењето на правото ја нагласува важноста на правната предвидливост, еднаквоста пред законот и заштитата на индивидуалните права како основни принципи на владеењето на правото во демократски контекст.

На руски, терминот „*правовое государство*“ често се користи за да се објасни концептот на владеење на правото. Ја опфаќа идејата за правна држава, каде што законите се донесуваат и спроведуваат на праведен и непристрасен начин. Руското разбирање на владеењето на правото ја нагласува улогата на правните институции, независноста на судството и заштитата на индивидуалните права како суштински компоненти на функционалниот правен систем. Француското поимање на концептот на владеење на правото се доловува со терминот „*État de droit*“. Тоа се однесува на држава каде што практикувањето на власта е предмет на законски ограничувања и каде што законот е основа на владеењето. Француското разбирање на владеењето на правото ја нагласува важноста на правната сигурност, поделбата на власта и заштитата на основните права како клучни елементи на едно демократско општество. На германски, терминот „*Rechtsstaat*“ се користи за да се опише држава регулирана со закон и карактеризирана со заштита на индивидуалните права, правна сигурност и одговорност на јавните субјекти. Германското разбирање на владеењето на правото ја нагласува важноста на правните норми, независноста на судството и принципот на пропорционалност во вршењето на државната власт.

Понатаму, Проектот за Светска правда го опишува владеењето на правото како трајна рамка која се состои од закони, организации, стандарди и колективна посветеност на заедницата, од кои сите работат заедно за да обезбедат четири основни принципи: одговорност, правичност и правични закони, транспарентност во владата и непристрасна и достапна правда.²⁹² Според перспективата на Венецијанската комисија, владеењето на правото бара постоење на правен систем кој е сигурен и предвидлив. Во оваа рамка, секој поединец има право да биде третиран со достоинство, еднаквост и рационалност од страна на сите носители на одлуки во согласност со утврдените закони. Понатаму, поединците мора да имаат можност да ги оспоруваат одлуките пред независни и непристрасни судови и преку правични судски постапки. Дополнително, Комисијата нагласува дека индивидуалните човекови права не се засегнати само од државните органи, туку и од

²⁹⁰ Waldron, Jeremy. 2021. “The Rule of Law as an Essentially Contested Concept“. *NYU School of Law, Public Law Research Paper No. 21-15*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3808198>.

²⁹¹ Dicey, Albert Venn. 1982. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Indianapolis: Liberty/Classics.

²⁹² World Justice Project. 2019. „What Is the Rule of Law“? World Justice Project. 2019. <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>.

хибридни субјекти и приватни актери кои извршуваат функции кои биле претходно во доменот на државата. Исто така се забележува дека меѓународните и супранационалните организации можат да влијаат на индивидуалните права, а како резултат на тоа, се препорачува принципите на владеење на правото да се применуваат и во овие области. Владеењето на правото треба да биде применливо на сите нивоа на јавната моќ и до одреден степен треба да се прошири и на приватно-правните односи. Комисијата утврдува дека сите поединци и ентитети, без разлика дали се јавни или приватни, треба да бидат обврзани и да имаат право на придобивките од јавните закони, кои се веќе на сила или стапуваат во сила во иднина и се администрираат во судовите, најточно ги опфаќа суштинските елементи на владеењето на правото.²⁹³ Во комисијскиот извештај се заклучува дека и покрај разликите во мислењата, постои консензус за основните елементи на владеењето на правото кои го надминуваат обичниот формализам и вклучуваат: законитост, која вклучува транспарентен, одговорен и демократски законодавен процес; правна сигурност; забраната за самоволие; пристап до правда преку независни и непристрасни судови, вклучително и судска ревизија на управните акти; почитување на човековите права; и принципите на недискриминација и еднаквост пред законот.²⁹⁴

Понатаму, во документите на ООН владеењето на правото како концепт се смета за централен за нејзината мисија, кој опфаќа принцип на владеење во кој сите поединци, јавни и приватни институции, вклучително и државите, се одговорни за јавно утврдените закони и овие закони мора доследно да се спроведуваат и да бидат спроведувани од независни судски органи и паралелно да бидат усогласени со меѓународните норми и стандарди за човекови права. ООН нагласува неколку клучни компоненти на владеењето на правото, вклучувајќи ја надмоќта на правото, еднаквоста пред законот, одговорноста, правичноста во примената на законите, поделбата на власта, учеството во одлучувањето, правната сигурност, спречувањето на самоволие и процедурална и правна транспарентност.²⁹⁵ Слично на ООН, и ЕУ го дефинира владеењето на правото како основен принцип²⁹⁶ кој служи за неколку клучни цели во рамките на ЕУ. Прво е заштитата на фундаменталните права и вредности, која гарантира заштита на основните права и вредности, обезбедувајќи дека сите поединци имаат еднаков пристап до правдата и се третирани праведно според законот. Ова го вклучува почитувањето на демократските принципи и индивидуалните слободи. Втора цел е доследната примена на правото на ЕУ што овозможува униформна примена на правото на ЕУ во сите земји-членки, обезбедувајќи дека регулативите и одлуките на ЕУ се доследно и предвидливо спроведувани. Оваа цел се стреми кон правната кохерентност и кон спречување на произволното извршување. Поттикнување на опкружување погодно за пазарот е третиот принцип кој создава средина погодна за бизнис инвестиции преку обезбедување правна безбедност и заштита од произволни државни дејствија. Овој принцип се стреми да ги поттикне домашните и странските инвестиции, придонесувајќи за економски раст. Последна цел е дека владеењето на правото е фундаментална вредност врз која се гради правната и политичката рамка на Унијата, што

²⁹³ Bingham, Tom. 2011. *The Rule of Law*. Penguin UK.

²⁹⁴ Venice Commission of the Council of Europe. 2016. "The Rule of Law Checklist". *Venice Commission of the Council of Europe*.

https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf.

²⁹⁵ UN Secretary General. 2004. "The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies". <https://digitallibrary.un.org/record/527647>

²⁹⁶ European Parliament. 2000. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Luxembourg: Office For Official Publications Of The European Communities. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

претставува суштински принцип до кој земјите-членки мора да се придржуваат како дел од нивната посветеност на европскиот проект.²⁹⁷

Нијансите во специфичните терминологи и правни системи се евидентни, но сепак овие дефиниции имаат заеднички точки кои ја истакнуваат важноста на надмоќта на правото, еднаквата примена на законите, заштитата на индивидуалните права и одговорноста на оние кои се на власт. Овие сфаќања ја нагласуваат клучната улога на правото во обезбедувањето правичност, правда и стабилност во едно општество. Исто така вреди да се напомене дека разбирањето и спроведувањето на владеењето на правото може да варира во различни земји и правни системи, а локалните културни, историски и политички фактори влијаат на толкувањето и примената на концептот. Сепак, и покрај овие варијации, основните принципи на владеењето на правото остануваат фундаментални во поддржувањето на принципите на правда, еднаквост и заштита на индивидуалните слободи.

Надоврзувајќи се на дефиницијата на ЕУ за владеењето на правото, станува очигледно дека овој концепт зазема централна и основна позиција во стратешките документи на Унијата и во суштина, не само што е една од вредностите на ЕУ, туку претставува и фундаментален принцип на кој почива целиот проект на ЕУ. Овој принцип е вграден во член 2 од Договорот за ЕУ, заедно со другите основни вредности како што се демократијата, почитувањето на човековите права и еднаквоста.²⁹⁸ Владеењето на правото се смета за витално за поддржување на овие вредности и обезбедување на нивна доследна примена во сите земји-членки на ЕУ. Една од примарните цели на владеењето на правото во ЕУ, наведено во основачките документи, е да го спроведува правото на ЕУ доследно и униформно обезбедувајќи правна рамка која треба да гарантира предвидлива и правична примена на регулативите, директивите и одлуките на ЕУ во сите земји-членки. Ефективната судска ревизија, која обезбедува усогласеност со правото на ЕУ, се смета дека е од суштинско значење за одржување на владеењето на правото во ЕУ. Оттука може да се заклучи дека ЕУ е замислена да функционира како кохезивен правен субјект. Покрај тоа, владеењето на правото се очекува да ги заштити основните права и вредности во рамките на ЕУ, како и да обезбедува сите поединци, без оглед на нивното потекло или статус, да имаат еднаков пристап до правдата и да се третираат праведно според законот, бидејќи заштитата на основните човекови права се претставува како камен-темелник на правната рамка на ЕУ и клучен аспект на владеењето на правото.

Понатаму, владеењето на правото во ЕУ е тесно поврзано со принципот на проверки и рамнотежи. Обезбедува функционалност на јавните овластувања, вклучително и оние што ги имаат институциите на ЕУ, земјите-членки и други ентитети, во рамките на законски утврдени граници. Независните и непристрасни судови играат клучна улога во одржувањето на владеењето на правото преку обезбедување на ефикасна судска заштита и проверка на законитоста на дејствијата што ги преземаат институциите на ЕУ. Ова ја зајакнува одговорноста и легитимноста на владеењето на ЕУ. Понатаму, владеењето на правото е испреплетено со демократските принципи во рамките на ЕУ. Концептот промовира транспарентност, отчетност и демократски процес за донесување закони и одлуки, го спречува произволното практикување на извршната власт и се стреми одлуките

²⁹⁷ European Commission. n.d. "Rule of Law". European Commission. Accessed October 6, 2023. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law_en.

²⁹⁸ European Union. 2012. "CONSOLIDATED VERSION of the TREATY on EUROPEAN UNION". https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF.

да се носат преку демократски и плуралистички опции. Оваа демократска одговорност е составен дел на функционирањето на ЕУ.

Рамката за владеење на правото воведена во 2014 година од страна на Европската комисија²⁹⁹ беше одговор на предизвиците и кризите поврзани со владеењето на правото кои се појавија во некои земји-членки на ЕУ.³⁰⁰ Нејзината примарна цел е да ги спречи овие нови закани да достигнат критична точка каде што ќе треба да се активира членот 7 од Договорот за ЕУ. Оваа рамка е дизајнирана да го олесни дијалогот меѓу Европската комисија и засегнатата земја-членка како проактивна мерка за решавање на прашањата поврзани со владеење на правото. Рамката опишува структуриран процес во три фази за постигнување на целите. Во првата фаза, Комисијата ја оценува ситуацијата во државата која се соочува со предизвици за владеење на правото. Оваа проценка вклучува темелно испитување на околностите за да се утврди степенот на заканата за владеењето на правото и вредностите на ЕУ. По оценката, доколку Комисијата идентификува системски закани за владеењето на правото, дава препораки до земјата-членка, кои даваат насоки за решавање на проблемите за владеењето на правото и ја нагласуваат важноста од усогласеност со вредностите и принципите на ЕУ. Откако ќе даде препораки, Комисијата го следи напредокот на земјата во решавањето на идентификуваните прашања за владеење на правото. Овој мониторинг има за цел да го следи и потврди спроведувањето на препораките на Комисијата и дали државата презема конкретни чекори за да се поправи ситуацијата и да се усогласи со насоките на ЕУ. Рамката за владеење на правото функционира со намерата да ги реши прашањата преку дијалог и соработка и служи како проактивна мерка за спречување на ескалација на кризи. Сепак, важно е да се забележи дека ако рамката се покаже како неефикасна во решавањето на прашањата, или ако некоја ЕУ членка не ги почитува препораките, членот 7 од Договорот останува како последна опција, каде се предвидени посебни механизми и санкции кои можат да се наметнат на државата која не ги почитува основните вредности, како што е наведено во член 2 од истиот Договор. Овие санкции можат да имаат далекусежни последици и имаат за цел да обезбедат усогласеност со политиките на ЕУ.

За заштита и одржување на владеењето на правото во земјите-членки, воспоставени се различни механизми, како што е Механизмот за владеење на правото, кој води годишен дијалог и го следи развојот на владеењето на правото во земјите-членки. Дополнително, членот 7 од ДЕУ обезбедува механизми за справување со систематските прекршувања на владеењето на правото од страна на земјите-членки, иако овие механизми бараат висок праг за дејствување. Илустративен пример за употребата на механизмот за владеење на правото на ЕУ и активирањето на член 7 од ДЕУ може да се забележи во случајот со Полска. Европската комисија, во период од речиси две години, се вклучуваше во дијалог со полските власти според Рамката за владеење на правото поради загриженоста за реформите кои влијаат на правосудниот систем на земјата. Покрај овие напори, Комисијата заклучи дека постои јасен ризик од сериозно прекршување на владеењето на правото во оваа држава. Како резултат на тоа, Комисијата му предложи на Советот да донесе одлука според член

²⁹⁹ European Commission. 2014a. "COMMUNICATION from the COMMISSION to the EUROPEAN PARLIAMENT and the COUNCIL a New EU Framework to Strengthen the Rule of Law /* COM/2014/0158 Final */". March 11, 2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0158>.

³⁰⁰ Bevacqua, Davide. 2021. "Rule of Law: Romania and Bulgaria's Reforms from within the Union". EURAC Research. February 18, 2021. <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/rule-of-law-romania-and-bulgaria-s-reforms-from-within-the-union>.

7(1) од ДЕУ, што сигнализира постоење на сериозна закана за владеењето на правото. Оваа одлука имаше за цел да одговори на загриженоста поврзана со недостатокот на судска независност и уставна ревизија во Полска. Дополнително, Комисијата издаде препораки за владеење на правото во кои се наведени чекорите за полските власти да ја поправат ситуацијата.³⁰¹ Овој пример ја покажува подготвеноста на ЕУ да го користи механизмот за владеење на правото, вклучувајќи го и членот 7 од ДЕУ, како мерка за заштита и зачувување на оваа фундаментална вредност во рамките на ЕУ, но паралелно со тоа се откриваат и недостатоците во функционирањето на Унијата. Имено во контекст на обидите на полските власти и правосудство да „изманипулираат“ каков било компромис од страна на Европската комисија што не го исполнува целосното спроведување на пресудата на Судот на правдата на ЕУ од 15 јули 2021 година, како предуслов за ослободување на фондовите на ЕУ, извесно е дека овој пристап ќе има тешки последици за кредибилитетот на ЕУ во почитувањето на владеењето на правото. Тековниот спор со Полска претставува критичен момент во напорите на ЕУ да ги одбрани своите основни принципи. Попуштањето на политичкиот притисок или прифаќањето на лажен компромис ќе ја поткопа способноста на ЕУ да ги спроведува поставените стандарди за владеење на правото и ќе го наруши својот кредибилитет, особено во услови на тековни предизвици од земјите-членки.

Понатаму, регулативата за кондиционалност на владеењето на правото, усвоена во декември 2020 година, е значајна мерка на ЕУ дизајнирана да го поврзе почитувањето на владеењето на правото со распределбата на буџетските средства од ЕУ. Оваа регулатива има за цел да одговори на тековната криза за владеење на правото во ЕУ, каде што Унијата смета дека демократските институции и основните права се под закана во одредени земји-членки. Развојот на регулативата започна во 2017 година, бидејќи се испостави дека механизмите како член 7 од ДЕУ се неефикасни во решавањето на прашањата за владеење на правото кај државите-членки. Регултивата влезе на сила во 2020 година кога Европскиот совет се согласи да воведо режим на кондиционалност поврзан со буџетот на ЕУ. Клучните одредби на регулативата вклучуваат сеопфатна дефиниција на владеењето на правото, строга врска помеѓу прекршувањата на владеењето на правото и нивното влијание врз буџетот на ЕУ, процедурални чекори за справување со прекршувањата и санкции против земјите-членки за кои е утврдено дека го прекршуваат владеењето на правото. Сепак, заклучоците на Европскиот совет издадени заедно со регулативата обезбедуваат дополнителни предупредувања, како што е барањето на Комисијата да развие насоки пред да ја примени регулативата и да разгледа алтернативни средства за заштита на буџетот на ЕУ.

11.6.1. Значењето на владеењето на правото за стејтбилдингот

Како што идејата за човековите права е универзално прифатена како една од клучните столбови на меѓународниот систем, така концептите на мирот, демократијата и владеењето на правото го заземаат истото место во меѓународниот поредок. Оттука може да се каже дека почитувањето на владеењето на правото е основен и интегрален аспект на напорите за либералното градење држава кој опфаќа воспоставување и одржување на правна рамка која обезбедува еднаква заштита и пристап до правдата за сите граѓани во

³⁰¹ European Commission. 2017. “Rule of Law: European Commission Acts to Defend Judicial Independence in Poland“. European Commission. December 20, 2017.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_5367.

една држава. Овој принцип не е ограничен само на креирање закони, туку се проширува и на зајакнување на судските институции одговорни за непристрасно спроведување на овие закони.

Акцентот на владеењето на правото во рамките на либералните иницијативи за градење држава е заснован на неколку клучни претпоставки. Прво, владеењето на правото го нагласува принципот дека сите поединци, без разлика на нивниот социјален, економски или политички статус, треба да бидат подеднакво третирани според законот. Потоа, концептот промовира систем каде правдата е „слепа“, а примената на правните норми е конзистентна, осигурувајќи дека никој не е над или изземен од законот. Второ, силната законска рамка обезбедува стабилна и предвидлива средина за граѓаните и бизнисите. Кога луѓето можат да веруваат дека нивните права ќе бидат заштитени и дека договорите ќе се почитуваат, тоа поттикнува средина погодна за економски раст, инвестиции и социјална стабилност, а ова, пак, дополнително придонесува за долгорочна политичка стабилност. Исто така, владеењето на правото делува како заштита од самоволни дејствија од страна на државата, ја ограничува моќта на власта и гарантира дека државните актери дејствуваат во границите на утврдените правни норми и процедури. Со ова се спречуваат злоупотребите на власта, се намалува корупцијата и се обезбедуваат правни средства за граѓаните доколку се прекршат нивните права. Следно, државата која го поддржува владеењето на правото често се смета за полегитимна во очите на нејзините граѓани и меѓународната заедница. Правните процеси за решавање на поплаки и спорови ја подобруваат одговорноста и транспарентноста, овозможуваат законски механизми преку кои граѓаните можат да ги изразат своите грижи и да бараат обесштетување. На крајот, владеењето на правото е тесно поврзано со заштитата на човековите права, бидејќи обезбедува правна рамка за заштита на индивидуалните слободи.

Владеењето на правото, исто така, се смета како инструмент за поттикнување стабилност и решавање на конфликти во постконфликтните држави. Во овој контекст, Сиск го нагласува приматот на општествениот договор меѓу граѓаните и државата кој се фокусира на воспоставување услови кои го олеснуваат управувањето со конфликти и обезбедувањето основни јавни услуги. Тоа вклучува обезбедување на капацитетот на државата за авторитативно управување, внатрешна безбедност, владеење на правото, правда и одговора на барањата на граѓаните, кои колективно придонесуваат за легитимитетот на државата.³⁰² Со воспоставување јасни правни норми, обезбедување механизми за решавање спорови и обезбедување пристап до правдата, владеењето на правото придонесува за процесите на помирување и демократска обнова. Тоа помага да се ублажат конфликтите, да се врати довербата во државните институции и да се создаде средина погодна за мир и социјална кохезија.

Понатаму, владеењето на правото е тесно поврзано со економскиот развој и инвестициите. Цврстата правна рамка, привлекува домашни и странски инвестиции преку обезбедување предвидлива и безбедна средина за економски активности, ги олеснува деловните трансакции, ги штити имотните права и обезбедува спроведливост на договорите, со што се стимулира економскиот раст, отворањето работни места и намалувањето на сиромаштијата. Поради овие причини, институциите задолжени за регулирање на правната држава заземаат централно место во пристапот на меѓународниот стејбилдинг. Зборувајќи за агендата на стејбилдингот во 21 век, Гани го става владеењето на правото во десетте основни функции кои современите држави (треба да) ги преземаат.

³⁰² Sisk, 2013.

Тие опфаќаат: воспоставување легитимна и ексклузивна контрола врз употребата на сила; вршење на административни овластувања преку донесување правила и прописи; надгледување на јавните финансиски прашања; инвестирање во човековиот развој; дефинирање на одговорностите и привилегиите на државјанството; обезбедување на основни инфраструктурни услуги; креирање и надгледување на пазарните рамки; управување со колективните ресурси како што се природните богатства, културното наследство и животната средина; ангажирање во меѓународни дипломатски односи и спроведување на принципите на владеење на правото.³⁰³ Разграничувањето на државните функции според Гани, особено во контекст на владеењето на правото, ја одразува сложената и повеќеслојна природа на одговорностите на државата во одржувањето на праведно општество. Владеењето на правото како основен принцип, зависи од правичната примена на законите за да се обезбеди праведност, одговорност и заштита на индивидуалните права. Во суштина, со артикулацијата на државните функции Гани ја нагласува меѓузависноста помеѓу владеењето на правото и различните аспекти на управувањето и државноста, откривајќи дека владеењето на правото не е самостоен концепт, туку е вткаен во структурата на административната контрола, државјанството, но и правата и одговорностите кои произлегуваат од него, обезбедувањето инфраструктура и учество во меѓународните односи.

11.6.2. Надворешно наметнато владеење на правото

Сепак, искуствата од три декади на градење на држави во Европа, покажува поинаква реалност, од онаа која е наведена во бројните документи, регулативи, одлуки и резолуции кај креаторите на политики и кај академската заедница, каде е очигледна реториката дека владеењето на правото е основниот принцип според кој се води ЕУ. Во суштина, владеењето на правото во рамките на стејтбилдингот се соочува со фундаментален проблем: тоа не може да се спроведе од надворешни актери. Тековниот пристап на меѓународните градители на држави вклучува промовирање на владеењето на правото преку наметнување на надворешни регулативи, кои патем не се во дослук со локалната реалност и националните закони, а на државите им се наложува исполнителност, особено на оние кои се дел од пристапниот процес. Истовремено овие регулативи се вградуваат како инструмент за градење и зајакнување на капацитетите кај државите, со што се овозможува избегнување на политичката одговорност за неуспехот на ваквите меѓународни политики, а екстерната регулатива е оправдувана независно од домашните политички процеси, но е претставувана во неутрална и аполитичка смисла, фокусирајќи се на техничките и административни аспекти. Гледајќи ги ваквите решенија како „инстант“ решенија за политичките прашања во државите, се приоритизира политичката рамка и надворешните интереси, се „замижува“ пред површните реформи кај локалните чинители, но и се овозможува прекршување на самите принципи на кои почива ЕУ, додека, пак, јавниот дискурс, како и граѓаните се ставени настрана. Следствено, државните институции стануваат интернационализирани и исклучени од интеракцијата со општеството.

Во овој контекст, постконфликтната траекторија на БиХ, обезбедува богата таписерија за анализа на нијансираната динамика на владеењето на правото во контекст на стејтбилдингот и надворешната инволвираност. Поствоената обнова на БиХ беше длабоко

³⁰³ Ghani, Ashraf, Clare Lockhart, and Michael Carnahan. 2006. "An Agenda for State-Building in the Twenty-First Century". *The Fletcher Forum of World Affairs* 30, no. 1 : 101–23. <http://www.jstor.org/stable/45289337>.

обликувана со екстензивна надворешна интервенција оркестрирана од меѓународната заедница, која е олицетворена во Дејтонскиот договор.³⁰⁴ Сепак, оваа интервенција балансираше помеѓу избегнувањето на обновување на конфликтот (приоритизирање на стабилноста) и остварувањето на целите на стејтбилдингот во БиХ. Значителен предизвик се појавува кога треба да се постигне вистинската рамнотежа помеѓу почитувањето на државниот суверенитет и да се обезбеди ефикасност на интервенцијата, а Дејтонскиот договор ја постави основата за структурата на владеење на БиХ, ставајќи силен акцент на етничката поделба на власта и почитувањето на владеењето на политиката над правото според интересите на меѓународните администратори. Парадоксално, оваа структура заснована на поделба на власта по етнички линии, ја вкорени политичката нестабилност и етничките поделби, што доведе до значително неефективна децентрализирана држава со поделено општество,³⁰⁵ а самото вклучување на меѓународните актери во изработката на босанскиот устав покренува прашања за легитимноста на надворешно наметнатите правни рамки и нивната компатибилност со вистинските принципи на владеење на правото. Понатаму, Анекс 7 од Дејтонскиот договор ја нагласува клучната улога на правата на сопственост и враќањето во рамките на владеењето на правото. Практичната имплементација на законодавството за сопственост наиде на значителни пречки, вклучувајќи административни опструкции и насилство поттикнати од националистичките елити. Тежината на меѓународните актери во наметнувањето и надзорот на законите за сопственост ја нагласува сложеноста на почитувањето на владеењето на правото кога ќе се соочи со отпор од локалните власти. Исто така, Договорот Мраковица-Сараево се обиде да обезбеди пропорционална застапеност во јавните институции, нагласувајќи ја улогата на владеењето на правото во решавањето на етничката застапеност и поделбата на власта. Сепак, наметнувањето на етнички квоти, иако беше наменето за интегрирање на малцинските популации, се бореше со предизвиците од реалниот свет. Прашањата за автентичната интеграција и калибарот на застапеност останаа како нерешени прашања и до денес.³⁰⁶ Искуството од БиХ е доказ за сложената интеракција помеѓу надворешната интервенција и владеењето на правото во постконфликтни контексти. Додека владеењето на правото служи како незаменлив столб за изградба на стабилни структури на управување, неговото наметнување од надворешни сили предизвикува непредвидени последици. Босанскиот случај ја нагласува виталната неопходност од усогласување на владеењето на правото со локалните политички процеси и собирање поддршка од народот за системите на управување, но, исто така, ги нагласува сложеноста и предизвиците на постконфликтното градење на државата, нагласувајќи ја потребата од стратегии чувствителни на локалниот контекст и политика.

Слично на БиХ и во Македонија предизвиците и ограничувањата на овој пристап стануваат очигледни кога се испитуваат одредени области на правни иницијативи, како што се уставните амандмани, гласање и измена закони со т.н. „европско знаме“, прашањата за враќањето на имотот, вработување во државната администрација и други. Во овој контекст, еден пример се легислативните промени кои се случија во јули 2021 во Македонија,

³⁰⁴ Lazić, Vuk. 2018. "Limitations of the Concept of State-Building: The Case of Bosnia and Herzegovina". *Medjunarodni Problemi* 70 (2): 181–207. <https://doi.org/10.2298/medjp18021811>.

³⁰⁵ Melek Aylin Özoflu, and Bora Besgul. 2023. "A Critical Analysis of the Neoliberal State-Building in Bosnia and Herzegovina: The Gap between Aims and Achievements". *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, October. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2023.1.6>

³⁰⁶ Chandler, 2006b.

поврзани со стратешкиот инфраструктурен проект во рамките на Коридор 8 и дел од Коридорот 10.³⁰⁷ Она што го издвојува овој закон е изземањето на проектот од стандардните правила кои ги регулираат јавните набавки, што овозможува директно доделување на договорот без конкурентен процес. Ова отстапување од воспоставените норми поттикна прашања за транспарентноста и правичноста на постапката и е евидентиран во годишниот извештај на Европската комисија за напредокот на Македонија во пристапниот процес на ЕУ за 2022 година.³⁰⁸ Понатаму, македонската Државна комисија за спречување на корупцијата иницираше уставна оценка на законот, доведувајќи ја во прашање неговата усогласеност со уставот на земјата, но и покрај тоа, Уставниот суд на Македонија, во декември 2021 година, одлучи да не ја прифати иницијативата, оставајќи го законот во сила. Овој развој на настаните покренува важни прашања за ерозија на владеење на правото во Македонија, но и пристапот на меѓународните стејтбилдери кои овозможуваат ваква пракса поради нивната инволвираност, препишувајќи ја политичката одговорност кај локалните политички елити и демократските капацитети на граѓаните. Ваквите примери во пракса каде се наметнуваат одлуки и реформи релевантни за владеењето на правото по принципот „одозгора-надолу“, го поткопува создавањето на вистински јавен консензус преку политички процеси по принципите на демократијата, каде народот треба да го има последниот збор. Понатаму, го отстранува ангажманот и учеството на граѓаните во политичките и правните процеси, оставајќи ги без чувство на сопственост над надворешно наметнатите права и правни рамки. Овие наметнати права може да изгледаат како угнетувачки и вештачки креации наместо како автентични изрази на демократската волја на народот. Покрај тоа, се занемаруваат односите на општествените моќи неопходни за прифаќање или наметнување на законите и се менува односот меѓу правото и политиката.

11.7. Демократијата и меѓународниот стејтбилдинг

Демократијата е еден од најистрајните и највлијателните концепти во областа на политичките идеологии. Како фундаментален концепт во политичката теорија и пракса, демократијата претставува систем на владеење карактеризиран според неколку клучни принципи, како што се суверенитет, политички плурализам, правна држава, заштита на човековите права, регуларни и фер избори, отчетност, транспарентност и вклучување на граѓанското општество. Концептот не претставува само систем на управување, туку и збир на вредности и принципи кои го обликувале развојот на нациите и аспирациите на индивидуите ширум светот. Во нејзиното јадро, демократијата е политички систем кој ги овластува граѓаните да учествуваат во процесите на донесување одлуки, да избираат претставници и да ги држат одговорни оние кои се на власт. Меѓутоа, концептот на демократија се протега многу подалеку од процедуралните аспекти, допирајќи ги прашањата за човековите права, индивидуалните слободи и моралните основи на владеењето и не се однесува исклучиво на изборот на власт која потоа може да прави што сака, туку да биде изложена на постојан притисок и барања за отчетност од страна на

³⁰⁷ Павловска, Јасминка. 2023. „Европското знаменце како алиби“. Нова Македонија. Мај 9, 2023. <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/evropskoto-znamence-kako-alibi/>.

³⁰⁸ European Commission. 2022d. “COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT North Macedonia 2022 Report“. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/North%20Macedonia%20Report%202022.pdf>.

државни тела во кои јавноста има доверба.³⁰⁹ Во овој контекст, Битам нуди симплифицирано објаснување за демократијата како метод за правење избор во рамките на кој било собир, организација или заедница во која секој член има еднакво право да ги искаже своите мислења и тие мислења да бидат вреднувани. Чендлер додава дека суштината на демократијата лежи во овозможувањето на еднаков глас на секој поединец во колективното одлучување. Сепак, тој нагласува дека примарна функција на демократијата не е да обезбеди единствена поддршка или корист за сите во исходот од овие одлуки. Наместо тоа, се поддржува основниот принцип на еднаквост, инкапсулиран во фразата „секој се смета за еден и никој за повеќе од еден“. Овој принцип диктира дека мислењето на секој човек има еднаква тежина во демократскиот процес. Со оглед на огромната палета на различни и често спротивставени индивидуални перспективи за тоа што претставува јавното добро и како да се постигне тоа, демократијата може да се каже дека се потпира на владеењето на мнозинството, обично овластено преку изборните процеси за да донесува одлуки. Ова е олицетворение на принципот на еднаквост, каде што сите имаат исто влијание врз исходот. Чендлер понатаму нагласува дека претставничката влада служи како механизам за спојување на овие безброј индивидуални гледишта во поширока општествена перспектива. Ова спојување се случува низ различни демократски процеси, како што се изборите и советодавните методи, кои колективно манифестираат јавна волја. Репрезентативната влада има за цел да обезбеди дека донесените одлуки вистински ги одразуваат придонесите и преференците на целото население, наместо само неколку избрани.³¹⁰

Со крајот на Студената војна и подемот на меѓународниот стејтбилдинг, демократијата и градењето на државата привлекоа значително внимание во меѓународните односи поради нивната меѓусебна испреплетеност. За триумфот на либералниот политички модел во тој период, Фукујама кажа дека демократијата претставува финална форма на хуманото владеење,³¹¹ а десет години подоцна ќе се надврзе да каже дека нејзиното опстојување претпоставува постоење на хармоничен баланс помеѓу сите три категории на институции: владата, владеење на правото и процедуралната одговорност.³¹²

Достигнување на демократијата во нејзиното вистинско значење најпрвин претпоставува почитување на принципот на народен суверенитет. Со други зборови, политичкиот авторитет треба да се наоѓа „во рацете“ на народот кој има право да учествува во процесите на креирање на политики преку избори, референдуми и други форми на граѓански демократски ангажмани. Политичкиот плурализам е уште еден предуслов за постоење на демократијата во едно општество и претпоставува постоење на повеќе политички партии и организации, со што би се обезбедил разнообразен и компетитивен политички пејзаж. Понатаму, владеењето на правото како концепт е тесно поврзан со демократијата, каде сите индивидуи и институции, вклучително и власта се подложни и отчетни пред законите. Исто така, демократијата се стреми да ги заштити индивидуалните права и слободи, вклучувајќи ги и слободата на говор, здружување и собирање. Слободните и фер избори се сметаат за камен-темелник на демократијата, а, пак, демократското владеење изискува транспарентност во процесите на креирање на политики, отчетност и

³⁰⁹ Beetham, David. 2006. *Democracy: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld.

³¹⁰ Chandler, 2006a.

³¹¹ Fukuyama, 2004.

³¹² Fukuyama, Francis. 2014. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York: Farrar, Straus And Giroux.

одговорност кај претставниците на власта. Силното граѓанско општество игра витална улога во демократијата, бидејќи обезбедува систем на проверки и рамнотежи (checks and balances) на моќта. Едукацијата на граѓаните за нивните права и обврски е уште еден клучен аспект за функционирањето на демократијата, со цел зајакнување на политичката свест и партиципација и мора да вклучи мерки за заштита на правата на малцинствата. Накратко, демократијата претставува отчетност на државата кон народот.

11.7.1. Демократијата во меѓународното градење држава

Унапредувањето на демократијата стана клучна цел на напорите за градење на државата, насочена кон поттикнување стабилни и легитимни структури на управување во земјите кои минуваат низ постконфликтни или преодни фази, односно се фокусира на прашањето како екстерниот ангажман во пост-конфликтните општества влијае врз создавањето на услови за развој и демократија, со цел да се отстранат причините за конфликт на долг рок.³¹³ Меѓународните актери, вклучително и меѓународните организации, гледаат на демократијата како основна компонента во рамките на стејтбилдинг процесите, нагласувајќи го нејзиниот потенцијал да обезбеди добро владеење, заштита на човековите права и поттикнување на општествено-политичката стабилност. Во овој контекст, Фукујама смета дека врската помеѓу демократијата и градењето на државата е многу зависна од редоследот на овие процеси. Тој сугерира дека во државите каде што демократијата претходела на воспоставувањето современи државни структури се соочиле со позначајни предизвици во постигнувањето ефективно владеење. Во такви случаи, градењето силна држава по воведувањето на демократијата е можно, но често бара мобилизација на нови општествени сили и силно политичко лидерство. Понатаму, Фукујама ја признава потенцијалната тензија меѓу силните држави и демократијата и нагласува дека успешното градење држава често се потпира на основата на градењето нација (nation-building), создавајќи заеднички национален идентитет кој ја заменува лојалноста кон семејството, племето, регионот или етничката припадност. Додека градењето нација може да се појави органски, тоа може да произлезе и од политиката на моќ, што понекогаш вклучува и насилство, како што се анексии или етнички чистења. Фукујама сугерира дека силните национални идентитети често се формираат под авторитарни услови, бидејќи авторитарните лидери можат да наметнат заеднички национален наратив и забележува дека демократските општества кои немаат силен национален идентитет имаат потешкотии при формирањето на обединувачко национално ткиво.³¹⁴

Општиот консензус е дека демократското владеење ја подобрува легитимноста на државните институции. Кога владите се избираат преку транспарентни и партиципативни процеси, тие го црпат својот авторитет од согласноста на управуваните (народот). Овој легитимитет служи како клучна основа за функционирањето на државните институции, бидејќи негува доверба и соработка меѓу владата и граѓаните. Поверојатно е дека легитимните институции ќе добијат јавна поддршка и соработка, што, пак, овозможува ефективно спроведување на политиките, законот и испорака на општествени добра. Покрај легитимноста, се смета дека демократското владеење го зајакнува државниот капацитет. Демократијата промовира транспарентност, отчетност и владеење на правото, кои се

³¹³ Sisk, 2013.

³¹⁴ Fukuyama, 2014.

витални елементи за ефективно функционирање на државните институции. Цврстата правна рамка, независното судство и слободниот печат придонесуваат за механизмите за одговорност кои бараат транспарентност и отчетност од јавните службеници. Оваа одговорност помага во борбата против корупцијата, промовирање на ефикасноста и подобрување на севкупната ефективност на државните институции. Понатаму, демократските системи обезбедуваат можности за учество на граѓаните и повратни информации, овозможувајќи подобро разбирање на општествените потреби и олеснување на креирањето политики засновани на докази.

Пропонентите тврдат дека поттикнувањето на демократското владеење е од суштинско значење за градење стабилни и легитимни држави, почитување на човековите права и поттикнување на општествено-политичка стабилност во земјите кои минуваат низ постконфликтни или преодни фази. Во овој контекст, Иницијативата за европска стабилност открива дека фундаментална препрека за демократскиот напредок во државите од ЈИЕ е постоењето на неефективни и неодговорни државни институции.³¹⁵ Понатаму, демократијата бара робусни и функционални институции за да бидат успешни. Во земји со слаби или нефункционални институции, воведувањето на демократски системи не мора нужно да доведе до ефективно владеење или видливи стејтбилдинг резултати. Политиката на стејтбилдингот бара капацитетот на државните институции, вклучително и административните органи, судството и јавните служби, да бидат соодветно развиени според насоките и перцепциите на надворешните градители на држави, со цел да се обезбеди спроведување на западните демократски принципи и политики.

Една од примарните причини за акцентот на демократијата во меѓународното градење на државата е верувањето дека демократско владеење според западниот модел на либерална демократија може да придонесе за стабилност и мир во државите. Пропонентите на ваквиот пристап тврдат дека демократските системи обезбедуваат патишта за мирно решавање на конфликтите, како и механизми за инклузивно одлучување и споделување на власта. Со промовирање на демократски вредности и институции, меѓународните актери имаат за цел да создадат рамка која може да помогне во ублажување на тензиите, намалување на веројатноста за насилни конфликти и воспоставување одржлив мир во постконфликтните општества. Оваа перспектива се потпира на идејата дека демократските држави имаат тенденција да бидат повеќе одговорни за потребите и аспирациите на своите граѓани, поттикнувајќи чувство на сопственост и ангажирање на засегнатите страни што може да ја олесни социјалната кохезија. Од друга страна, пак, Парис тврди дека иако демократијата сама по себе е добра за развиените држави, таа претставува дестабилизирачки фактор во слабите и неуспешните држави или оние кои се во процес на демократска транзиција.³¹⁶

Понатаму, промовирањето на демократијата во меѓународните стејтбилдинг иницијативи често се оправдува врз основа на човековите права и заштитата на индивидуалните слободи. Комисијата за човекови права при ООН во 1999 усвои резолуција за унапредување на демократијата, во која се нагласува дека таа е од суштинско значење за целосното остварување на човековите права и ги истакна различните аспекти на демократското владеење, вклучувајќи ја слободата на изразување, правото на барање и пренесување информации, примената на владеењето на правото, универзалното право на

³¹⁵ ESI European Stability Initiative, 2001.

³¹⁶ Paris, Roland. 2004. "Cambodia and Liberia: Democracy Diverted". *Cambridge University Press EBooks*, May, 79–96. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790836.007>.

глас, политичкото учество и транспарентни владини институции.³¹⁷ На овој начин се тврди дека демократското владеење обезбедува рамка за заштита на човековите права, воспоставување независни институции и владеење на правото. Со приоритизирање на демократијата и партиципацијата, напорите за градење на државата имаат за цел да создадат средина каде што граѓаните ќе можат да ги уживаат своите права и активно да учествуваат во обликувањето на институциите и политиките кои влијаат на нивните животи.

Освен тоа, демократијата се смета за суштински елемент за обезбедување одговорно и транспарентно владеење. Меѓународните иницијативи за градење на државата често го нагласуваат воспоставувањето на демократски институции, вклучувајќи независни судства, слободни и фер избори и влијателни граѓански организации. Овие институции се сметаат за механизми за промовирање на транспарентноста, отчетноста и владеењето на правото, со што се намалува корупцијата и се зголемува довербата на јавноста во државните институции. Преку зајакнување на демократското владеење, меѓународните актери се инволвираат во креирање на државни институции кои ќе бидат одговорни и ефективно ќе одговорат на потребите и интересите на своето население.

Основните мотивации за истакнувањето на демократијата во меѓународниот стејтбилдинг произлегуваат од нормативните размислувања. Демократијата се гледа како универзална вредност која ги отелотворува принципите како што се народниот суверенитет, еднаквата застапеност и учеството на граѓаните. Од друга страна, пак, меѓународните актери и меѓународните организации и институции, ја доживуваат промоцијата на демократијата како морален императив и средство за унапредување на глобалните норми на управување. Тие тврдат дека со поддршка на демократските транзиции и консолидирање на демократските системи, тие ги поддржуваат принципите на човечкото достоинство, политичка слобода и самоопределување. Згора на тоа, очигледна е перцепцијата на меѓународните актери за неспособноста на државите од ЈИЕ да ја „зачуваат“ демократијата, во овој случај Европската комисија која во Регионалниот стратешки документ 2002-2006 за Западен Балкан, тврди дека постапките на националните влади и регионалната соработка не е доволна во напорите за помирување и почитување на плуралната демократија.³¹⁸

Критичарите на ваквиот пристап тврдат дека акцентот на промоцијата на демократијата може да биде премногу идеалистички и отсечен од социо-културната реалност на земјите во кои се случува градењето на државата. Тие предупредуваат дека наметнувањето на демократски модели без да се земат предвид локалниот контекст може да доведе до несакани последици и општествени поделби. Чендлер потврдува дека на демократијата се гледа како на средство за постигнување на јавното добро, дозволувајќи им на луѓето да ја дефинираат и давајќи им контрола врз реализација на демократските цели. Меѓутоа, промената во дискурсот за човекови права во текот на 1990-тите, каде човековите права донекаде се одвоија од поединците кои треба да ги остварат, резултираше во креирање на јаз помеѓу луѓето и нивните права, што имаше значителни импликации за политичката одговорност и демократијата. Концептот на демократијата во вакви услови претставува бесмислен концепт.³¹⁹

³¹⁷ UN. 1999. “RESOLUTION on PROMOTION of DEMOCRACY ADOPTED by HUMAN RIGHTS COMMISSION | UN Press“. United Nations Meetings Coverage and Press Releases. April 28, 1999. <https://press.un.org/en/1999/19990428.hrcn937.html>.

³¹⁸ European Commission. 2002. “CARDS Assistance Programme to the Western Balkans - Regional Strategy Paper 2002-2006“. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/regional_strategy_paper_en.pdf.

³¹⁹ Chandler, 2006a.

11.7.2. Процесите на демократизација низ призмата на стејтбилдингот

Демократизацијата во суштина се однесува на процесите на транзиција или „еволуција“ на политичкиот систем кон подемократска форма на владеење. Тоа вклучува структурални промени во политичкиот систем, институции и норми, со крајна цел усвојување на демократските принципи. Овој процес е динамичен и зазема различни форми кои се појавуваат во различни контексти и околности.

Вообичаеното сценарио вклучува транзиција од авторитарно владеење кон поинаква форма на управување најчесто диктирана според неолибералниот модел на демократија, често поттикнувана од внатрешни притисоци, народни движења, надворешни влијанија или, пак, комбинација од овие фактори. Овој трансформативен процес бара значителни промени во политичките институции, вклучително и задирање во конституционалниот, правосудниот и изборниот систем.

Основен аспект на демократизацијата е промовирањето на политичкиот плурализам, препознавање и заштита на различни политички партии, интересни групи и гледишта, со што би се поттикнал конкурентен и инклузивен политички пејзаж, овозможувајќи репрезентативност на различните интереси. Воспоставувањето и зајакнувањето на владеењето на правото се, исто така, карактеристични аспекти на демократизацијата кои се фокусираат на независноста на правните системи и механизмите за политичка одговорност кај власта. Ангажманот на граѓанското општество, исто така, игра витална улога во демократизацијата, со тоа што НВО, групите за застапување и грасрут движењата се инволвираат во политичките општествени процеси со фокус на индивидуалните човекови права. Демократизацијата вклучува и интервенции во медиумите под реториката на поттикнување на слободни и независни медиуми, заштита на слободата на печатот, обезбедување пристап до информации и спречување на цензура. Промените во политичката култура се уште еден составен дел на процесот на демократизација, со што надворешните актери се мешаат во промоција на култура на толеранција, почитување на различностите и граѓанска одговорност. Образовните реформи се значаен аспект на напорите за демократизација, каде се цели кон подобрување на политичката свест и учество.

Иако демократизацијата е сеопфатен процес, ретроградните процеси не се невообичаени. Предизвиците на овој процес вклучуваат отпор од „укотвените“ политички елити, економска нестабилност, етнички или верски тензии и борби за воспоставување ефективни структури на управување. Меѓународните актери се инволвираат во процесите на демократизација преку дипломатски притисоци, финансиска развојна помош и закани за економски санкции и закани по безбедноста, најчесто на сметка на вистинскиот демократски развој на општеството. Во овој контекст, критичката мисла изразува загриженост за односот помеѓу демократизацијата и стејтбилдинг процесите. Тие тврдат дека процесите на градење на државата бараат стабилност и поредок, кои неретко се компромитирани за време на периоди на демократска транзиција. Брзата демократизација, односно организирање на избори, особено во постконфликтни сценарија може да резултира со политичка фрагментација, институционални слабости и борби за моќ што го попречуваат ефективното градење на државата, бидејќи постои можноста за реактивирање на насилствата од страна на оние кои ги губат или се плашат дека ќе ги загубат изборите, кои во такви услови се перцепираат како патот до „зграпчување“ на државната моќ. Според Парис, пристапот на меѓународните актери во процесите на демократизација во постконфликтните општества е поставен на погрешна основа и истакнува дека потребна е

прво институционализација пред либерализација.³²⁰ Во овој контекст, Вебел и Галтунг предупредуваат дека е од суштинско значење за граѓаните од Глобалниот север да ги препознаат ограничувањата на „демократизацијата“ и „модернизацијата“ како универзални решенија за сите форми на несигурност и покрај преовладувачката идеја што ја овековечуваат медиумите дека демократијата инхерентно води кон мир. Тие ја нагласуваат потребата да се подигне свеста за вродените противречности кои стануваат очигледни кога ќе се земе предвид конфликтот помеѓу наводните универзалистички вредности на современоста и себичните тенденции на „алчниот хомо економикус“ во економската сфера и природата на барање моќ на „хомо политикусот“ во сржта на националните економски системи и државни структури.³²¹

11.7.3. Надворешното влијание врз демократизацијата во градењето на државата

Процесот на меѓународна интервенција во градењето на државата носи длабоки промени, особено кога станува збор за постконфликтна држава, имајќи предвид дека бројните конвенционални и неформални структури на владеење за време на конфликтот се уште активни и опстојуваат. Покрај тврдењата дека надворешните актери интервенираат за промовирање на глобалните норми и одредници поврзани со човековите права и демократските принципи,³²² искуствата од ерата на Студената војна, покажуваат дека западните сили го наметнуваа авторитетот користејќи ги универзалните вредности како што се демократијата и човековите права, што честопати беше дочекувано со скептицизам и биваше поткопувано во пракса. Ова беше очигледно во масовноста на протестите против Виетнамската војна и западната поддршка за Израел и Јужна Африка. Дополнително, присуството на спротивставена суперсила значеше дека методите за глобална доминација од страна на Западот често се перцепираа како угнетувачки и покрај реториката на ООН за формална еднаквост на меѓународната сцена. Сепак, од 1989 година, западните сили не најдоа на организиран отпор во нивните иницијативи за промоција на универзалните вредности,³²³ кои беа преточени низ процесите на градење на држава.

Еклатантен пример за обид за решавање на прашањето на демократизација во постконфликтно општество се случаите со БиХ и Македонија и екстерно наметнатите конституционални модели на управување од страна на надворешните актери. Постимперијалните практики на меѓународните интервенции навистина го видоизменија политичкиот пејзаж и придонесоа за стабилност и мир до одреден степен во овие држави, но не успеаја да достигнат вистинска демократија или политичка автономија. Во 2006 Чандлер анализирајќи го меѓународниот пристап кон стејтбилдингот во БиХ кој не ја приоритизира демократијата, ќе каже дека дури и десет години после Дејтонскиот договор, на босанската држава ѝ недостасува солидна основа и општествен или политички легитимитет. Наметнатите административни и политички реформи на надворешните администратори не успеаја да ги трансформираат социјалните и економски услови, ниту, пак, да изградат институции кои би дале легитимитет на босанската држава.³²⁴

Надоврзувајќи се на тврдењето дека демократијата и човековите права се испреплетени концепти, се појавува прашањето за влијанието на овој дискурс врз

³²⁰ Paris, 2004.

³²¹ Webel, Charles, and Johan Galtung. 2007. *Handbook of Peace and Conflict Studies*. Routledge.

³²² Sisk, 2013

³²³ Chandler, 2006a.

³²⁴ Chandler, 2006b.

легитимитетот и автономијата на државите - објекти на стејтбилдинг. Имено, ваквиот спој наликува на враќање на вестфалската идеја за легитимитет базиран на економска и воена моќ, каде надворешно дадениот легитимитет игра клучна улога. Под закрилата на заштита на човековите права се креира екстензивен систем на надворешна регулација, каде постојат неадекватни механизми за повторна изградба на општествата и лимитирана демократија. Со поистоветување на човековите права со концептите како еманципација, самоопределување и демократија, несомнено се поткопува јавната политичка сфера и демократските практики, што понатаму резултира во хипертрофирана јавна сцена каде политичката арена е ограничена на меѓународно ниво со овластувања кои се користат независно од општеството, додека истовремено постои атрофирана јавна сцена карактеризирана со губење на државништвото, редуцирање на колективното политичко општество до лични и парохилјални мрежи.³²⁵

Покрај тоа, овие актери го гледаат унапредувањето на демократијата како составен дел од сопствените национални интереси, заземајќи стратешки став кон градењето на државата. Оваа перспектива произлегува од основната идеја дека либералните демократски држави се повеќе склони кон економски развој и подобро управуваат со внатрешните конфликти, истовремено негувајќи мирољубив став на меѓународната сцена. Начинот на кој надворешните актери се инволвираат во процесите на градење на државата, покрај првичниот пристап на интервенција, е преку обезбедување финансиска помош, техничка експертиза и политичка поддршка на земјите кои се во транзиција во координација со широка палета на НВО, особено оние кои се фокусирани на заштита на човекови права. Во областа на демократизацијата, овие организации влијаат и ја обликуваат траекторијата на демократскиот развој преку низа механизми. Ова влијание се врши преку дипломатски притисок, условна помош, програми за градење капацитети и поддршка на демократските институции. Во современиот дискурс, преовладува верувањето дека НВО имаат поголемо влијание и легитимитет од избраните влади во обликувањето на новите институционални рамки. Оваа перспектива тврди дека НВО за човекови права играат клучна улога во барањето на одговорност од страна на владите, како и во избегнувањето на кризите предизвикани од кршењето на овие права. Згора на тоа, мора да се нотира растечката вклученост на овие недржавни актери во меѓународната политика, кои работат независно од нивните матични влади и владите на државите - објекти на стејтбилдинг. Исто така се доведува во прашање концептот на универзални човекови права, бидејќи тој честопати не успева да ја оствари својата цел, еманципација на поединците, почитувањето на нивното достоинство и заштитата на демократските вредности. Наместо тоа, евидентна е промената од сегашната парадигма на „нов хуманитаризам“ кон нов хуманизам кој го нагласува проактивното решавање проблеми додека ја зачувува автономијата на луѓето и нивниот капацитет за колективна рационалност.³²⁶

Несомнено е дека надворешното инволвирање значително влијае врз демократските процеси во државата. Меѓународните актери обезбедуваат ресурси и техничка експертиза за зајакнување на демократските институции, за промовирање на изборниот интегритет и поддршка на граѓанските организации со цел воспоставување робусни демократски процеси и институции кои се обврзани да се придржуваат до меѓународните стандарди и норми. Понатаму, ваквиот пристап создава поволна средина за вршење дипломатски притисок и поставување услови за поддршка. Со условување на финансиската помош или

³²⁵ Chandler, 2006a.

³²⁶ Chandler, 2006a.

други форми на помош со демократските реформи, градителите на држави имаат за цел да ги поттикнат локалните актери да му дадат приоритет на демократското владеење. Сепак, ваквиот пристап на надворешните актери во наметнување на западните модели на демократија по универзален терк, честопати доаѓа во конфликт со локалниот контекст, приоритети, интереси и аспирации на локалното население. Овој пристап кон демократизација на општествата по принципот „одозгора-надолу“ ја поткопува локалната сопственост и легитимитетот на политичките елити, но и легитимитетот на надворешните актери, што дополнително доведува до намалување на доверба во стејтбилдинг иницијативите, се создава отпор и недоверба кај локалната заедница и поделби во општеството, кои се дополнително истакнати кај мултиетничките општества. Така, опстојноста на етничката сегрегација во македонскиот образовен систем претставува еклатантен пример за ефективност на надворешните интервенции и финансиската помош во поширокиот контекст на градењето на државата и демократизацијата. Покрај значителната финансиска помош и напорите на ЕУ насочени кон државните капацитети, инфраструктурата и легислативните рамки, длабоко вкоренетите општествени прашања, како што е етничката сегрегација, остануваат несоодветно адресирани. Ова укажува на јаз помеѓу агендата за градење на државата управувана според принципот „од горе - надолу“, како и сложената социо-културна динамика што ги обликува демократизациските процеси. Иницијативите за градење држава на ЕУ придонесуваат за овековечување на паралелните општества во рамките на државата. Акцентот на инфраструктурата и законските рамки, иако е клучен, сепак не е доволно детален за да се справи со длабоко вкоренетите општествени поделби. Случајот со сегрегираниот образовен систем во Македонија служи како илустрација за оваа сложеност, каде и покрај вклученоста на ЕУ и финансиската помош, предизвиците опстојуваат на терен. Етнолингвистичката сегрегација во македонскиот образовен систем е впечатлива, при што речиси 100% од децата Македонци учат на македонски јазик, 98,3% од децата етнички Албанци на албански јазик и 67,5% од децата етнички Турци на турски јазик. Оваа остра поделба се протега и на другите етнички групи како што се Ромите, Србите, Власите и Бошњациите, кои претежно се запишуваат на образование на македонски јазик. Последицата е значаен предизвик за интеракцијата и комуникацијата меѓу децата од различно етничко потекло, особено меѓу интеракциите меѓу Македонците и оние со албанско потекло, како најбројна малцинска група во Македонија. Овој моноетнички образовен пејзаж не само што ја ограничува изложеноста на различни јазици, туку и го попречува развојот на заедничко лингвистичко разбирање меѓу учениците, вклучувајќи го и фактот што одделни етнички групи ги изучуваат училишните предмети на нивниот мајчин јазик. Последиците од таквата сегрегација се очигледни во ограниченото знаење кое учениците го имаат за јазиците, а кога постојат обиди за интеракција, најчесто се прибегнува кон користење англиски наместо да се користат локалните јазици. Оваа лингвистичка бариера дополнително ги зацврстува поделбите, попречувајќи го природниот развој на меѓукултурното разбирање и комуникација. Моноетничките училишта, надополнети со организацијата на образовните процеси на различни јазици за време на различни смени, одвоени екскурзии и културни активности, создаваат средина каде што можностите за значајна интеракција се дополнително редуцирани. Исто така, иницијативите на организациите на граѓанското општество, илустрирани со фокусот на Нансен Дијалог Центарот на интегрираното образование во Македонија, иако демонстрира пристап „оддолу - нагоре“ за поттикнување на инклузивноста, сепак ефективност на ваквите грасрут напори е попречена од недостатокот на институционална поддршка.

Ваквиот јаз помеѓу аспирациите на граѓанското општество и институционалната рамка го нагласува критичниот аспект на врската градење држава-демократизација.³²⁷

Покрај тоа, надворешните актери приоритизирајќи ја краткорочната стабилност и/или сопствените стратешки интереси на сметка на долгорочната демократска консолидација, се дава поддршка или се „овластуваат“ одредени локални политички актери - интерлокутори или, пак, институции, без притоа соодветно да се земе предвид нивната посветеност на демократските принципи или потенцијалните последици за демократскиот развој и долгорочната стабилност и безбедност. Оваа селективна поддршка ја влошува постојната динамика на моќ, политичките поделби и социјалните тензии во општеството, попречувајќи ги изгледите за инклузивна и одржлива демократија. Искуствата покажуваат дека ваквиот пристап на промоција на демократијата во постконфликтните општества доведува до негативни сценарија. На пример, надворешните актери целејќи кон стабилност и овозможување на понатамошен процес на демократска транзиција, доведоа до заробување на државата од една политичка партија, како што е случајот со Македонија по конфликтот во 2001 каде политичкото крило на албанската паравоена структура Ослободителна војска на Косово (ОВК или УЧК) се трансформираше во политичката партија Демократска унија за интеграција (ДУИ) која и после повеќе од две децении е дел од владејачката коалиција во Македонија, како резултат на конституционалните промени кои следеа со потпишувањето на Охридскиот рамковен договор.

Фокусирањето на изборите како единствен показател за демократски напредок, се занемаруваат другите суштински компоненти како владеење на правото, граѓанските слободи и институционалните капацитети. Овој тесен акцент на изборните процеси го поткопува развојот на кохезивно граѓанско општество, независно судство и ефективни проверки и рамнотежи, а со тоа се загрозуваат долгорочните перспективи на демократското владеење и придонесува за ерозија на демократските норми и државни институции. Анализирајќи ги меѓународно-спонзорираниите напори за либерализација во Камбоџа и Либерија во постконфликтните општества, Парис открива дека иако овие напори не ги дестабилизираа веднаш овие земји, како што беше случајот со некои други конфликтни зони, тие, исто така, не ја поддржаа идејата дека демократизацијата сама по себе води до траен мир. Во двата случаи, политичкиот пресврт и новите насилства ја оспорија идејата дека демократијата гарантира стабилност, со што ја доведува во прашање либералната мировна теза, сугерирајќи дека избрзаните напори за либерализација не секогаш водат до стабилен и траен мир во пост-конфликтните држави.³²⁸

12. Државите од Западен Балкан како објект на стејтбилдинг

Западниот Балкан навистина стана фокусна точка во меѓународната арена, подложен на длабоки трансформации како последица на меѓународните напори за градење држава. Политиката на ЕУ за стејтбилдинг е инструментална во редефинирањето на традиционалниот концепт на државен суверенитет во овие држави. Овие потфати не само што го редефинираа конвенционалниот концепт на државен суверенитет, туку и доведоа до појава на комплексна мрежа на меѓусебно поврзани прашања. Еден фундаментален аспект

³²⁷ The Governance Group. 2020. “Extract of the External Review of the Nansen Dialogue Center (NDC) Program in North Macedonia (2008-2019)“. Nansen Dialogue Center. March 2020. <https://ndc.mk/wp-content/uploads/2020/03/Extract-external-review.pdf>.

³²⁸ Paris, 2004.

на оваа трансформација лежи во користењето на поимот „неуспешни состојби“. Овој концепт е поставен како основа за заобиколување на принципот на државен суверенитет во овие целни земји. Со етикетирање на овие држави како „пропаднати“ „слаби“ или „неуспешни“, меѓународната заедница создаде оправдување за интервенција, игнорирајќи го традиционалното сфаќање за државниот суверенитет како неприкосновен. Згора на тоа, сложениот геополитички пејзаж на Балканот, означен со појавата на нова меѓународна констелација по турбулентните 1990, а и скорешната руска интервенција во Украина која иницираше домино ефект на конфликти во геополитичките жаришта меѓу кои е и Балканот, суштински ја еродираше рамката на ООН поврзана со државниот суверенитет. Ова геополитичко значење, заедно со сложената интеракција на големите сили, ја преобликува динамиката на државниот суверенитет во регионот. Во контекст на денешната глобална реалност, сведоци сме на уште една меѓународна констелација која се развива, особено во светлината на неодамнешните конфликти на европско тло и повторното активирање на непријателствата на Блискиот Исток. Овие современи случувања дополнително го комплицираат геополитичкиот пејзаж, внесувајќи дополнителни слоеви на сложеност во динамиката на државниот суверенитет. Уникатната позиција на Балканот, во овој променлив глобален контекст, бара критичко преиспитување на улогата на регионот и неговата интеракција со меѓународниот поредок што се развива.

Политиката на стејтбилдинг вовеле проблематична динамика со одвојување на моќта од одговорноста. Ова раздвојување има далекусежни импликации врз владеењето, правната држава и политичката независност на овие држави, што ги прави послаби и помалку способни да практикуваат легитимна власт. Ерозијата го трансформираше суверенитетот во државен/административен капацитет, оддалечувајќи го од неговата традиционална улога како израз на политичка независност и волја на народот. Механизмите за надворешна регулација, наметнувани преку бројни држави, меѓународни организации и договори, постепено го отфрлија традиционалното право на политичко самоопределување и автономија. Овие интервенции, иако се врамени како добронамерни напори за градење на државата, резултираат во креација на држави со намален капацитет за самоуправање и социјална кохезија. Дополнително, воведен е поимот „споделен суверенитет“, дозволувајќи им на надворешните актери да влијаат врз домашните структури на овие целни држави, со што се отвора вратата за надворешно влијание врз политиките и управувањето во овие држави, дополнително нагризувајќи го нивниот суверенитет.

Надворешните политички и безбедносни интереси на надворешните актери во регионот на Западен Балкан ја приоритизираат регионалната стабилност, менаџирањето на долготрајните конфликти или спречувањето на етничките тензии кои би можеле да прераснат во насилство, за сметка на вистинското постконфликтно помирување и демократија. Во извршувањето на овие цели, надворешните актери ги затвораат очите пред корупцијата и невладеењето на правото кога тоа одговара на нивните краткорочни политички цели, што дополнително го усложнува односот помеѓу надворешнополитичките интереси и одговорното владеење, додека, пак, одговорноста се бара во локалната популација која „не знае“ што е демократија, нивните политички претставници и недостатокот на политичка волја за реформи. Формално и фактички, државите од Западен Балкан се наоѓаат во подредена позиција во однос на западните држави поради стејтбилдингот. Процесот на пристапување во ЕУ, иако ветувачки во однос на економската и политичката интеграција, служи како инструмент за потчинување на овие држави во подредена позиција во однос на ЕУ, поставувајќи прашања за нивната вистинска

независност и самоуправување, како и за добронамерноста на стејтбилдинг политиката на ЕУ.

12.1. Историски контекст на неологизмот Западен Балкан

Терминот „Балкан“ е термин кој често се среќава на часовите по географија, означувајќи географска одредница. Во политички контекст, терминот „Балкан“ означува и геополитичка одредница. Во политолошката литература пак, pejоративниот термин „балканизација“ се поврзува со конфликти, насилства, предавства, анархија и лукавство. Исто така се користи и во контекст на „балканизација на Европа“, што се однесува на ширењето на балканските прашања, особено внатрешните етнички конфликти во рамките на Европа. За разлика од нив, неологизмот „Западен Балкан“ нема утврдено присуство во политичката мисла. Во доменот на современите меѓународни односи и низа документи на ЕУ, се забележува ваквата класификација на државите и регионот. Државите од поранешна Југославија и Албанија, со исклучок на Словенија (од 2013 и Хрватска) се наоѓаат групирани во категоријата држави од Западен Балкан.³²⁹ Оваа класификација опстојува и покрај впечатливите разлики во општествениот развој и историските наследства кои цврсто ги ставаат овие држави во медитеранската и централно-европската културна сфера.

Интересно е да се напомене дека во времето на распаѓот на Југославија и СССР во западниот дискурс поврзан со балканскиот регион повторно „оживеаја“ предрасудите и стереотипите карактеристични за колонијалниот менталитет и супериорноста на Западот наспроти „другите“. Балканот беше прикажан како „инфериорниот друг“, регион кој се сметаше за помалку развиен, нестабилен и повеќе склон кон конфликти. ЕУ, како глобален актер, одигра улога во зајакнувањето на овие предрасуди, придонесувајќи за овековечување на стереотипите. Регионот често беше опишуван како „опасно зло“ или „буре барут“,³³⁰ термин со кој се пренесува слика на вродена нестабилност. Понатаму, Балканот беше опишуван и како место на „етнички чистења“, нагласувајќи ја идејата за тековно и длабоко вкоренето насилство. Етикетата „почва за агресивен национализам“³³¹ го прикажува регионот како жариште на екстремни и воинствени форми на национализам, кои се сметаат за дестабилизирачка сила.

Овие етикети значително ја симплифицираа сложената реалност на Балканот и придонесоа за создавање наратив за нестабилност и конфликт. Анализата на Вукасовиќ дополнително открива дека западниот дискурс покажува тенденција да ја поистоветува граѓанската војна во Југославија со целиот балкански регион. Ваквата генерализација не само што премногу ја поедностави динамиката на распаѓот на Југославија во тој период, туку и неправедно ги прошири карактеристиките на конфликтот на сите балкански земји, прикажувајќи го целиот регион како инхерентно склон кон конфликти, непочитувајќи ја неговата различност и потенцијал за стабилност. Историските предрасуди, исто така, одиграа улога, при што идејата за „древните омрази“ беше наведена како објаснување за

³²⁹ Pond, Elizabeth. 2007. *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style*. Brookings Institution Press.

³³⁰ Szirota, Anita. 2019. “The Balkans: Still the ‘Powder Keg’ of Europe?” NATO Foundation. NATO Defense College Foundation. 2019. <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/02/NDCF-Szirota-Paper-The-Balkans-130219-r.pdf>.

³³¹ Melzer, Ralf. 2021. “The Balkans’ Demons of Ethno-Nationalism”. *International Politics and Society*. April 28, 2021. <https://www.ips-journal.eu/topics/european-integration/the-balkans-demons-of-ethno-nationalism-5144/>.

распадот на Југославија што имплицираше дека конфликтите на Балканот се вкоренети во вековни непријателства, прикажувајќи ги како нерешливи и ирационални.³³²

Аналогно на ваквата генерализација и субјективност, терминот „Западен Балкан“ е кованица која не ги наоѓа своите корени во социо-географските принципи, туку напротив, никнува од семето на старите империјални практики, меѓународните геополитички интереси и потреби вкоренети во периодот по 1991 година. Овој термин, иако присутен во медиумската сфера дури и од 19 век,³³³ сепак останува незабележан на страниците на политичките мислителите, што е доказ за неговиот новитет. Оваа терминологија која денес е дел од стратешкиот пристап на ЕУ кон регионот е наизглед безбедна, но со себе носи огромен потенцијал и значење далеку повеќе од само номенклатурата. Така, употребата на географската одредница „западен“ е, исто така, интересна да се анализира. На пример, употреба на кованицата „јужен Балкан“ може да носи негативна конотација, па дури и одбивност. Наместо тоа, се избира неологизмот „Западен Балкан“, што сугерира можност за усогласување со западните принципи на општествена организација, но не како интегриран дел од ЕУ. Неологизмот не се гледа како на синоним за Европа или ЕУ, туку како на одредено подмножество или подрегион на Европа.

Приемот на Хрватска во ЕУ, во 2013 година, беше значаен момент во регионот на Западен Балкан, кој покажа дека една земја од регионот може да ги исполни критериумите за членство во ЕУ, да постигне политичка и економска стабилност и да се „демократизира“ и „европеизира“ до тој степен повеќе да не е директна одговорност на ЕУ. Сепак, „исклучувањето“ на Хрватска од Западен Балкан не го намали бројот на држави во оваа групација, поради вклучувањето на Косово и неговото признавање од страна на повеќето земји-членки на ЕУ во тоа време. Овој развој на настаните индицира дека терминот „Западен Балкан“ е повеќе политички и концепт во развој отколку фиксна географска одредница. Улогата на ЕУ во регионот се заснова на оваа фундаментална дихотомија, слична на „бремето на белиот човек“³³⁴ од колонијалната и империјалистичката ера, каде што ЕУ презема добронамерна улога во водење и обликување на иднината на Западен Балкан.³³⁵

Понатаму, интерпретацијата на терминот „Западен Балкан“, исто така, варира низ политичкиот спектар. Така, политичарите од лева и либерална ориентација не му даваат исто значење на терминот како десно ориентираните политичари. Левицата често ја обвинува десницата за поттикнување страв, додека пак спротивниот табор има тенденција да гледа со резерва на „Западниот Балкан“ и глобализацијата воопшто, сметајќи ги како поткопување на традиционалниот модел на нација-држава. Во неговата суштина, неологизмот „Западен Балкан“ е производ на бирократијата на ЕУ, конкретно на Советот за Западен Балкан, кој имаше задача да создаде оперативен термин кој би ја разграничил

³³² Vukasović, Dejana. 2018. “European Union and Otherness: The Case of Balkans“. *Sprawy Narodowościowe*, no. 50 (December). <https://doi.org/10.11649/sn.1626>.

³³³ Svilar, Predrag. 2010. „Western Balkans’: Political Context and the Media Usage“. *Socioloski Pregled* 44 (4): 503–40. <https://doi.org/10.5937/socpreg1004503s>.

³³⁴ Meriam-Webster. 2020. “Definition of WHITE MAN’S BURDEN“. Merriam-Webster.com. 2020. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/white%20man%27s%20burden>.

³³⁵ Kurtović, Amer. 2019. “European Commission’s Western Balkans Discourse: An Analysis of Its Performative Structures“. In *CEEISA-ISA 2019 Joint International Conference*. Belgrade. https://www.researchgate.net/publication/333677305_European_Commission's_Western_Balkans_Discourse_An_Analysis_of_its_Performative_Structures

територијата што ја опфаќа поранешна Југославија и да го опише стратешкиот пристап за тој регион.³³⁶

Во суштина, Европа како географски ентитет, опфаќа различни региони, од кои секој ја одразува внатрешната разновидност на континентот. Географскиот регион е дефиниран со заеднички или слични карактеристики кои произлегуваат од уникатните пејзажи или функционални карактеристики. Во современата регионализација на Европа, критериумите за хомогеност или функционалност се поретко користени во споредба со синтетичките. Синтетичката регионализација не ги разграничува регионите со јасни линии, туку со преодни зони. Во светлината на овој сложен пејзаж, се поставува прашањето: Дали „Западен Балкан“ е географска реалност или наметнат идентитет?³³⁷

12.1.2. Геополитиката и Западниот Балкан

Геополитиката игра клучна улога при анализата на „Западен Балкан“, бидејќи регионот на свој начин претставува полигон за геополитички натпревар на моќните држави. Опколен од земјите на ЕУ од Централна и Југоисточна Европа, Западен Балкан се соочува со прашања на политичка фрагилност и економска неразвиеност, испреплетени со континуирана надворешна интервенција. Овој регион стана арена за геополитички натпревар од раните 1990, со миријада меѓународни актери кои се во потрага по различни геополитички цели. Актуелните геополитички тензии, иницирани со руската воена интервенција во Украина, ги покренала прашањата за потенцијалната нестабилност на Западен Балкан. За ЕУ овој регион претставува слаба алка во европската безбедност. Иако три држави од Западен Балкан се дел од НАТО, членството во Алијансата не гарантира имунитет од надворешни влијанија, како и од внатрешни конфликти. Со групирање на овие држави, старите империјални сили и нивните асистенти во ново руво, како и новите глобални актери, успешно го наметнуваат своето влијание врз регионот вешто комбинирајќи ја геоекономијата со геополитиката.³³⁸ Во овој контекст, Свилар дава интересна перспектива за улогата на медиумите во обликувањето на идентитетот и перцепцијата на Западен Балкан, истакнувајќи ја динамичната природа на тоа како регионот се гледа во рамките на западниот дискурс. Неговата анализа ги нагласува брзите промени во приказот на западните медиуми за регионот, особено евидентни за време на значајни политички настани, по примерот на Србија во 2000 година. Овие промени ја покажуваат влијателната моќ на медиумите во трансформирањето на западниот наратив за Балканот и редефинирањето на неговото место во геополитичката и културната рамка на Западот. Свилар на крајот ја открива трајната борба на Балканот да го потврди својот идентитет и интеграција во поширокиот контекст на Европа, додека се движи низ комплексноста на западните перспективи и дискурсите водени од медиумите.³³⁹

Понатаму, геополитичката рамка на Западен Балкан го симплифицира овој комплексен и разновиден регион, сведувајќи го на хомоген ентитет за кој се претпоставува дека има потреба од надворешно управување. Ова поедноставување не само што ја прикрива

³³⁶ Milardović, Anđelko. 2000. *Zapadni Balkan: Pojam, Ideje I Dokumenti O Rekonstrukciji Balkana U Procesu Globalizacije*. Osijek; Zagreb ; Split: Pan Liber.

³³⁷ SLUKAN ALTIĆ, Mirela. 2011. „HRVATSKA KAO ZAPADNI BALKAN – GEOGRAFSKA STVARNOST ILI NAMETNUTI IDENTITET“? *Drustvena Istrazivanja* 20 (2 (112)): 401–13. <https://doi.org/10.5559/di.20.2.06>.

³³⁸ Simurdić, Milan, Jovan Teokarević, Jelica Minić, and Dragan Dukanović. 2016. *Zapadni Balkan Između Geografije and Geopolitike*. Spoljnopolitičke sveske. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert.

³³⁹ Svilar, 2010.

сложената реалност на Западен Балкан, туку и поставува значителни предизвици за стремежот на регионот кон стабилна и просперитетна иднина. Регионот се карактеризира со мозаик на нации, етникуми, историски наследства, спротивставени интереси и нерешени прашања што го прави далеку од хомоген ентитет отворен за стандардизирани надворешни интервенции, бидејќи ваквите интервенции имаат тенденција да ја игнорираат сложената таписерија на идентитети, традиција, култура и политичката динамика во регионот. Ова симплифицирање вкоренето во историските недоразбирања и превиди, најчесто предводени од тесноградите интереси на моќните држави, резултира со лошо замислени политики и неможност адекватно да се решат уникатните комплексности на регионот. Западен Балкан заслужува признание за неговата различност и индивидуалност, но надворешните политики не успеваат да ја признаат оваа различност и се покажуваат како неефикасни и контрапродуктивни. Геополитичкиот контекст дополнително го комплицира овој наратив, бидејќи регионот традиционално претставува полигон каде се судираат стратешките интереси на надворешните сили. Подемот на глобалните актери како Кина, Русија и Турција во регионот ја оспорува претпоставката дека ЕУ може ексклузивно да управува со развојот на регионот и градењето на држави. Овие надворешни актери, секој со своите различни цели и стратегии, додаваат слоеви на сложеност на геополитичкиот пејзаж во регионот.

Така во овој контекст се наметнуваат прашањата и предизвиците со кои ЕУ се соочува на внатрешен план, а не доаѓаат од внатре-политичкиот контекст на Западниот Балкан. Овие проблеми имаат значително влијание врз овој регион, односно врз земјите приклучени кон евроинтегративниот процес, бидејќи преку нив се тестира трансформативната моќ на ЕУ во регионот како поттикнувач на реформи во овие држави. Примарниот предизвик во овој контекст за земјите вклучени во евроинтегративниот процес произлегува од длабоката и продолжена криза на ЕУ. Во последната деценија, ЕУ се бори со економски,³⁴⁰ институционални,³⁴¹ идентитетски,³⁴² демократски³⁴³ и лидерски кризи³⁴⁴ без да најде остварливи решенија. Оваа ситуација доведе до дискусии за потенцијалното распаѓање на Унијата, особено после Брезит нагризувајќи ја довербата кај земјите аспиранти за членство, легитимитетот на ЕУ и нејзината посветеност за прием на нови членки.³⁴⁵ ³⁴⁶ Следствено, привлечноста на членството во ЕУ се намалува, а популарноста на оваа опција опаѓа во државите од Западен Балкан, паралелно со обврските и заложбите на локалните власти да продолжат со евроинтегративните реформи. Во самата ЕУ, некогаш

³⁴⁰ Schmitter, Philippe. 2012. "European Disintegration? A Way Forward". *Journal of Democracy*. October 2012. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/european-disintegration-a-way-forward/>.

³⁴¹ Fries, Charles . 2023. "The European Institutions Dealing with Crises". Foundation Robert Schuman. May 9, 2023. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0668-the-european-institutions-dealing-with-crises>.

³⁴² Leonard, Mark. 2022. "Europe's Self-Destructive Identity Crisis". *The Strategist*. May 6, 2022. <https://www.aspistrategist.org.au/europes-self-destructive-identity-crisis/>.

³⁴³ Hegedüs, Daniel . n.d. "No End in Sight for the EU's Democracy and Rule of Law Crisis". German Marshall Fund of the United States. Accessed October 21, 2023. <https://www.gmfus.org/news/no-end-sight-eus-democracy-and-rule-law-crisis>.

³⁴⁴ Van Esch, Femke. 2017. "The Nature of the European Leadership Crisis and How to Solve It". *European Political Science* 16 (1): 34–47. <https://doi.org/10.1057/eps.2015.114>.

³⁴⁵ Mladineo, Vanja, Dario Ćepo, and Valentino Petrović. 2019. "Enlargement Fatigue Is a Symptom of Weakening European Values". *Friends of Europe*. November 28, 2019. <https://www.friendsofeurope.org/insights/enlargement-fatigue-is-a-symptom-of-weakening-european-values/>.

³⁴⁶ Bonomi, Matteo. 2020. "EU Enlargement to the Western Balkans from EU Enlargement Fatigue to Ambiguity". *Foundation for European Progressive Studies*. Foundation for European Progressive Studies. <https://fepps-europe.eu/wp-content/uploads/2021/02/From-EU-Enlargement-Fatigue-to-Ambiguity.pdf>.

славната политика на проширување, која се смета за успешна компонента на нејзината надворешна политика и инструмент за премостување на поделбите во Европа, го загуби своето стратешко значење. Во регионот, заморот од реформите беше надополнет со заморот од проширувањето, а овие меѓусебно поврзани фактори создаваат отпор кон интегративните процеси. Дополнително, политиките на ЕУ станаа понационализирани, при што земјите-членки често ги диктираат условите за аспирантите во понатамошната интеграција на регионот, дури и кога овие услови се во спротивност со политиката на ЕУ и не се во контекст на Копенхагенските критериуми.

Друг значаен предизвик беше мигрантската криза од 2015 година и претставуваше лакмусов тест за ЕУ, кој ги разоткри внатрешните поделби, неединството и лимитираната колективна акција. Земјите долж балканската мигрантска рута, вклучувајќи ги Грција, Македонија, Србија, БиХ, Хрватска и Словенија, одиграа клучна улога во менаџирањето со движењето на скоро 800.000 мигранти,³⁴⁷ како транзитни точки на патот кон северот и западот на Европа. Во тој период државите на Балканскиот Полуостров покажаа волја и ја унапредија својата организираност со поддршка од граѓанските организации, но се соочија со предизвици за координација на активностите. Во суштина, кризата нагласи дека кога се работи за заеднички паневропски прашања, не треба да се прави разлика меѓу земјите-членки на ЕУ и оние кои не се членки. Сепак, ваквото позитивно однесување на земјите од Западен Балкан за време на кризата не ја забрза нивната интеграција во ЕУ.

Кризата во Украина, која започна во 2014 година и беше обележана со руската анексија на Крим и нејзиното учество во граѓанската војна во источна Украина, доведе до сериозно влошување на односите меѓу западните земји и Русија. Оваа криза, исто така, поттикна заживување на империјалната политика во Европа, што имаше реперкусии за поширокиот балкански регион како фокална точка на судир на големите сили. Во декември 2015 година НАТО упати покана за членство на Црна Гора,³⁴⁸ според моделот на проширување кога посткомунистичките држави се приклучија на ЕУ во 2004 и 2007 година. Во Македонија во 2015-2016 се одвиваше т.н. Шарена револуција и промена на режимот, кои во суштина имаа за цел отстранување на причините за ветото на Грција, промена на уставното име на државата со цел интеграција во НАТО како дел од геополитичкиот дискурс и студеновоената стратегија на задржување на Русија. Актуелната воена интервенција на Русија во Украина, уште еднаш ги разоткри слабостите на ЕУ и дисфункционалната трансформативна моќ и дополнително ги продлабочи внатрешните поделби, оставајќи го целокупниот европски проект на стаклени нозе.

12.1.3. Регионот на Западен Балкан во евроинтегративниот дискурс

Западен Балкан има стратешко значење за ЕУ поради неговата географска локација. Неговата близина до ЕУ значи дека состојбата на работите во овој регион директно влијае на европската безбедност, поради историјата на конфликти и нерешени меѓуетнички тензии, што го прави подложен на дестабилизација. Како што беше споменато претходно, Западен Балкан игра клучна улога во справувањето со безбедносните предизвици на ЕУ како што се миграцијата и тероризмот, а стабилноста на Западен Балкан е од суштинско значење за стабилноста на ЕУ и континуираната европска интеграција. За да се справи со овие

³⁴⁷ Frontex. n.d. „Western Balkan Route“. www.frontex.europa.eu. Accessed October 21, 2023. <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/western-balkan-route/>.

³⁴⁸ NATO. 2015. „Alliance Invites Montenegro to Start Accession Talks to Become Member of NATO“. NATO. December 2, 2015. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_125370.htm.

предизвици, ЕУ е активно вклучена во долгорочните стабилизациони напори на Западен Балкан, првенствено преку нејзината политика за проширување.

Пристапот на ЕУ кон земјите приклучени во пристапниот процес е инкапулиран во терминот „Западен Балкан“. Во последната декада на 20 век беа предложени различни политички концепти и планови за обнова на поранешна Југославија. Терминот „Западен Балкан“ за прв пат беше употребен во заклучоците на Европскиот совет на состанокот во декември 1998 година во Виена, за време на австриското претседавање со советот.³⁴⁹ Дополнителна политичка афирмација на терминот беше заедничкиот извештај на ЕУ насловен „Улогата на Унијата во светот“. Во својот седми дел, насловен „Односи со земјите од Западен Балкан“, регионот беше недвосмислено и географски оцртан како што ги опфаќа териториите на БиХ, Албанија, Македонија и тогашната Сојузна Република Југославија.³⁵⁰ Од овој момент, терминот „Западен Балкан“ престана да биде само виртуелен политички термин и метаморфозираше во единствен географски регион. Со овој извештај се зацврсти употребата на терминот, кој прерасна во еден вид „под-Европа“, првенствено дефинирана од специфичната надворешна политика на ЕУ кон споменатиот регион.³⁵¹ Овој тренд продолжи во 1999 година со формирањето на Пактот за стабилност и асоцијација, кој ја промовираше заедничката стратегија за регионот преку прогресивни партнерства со цел регионална стабилност и формирање на слободна пазарна зона.³⁵² Последователно, во 2000 година, првиот самит ЕУ-Западен Балкан се одржа во Загреб,³⁵³ поставувајќи ја основата за зајакната соработка и партнерство меѓу ЕУ и Западен Балкан. Ова го означи растечкото значење на регионот во поширокиот контекст на надворешната политика на ЕУ. Самитот во Загреб беше првиот ЕУ-Западен Балкан самит, чија цел беше зајакнување на соработката и партнерството, поставувајќи ги темелите за иден ангажман, што укажува на долгорочната визија за интеграција на овие земји. На овој самит беше истакнато значењето на демократските промени на Западен Балкан, регионалната соработка и улогата на ЕУ во поддршката на овие напори, поставувајќи рамка за поблиски врски, како и нагласувањето на значењето на реформите и соработката во пристапниот процес на ЕУ. За време на самитот во Солун во 2003,³⁵⁴ ЕУ ја потврди посветеноста за европската перспектива на државите од Западен Балкан вклучени во Пактот за стабилност и асоцијација, нагласувајќи ја нивната важност во политиката на проширување на ЕУ, поставувајќи ја основата за подлабок ангажман и соработка. Потоа, во 2013 година, на 10-годишнината од Солунскиот самит беше повторена поддршката на ЕУ за земјите од Западен Балкан и нивната интеграција во европското семејство. Коментирајќи ја оваа прилика, Ерван Фуере ја призна значајната улога што ја одигра Солунската агенда во обликувањето на перспективите на Западен Балкан во текот на претходните десет години и ја истакна важноста од внесување нов

³⁴⁹ Jano, Dorian. 2008. "From 'Balkanization' to 'Europeanization': The Stages of Western Balkans Complex Transformations". *L'Europe En Formation* 349 - 350 (3): 55. <https://doi.org/10.3917/eufor.349.0055>.

³⁵⁰ Имено, опсегот на терминот се прошири со осамостојувањето на Црна Гора во 2006 година и Косово во 2008 година, означувајќи го нивното вклучување во групата земји од Западен Балкан.

³⁵¹ Milardović, Anđelko. 2000. *Zapadni Balkan: Pojam, Ideje I Dokumenti O Rekonstrukciji Balkana U Procesu Globalizacije*. Osijek; Zagreb; Split: Pan Liber.

³⁵² European Commission. 1999. "Stabilisation and Association Process". Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. 1999. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-process_en.

³⁵³ European Council. 2000. "ZAGREB SUMMIT FINAL DECLARATION". www.consilium.europa.eu. 2000. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/declang4.doc.html.

³⁵⁴ European Commission. 2003. "EU-Western Balkans Summit Thessaloniki". European Commission. June 21, 2003. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163.

моментум во европската перспектива на Западен Балкан за да се формира позитивна дебата.³⁵⁵ Значајно е да се напомене дека во мај 2018 година, ЕУ вовеле шест водечки иницијативи како дел од Стратегијата за Западен Балкан за поддршка на трансформацијата на регионот. Овие иницијативи имаат за цел да се справат со клучните области, како зајакнување на владеењето на правото, зајакнување на безбедноста и менаџирањето со мигрантските текови, подобрување на социо-економскиот развој, унапредување на поврзаноста, промовирање на дигиталната агенда и поддршка на помирувањето и добрососедските односи.³⁵⁶ Овие иницијативи ја откриваат инволвираноста на ЕУ во државите од Западен Балкан во различни аспекти на нивниот развој и интеграција во Унијата. Понатаму, самитот ЕУ-Западен Балкан одржан во мај 2020 година во Загреб ја потврди силната поддршка за европската перспектива на регионот, нагласувајќи ја важноста од јасна комуникација и ефективни реформи. Страните ја истакнаа потребата од зајакната безбедносна соработка, напорите за борба против корупцијата и енергетската безбедност. Исто така, беше истакната важноста на политичкиот дијалог и усогласувањето со позициите на ЕУ, нагласувајќи ја взаемната посветеност на соработката, растот и стабилноста на Западен Балкан во услови на пандемија.³⁵⁷ За време на самитот ЕУ-Западен Балкан што се одржа во Брдо кај Крањ, Словенија, во октомври 2021 година, повторно беше истакната поддршката на ЕУ за европската перспектива на Западен Балкан, нагласувајќи ја важноста од кредибилни реформи и политиката на кондиционалност. Од друга страна пак, лидерите на државите од Западен Балкан ја нагласија својата посветеност на европските вредности, демократијата и владеењето на правото, нагласувајќи ја потребата од суштински реформи и подобра јавна комуникација. Самитот ја потврди суштинската поддршка на ЕУ за време на пандемијата и го истакна Економскиот и инвестициски план како двигател за социо-економското закрепнување на регионот и безбедносната соработка. Двете страни се заложиле дека ќе го подобрат политичкиот дијалог преку редовно одржување на самитите ЕУ-Западен Балкан, демонстрирајќи ја нивната колективна посветеност за справување со предизвиците и обликување на иднината на регионот.³⁵⁸ Самитот ЕУ-Западен Балкан кој се одржа во Тирана, во декември 2022 година, беше првиот самит што се одржа во регионот на Западен Балкан. На самитот беше повторно истакнато стратешкото партнерство, нагласувајќи ја перспективата на ЕУ за регионот. Клучните теми на дискусија овој пат вклучиле заеднички напори како одговор на руската воена интервенција во Украина, зголемен политички ангажман, зајакнување на безбедноста од надворешни влијанија и

³⁵⁵ Fouéré, Erwan. 2013. "Thessaloniki Ten Years On: Injecting Momentum into the Enlargement Process for the Western Balkans". https://aei.pitt.edu/42204/1/Fou%C3%83%C2%A9r%C3%83%C2%A9_Thessaloniki_+_10.pdf.

³⁵⁶ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2018. "EU-Western Balkans Strategy - 'a Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans'". European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). 2018. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eu-western-balkans-strategy-credible-enlargement-perspective-and-enhanced-eu-engagement-western_en.

³⁵⁷ European Council. 2020. "EU-Western Balkans Zagreb Summit, 6 May 2020". European Council. 2020. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/05/06/>.

³⁵⁸ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2021. "EU-Western Balkans Summit in Brdo Reaffirms European Perspective and Strategic Engagement in the Region". European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. October 2021. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-western-balkans-summit-brdo-reaffirms-european-perspective-and-strategic-engagement-region-2021-10-06_en.

справување со предизвиците поврзани со миграцијата, борбата против тероризмот и организираниот криминал.³⁵⁹

Вреди да се забележи дека напорите на ЕУ да ја зајакне безбедноста од надворешно мешање во Западен Балкан преку процесот на пристапување покренува парадоксална ситуација. Не може да се занемари фактот дека и самата ЕУ е актер кој врши надворешно влијание, особено преку нејзината политика на проширување. Додека се залага за суверенитет на регионот, самиот процес на пристапување на ЕУ врши надворешно влијание, со што се открива западното лицемерие, каде што изјавите и постапките се суштински контрадикторни. Перспективата на Лика открива дека терминот е стратешки употребуван од ЕУ за да се категоризираат група држави во западниот дел на Балканот или Југоисточна Европа што им служи на специфичните потреби на ЕУ во современиот геополитички контекст, нагласувајќи ја поделбата меѓу земјите-членки на ЕУ и оние кои се стремат да се приклучат. Наместо неутрална ознака, терминот подразбира хиерархија, при што членките на ЕУ се сметаат за поблиски до усогласеноста со нормите и стандардите, додека оние во категоријата аспиранти се позиционирани како помалку усогласени. Оваа категоризација, наспроти алтернативите како „Источен Балкан“ или „Јужен Балкан“, ги зајакнува перцепциите за поделена Европа и ги нагласува геополитичките мотиви зад дискурсот на ЕУ. Клучно, Лика нагласува дека геополитичката и стратешката употреба на концептот за Западен Балкан не е само описна, туку служи како алатка за исклучување наместо инклузија. Дури и покрај постојаните уверувања на ЕУ дека државите од Западен Балкан на крајот ќе станат рамноправни членки, постои значителен јаз помеѓу реториката и практичната имплементација. Земјите од регионот, вклучени во пристапниот процес, некои и повеќе од две децении, допрва треба да стигнат до членство во ЕУ, што покренува прашања за вистинската подготвеност на ЕУ за брза експанзија кон Западен Балкан.³⁶⁰

12.2. Политиката на меѓународниот стејтбилдинг во државите од Западен Балкан

Новата пост-студеновоена меѓународна агенда за градење на долгорочен мир во регионот на поранешна Југославија започна со воената интервенција во БиХ и склучувањето на Дејтонскиот мировен договор во ноември 1995³⁶¹ и тоа претставува тригер за трансформацијата на НАТО и европските безбедносни механизми во ерата по Студената војна.³⁶² Оваа агенда практично овозможи воспоставување на меѓународна контрола на воените сили во државата и го отвори патот за проширување на надворешната инволвираност во пост-конфликтните ситуации, која со други зборови е наречена демократизација. Иако беше предвидено меѓународната супервизија во пост-конфликтната БиХ да трае една година³⁶³, мандатот беше пролонгиран на неопределено време, пропратен со нови проширувања на овластувањата на меѓународните актери во БиХ, каде што

³⁵⁹ European Council. 2022. “EU-Western Balkans Summit in Tirana, 6 December 2022“. European Council. 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2022/12/06/>.

³⁶⁰ Lika, Liridon. 2023. “The Meaning of the Western Balkans Concept for the EU: Genuine Inclusion or Polite Exclusion“? *Southeast European and Black Sea Studies*, February, 1–16. <https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2170204>.

³⁶¹ US Department of State. 1995. “General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina“. US Department of State. November 21, 1995. <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/dayton/index.htm>.

³⁶² Chandler, 2000.

³⁶³ UN General Assembly Security Council. 1995. “S/1995/999: UN Documents: Security Council Report“. [www.securitycouncilreport.org](https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/bosnia-s1995-999.php). November 30, 1995. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/bosnia-s1995-999.php>.

извршната и правната моќ се ставени во рацете на Високиот претставник на ООН. Со зборовите на Чандлер, процесот на демократизација во БиХ се претвори во главен меѓународен експеримент на политички инженеринг.³⁶⁴ Интервенциите на „градење на мирот“, склучување на мировни договори и имплементација на реконструктивни програми не беа ограничени само во БиХ, туку се проширија и во регионот. Покрај Дејтонскиот мировен договор, исто така значајни документи/настани се Кумановскиот договор од 1999³⁶⁵ кој стави крај на воената интервенција на НАТО во Србија и Косово и Охридскиот рамковен договор од 2001³⁶⁶ со кој се замрзна вооружениот конфликт во Македонија.

Како резултат на ваквиот пристап на градење на мирот беа воспоставени меѓународни протекторати, во кои меѓународните актери активно се вклучија во реформирање на државите и нивните институции. Со помош на овие интервенции за градење на мирот, кои се претставуваат како административна помош за градење на државните капацитети и добро владеење, дојде до креирање на слаби држави кои немаат капацитет за самоуправување, не поседуваат политички легитимитет и конструктивни односи со општеството.³⁶⁷ Дополнително, овој пристап резултираше со зголемена присутност и притисоци на надворешните актери, примарно на ЕУ, НАТО и САД, како и наметнување на решенија кои првично ги задоволуваат надворешно-политичките интереси на овие надворешни актери, истовремено занемарувајќи ја волјата на народот, неговите интереси и приоритети. На пример, македонското искуство од 2001 покажува дека пристапот на меѓународните актери не ја зеде предвид реалната ситуација во тогашниот конфликт и со намера да воспостави инстантен мир и стабилност, соработуваше со паравоената УЧК која практично претставуваше закана за уставниот поредок на државата, но и за регионалната стабилност, а паралелно со тие напори интервенираше во одлуките и активностите на легитимните безбедносни сили. Повеќе од две декади подоцна и во контекстот на агендата на проширување на ЕУ, Македонија беше/е предмет на низа „стејтбилдинг терапии“ кои практично резултираа во трансформирање на конституционалниот карактер на државата и во суштина ги засилија проблемите кои беа наведени како причина за интервенција на надворешните градители на држави.

Како што претходно беше напоменато, карактеристиките на стејтбилдинг иницијативите на меѓународната заедница во Западен Балкан се слични со стејтбилдинг процесите во Африка преку агендата за развој и намалување на сиромаштијата. Начинот, пак, на кој ЕУ е инволвирана во регионот е преку арсеналот на механизми за стабилизација и асоцијација и реториката на „партнерство“ и „сопствеништво“; интернационализирање на сопствените механизми за доминација преку вклучување на повеќе држави и меѓународни институции; интернационализирање или европеизација на виталните државни институции за управување и преку создавање и вклучување на организации на „граѓанско општество“ за креирање на политики.³⁶⁸ Легитимитетот на односите на регулација на ЕУ се базира на ветувањето за помош и идно членство во НАТО и ЕУ, а терминологијата која што се користи од страна на Европската комисија е истакнување на постоењето на тесно партнерство со

³⁶⁴ Chandler, 2000.

³⁶⁵ NATO. 1999. “NATO & Kosovo: Military Technical Agreement - 9 June 1999“. Www.nato.int. NATO. June 9, 1999. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.

³⁶⁶ OSCE. 2001. “Ohrid Framework Agreement“. Wwww.osce.org. Organization for Security and Co-operation in Europe. August 13, 2001. https://osce.org/skopje/100622_z.

³⁶⁷ Chandler, 2017.

³⁶⁸ Chandler, 2006.

земјите од ЈИЕ, дискусиите за стратегиите на КАРДС програмата³⁶⁹, развивање на годишните планови, и нагласување на „сопствеништвото“ на државата, но неофицијално, вистинското сопствеништво е во рацете на Европската комисија.³⁷⁰

ЕУ користи три основни стратегии за да го адресира прашањето за државите со спорни или слаби структури на управување, или според Бибер „минималистичките држави“.³⁷¹ Првата стратегија вклучува директна интервенција во политичките системи на таргетираните држави, што е особено забележливо во БиХ, каде Канцеларијата на високиот претставник на ООН има значителни овластувања за наметнување на одлуки и разрешување на „несообразни“ политичари, а улогата на Специјалниот претставник на ЕУ беше „споена“ со Канцеларијата на ООН до 2011 година. Ваквиот пристап имаше за цел да ги воспостави „стандардите на ЕУ“, но тие првенствено се фокусираа на подобрување на ефективностa на државата, но и на подобрување на сопствените капацитети, наместо да бидат директно поврзани со формалните услови на ЕУ. Пример е случајот со полициските реформи во БиХ, кои значително влијаеја на босанската политика, што доведе до оставки на бројни политичари од Република Српска³⁷² и губење на кредибилитетот на мисијата на ЕУ во БиХ. Сличен интервенционистички пристап се рефлектира во активностите на Мисијата на ЕУ за владеење на правото во Косово (ЕУЛЕКС) основана во 2008,³⁷³ која го претставува стејтбилдингот на земјите-членки на ЕУ преку директно вклучување во специфични правни институции кои имаат цел да ја зајакнат ефективностa, мултиетничностa и одговорностa без инволвирање на политиката и секако, сообразност со меѓународните стандарди за човекови права.

Втората стратегија се однесува на принудата и внимателното следење на напредокот во реформите. Иако овој пристап не вклучува директно учество на ЕУ во подготвувањето и спроведувањето на легислативата, тој се потпира на дипломатските притисоци од Брисел и другите главни центри на земјите-членки на ЕУ и САД со цел да се поттикнат локалните политички актери да ги реформираат постоечките системи и да спроведат конкретни одлуки. Пример за овој пристап се тековните преговори спонзорирани од ЕУ меѓу Србија и Косово, каде локалните актери се принудени да ја реформираат легислативата и да ги спроведат одлуките како дел од процесот на интеграција во ЕУ,³⁷⁴ како и континуираните барања за уставни реформи во македонското сценарио. Додека ЕУ претходно го нагласи консензуалното одлучување во врска со интеграцијата во ЕУ во земјите од Централна и

³⁶⁹ Од јануари 2007, *Инструментот за предприемна помош (Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA))* заменува серија на програми и финансиски инструменти на ЕУ наменети за земјите-кандидатки и потенцијалните земји-кандидатки за членство во ЕУ. За повеќе информации види: *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA)*. Достапно на линкот: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/ipa/. Пристапено на 25.04.2020.

³⁷⁰ Chandler, 2006b.

³⁷¹ Bieber, 2011.

³⁷² International Crisis Group. 2005. “BOSNIA’S STALLED POLICE REFORM: NO PROGRESS, NO EU“. <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Bosnia%20ICG%20Report.pdf>.

³⁷³ European Union. 2020. “EULEX Kosovo: European Union Rule of Law Mission in Kosovo - Civilian Mission | EEAS“. https://www.eeas.europa.eu/eulex-kosovo/eulex-kosovo-european-union-rule-law-mission-kosovo-civilian-mission_und_en?s=333#:~:text=EULEX%20is%20the%20largest%20civilian.

³⁷⁴ Brzozowski, Alexandra. 2023. “EU Rebukes Serbia, Kosovo for Limited Progress on Dialogue and Membership Reforms“. <https://www.euractiv.com/section/enlargement-neighbourhood/news/eu-rebukes-serbia-kosovo-for-limited-progress-on-dialogue-and-membership-reforms/>.

Источна Европа, новина во Западен Балкан е силниот акцент на поделбата на власта по етнички клуч, паралелно со засилен мониторинг на интеграцијата на малцинската популација.

Третата стратегија, наречена „градење на држава на долги растојанија“,³⁷⁵ се фокусира на употребата на кондиционалноста за поттикнување на реформите и да се придонесе за поголема ефективност на државата и подобрена демократска одговорност. Примерите ја вклучуваат тогашната државна заедница на Србија и Црна Гора, спонзорирана од ЕУ, дизајнирана да ги одржува двете земји заедно со јасна перспектива за интеграција во ЕУ и силната поддршка за уставните реформи во БиХ како одговор на пресудата Сејдиќ-Финци на Европскиот суд за човекови права.³⁷⁶ Ваквиот пристап доведе до нови методи на стејтбилдинг со долготрајни последици и евидентно го промени пејзажот на стејтбилдингот во Западен Балкан. Овој процес, наречен како „градење на земји-членки на ЕУ“,³⁷⁷ опфаќа паралелни напори за зајакнување на државноста и демократијата во ранливите пост-конфликтни општества како дел од процесот на исполнување на критериумите за членство во ЕУ.

Сепак, искуствата покажуваат дека приоритет добива одржувањето на стабилноста во постконфликтните држави и политичка „статус кво“ ситуација во општествата, каде надворешните актери, потпомогнати од локалните политички елити - интерлокутори влијаат врз политичките процеси во општеството, водени според националните интереси на стејтбилдерите, но и според геополитичките интереси на моќните држави. Како резултат, се поткопува државниот суверенитет со помош на нелегитимни, вонинституционални и честопати нелегални методи кои доведуваат до промени на уставниот поредок на државата, а во замена за тоа, локалните политички елити добиваат надворешен политички легитимитет и надворешна финансиска помош, додека, пак, државата се трансформира во хибридна со неформални начини на функционирање,³⁷⁸ а паралелно со овие процеси станува прогресивно неуспешна.

12.2.1. Механизми и инструменти на ЕУ стејтбилдингот

Активностите на ЕУ поврзани со стејтбилдингот во Западен Балкан, се водени од претпоставката дека постојат стандардизирани модели за идејата на владеењето на правото, човековите права, демократијата и слободниот пазар.³⁷⁹ Во актуелниот безбедносен дискурс, стејтбилдингот сè уште се смета како централен елемент во процесот на проширување и продолжување на надворешната политика на ЕУ, но сепак ја надминува традиционалната рамка на имплементација на *acquis communautaire*.³⁸⁰ Понатаму, учеството на ЕУ во политиките на државите-кандидатки за членство претставува форма на влијание кое се врши

³⁷⁵ Zuokui, Liu. 2019. “Continuation and Adjustment: A Study on the EU Policy on State-Building of Western Balkans Continuation and Adjustment: A Study on the EU Policy on State-Building of Western Balkans“. China-CEE Institute. China. https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/01/Working_paper-201910-by-Liu-Zuokui.pdf.

³⁷⁶ European Parliament. 2015. “Bosnia and Herzegovina: The ‘Sejdić-Finci’ Case | Think Tank | European Parliament“. www.europarl.europa.eu. June 12, 2015.

[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2015\)559501](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2015)559501).

³⁷⁷ Keil and Arkan, 2014.

³⁷⁸ Bliesemann de Guevara, Berit. 2010. “Introduction: The Limits of Statebuilding and the Analysis of State-Formation“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 4 (2): 111–28. <https://doi.org/10.1080/17502970903533652>.

³⁷⁹ Keil and Arkan, 2014.

³⁸⁰ Keil, Soeren and Zeynep Arkan. 2016. *The EU and Member State Building: European Foreign Policy and Intervention in the Western Balkans*. London; New York Routledge.

преку сет на механизми за екстерни релации, кои вклучуваат директно учество и медијација на одредени тела на ЕУ во решавање на отворените прашања на земјите-кандидатки за членство во ЕУ. Оваа категорија на екстерни релации со кои ЕУ ја води својата надворешна политика кон аспирантите за членство, ја става Унијата во надредена позиција, каде политиката на кондиционалност претставува движечки погон за реформите во државите од Западен Балкан. Овој уникатен начин на интервенирање резултира во инкорпорација на институциите на ЕУ во политичкиот пејсаж на државата - таргет, со што се отвори патот за подем на моќни клиентелистички мрежи во политичкиот живот, ослабен политички натпревар и механизми за внатрешна отчетност.³⁸¹

Овој принцип на кондиционалност беше адаптиран од страна на ЕУ во последната декада од 20 век, но за државите од Балканот беше специфично дефиниран на состанокот на Европскиот совет во Луксембург во Април 1997 година.³⁸² Демократизацијата, почитувањето на човековите и малцинските права, правната држава и пазарната економија се трансформираа во пререквизит за пазарни привилегии, техничка поддршка и развој на договорни пазарни релации.³⁸³ Во овој процес, чекорите за подобра соработка и евентуална интеграција во ЕУ се поврзани со политичките и економските реформи, со цел да се овозможи создавање на функционални држави по теркот на државите-членки на ЕУ и имплементирање на *aquis communautaire*. Всушност, кондиционалноста се перцепира низ логиката, доколку домашните политички актери ги трансформираат државните институции, како награда ќе добијат членство во НАТО и ЕУ. Иако овој пристап има за цел да поттикне позитивни промени и усогласување со стандардите на ЕУ, тој паралелно создава проблематична динамика на моќ каде ЕУ негативно влијание врз домашните политики и приоритети на државите од Западен Балкан, но секако претпоставува и политичка одговорност кај инволвираните чинители. Во овој контекст, Бибер открива дека пристапот е проблематичен поради недостатокот на правила и регулативи за стејтбилдинг, континуираните обиди за наметнување на овие политики, но и несинхронизираниот пристап на ЕУ институциите инволвирани во процесот, како и различните сфаќања на индивидуалните држави-членки на ЕУ за тоа што се подразбира под терминот стејтбилдинг. Во суштина, кондиционалноста не може униформно да се применува во сите случаи³⁸⁴ и дополнително бива засенета од комплексната меѓународна инволвираност и присуство на ЕУ, кои со својот пристап на контрадикторни стојалишта помеѓу земјите-членки на ЕУ, наместо градење на самоодржлив ентитет, резултира во креирање на прогресивно неуспешна држава, без капацитет за автономија.

Во босанското сценарио кондиционалноста се покажа како неефикасен инструмент за обезбедување на сообразност за почитување на различните клаузули од Дејтонскиот мировен договор и дополнително придонесе за поткопување на другите цели на интервенцијата, особено при обидите за повторното воспоставување на економските врски помеѓу претходно завојуваниите страни. Повеќе од една декада по завршување на војната во БиХ, Белони пишува за Мостар како град кој е целосно поделен и покрај потрошените

³⁸¹ Richter, Solveig, and Natasha Wunsch. 2019. "Money, Power, Glory: The Linkages between EU Conditionality and State Capture in the Western Balkans". *Journal of European Public Policy* 27 (1): 41–62. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1578815>.

³⁸² European Commission. 1997. "2003rd Council Meeting - GENERAL AFFAIRS - Luxembourg, 29/30 April 1997". European Commission. April 1997. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_129.

³⁸³ Siani-Davies, Peter. 2003. *International Intervention in the Balkans since 1995*. London; New York: Routledge.

³⁸⁴ Petrov, Roman. 2008. "Exporting the Acquis Communautaire into the Legal Systems of Third Countries". *European Foreign Affairs Review* 13 (Issue 1): 33–52. <https://doi.org/10.54648/eerr2008002>

двесте милиони евра од страна на ЕУ.³⁸⁵ Искуствата покажаа дека стратегиите на меѓународните актери допринесуваат за усложнување на постконфликтното градење на државата поради недостатокот на јасни цели за сопствените задачи при интервенирањето во таргет - државите, резултирајќи во огромно воено и цивилно присуство во државата, а интересите за одржување на стабилност беа приоритизирани за сметка на гарантирањето на заштита на човековите права и селективно справување со воените злосторства сторени за време на конфликтот во регионот. Со други зборови, и покрај огромното и наметливо странско присуство, интервенцијата во БиХ тенденциозно се стреми кон одржување на статус кво ситуација, фокусирајќи се на стабилноста и занемарувајќи ја потребата за промени. Под притисок да бидат остварени краткорочни и видливи резултати, меѓународните организации адаптираа директен пристап на социјален инженеринг, од врвот - надолу, кој го прикажа босанското граѓанско општество како табула раза врз која би се изградило ново мирољубиво и демократско општество.³⁸⁶ Така, во духот на наметнување на политики по принципот од врвот-надолу, Високиот претставник на ООН за БиХ, Кристијан Шмидт користејќи ги своите Бонски овластувања, за првпат во неговиот мандат, издаде наредба да го суспендира законот за недвижен имот во Република Српска³⁸⁷, под наводите дека е противуставен, како и да вразуми одредени луѓе, имплицитно алудирајќи на босанскиот политичар Милорад Додик. Ваквата наметната одлука предизвика незадоволство и протести кај босанската јавност.³⁸⁸

Понатаму, Процесот за стабилизација и асоцијација, Пактот за стабилност на Југоисточна Европа (Регионален совет за соработка од 2008), Договорот за пристапување на високо ниво (ХЛАД) се механизмите преку кои ЕУ директно се инволвира во стејтбилдингот на државите-кандидатки за членство во ЕУ. Овие механизми се интернационализирани преку вклучување на повеќе држави и меѓународни институции преку кои се врши европеизација на виталните државни институции за управување, но и преку создавање и вклучување на „граѓанско општество“ за креирање на политики во целните држави. Исто така, на концептот на граѓанско општество и неговата автономија во дискурсот на меѓународниот стејтбилдинг се гледа како на проблематичен фактор кој изискува регулаторна интервенција. Со други зборови, со помош на механизмите на меѓународниот стејтбилдинг, покрај принудата и мониторингот на надворешните стејтбилдери, се врши одредена форма на надворешен политички притисок врз домашните политички актери со цел да се придржуваат до агендата која е зацртана на меѓународно ниво.³⁸⁹

Процесот за стабилизација и асоцијација претставува стадиум од процесот на проширување на ЕУ за кој е одговорна Европската комисија. Таа дава годишни извештаи за напредок и стратешки документи за земјите кои се на евроинтегративниот пат, а Европскиот совет е тој што одлучува за отпочнување на преговорите со одредена земја. Во рамките на

³⁸⁵ Belloni, 2008.

³⁸⁶ Ibid.

³⁸⁷ Office of the High Representative in BiH. 2022. “Decision Enacting the Law on Amendments to the Law on the Temporary Prohibition of Disposal of State Property of Bosnia and Herzegovina“. Office of the High Representative. April 12, 2022. <http://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-law-on-the-temporary-prohibition-of-disposal-of-state-property-of-bosnia-and-herzegovina/>.

³⁸⁸ Radio Free Europe/Radio Liberty's Balkan Service. 2022. “Chief UN Envoy in Bosnia Asserts Power in Suspending Serb Entity's Property Law“. Radio Free Europe/Radio Liberty, April 13, 2022. <https://www.rferl.org/a/bosnia-schmidt-republika-srpska-property-law/31800888.html>.

³⁸⁹ Bieber, 2011.

овој процес кандидатите за членство се обврзани да го прифатат принципот на кондиционалност, а од друга страна им се овозможува финансиска и техничка поддршка во процесот на политичка и правна трансформација на државните институции. Процесот за стабилизација и асоцијација со ЕУ е тесно поврзан со Пактот за стабилност, а сега преку неговиот наследник Советот за регионална соработка. Пактот за стабилност се формираше по НАТО бомбардирањето на Србија како ад хок организација на чие чело беше Високиот претставник за надворешна и безбедносна политика на ЕУ. Овој пакт имаше поставена цел да го оформи владеењето/управувањето во замена за ветување за интеграција во евроатлантските структури и под негово покровителство постои поделба на трудот, преку која се управуваат различни области од процесот на креирање на политики од различни меѓународни тела кои развиваат и имплементираат политики независно од државниот демократски процес и потекнуваат од интересите проектирани од екстерните актери, а не од регионалните институции или локалните потреби. Почнувајќи од февруари 2008, Советот за регионална соработка се фокусира на напорите за креирање на политичка клима за дијалог, помирување, толеранција и отвореност кон соработка и имплементација на регионалните програми кои целат кон социјален и економски развој на државите во регионот.³⁹⁰

Следен механизам во арсеналот на ЕУ е концептот на правната држава, кој зазема централно место во политичките критериуми и основен принцип на кој почива европскиот проект. Покрај постоењето на стабилни институции кои гарантираат демократија, заштита на човековите права и правата на малцинствата, владеењето на правото е дел од Копенхагенските критериуми за прием во ЕУ од 1993 година, а за него се предвидени две поглавја од процесот за прием и тоа Поглавје 23 – Правосудство и основни права и Поглавје 24 – Слобода, правда и безбедност. Овие критериуми кои се делат на политички и економски сè уште претставуваат главната рамка за одлуките за евентуално членство на државите-кандидатки. Воведувањето на Копенхагенските критериуми во рамките на политиката на кондиционалност за прием во Унијата за државите од ЦИЕ, резултираше во приоритизирање на владеењето на правото во агендата за проширување, додека, пак, напредокот на државите-кандидатки за членство зависи од нивната исполнителност на широкиот дијапазон на реформи поврзани со економијата, доброто владеење, човековите права, демократијата и почитувањето на владеењето на правото.³⁹¹ Искуствата од приемот на Бугарија и Романија во ЕУ³⁹² значително го трансформираа развојот на преговарачката рамка, бидејќи беа идентификувани недостатоци во правосудството и анти-корупцијата, кои не беа целосно отстранети. Оттогаш, оценките за интеграција се спроведуваат според конкретни резултати на извршени реформи, а напредувањето на преговорите поврзани со различните поглавја на *acquis communautaire* е возможно, доколку државата-кандидат обезбеди докази за имплементирани реформи, но во ваквиот модел базиран на стимулации не се предвидени гаранции за почитување на одредбите откако државата ќе биде примена во Унијата.

Понатаму, регионалната соработка е следна од главните теми во рамките на процесот на пристапување. Унијата декларативно ја промовира регионалната соработка со цел да се

³⁹⁰ Regional Cooperation Council. n.d. "Regional Cooperation Council | About Us." Www.rcc.int. Accessed February 3, 2024. <https://www.rcc.int/pages/2/about-us>.

³⁹¹ Ognjanoska, Leposava. 2021. "Promoting the Rule of Law in the EU Enlargement Policy: A Twofold Challenge". Croatian Yearbook of European Law and Policy 17 (1). <https://doi.org/10.3935/cyelpl.17.2021.455>.

³⁹² Bevacqua, 2021.

зајакне регионалната стабилност и безбедност, која е перцепирана како фактор за интеграција во евроструктурите и креирање на слободни пазарни зони помеѓу соседните држави. Заради тоа, есенцијален дел на Процесот за стабилизација и асоцијација претставува регионалната соработка,³⁹³ а регионалната рамка се перцепира како најважната платформа за елаборирање и унапредување на евро-атлантската интеграција. Кон крајот на 2011 беше креиран ХЛАД со цел да се даде нова динамика и да се поттикнат евро-интегративните процеси и реформи, фокусирајќи се пет клучни области: владеењето на правото, реформи на јавната администрација, заштитата на слободата на говор и развојот на пазарната економија, но и изборните реформи.³⁹⁴ Овој договор се смета како комплементарен на стандардните претприемни процедури.³⁹⁵

Следен клучен предуслов за државите од Западен Балкан е соработката со Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија, иако не е експлицитно содржан во Копенхашките критериуми.³⁹⁶ Подеднакво важна компонента на стејтбилдингот се антикорупциските политики и владеењето на правото или функционирањето на правната држава. Овие регулаторни рамки претставуваат централен дел од политиката на стејтбилдинг, особено по завршување на Студената војна, кога корупцијата прерасна во меѓународен проблем. Дури и во Пактот за стабилност од 1999 се прокламира борбата против корупцијата како врвен приоритет. Друг помалку очигледен проблем е тоа што овие меѓународно спонзорирани политички механизми креираат огромни бирокации и мандати, а државите од регионот мораат првин да ги имплементираат политичките и економските реформи, а во замена добиваат поддршка од донаторите во форма на кредити и друга помош. Во случај на несообразност или „непокор“, стратегијата води кон дополнителни политички и дипломатски притисоци, закани со економски санкции, па дури и дестабилизација. Ваквиот пристап резултира со креирање на политики кои не ги препознаваат локалните проблеми и неуспешно се адаптираат кон локалните услови, со што се создава ризик од фрагментирање на политичкиот процес.

12.2.2. Баланс помеѓу стабилноста, интервенцијата и автономијата

Ангажманот во активностите за градење на држави предводен од ЕУ несомнено е комплексен потфат кој функционира на пресекот помеѓу геополитичките интереси, регионалната стабилност и исполнувањето на супранационалните цели. Иако наведените амбиции на надворешните „државотворци“ често ги нагласуваат целите за стабилност и хармонизација со европскиот проект, од клучно значење е да се признае дека овие амбиции не се имуни на влијанието на неоколонијалната динамика, промената на геополитичката ситуација, надворешно-политичките приоритети на надворешните актери и условите за

³⁹³ European Commission. n.d. “Regional Co-Operation - European Commission“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). Accessed February 3, 2024. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/regional-cooperation_en.

³⁹⁴ European Commission. 2012. “Start of the High Level Accession Dialogue with the Government of the Former Yugoslav Republic of Macedonia“. European Commission. March 15, 2012. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_12_187.

³⁹⁵ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2013. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Progress Report 2013“. Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. October 16, 2013. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-progress-report-2013_en.

³⁹⁶ European Council. 1993. “EUROPEAN COUNCIL in COPENHAGEN - 21-22 JUNE 1993- CONCLUSIONS of the PRESIDENCY“- European Commission. June 22, 1993. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3.

градење држава во согласност со променливите актуелните случувања, особено на безбедносен план. Политичката димензија на меѓународниот стејтбилдинг во Западен Балкан открива сложена интеракција на динамиката на моќта водена од интересите на надворешните актери. По отпочнувањето на руската воена интервенција во февруари 2022 стана очигледно дека овие актери имаат свои геополитички калкулации и стратешки приоритети кои го обликуваат нивниот ангажман во регионот. Наместо чисто фокусирање на поттикнување вистинско градење државни капацитети и одржлив економски развој, се отвораат дебати за постапките на надворешните актери, како што се проширувањето на сферата на влијание или спроведување на одредени геополитички цели. Овој пристап несомнено ги засенува планираните цели за промовирање стабилност, демократија и просперитет. Одлуката за добивање на кандидатскиот статус на Украина во јуни 2022³⁹⁷ и отпочнување на преговорите за прием во декември 2023³⁹⁸ е пример за инструментализација на процесот на евроинтеграција за унапредување на геостратешката позиција на ЕУ и НАТО. Процесот се одвива со воено-центричен пристап со акцент на геополитичкото позиционирање, што ги засенува вистинските напори за градење на државата и придонесува за ескалација на конфликтот, нагласувајќи ги последиците од стратегијата и потребата за дипломатска разврска и контекстуален пристап.

Вклучувањето на ЕУ во иницијативите за градење држава во рамките на Западен Балкан е врамено околу двојната амбиција: да се стабилизира регионот и да се поттикне усогласувањето со основните принципи на европскиот проект. Целта на регионалната стабилност е вкоренета во желбата да се спречи повторно разгорување на конфликти (евидентно нефункционална во случајот со Украина) и да се промовира социо-економскиот развој, а со тоа да се создаде средина погодна за траен мир. Истовремено, стремежот за европеизација на регионот со западните норми и вредности негативно влијае на политичките, економските и културните врски меѓу регионот. Во процесот, ЕУ ја користи својата „мека моќ“ и преку политиката на кондиционалност се стреми да ги унапреди супранационалните интереси. Меѓутоа, во поширокиот контекст на меѓународните односи и историските преседани, станува очигледно дека стејтбилдингот е под влијание и на неоколонијалните тенденции кои се карактеризираат со вршење на индиректна контрола и влијание врз суверените држави. Улогата на ЕУ во регионот не може да биде изолирана од поширокиот глобален геополитички пејзаж, каде што доминантните држави и другите меѓународни ентитети, како на пример НАТО, кои ги користат стејтбилдинг иницијативите како средство за одржување на контрола или унапредување на нивните геостратешки интереси. Имајќи предвид дека различните држави-членки на овие меѓународни организации имаат различни приоритети, интереси и пристапи кон она што значи градење на државата, како резултат на тоа се појавуваат различни и фрагментирани стратегии, со што се попречува воспоставувањето на обединета регионална рамка за соработка, ги влошува постоечките тензии и ги поткопува изгледите за одржлив мир, стабилност и развој во регионот. Освен тоа, приоритетите на стејтбилдингот се далеку од статични и тие често се развиваат како одговор на променливите геополитички интереси на ЕУ и другите влијателни

³⁹⁷ European Council. 2022. “European Council Conclusions, 23-24 June 2022“. European Council - Council of the European Union. June 24, 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-23-24-june-2022/>.

³⁹⁸ European Council. 2023a. “European Council Conclusions, 14 and 15 December 2023“. European Council - Council of the European Union. December 15, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/15/european-council-conclusions-14-and-15-december-2023/>.

актери. Како што се менува глобалната динамика, целите на стејтбилдингот се трансформираат преку усогласување со стратешките цели на доминантните држави, најчесто на сметка на суверенитетот и автономијата на државите во регионот од интерес, а со тоа се покренуваат прашањата за тоа дали стејтбилдинг иницијативите вистински им служат на интересите на жителите во регионот.

12.2.3. Асиметричниот пристап во процесот на стејтбилдинг

Подеднакво важна тема што произлегува од оваа интеракција е подредената позиција во која се наоѓаат државите од Западен Балкан. Подреденоста се однесува на асиметријата на моќта и влијанието што надворешните актери го вршат врз внатрешните работи на државите од регионот. Тоа е однос каде што способноста на државите за самостојно формирање на политиките, донесување на одлуки и управување со внатрешните работи е компромитирана со надворешната интервенција. Оваа подреденост се манифестира на различни начини, вклучително и усогласување на законодавните рамки, институционалните реформи и приоритетите на политиките според директивите и диктатот на ЕУ. Асиметријата на моќта меѓу овие надворешни актери и државите од Западен Балкан создава вродена нерамнотежа која има длабоки импликации врз насоката и легитимноста на иницијативите за градење на државата.

Додека ЕУ се фокусира на стабилноста и развојните политики, очигледно е постоењето на двојни стандарди за перцепција на демократијата и не претставува изненадување што општествата заземаат позиција што ја отсликува историската динамика на моќ. Според бројните примери на африканскиот континент, моќните држави неретко вршат влијание преку економски инструменти, условна помош, кои во самата суштина се политики кои даваат приоритет на надворешните интереси пред вистинските потреби на регионот и претставуваат „тивок убиец“ на економскиот развој на африканскиот континент.³⁹⁹ Доминантните актери во интеракцијата со државите од Западен Балкан комуницираат првенствено со политичките елити, не земајќи ги предвид различните ставови, перспективи и приоритети на локалните заедници и граѓанските организации, односно „волјата на суверенот/народот“. Во овој контекст може да се даде примерот на пристапите на германската и американската администрација видливи од изјавите на политичарите во контекст на одлуката на народот во Обединетото Кралство за истапување од ЕУ и народот во Македонија и референдумското изјаснување за Преспанскиот договор од 2018. Контрастните тонови во реакциите ја нагласуваат очигледната недоследност во пристапот кон една од најзначајните демократски одлуки. Признанието на тогашната канцеларка на Германија, Ангела Меркел дека „нема заобиколување“ во врска со одлуката на граѓаните на Обединетото Кралство на референдумот во јуни 2016 одразува чувство на почитување на резултатот и неизбежност, дури и во услови на потенцијални далекусежни последици за ЕУ.⁴⁰⁰ Ова е во спротивност со нејзиниот попроактивен став во врска со неуспешниот референдум во Македонија, каде што најпрвин дојде во посета на државата

³⁹⁹ Moyo, Dambisa. 2009. “Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa- by Dambisa Moyo“. *Ethics & International Affairs* 23 (2): 219–19. https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2009.00211_2.x.

⁴⁰⁰ Spiegel. 2016. “Angela Merkel Spricht von ‘Einschnitt Für Europa’“. *Der Spiegel*, June 24, 2016, sec. Politik. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/brexit-merkel-spricht-von-einschnitt-fuer-europa-a-1099592.html>.

пред референдумот отворено коментирајќи за своите ставови за промена на името.⁴⁰¹ Неколку дена по македонскиот референдум германските политичари од Демокристијанската партија во Бундестагот ја повикуваа тогашната опозиција во Македонија (ВМРО-ДПМНЕ) да го поддржи договорот во парламентот и предупредија да не се изолира земјата од Европа.⁴⁰² Слично на ставовите на германските политичари, американската администрација не го ни споменува фактот дека референдумот е неуспешен⁴⁰³ и ги „поттикнува“ македонските политичари да го започнат процесот на уставни измени, додека, пак, во случајот со Брегзит, пристапот е сличен на германскиот.⁴⁰⁴ Интересно е да се забележи дека пет години по Преспанскиот договор, германскиот пристап сепак остана непроменет во интеракцијата со Македонија. Неодамнешната посета на германската министерка за надворешни работи Аналена Баербок во Скопје го нагласува континуираното присуство на германски политички претставници и нивниот ангажман во внатрешните работи на земјата.⁴⁰⁵ Повикот на Баербок до македонските лидери повторно да го менуваат уставот, овој пат како дел од Договорот за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија од 2017, ја истакнува шемата на надворешните интервенции, нагласувајќи ја инволвираноста на германската влада во обликувањето на внатрешните политики кај државите во регионот под премисата на евро-интеграциите. Овој дипломатски пристап покренува прашања за степенот до кој надворешните актери влијаат врз внатрешното управување и процесите на одлучување на земјите-кандидатки за ЕУ. Ваквиот лимитиран пристап на двојни аршини најпрвин го нарушува легитимитетот на надворешните актери во очите на народите во балканскиот регион, но уште поважно ги поткопува принципите на демократско владеење, инклузивност и локална сопственост, дополнително намалувајќи ја легитимноста и ефективноста на стејбилдинг иницијативите на ЕУ.

12.2.4. Правни и фактички аспекти на подреденоста во Западен Балкан

Еден од клучните патишта преку кои се јавува подреденост е хармонизацијата на правните рамки на државите од Западен Балкан со нормите и регулативите на ЕУ. Бидејќи овие држави се стремат да се интегрираат во европскиот проект, тие се предмет на сеопфатни правни реформи за да ги усогласат своите законодавни системи со оние на ЕУ. Овој процес на хармонизација се протега на области како што се трговијата, човековите права, еколошките стандарди и структурите на управување, со што се олеснува регионалната интеграција и се промовира униформност, исто така резултира и со отстапување на одреден степен на суверенитет кај овие држави. Усвојувањето на законски

⁴⁰¹ Deutsche Welle. 2018. “Angela Merkel Backs ‘Macedonia’ Renaming Referendum | DW | 08.09.2018“. DW.COM. September 8, 2018. <https://www.dw.com/en/angela-merkel-backs-macedonia-renaming-referendum/a-45409477>.

⁴⁰² Marusic, Sinisa Jakov . 2018. “German CDU Urges Macedonian Opposition to Support Deal“. BIRN. October 3, 2018. <https://balkaninsight.com/2018/10/03/germany-s-cdu-urges-macedonian-sister-party-to-support-name-deal-10-03-2018/>.

⁴⁰³ Skopje, U. S. Embassy in. 2018. “Macedonia’s Referendum on the Prespa Agreement“. U.S. Embassy in North Macedonia. October 1, 2018. <https://mk.usembassy.gov/macedonias-referendum-on-the-prespa-agreement/>.

⁴⁰⁴ SOMANADER, TANYA . 2016. “President Obama on the UK Decision to Leave the European Union“. White House. June 24, 2016. <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/06/24/president-obama-uk-decision-leave-european-union>.

⁴⁰⁵ TESTORIDES, KONSTANTIN . 2023. “Germany Urges North Macedonia to Amend Charter for EU Bid“. AP News. March 23, 2023. <https://apnews.com/article/germany-north-macedonia-constitutional-change-eu-membership-0dd7f4929e67c595683284821916c2b4>.

одредби диктирани и предводени од ЕУ доведува до трансфер на овластувањата за одлучување од национално на супранационално ниво, ограничувајќи го капацитетот на државите да се справат со локалните предизвици или да дадат приоритет на своите уникатни развојни стратегии.

Додека правната хармонизација е клучен аспект кај оваа асиметрија, фактичките случувања на терен ја засилуваат ерозијата на политичката автономија и се манифестира преку веќе споменатите механизми за надворешен надзор, назначување меѓународни функционери на клучни позиции и условување на трговските договори со цел придржување кон стандардите на ЕУ. Постепената интеграција на принципите на ЕУ во домашните системи, иако придонесуваат за регионалната интеграција, истовремено ја слабеат способноста на државите да дејствуваат автономно во справувањето со нивните единствени предизвици. Воспоставувањето на механизми за надворешен надзор, како што е случајот со БиХ,⁴⁰⁶ го оспорува традиционалното разбирање на државниот суверенитет. На пример, мандатот доделен на Високиот претставник во БиХ, како што е артикулиран во член 2 од Анекс 10 од Дејтонскиот мировен договор, врши значително влијание врз управувањето на земјата и нејзината политичка автономија, опфаќајќи мониторинг, координација, олеснување и надзор на спроведувањето на мировниот процес. Згора на тоа, влијанието е видливо во деликатната рамнотежа помеѓу промовирањето на мирот и стабилноста и ерозијата на суверенитетот на домашните институции. Улогата на Високиот претставник се вкрстува со автономијата и функционирањето на локалните актери, генерирајќи низа ефекти кои резонираат во доменот на управување, политичка автономија и поширокиот општествено-политички пејзаж. Додека овие механизми придонесуваат за стабилност и спречување конфликти, тие воведуваат слој на надворешно влијание што влијае на капацитетот на државите целосно да ја искористат својата политичка автономија. Ова е евидентно од серијата состаноци на Советот за безбедност на ООН одржани во текот на 2022, заедно со дискусиите околу Резолуцијата 2604, кои фрлија светлина врз сложената динамика што го обликува пејзажот на државниот суверенитет на Западен Балкан, особено во БиХ. Имено, на својот последен брифинг, Валентин Инцко, Високиот претставник на БиХ (во заминување), ги истакна постојаните предизвици во БиХ, карактеризирајќи ја генералната ситуација во државата како „де факто замрзнат конфликт“. Тој посочи дека политичките лидери ги продолжуваат поделбите и ги унапредуваат националистичките агенди, со што го загрозуваат напредокот постигнат од потпишувањето на Дејтонскиот договор во 1995 година.⁴⁰⁷ Набљудувањето на Инцко дека малку останало од мултиетничките и разновидни општества што постоеле пред конфликтот, ја нагласува ерозијата на рамката на државен суверенитет во регионот. Овој пристап, од денешен аспект може да се каже дека практично ја одзема политичката автономија во државите од регионот. Покрај легитимитетот на ваквиот западен пристап, дури и примарната цел на спречување на рестартирање на конфликтот се доведува во прашање, поради повеќедецениската инерција на политичките претставници во регионот да ги остварат ветувањата и заложбите, но и неуспехот на меѓународните градители да ги остварат целите на стејтбилдингот.

⁴⁰⁶ Office of the High Representative. n.d. “Mandate of the High Representative of BiH“. Office of the High Representative. <https://www.ohr.int/about-ohr/mandate/>.

⁴⁰⁷ UN Security Council. 2022. “Rare Moments of Unity on Aid to Afghanistan, Syria Punctuate Security Council Agenda in 2021, as Demands for Vaccine Equity Dominate Year’s Discussions | UN Press“. UN Meetings Coverage and Press Releases. January 11, 2022. <https://press.un.org/en/2022/sc14763.doc.htm>.

Друг аспект на подреденоста е зависноста од надворешни финансиски и технички ресурси. Иако овие ресурси играат клучна улога во катализирањето на развојот и институционалното зајакнување, тие, исто така, создаваат зависност што ја намалува способноста на државите да го „трасираат“ сопствениот курс. Од државите од Западен Балкан, кои се „редовни корисници“ на економска поддршка, се бара да спроведуваат конкретни политики и реформи во замена за користење на фондовите на меѓународните организации со што се создава динамика каде стремежот за финансирање на ЕУ се усогласува со приоритетите на ЕУ и резултира во ограничување на формулирањето на независни политики. Од една страна, правната хармонизација и усогласување може да поттикне регионална интеграција, да ги зајакне капацитетите за управување и да промовира придржување кон меѓународните норми. Од друга страна, прекумерното потпирање на надворешни одредби и влијанија може да го намали суверенитетот и автономијата на овие држави.

12.2.5. Македонската траекторија низ процесот на стејтбилдинг

Траекторијата на меѓународниот стејтбилдинг во Македонија може да се подели на три фази. Првата фаза го опфаќа периодот од 1991 до 2001, втората фаза е во периодот од 2001 до 2015 и последната и актуелна фаза започна со пржинскиот процес во 2015 година. Во првите две фази Македонија мина низ серија политички кризи, почнувајќи практично од етаблирањето на независната држава, повеќедеценискиот спор за името со Грција,⁴⁰⁸ за конечно да се случи воениот конфликт од 2001 година. Заеднички именител на континуираните кризни периоди од 2001 година натаму укажуваа не само на внатрешните противречности, туку и на неефикасноста на надворешните актери (поточно на ЕУ, НАТО и САД).

Развојот на настаните кои следуваа во 2001 практично ги разоткрија неуспешните политики на САД и НАТО на Балканот особено по бомбардирањето на Србија, кое беше претекст на воените дејствија во Македонија. Овозможувањето на територија од која албанските екстремисти со политичко раководство во дијаспората⁴⁰⁹ ги организираа и изведуваа воените операции во регионот беше плод на политиките на САД и НАТО, кои практично ја поттикнаа и овозможија војната во Македонија. Вршењето на притисок врз македонските власти за правење отстапки на албанското малцинство, ги ослабе кохезијата и авторитетот на македонската држава, со што се поплочи патот до потпишување на капитулантскиот Охридски рамковен договор.⁴¹⁰ Во периодот кој следеше се случија серија уставни промени во државата. Воениот конфликт во 2001 го означува моментот кога ЕУ ја презема улогата на „мировник“, бидејќи тогашната администрација на САД на чело со Џорџ Буш не беше заинтересирана за уште една мировна мисија поради ангажманот во БиХ и Косово.⁴¹¹ Охридскиот рамковен договор, како модел на поделба на моќта, го промени

⁴⁰⁸ Vankovska, 2023b.

⁴⁰⁹ Vankovska, Biljana. 2013. “*Constitutional Engineering and Institution-Building in the Republic of Macedonia (1991–2011)*” Edited by Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug, and Albert Simkus. Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media, 87–108. https://doi.org/10.1057/9781137302823_6.

⁴¹⁰ Carpenter, Ted Galen. 2002. “Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Threat”. *Mediterranean Quarterly* 13 (1): 21–37. <https://doi.org/10.1215/10474552-13-1-21>.

⁴¹¹ Pardew, James W. 2018. *Peacemakers: American Leadership and the End of Genocide in the Balkans*. University Press of Kentucky.

развојот на либералниот поредок во општеството и резултираше во креирање на хибриден уставен и консоцијален политички ентитет.⁴¹²

Понатаму, со потпишувањето на Договорот за стабилизација и асоцијација⁴¹³ истата година, во Македонија се постави рамката за политички, економски и технички дијалози со државата, меѓународна соработка и приближување на правните рамки на двата ентитети. Овој договор се фокусираше на демократизацијата и пазарната интеграција, како и на прашањата за градење на државните институции и капацитети, пост-конфликтното менаџирање и помирување, но во неговата суштина претставува асиметричен договорен однос, каде само едната страна е во позиција да цени дали се исполнети условите.

Две години по потпишувањето на Договорот за стабилизација и асоцијација, Македонија беше идентификувана како земја-кандидатка за членство во Унијата за време на Самитот на Европскиот совет во Солун во 2003 година. По овој самит ЕУ прераснува во меѓународна организација во контекст на асистенциите и кондиционалноста на регионално ниво. Во 2004 Договорот за стабилизација и асоцијација стапи на сила, во март 2004 година земјата ја поднесе својата апликација за членство, а Европскиот совет одлучи да ѝ додели кандидатски статус во декември 2005. Од 2007 година Македонија е дел од ИПА програмот (Instrument for Pre-accession) кој се фокусира на реформирање на пет клучни области на државата: градење на институции, прекугранична соработка, регионален развој, човечки ресурси и рурален развој. Преку оваа програма во изминатите 14 години Македонија од ЕУ добила околу 1.3 милијарди евра.

Ветото за прием на НАТО на Букурешкиот самит во 2008⁴¹⁴ беше уште еден удар за Македонија кој влијаеше на внатрешно-политичките состојби во државата и го зголемија незадоволството кај политичките елити, но и кај македонските граѓани. Парламентарната криза од декември 2012,⁴¹⁵ насилните протести против назначувањето на министерот за одбрана во 2013,⁴¹⁶ непризнавањето на резултатите од претседателските и локални избори, како и студентските протести и аферата за прислушување во 2014⁴¹⁷ ги устоличија поделбите во општеството и ја создадоа почвата за континуирана надворешна интервенција преку Пржинскиот процес. Иако почнувајќи од 2009 година Европската комисија континуирано даваше препораки за отпочнување на преговорите за прием, во годишниот извештај за напредокот на Македонија во евроинтегративниот процес од 2014, комисијата ќе забележи дека процесот се наоѓа во ќор-сокак поради неисполнување на препораките на комисијата, партизација на државните институции, контролата на медиумите во контекст на

⁴¹² Vankovska, Biljana. 2021. "The Ohrid Framework Agreement: A Material And/or Formal Source of the Constitutional Law"? Research Gate. December 2021.

https://www.researchgate.net/publication/357081538_The_Ohrid_Framework_Agreement_A_Material_andor_Form_al_Source_of_the_Constitutional_Law.

⁴¹³ Council of the European Union. 2001. "Stabilization and Association Agreement between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, of the Other Part". <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/Protocol%20to%20the%20SAA%2022.07.05.pdf>.

⁴¹⁴ BIRN. 2008. "Macedonia Walks out of NATO Summit". Balkan Insight. April 3, 2008. <https://balkaninsight.com/2008/04/03/macedonia-walks-out-of-nato-summit/>.

⁴¹⁵ Радио Слободна Европа. 2012. „Инциденти и протести пред и во Собрание на РМ“. www.slobodnaevropa.mk. December 24, 2012. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/24807393.html>.

⁴¹⁶ Marusic, Sinisa Jakov. 2013. "Macedonia Protest against Defence Minister Turns Violent". Balkan Insight. March 1, 2013. <https://balkaninsight.com/2013/03/01/macedonian-protest-against-defense-minister-turns-violent/>.

⁴¹⁷ Фактор. 2014. „СДСМ не ги признава изборите“! Фактор Портал. April 27, 2014. <https://faktor.mk/sdsm-ne-gi-priznava-izborite>.

изборите и несогласувањата помеѓу политичките партии кои ги ставаат партиските интереси пред националните.⁴¹⁸

Политичката криза во Македонија кулминираше во 2015 година. Може да се каже дека таа започна со полициската акција, позната под името „Пуч“, во која според Министерството за внатрешни работи осомничените, меѓу кои и поранешниот директор на Дирекцијата за безбедност и контраразузнавање, Зоран Верушевски и претседателот на опозициската СДСМ Зоран Заев, со помош на користење на илегални средства за следење и шпионажа, како и со контакти со странски разузнавачки служби вршеле закани на државни функционери со цел насилно уривање на уставниот поредок.⁴¹⁹ Опозицијата ги отфрли ваквите обвиненија како обид да се дефокусира јавноста од содржината на претходно најавените снимки на телефонски разговори кои биле во посед на опозицискиот лидер. Кризата доби нов импетус со почетокот на објавувањето на снимените инкриминирачки телефонски разговори во кои постоеја индикации за корупција, изборни измами, нарушување на приватноста од страна на политичари и други официјални лица од високите ешалони на тогашната власт предводена од ДПМНЕ-ДУИ. Коментирајќи ја политичката состојба, тогашниот амбасадор на Обединетото Кралство во Македонија, Чарлс Гарет изјави дека на спротивставените страни треба да се наметне прашањето за формирање на транзициска/преодна влада.⁴²⁰ Реакција имаше и од претставници на Европската народна партија и тогашниот сенатор Педро Аграмунт, кои преку декларација го осудија обидот за недемократско преземање на власта во Македонија и неодговорното однесување на опозицијата. Потписниците на декларацијата го осудија и инволвирањето на странски тајни служби во скандалот со прислушуваниите разговори.⁴²¹ Во тој период медиумите објавија дека Гарет давал отворена поддршка на Заев и е наводно директно вмешан во државниот удар во Македонија во координација со други неименувани влади.⁴²² Меѓутоа, наскоро ЕУ ќе ја дефинира севкупната состојба во земјата како феномен на „заробена држава“ од партиите на власт.

Поларизираната политичка ситуација кулминираше во мај 2015 во т.н. „Шарена револуција“ со масовни анти-владини протести⁴²³ поттикнати со наводите за прикривање на убиството на Мартин Нешковски во 2011.⁴²⁴ Во истиот период дојде до вооружен судир помеѓу македонската полиција и вооружена група поврзана со УЧК во кумановската населба

⁴¹⁸ European Commission. 2014. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Progress Report 2014“. European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiation. October 8, 2014. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-progress-report-2014_en.

⁴¹⁹ Академик. 2015. „МВР ги сомничи Заев и Верушевски за пуч“. Академик. January 31, 2015. <https://akademik.mk/mvr-gi-somnichi-zaev-i-verushevski-za-puch/>.

⁴²⁰ Novinite. 2015. “UK Ambassador to Macedonia Calls for Interim Gov’t - Novinite.com - Sofia News Agency“. Wwww.novinite.com. April 1, 2015. <https://www.novinite.com/articles/167628/UK+Ambassador+to+Macedonia+Calls+for+Interim+Gov%27t>.

⁴²¹ Agramunt, Pedro. 2015. “The Attempt at Undemocratic Seizure of Power in Macedonia - Written Declaration No. 593“. Parliamentary Assembly - Council of Europe. May 26, 2015. <https://pace.coe.int/en/files/21744#trace-1>.

⁴²² Velkovski, G. 2015. “MINA Breaking News - Documents Show British Ambassador Directly Involved in Macedonia Coup Scandal“. Web.archive.org. July 10, 2015. <https://web.archive.org/web/20150710200231/http://macedoniaonline.eu/content/view/27241/2/>.

⁴²³ Хелсиншки комитет за човекови права. 2015. „Протести - Мартин Нешковски“. Хелсиншки комитет за човекови права. May 6, 2015. <https://mhc.org.mk/news/protesti-martin-neshkovski/>.

⁴²⁴ Плусинфо. 2011. „Мартин Нешковски е убиеното момче од Козле“. Web.archive.org. August 16, 2011. <https://web.archive.org/web/20110816164152/http://plusinfo.mk/vest/4394/Martin-Neshkovski-e-ubienoto-momche-od-Kozle>.

„Диво Населје“, каде загинаа осум припадници на полицијата.⁴²⁵ По разврската на инцидентот, министерката за внатрешни работи Гордана Јанкуловска и директорот на Дирекцијата за безбедност и контраразузнавање, Сашо Мијалков поднесоа оставки од своите функции.⁴²⁶ Во разврската на настаните во Куманово улога имаше и Али Ахмети кој изјави дека во контакт со вооружената група ги „убедил“ да се предадат за општо добро.⁴²⁷ Ваквиот гест беше поздравен од страна на амбасадорите на Германија, Франција, Италија, Обединетото Кралство и САД во заедничка изјава за медиумите по состанокот кој беше одржан со Ахмети во Скопје.^{428 429} Коментирајќи ги настаните во Куманово, амбасадорите ги истакнаа сомнежите за искрени заложби за имплементација на демократските принципи и вредности на евроатлантската заедница, што во иднина би влијаело врз напредокот на земјата кон членство во НАТО и ЕУ. Исто така, беа забележани и институционалните слабости кои се разоткрија со објавените аудио материјали, повикувајќи на специфични реформи во правосудството, слободата на говор и медиумските слободи, како и реформи за интегритет на избирачкиот систем.⁴³⁰

Во меѓувреме политичката криза продолжи да се продлабочува што беше повод на 18 мај лидерите на четирите најголеми политички партии (Никола Груевски, Зоран Заев, Али Ахмети и Мендух Тачи) да бидат повикани во Стразбур на преговори за решавање на кризата со посредство на претставници на ЕУ и САД.⁴³¹ Медиумите во тој период забележаа дека во делегацијата за Стразбург се приклучил и поранешниот директорот на Дирекцијата за безбедност и контраразузнавање.⁴³² Претставниците на Европскиот парламент Ричард Хауит, Едвард Кукан и Иво Вајгл беа назначени за водење на преговорите кои се одвиваа надвор од државата со помош на Европскиот комесар за проширување, Јоханес Хан.⁴³³ Средбите беа одржани зад затворени врати и со посредство на ЕУ и САД,⁴³⁴ додека во Скопје паралелно се одржуваа антивладини и провладини протести. По неколку рунди на преговори со интервенции на ЕУ и САД и тоа во март 2015 и април 2015 во Брисел, два состаноци во мај 2015 во Клубот на пратеници во Скопје, состанокот во Стразбур истиот месец и последниот состанок повторно во Клубот на пратеници на 26 мај 2015, во кои Хан веќе најави потпишување на конечен договор со кој на земјата ќе ѝ биде дозволено да

⁴²⁵ Медија центар на Влада на РМ. 2015. „Заврши акцијата во Куманово, терористите елиминирани и неутрализирани“. Влада на Република Македонија. May 10, 2015. <https://vlada.mk/node/10492>.

⁴²⁶ Marusic, Sinisa. 2015a. “Ministers Quit as Macedonia’s Turmoil Deepens“. Balkan Insight. May 13, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/13/macedonia-embattled-ministers-resign/>.

⁴²⁷ Marusic, Sinisa. 2015b. “Ahmeti Tried to Negotiate End to Macedonian Carnage“. Balkan Insight. May 15, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/15/macedonia-s-ahmeti-negotiated-surrender-of-kumanovo-armed-gunmen/>.

⁴²⁸ Marusic, Sinisa. 2015c. “Ambassadorial Statement after Meeting Ali Ahmeti in Skopje“. GOV.UK. May 15, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/ambassadorial-statement-in-macedonia-after-meeting-ali-ahmeti>.

⁴²⁹ British Embassy Skopje. 2015. “Ambassadorial Statement after Meeting Ali Ahmeti in Skopje“. GOV.UK. May 13, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/ambassadorial-statement-in-macedonia-after-meeting-ali-ahmeti>.

⁴³⁰ British Embassy Skopje. 2015b. “Joint Ambassadorial Statement on Current Events in Macedonia“. GOV.UK. May 13, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-by-ambassadors-of-us-uk-france-italy-germany-and-eu-in-macedonia>.

⁴³¹ VOA. 2015b. “Macedonian Political Leaders Meet in Response to Crisis“. Voice of America. May 19, 2015. <https://www.voanews.com/a/macedonian-leaders-to-hold-crisis-meeting/2777463.html>.

⁴³² Marusic, Sinisa Jakov. 2015d. “Macedonia Appoints New Secret Police Chief“. Balkan Insight. May 27, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/27/macedonia-appoints-successor-to-notorious-secret-police-chief/>.

⁴³³ Marusic, Sinisa Jakov. 2015d. “No End to Macedonia Crisis after Strasbourg Talks“. Balkan Insight. May 20, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/20/macedonia-confronting-leaders-hold-marathon-talks-in-strasbourg/>.

⁴³⁴ Deutsche Welle. 2015. „Macedonia Leaders Fail to Defuse Crisis – DW – 05/19/2015“. Dw.com. May 19, 2015. <https://www.dw.com/en/macedonias-party-leaders-fail-to-resolve-political-crisis/a-18457657>.

продолжи понатаму,⁴³⁵ политичката криза кулминираше со потпишувањето на Договорот од Пржино.

Со потпишувањето на Договорот од Пржино на 2 јуни 2015 година беше повторно замрзната политичката криза. Слично на форматот на преговорите за ОРД, Договорот од Пржино беше потпишан од страна на четирите претставници на најголемите политички партии во Македонија (ДПМНЕ, СДСМ, ДУИ и ДПА) со посредство на претставници на ЕУ, Хан и тогашниот шеф на Европската делегација Аиво Орав, и тогашниот амбасадор на САД во Македонија Џес Бејли, со што официјално беше ставен крај на политичката криза во државата. Преговорите беа водени вонинституционално помеѓу четворицата политички претставници во просториите на Делегацијата на Европската унија, во скопската населба Пржино, но и вон државата (според принципот на екстериторијалност). Во текот на преговорите, тогашната владејачка елита првично не сакаше да ги прифати условите на опозицијата за формирање на техничка влада на шест месеци пред одржување на предвремените избори, ниту, пак, формирање на специјално обвинителство за гонење на кривични дела кои произлегуваа од содржината на прислушкуваните разговори.

Во договорот беше предвидено креирање на транзиционен период во кој беа наведени условите кои според документот ќе заврши со слободни и фер избори и во согласност со европските стандарди до крајот на април 2016. Овие услови беа меѓупартиски договор за одржување на предвремени парламентарни избори, враќање на парламентарната опозиција во собранието и формирање на посебна парламентарна комисија за истрага на скандалот со прислушкуваните разговори предводена од СДСМ, забрана за понатамошно објавување на прислушувани разговори и обврска на СДСМ да ги предаде сите аудио-материјали на јавен обвинител, како и ревизија на составот на Државната изборна комисија на која беше предвидено да ѝ бидат проширени овластувањата. Дел од договорот беа и обврските за меѓупартиски договор за структурални реформи кои се однесуваа на поглавјата 23 и 24 од пристапниот процес на ЕУ, имплементација на препораките на Европската комисија поврзани со прашањата за владеење на правото, а во контекст на Пристапниот дијалог на високо ниво од 2011. Притоа не беа изоставени ни реформите за креирање на независни државни институции, поширока медиумска слобода и целосна сообразност со препораките на Венецијанската комисија. Во овој контекст беа закажани предвремени парламентарни избори на 24 април 2016, предвидена беше оставка на тогашната влада во рок од сто денови пред парламентарните избори, медиумски и изборни реформи и создавање на независна канцеларија на Специјално јавно обвинителство (СЈО) со мандат да врши истрага за наводите од објавените прислушувани разговори.⁴³⁶

На договорот следуваа препораките на експертската група за прашањата кои произлегоа од прислушкуваните разговори, а поврзани со систематското владеење на правото. Во овој документ познат како Извештајот на Прибе, беа дадени насоки кои се однесуваа на полесно имплементирање на Итните реформски приоритети и поврзани со следењето на комуникациите, парламентарен надзор на разузнавачките служби, правосудниот систем, изборите и медиумите.⁴³⁷ Во овие извештаи беше поставен новиот

⁴³⁵ Spaic, I. 2015. "Macedonia's Snap Election: The Tale of Two Skopjes". www.occrp.org. June 15, 2015. <https://www.occrp.org/en/blog/4012-macedonia-a-tale-of-two-skopjes>.

⁴³⁶ European Commission. 2015. "Statement by Commissioner Hahn and MEPs Vajgl, Howitt and Kukan: Agreement in Skopje to Overcome Political Crisis". European Commission - European Commission. June 15, 2015. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5372.

⁴³⁷ Senior Experts' Group. 2015. "The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Recommendations of the Senior Experts' Group on Systemic Rule of Law Issues Relating to the Communications Interception Revealed in Spring

услов за континуираната имплементација на Пржинскиот договор и евидентен успех во имплементацијата на итните реформски приоритети. Иако договорот прокламира и застапува отвореност кон останатите политички партии и вклучување на овие партии во процесот со нивен потпис, текот на преговорите и потпишувањето на договорот беа спроведени вон демократскиот политички процес во државата со ексклузивно учество на претставниците на четирите најголеми партии во Македонија. Ваквата нетранспарентност и вонинституционалност на кој беше потпишан Договорот од Пржино, без партиципација на цивилното општество и другите парламентарни партии, а со медијација на надворешен фактор секогаш подразбира делегитимизација на вклучените локални политички актери.

Пост-пржинскиот период и спроведувањето на зацртаните услови во договорите од 2 јуни, 19 јуни и 15 јули 2015 беше проследен со блокади и одолговлекување на роковите од страна на партиите на власт, кои сметаа дека рокот за исполнување на одредбите од договорот беше доволен, давајќи приоритет за почитување на датумот за одржување на предвремените парламентарни избори. Од друга страна, СДСМ беше на ставот дека за предвидениот рок е невозможно да се „прочисти“ избирачкиот список, да се реформира правосудниот систем и Државната изборна комисија и креирање на техничка влада која би имала капацитет за организирање на предвремени парламентарни избори на фер и демократски начин.⁴³⁸ Заради ваквите спротивставени ставови, СДСМ најави дека нема да учествува на изборите во април 2016, по што датумот за избори беше поместуван првично за јуни, а потоа во декември 2016 година. За целото време политичките притисоци не стивнуваа од страна на официјалните претставници на ЕУ.⁴³⁹ Во меѓувреме, СЈО кое се формираше во рамките на Пржинскиот договор на 15 септември 2015,⁴⁴⁰ го подготви првото обвинение една година подоцна.⁴⁴¹ Фактот што оваа институција беше формирана со Пржинскиот договор, укажува на тоа дека македонските институции беа нефункционални во тој период, бидејќи создавањето беше вон рамките на веќе постоечкиот уставно-правен (и особено, јавнообвинителски) систем, каде наместо градење на државни институции во рамките на концептот на правна држава, европските градители на држави ја поставија политиката над правото под превезот на политички компромис. Покрај сè, СЈО ја имаше силната поддршка на меѓународната заедница.⁴⁴²

2015 Background and Working Methodology“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/20150619_recommendations_of_the_senior_experts_group.pdf.

⁴³⁸ Фактор. 2016. „ЦО едногласно одлучи, СДСМ на избори на 24 април не учествува“! Фактор Портал. January 20, 2016. <https://faktor.mk/tso-ednoglasno-odлучи-sdsm-na-izbori-na-24-april-ne-uchestvuva>.

⁴³⁹ Marusic, Sinisa Jakov. 2016b. “EU Mulls Fresh Macedonia Crisis Talks“. Balkan Insight. May 3, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/05/03/eu-mulls-fresh-macedonia-crisis-talks-05-02-2016/>

⁴⁴⁰ Службен весник 159/2015 од 15 септември 2015.

⁴⁴¹ Јордановска, Мери. 2016. „Се подготвува првото обвинение од СЈО – Призма“. Призма. August 26, 2016. <https://prizma.mk/se-podgotvuva-prvoto-obvinenie-od-sjo/>.

⁴⁴² Георгиевски, Б. 2016а. „Последното танго на Берлин со Груевски – DW – 23.12.2016“. Дојче Веле. December 23, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B8%D0%BD-%D1%81%D0%BE-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8/a-36893454>.

Како и во минатите критични кризни периоди, и во овој клучна улога имаше ДУИ која не ги поднесе изборните листи⁴⁴³ и на тој начин ДПМНЕ беше принудена да го прифати двапати одложуваниот датум за избори во декември 2016. Согласно одредбите на Пржинскиот договор, на почетокот на 2016 беше формирана техничка влада на која ѝ беше скратен мандатот заради оставката на таканаречените дополнителни министри од опозициската СДСМ, а пратениците од опозицијата, исто така, го напуштија парламентот.⁴⁴⁴ Ваквиот потег на опозицијата беше поради тоа што тие сметаа дека не се исполнети условите за спроведување на фер и демократски избори и најави бојкот,⁴⁴⁵ додека, пак, владејачката ДПМНЕ **стоеја** цврсто на ставот дека изборите ќе бидат спроведени, па дури и без учество на опозицијата. Неколку дена пред распуштање на парламентот и ДУИ ги повлече своите претставници во извршната власт.⁴⁴⁶ На овој начин повторно дојде до продлабочување на политичката криза која требаше да биде претходно решена со потпишувањето на Пржинскиот договор.

Аналогно со интензивирање на кризата, се зголемуваше и притисокот на ЕУ и САД, по што следуваа контакти и посети на високи политички претставници во државата. На почетокот на 2016, тогашниот лидер на ДПМНЕ беше во посета на САД каде во разговор со Џозеф Бајден, тогашниот потпретседател на САД, беше истакната важноста за спроведувањето на одредбите од пржинските договори и создавање на услови за организирање на фер и демократски избори.⁴⁴⁷ Во јули 2016 германскиот министер за надворешни работи Штајнмајер го назначи Јоханес Хајндл за свој специјален претставник за Македонија,⁴⁴⁸ а истиот месец во посета на Македонија дојде и Викторија Нуланд, поранешна помошничка на државниот секретар на САД за Европа и Евроазија. Изјавата на Нуланд дека постојат шанси да се воведат економски санкции на Македонија, доколку не се стави крај на политичката криза,⁴⁴⁹ претставуваше „мотивација“ за политичките партии да дојдат до консензус за нерешените прашања од Пржинскиот договор. Во договорот

⁴⁴³ МКД. 2016. „ДУИ се огласи, нема да поднесува кандидатски листи до ДИК“. МКД.мк. May 11, 2016. <https://m.mkd.mk/node/397313>.

⁴⁴⁴ Блажевска, К. 2016. „Оставки на министрите и замениците-министри од СДСМ“. Дојче Веле. February 23, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC/a-19067813>.

⁴⁴⁵ Георгиевски, Б. 2016а. „Собранието се распушти, СДСМ најави бојкот на изборите“. Дојче Веле. April 6, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D1%81%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC-%D0%BD%D0%B0%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%BE%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-19170362>.

⁴⁴⁶ Радио МОФ. 2016. „Абдилаќим Адеми си поднесе оставка“. Радио МОФ. April 1, 2016. <https://www.radiomof.mk/abdilakjim-ademi-si-podnese-ostavka/>.

⁴⁴⁷ Marusic, Sinisa Jakov. 2016. “Biden Tells Macedonia PM to Fulfill Crisis Deal“. Balkan Insight. January 12, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/01/12/us-urges-macedonia-to-fulfill-crisis-deal-01-12-2016/>.

⁴⁴⁸ Marusic, Sinisa Jakov. 2016c. “Germany Appoints Special Envoy for Macedonia Crisis“. Balkan Insight. May 5, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/05/05/germany-appoints-special-envoy-to-macedonia-crisis-05-05-2016/>.

⁴⁴⁹ US Embassy in Skopje. 2016. “Assistant Secretary Victoria Nuland Press Availability“. U.S. Embassy in Macedonia. July 11, 2016. <https://mk.usembassy.gov/assistant-secretary-victoria-nuland-press-availability/>.

„Пржино 2“, кој повторно беше склучен на нетранспарентен и вонинституционален начин, четирите главни локални политички актери со посредништво на американскиот амбасадор Бејли се договорија за деталите околу изборните реформи, медиумите и поддршката на СЈО, а на крајот на август 2016 беше договорено да се направи проценка за постоењето на услови за предвремени парламентарни избори. Според овој договор, примената на Законот за внатрешни работи беше суспендирана до почетокот на 2017.⁴⁵⁰

Изборите беа одржани на 11 декември 2016 година. Повторно, ВМРО-ДПМНЕ го освои мнозинството на мандати,⁴⁵¹ но победата беше јалова бидејќи партијата немаше коалициски капацитет. Имено, ДУИ одби да влезе во владејачката коалиција понудена од Груевски. Покрај новите уставни рокови за формирање нова влада (благодарение на недоречените уставни решенија и различната уставна практика), кризата продолжи - прво на улиците, а потоа кулминираше со настаните од 27 април 2017 година. Упадот на демонстранти во македонскиот парламент додека траеше седницата за конституирање на Собранието и избор на нов претседател стана познат како „Крвавиот четврток“. Во настанот имаше повредени пратеници и по неколкучасовни превирања, интервенцијата на полицијата спречи понатамошна ескалација, која се закануваше да се пренесе и на улиците на главниот град.⁴⁵² Конечно, по повеќемесечни опструкции од страна на ВМРО-ДПМНЕ и одбивање да му се даде мандатот за формирање на влада од страна на претседателот Иванов поради наводите дека Заев прифатил да се имплементира т.н. Тиранска платформа со која албанскиот би станал втор официјален јазик во Македонија,⁴⁵³ во мај 2017 мандатот, сепак, го доби Заев. Од него беше побарана писмена гаранција дека ќе го зачува територијалниот интегритет и уставен поредок на Републиката.⁴⁵⁴ На ова следувахе формирање на новата влада, а против голем број демонстранти, членови на ДПМНЕ и полициски службеници, меѓу кои и поранешниот директор на Бирото за јавна безбедност Митко Чавков беа покренати кривични постапки кои резултираа во повеќегодишни затворски казни. Настаните од „Крвавиот четврток“ претставуваа епилог на политичката криза во Македонија, или поточно крај на една драматична епизода од политичката историја на земјата.

Во април 2018, Европската комисија повторно процени дека Македонија ги исполнува поставените услови, со што во мај 2019 беше дадена препорака за отпочнување

⁴⁵⁰ Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia. 2016. “European Union - EEAS (European External Action Service) | Agreement between the Four Political Parties 20 July 2016.” Eeas.europa.eu. July 20, 2016.

https://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/press_corner/all_news/news/2016/2016-07-20_agreement_en.htm.

⁴⁵¹ Државна изборна комисија на РМ. 2020. „Парламентарни Избори - Македонија 2016“. ДЕМОКРА - Интегриран изборен информатички систем на Државна изборна комисија на Република Македонија. June 29, 2020. <https://rezultati2016.sec.mk/Parliamentary/Results?cs=mk-MK&r=r&rd=r1&eu=All&m=All&ps=All>.

⁴⁵² Euractiv. 2017. “Violence Erupts as Protesters Storm Macedonia Parliament.” Www.euractiv.com. April 28, 2017. <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/violence-erupts-as-protesters-storm-macedonia-parliament/>.

⁴⁵³ Gotev, Georgi. 2017. “Macedonian President Warns EU, NATO of Albanian Meddling.” Www.euractiv.com. March 8, 2017. <https://www.euractiv.com/section/elections/news/macedonian-president-warns-eu-nato-of-albanian-meddling/>.

⁴⁵⁴ Макфакс. 2017. „Гаранциите со кои беа отстранети пречките Иванов да го додели мандатот на Заев“. МАКФАКС. May 17, 2017. <https://makfax.com.mk/daily-news/%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D0%B2-%D0%B3%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%B8-%D0%B1%D0%B5%D0%B0-%D0%BE%D1%82/>.

на преговорите за прием. По потпишувањето на историски небулозниот Преспански договор во 2018, кој патем се коси со националното и меѓународното право и кој декларативно беше услов за отпочнување на пристапните преговори, македонската кандидатура **наместо отворен пат, се соочи со вета од неколку држави**, особено почнувајќи од 2019 со Франција, Холандија и Данска. Понатаму, Генералниот секретаријат на Советот на ЕУ во март 2020 одлучи да ги отвори пристапните преговори со Македонија, а три месеци подоцна рамката за преговори беше презентирана пред земјите-членки на Унијата.⁴⁵⁵ Потоа во ноември 2020 година, на состанокот на Европскиот совет, претставниците не успеаја да дојдат до консензус околу преговарачката рамка, заради блокадата на Бугарија, поради наводните „историски и културолошки претензии на Македонија“.⁴⁵⁶ Оттогаш, Бугарија отворено започна да ги манифестира своите мечти за историски ревизионизам, културолошки шовинизам и идентитетски притисоци, играјќи на картата на бугарското малцинство во Македонија.⁴⁵⁷ Ваквото бугарско вето е во спротивност на потпишаниот Договор за пријателство, но исто така негативно се одразува на релациите на ЕУ со државите-кандидатки за прием во Унијата, а како резултат на тоа, кредибилитетот на ЕУ и легитимитетот на пристапниот процес се доведуваат во прашање, се намалува трансформативната моќ на ЕУ и се создава реален потенцијал за дестабилизација на регионот. Договорот со Бугарија и Преспанскиот договор, кој стапи на сила во февруари 2019, несомнено ја отворија Пандорината кутија на Балканот и ги актуелизираа нерешените историски прашања во регионот.

Иако за меѓународната заедница и ЕУ овие два договори се доказ за македонската волја (поточно волјата на политичките елити) за исполнување на критериумите и барањата на институциите на ЕУ и одделни држави-членки на ЕУ, сепак фактите и околностите покажуваат поинаков дискурс на текот на пристапниот процес. Со помош на инструментализирање на процедурите за проширување, Бугарија ја злоупотребува својата позиција на земја-членка на ЕУ заради сопствени внатрешно-политички продобивки. Сепак, ова не е новина во процесот на проширување на ЕУ, каде впрочем Грција континуирано ја злоупотребуваше својата надредена позиција преку овој процес, на крајот успеа да ги наметне нелогичните барања, со што ја побиде идејата за владеење на правото на ниво на ЕУ, меѓународното право и Повелбата, без всушност да има реални и правни аргументи.

12.3. Антикорупциските стратегии во државите од Западен Балкан

Корупцијата, иако не е нова појава, доби глобално политичко значење дури во 1990-тите, што ја поттикна потребата за меѓународна соработка. Во овој контекст, глобалните

⁴⁵⁵ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2020. “Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process - Albania and the Republic of North Macedonia - March 2020 - European Commission“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. March 26, 2020. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/council-conclusions-enlargement-and-stabilisation-and-association-process-albania-and-republic-north_en.

⁴⁵⁶ Agence Europe. 2020. “AGENCE EUROPE - No Agreement in EU Council on Frameworks for Accession Nego...“ Agence Europe. November 17, 2020. <https://agenceurope.eu/en/bulletin/article/12603/25>.

⁴⁵⁷ President of Republic of Bulgaria. 2021. “The President: Bulgaria Expects the Republic of North Macedonia to Demonstrate Political Will to Cover the EU Membership Criteria and to Respect the Rights of Citizens Manifesting Their Bulgarian National Identity“. President of Republic of Bulgaria. March 26, 2021. <https://m.president.bg/en/news5847/prezidentat-balgariya-ochakva-ot-republika-severna-makedoniya-politicheska-volya-za-izpalnenie-na-kriteriite-za-chlenstvo-v-es-i-da-zachita-pravata-na-grazhdanite-koito-otkrito-izrazyavat-balgarskata-si-natsionalna-identichnost.html>.

сили и влијателни меѓународни организации, вклучувајќи ги ММФ, Светската банка, ООН, ОЕЦД, групата Г8 на индустријализирани нации⁴⁵⁸ и ЕУ, почнаа да ставаат сè поголем акцент на решавањето на проблемот со корупцијата. Како резултат на тоа, започнаа да се формулираат сеопфатни регулаторни стратегии и мерки насочени кон ефикасна борба против корупцијата.⁴⁵⁹

Во сложениот политички и општествен дискурс во регионот на Западен Балкан, корупцијата претставува фактор кој ги поткопува самите темели на владеењето, ја нагрizuва довербата на јавноста, го еродира владеењето на правото, го нарушува економскиот раст и ги поттикнува социјалните нееднакости. Дури и во документите на ООН се истакнува дека борбата со корупцијата е клучна за постигнување на пошироките развојни цели и дека државите не само што мораат да формираат силна правна рамка, туку и да демонстрираат јасни заложби за отстранување на коруптивните практики.⁴⁶⁰ Едноставно дефинирана како злоупотреба на доверената моќ за приватна и лична корист, корупцијата функционира во различни форми и размери, кои се движат од ситен поткуп до проневери од големи размери. Оваа појава навлегува во различни аспекти на јавниот живот, од политичката арена до деловните трансакции, што несомнено влијае на јавната доверба во институциите и ги одвраќа странските инвестиции.

Во контекст на меѓународниот стејтбилдинг во Западен Балкан, антикорупцијата е еден од клучните аспекти. Постојаните предизвици кои ги носи со себе корупцијата го кочат економскиот развој и политичката стабилност и на национално ниво, но, исто така, има и регионални импликации. Како одговор на ова прашање, меѓународните стејтбилдинг иницијативи се насочени кон спроведување на антикорупциски стратегии, кои не опфаќаат само правни реформи и институционално зајакнување, туку и ригорозни механизми за надзор. Нивната главна цел е да ја унапредат транспарентноста и отчетноста, признавајќи дека корупцијата има тешки последици за социо-економското и политичкото ткиво во државите. Пристапниот процес на ЕУ иако делува како движечка сила, принудувајќи ги овие држави да преземат сеопфатни антикорупциски реформи, сепак и покрај тоа корупцијата останува постојан предизвик со далекусежни импликации за владеењето, економскиот развој, општествената благосостојба и перспектите за евентуално членство во Унијата. Во Западен Балкан, борбата против корупцијата не е само домашен приоритет, туку и клучен аспект во политиката на стејтбилдинг во рамките на евроинтегративниот процес. Овој регион

⁴⁵⁸ Групата осум или Г8 означува коалиција од осум високо индустриски развиени држави, имено Франција, Германија, Италија, Обединетото Кралство, Јапонија, САД, Канада и Русија. Овој меѓувладин политички форум се одржуваше на годишно ниво со цел да промовира договори за различни глобални прашања како што се економскиот раст, менаџирање со кризи, глобална безбедност, енергија и тероризам. Основан е во 1997 година, еволуирајќи со вклучувањето на Русија во Групата седум или Г7, за потоа да се врати на своето првично име по протерувањето на Русија во 2014 година. Lee, Stephanie, Alexandra Silver, and Zachary Laub. 2013. "The Group of Eight (G8) Industrialized Nations - Council on Foreign Relations." Web.archive.org. November 15, 2013. <https://web.archive.org/web/20131115103825/http://www.cfr.org/global-governance/group-eight-g8-industrialized-nations/p10647>.

⁴⁵⁹ US Department of State. 1999. "Global Forum on Fighting Corruption: Safeguarding Integrity among Justice and Security Officials, Final Conference Report | Office of Justice Programs". Office of Justice Programs. September 1999. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/global-forum-fighting-corruption-safeguarding-integrity-among>.

⁴⁶⁰ UN. 2005a. „Report of the Secretary-General: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All | COMMISSION de CONSOLIDATION de LA PAIX“. Wwww.un.org. March 21, 2005. <https://www.un.org/peacebuilding/fr/content/report-secretary-general-larger-freedom-towards-development-security-and-human-rights-all>.

карактеризиран со својата историја, етничка комплексност и низа политички конвулзии е подложен на трансформација, особено по падот на Железната завеса во 1990-тите. Во овој контекст, битката против корупцијата се појавува како одлучувачка арена, одраз и на внатрешната динамика, но и на пошироките меѓународни влијанија кои фундаментално го реконфигурираа глобалниот поредок по Студената војна. Сепак, од клучно значење е да се признае дека прашањата за корупцијата и владеењето на правото се вкрстуваат со сложената мрежа на меѓународни влијанија, што овозможува вакуум каде локалните политички елити дејствуваат релативно неказнето, сè додека нивните активности се усогласени со надворешно-политичките цели и интереси на надворешните чинители.

12.3.1. Влијанието на корупцијата

Повеќеслојната природа на корупцијата е сложено прашање со значајни политички, социјални, економски и геополитички димензии, што е од клучно значење за разбирање на пошироките импликации и специфичниот контекст како и антикоруптивните практики во процесот на интеграција во ЕУ. Корупцијата често се преплетува со политиката, нагизувајќи ги темелите на демократијата и доброто владеење, бидејќи го поткопува владеењето на правото, ја загрозува политичката стабилност и ја ослабува довербата на јавноста во институциите. „Пренасочувањето“ на јавните финансии во „дебовите“ на корумпирани индивидуи создава ситуација каде локалната заедница е изоставена од виталните ресурси потребни за развој, образование, здравство, инфраструктура и безбедност. Неефективноста и нетранспарентноста на јавните набавки, исто така, придонесуваат за економските девијации и негување на средина каде приватните интереси се ставени над јавната добробит. Политичарите и јавните функционери вклучени во коруптивни практики манипулираат со власта за лична корист, влошувајќи ги нееднаквостите и компромитирајќи ги принципите на одговорност и транспарентност.

Корозивното влијание на корупцијата го зафаќа и општественото ткиво, ја намалува довербата на јавноста во институциите и го поттикнува незадоволството кај граѓаните. Нееднаквата распределба на јавните добра што произлегува од коруптивните практики ги продлабочува општествените поделби, овековечувајќи го чувството на неправда и маргинализација кај локалната популација. Освен тоа, нормализацијата на корупцијата како „прифатлив“ начин на водење бизнис ги поткопува општествените норми и етичките вредности, дополнително зацврстувајќи го нејзиното присуство. Корупцијата, исто така, создава култура на неказниност, каде што поединците со политичка или економска моќ бегаат од одговорност, поттикнувајќи ги социјалните неправди со што се попречува општествениот напредок. Од економски аспект пак, корупцијата го кочи растот и развојот на државата, го нарушува слободниот пазар, што понатаму негативно влијае на инвестициите и ја одвраќа странската економска помош. Исто така погрешната распределба на ресурсите и нарушената конкуренција доведува до неефикасност и ги намалува економските можности, несразмерно влијаејќи на ранливите популации. Подеднакво важно, корупцијата има геополитички импликации, што влијаат на внатрешните и надворешните аспекти на безбедноста. Корупцијата може да ги влоши конфликтите, да поттикне нестабилност и да послужи како алатка за геополитичките превирања на моќните држави. Натпреварот за влијание меѓу регионалните и глобалните актери честопати се вкрстува со корумпираните мрежи и актери, обликувајќи ја динамиката на моќта и влошувајќи ги предизвиците на антикорупциските стратегии. Надворешните актери може да ги искористат

коруптивните практики за да ги унапредат своите интереси, дополнително комплицирајќи ја задачата на антикорупцијата.

12.3.2. Антикорупциските стратегии во рамките на стејтбилдингот

Примарните предизвици поврзани со доброто владеење се сметаат за клучни прашања со кои се соочуваат меѓународните актери вклучени во стејтбилдинг иницијативите поврзани со корупцијата и владеењето на правото. Антикорупциските мерки и регулативите за владеење на правото имаат за цел да го применат овластувањето на надзорната моќ, кое треба да биде спроведувано во контекст на неутрална, административна и техничка рамка поврзана со доброто владеење. Со давањето приоритет на антикорупциските напори во рамките на нивните пошироки стратегии за добро владеење, меѓународните актери се усогласуваат со растечкиот глобален консензус кој ја идентификува корупцијата како главна пречка за успешни надворешни иницијативи за градење држава.⁴⁶¹ Во постконфликтниот стејтбилдинг улогата на антикорупциските стратегии имплементирани и наметнувани од меѓународната заедница, носи длабоки импликации за преобликувањето на владеењето, трансформацијата на државните институции и самата суштина на политиката. Антикорупциските стратегии, по својата природа, ветуваат „ублажување“ на ендемичните прашања на корупцијата, а од друга страна, пак, влијаат на легитимитетот на локалните политички елити, но и на меѓународната заедница и евидентната амалгамација на декларирани алтруистички намери, стратешки интереси, балансирање на надворешната регулаторна моќ и суверенитетот во државите - објекти на стејтбилдинг. Што се однесува до Западниот Балкан, напорите за борба против корупцијата се одвиваат во позадина на сложени предизвици, каде што повеќеслојната природа на корупцијата се испреплетува со динамиката на локалното владеење и меѓународните притисоци. Токму во оваа сложена интеракција се формираат антикорупциските стратегии, предводени од меѓународните институции и актери. ЕУ како доминантен надворешен актер во регионот смета дека иако корупцијата е присутна во различни степени во сите политички системи, таа е особено распространета во посткомунистичките држави. Ова признание ја поттикна ЕУ да ја постави борбата против корупцијата како предуслов за членство во 1997 година идентификувајќи ги сериозните закани што корупцијата ги претставуваше за тековната трансформација во земјите од ЦИЕ. Следствено, демократските и антикорупциските реформи станаа тесно испреплетени со пристапниот процес во ЕУ.

Во контекст на евроинтеграциите, прашањето на корупцијата е особено актуелно. Корупцијата во земјите аспиранти за членство претставува значаен предизвик за процесот на интеграција, а пристапот на ЕУ е карактеризиран со условување на евроинтегративниот процес со конкретен напредок во имплементација на антикорупциските мерки, меѓу другите прашања. Со употреба на различни механизми за справување со корупцијата, како што е Механизмот за соработка и верификација⁴⁶² формиран за проценка на прогресот на правосудните реформи, корупцијата и организираниот криминал во Бугарија и Романија, се следи и оценува напредокот на новите членки и земјите-кандидатки во области како што се судските реформи и борбата против корупцијата. Претпристапниот период пак ѝ обезбеди

⁴⁶¹ Chandler, 2006b.

⁴⁶² European Commission. 2007c. “Cooperation and Verification Mechanism for Bulgaria and Romania“. European Commission. January 1, 2007. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/cooperation-and-verification-mechanism-bulgaria-and-romania_en#what-is-cvm.

на ЕУ значителна моќ над креирањето на домашните политики во земјите од ЦИЕ и обликување на реформите во различни области клучни за спречување и борба против корупцијата, вклучувајќи ја јавната администрација, државната служба, спроведувањето на законот и судството. Исто така, се стави акцент на слободата на медиумите и развојот на граѓанското општество. За разлика од односите со земјите-членки, каде што надлежностите на ЕУ се ограничени, меѓу другото и од политичката волја на земјите-членки, ЕУ може да постави конкретни барања поврзани со антикорупциските мерки во земјите-кандидатки.

Унијата користи низа правни инструменти и рамки како дел од нејзините напори за справување со корупцијата во земјите-кандидатки и потенцијалните кандидатки за време на процесот на проширување. Пристапот на ЕУ во борбата против корупцијата се заснова на неколку клучни столбови кои опфаќаат вклучување на антикорупциските одредби во правото на ЕУ, следење на реформите на земјите во спречувањето и борбата против корупцијата, поддршка на спроведувањето на антикорупциските мерки на национално ниво преку финансирање, техничка помош и споделување искуства, подобрување на квантитативните докази како основа за антикорупциска политика, промовирање на борбата против корупцијата на глобално ниво преку учество на меѓународни состаноци за борба против корупцијата и ажурирање и модернизирање на антикорупциската рамка на ЕУ. Договорите за стабилизација и асоцијација меѓу ЕУ и земјите - дел од пристапниот процес ја прикажуваат рамката за соработка и политичко усогласување меѓу страните. Исто така вклучуваат одредби поврзани со борбата против корупцијата, промовирање добро владеење и зајакнување на владеењето на правото со што се етаблира рамката за понатамошна интеграција и усвојување на нормите и стандардите на ЕУ. Како што беше претходно забележано, Пактот за стабилност за Југоисточна Европа во 1999 година ја објави својата цврста посветеност да и даде приоритет на борбата против корупцијата. Оваа посветеност доби формална поддршка за време на редовните самити во изминатите две децении. Во февруари 2000 година, земјите од Пактот за стабилност, земјите од регионот на ЈИЕ и меѓународната донаторска заедница, се собраа за да ја основаат Антикорупциската иницијатива на Пактот за стабилност⁴⁶³ (сега позната како Регионална антикорупциска иницијатива или РАИ).⁴⁶⁴ Примарната цел на оваа иницијатива е да преземе централна координативна улога во формулирањето и проширувањето на политичките мерки **во контекст стејтбилдингот** во регионот. Членовите на оваа меѓувладина организација беа недвосмислени во препознавањето на неопходноста од оваа значајна иницијатива поради сеприсутното влијание на корупцијата на речиси сите предизвици со кои се соочува регионот како што се еродирањето на темелите на владеењето на правото и стабилноста на демократските институции, кршењето на основните права и слободи со што се поткопува довербата во институциите и во правичноста и непристрасноста на јавната администрација. Згора на тоа, евидентно е штетното влијание врз деловното опкружување, кое ги обесхрабрува домашните и странските инвестиции,⁴⁶⁵ ги троши економските ресурси и го попречува економскиот раст, а со тоа ги загрозува основните цели на мирот, демократијата

⁴⁶³ Stability Pact for South Eastern Europe. 2000. "STABILITY PACT ANTI-CORRUPTION INITIATIVE for SOUTH EASTERN EUROPE". Regional Anti-Corruption Initiative (RAI). https://archive.rai-see.org/wp-content/uploads/2015/05/SPAI_for_SEE-Compact_and_action_plan.pdf.

⁴⁶⁴ Regional Anti-corruption Initiative. 2007. "About Us | Regional Anti-Corruption Initiative". Archive.rai-See.org. 2007. <https://archive.rai-see.org/about-us/>.

⁴⁶⁵ Sarajevo Times. 2023. "Corruption at the Top Level Is Holding Back Foreign Investments in the Balkans". Sarajevo Times. October 26, 2023. <https://sarajevotimes.com/corruption-at-the-top-level-is-holding-back-foreign-investments-in-the-balkans/>.

и просперитетот во Југоисточна Европа. Денес, РАИ игра витална улога во напорите на ЕУ за борба против корупцијата. Служи како меѓувладина регионална организација фокусирана исклучиво на антикорупциски прашања со девет земји-членки, вклучувајќи ги Албанија, БиХ, Бугарија, Хрватска, Молдавија, Црна Гора, Македонија, Романија и Србија, со мисија да ја поттикне регионалната соработка преку обезбедување заедничка платформа за дијалог и размена на знаења и најдобри практики во борбата против корупцијата.

12.3.3. Влијанието на антикорупциските стратегии во рамките на стејтбилдингот

Иако антикорупциските стратегии на ЕУ на Западен Балкан навидум се добро елаборирани и добронамерни на хартија, сепак постојат и одредени негативни аспекти и предизвици, кои вклучуваат селективен пристап, двојни стандарди, етаблирање на владејачките елити или заробување на државата, пренагласување на техничките стејтбилдинг решенија, недостаток на локална сопственост, ризик од поттикнување нестабилност и лимитирано влијание врз владеењето во поширока смисла. Искуствата ги илустрираат сложеноста и предизвиците на антикорупциските стратегии кои иако се поздравуваат како успешни, најчесто не успеваат да ги решат основните прашања и ги овековечуваат проблемите како што се „заробување на државата“, политичките немири и недостатокот на локална сопственост.

Селективната примена на антикорупциските мерки претставува проблематичен аспект. Пристапот на ЕУ кон градењето држава во Западен Балкан и проширувањето воопшто е критикуван како неконзистентен и со двојни стандарди⁴⁶⁶ и честопати под влијание на политичките околности. Оваа селективна примена често резултира со тоа што ЕУ замижува пред корупцијата кога вклучува политички актери кои се сметаат за стратешки важни, што дополнително го загрозува кредибилитетот и ефективноста на антикорупциските иницијативи, како и легитимитетот на вклучените локални и меѓународни актери. На пример, пристапот на ЕУ кон Косово дава пример за селективна примена, каде и покрај обвинувањата за корупција и организиран криминал во политичката елита,⁴⁶⁷ некои лидери со блиски врски со западните држави се заштитени од одговорност.⁴⁶⁸ Оваа недоследност несомнено го поткопува кредибилитетот на антикорупциските напори. Ваквиот нерамномерен и пристрасен пристап во име на ЕУ претставува предизвик со две острици што ја илустрира реформската дилема на сопственост. Кога ограничената реформска контрола е доверена на избрана група домашни политички фигури кои и покрај нивните изјави поврзани со реформите, имаат лични интереси да ја зачуваат постојната статус кво состојба и може да се вклучат во коруптивни или недемократски тактики за донесување реформи (на пр. манипулирање со правниот систем, правосудни тела или антикорупциски институции), што на крајот несомнено го поткопува владеењето на правото.

⁴⁶⁶ Kanal 5. 2015. „Карлос Флорес Хубериас: ЕУ со двојни стандарди со Договорот од Пржино“. Kanal 5. October 22, 2015. <https://kanal5.com.mk/karlos-flores-huberias-eu-so-dvojni-standardi-so-dogovorot-od-przhino/a246200>.

⁴⁶⁷ Freedom House. 2022. “Kosovo: Freedom in the World 2022 Country Report“. Freedom House. 2022. <https://freedomhouse.org/country/kosovo/freedom-world/2022>.

⁴⁶⁸ Mayr, Walter. 2008. “Confusion and Corruption in Kosovo: The Slow Birth of a Nation“. Der Spiegel, April 24, 2008, sec. International. <https://www.spiegel.de/international/world/confusion-and-corruption-in-kosovo-the-slow-birth-of-a-nation-a-549441.html>.

Згора на тоа, ваквиот пристап има потенцијал да го засили феноменот на заробување на државата⁴⁶⁹ во Западен Балкан. Во некои случаи, овие стратегии ги нарушуваат постоечките структури на моќ, поттикнувајќи ги моќните актери да се спротивстават на промените и дополнително да ја консолидираат својата контрола врз политичките и економските системи. Локалните елити ги искористуваат и манипулираат иницијативите за борба против корупцијата и владеењето на правото за свои лукративни цели, користејќи ги за промовирање реформи диктирани од ЕУ, овозможување на статус кво состојба или поткопување на домашната политичка опозиција, критички настроените медиуми и непристрасните судии. Како резултат на тоа, антикорупциските мерки овозможуваат зајакнување на корумпираните елити, правејќи ги поотпорни, а аналогно на тоа се продлабочува и корупцијата. Така во босанскиот случај, Канцеларијата на високиот претставник има овластувања да воведува антикорупциски мерки и стратегии, но тоа често доведува до тоа да моќните политички фигури се спротивстават на промените и да ја консолидираат својата контрола над државниот апарат.⁴⁷⁰ Македонскиот случај открива дека ваквите реформи на ЕУ се карактеризираат со политизација и борби за контрола на клучните институции, како што е случајот со тогаш нововведеното Специјално обвинителство во 2015 година, кое подоцна беше инволвирано во уште една низа коруптивни скандали.^{471 472}

Понатаму, стејтбилдинг иницијативите често даваат приоритет на техничките решенија за корупцијата, како што се правните и институционалните реформи. Иако овие мерки се важни, тие имаат тенденција да ги занемарат основните политички и социоекономски фактори кои овозможуваат корупција на прво место. Фокусот на технократски решенија создава илузија за напредок, а притоа системските прашања што ја одржуваат корупцијата остануваат нерешени. Сепак, црпејќи од искуството во реформите на судските сектори, како што забележува Менделски, вреди да се забележи ограничениот напредок во намалувањето на корупцијата во судството.⁴⁷³ Практиката на „трансплантација“ на антикорупциски мерки во држави со слабо владеење генерално се смета за неефикасна, па дури и штетна. Во случајот на ЈИЕ, многу антикорупциски иницијативи доведоа до политизација на антикорупциските агенции, кои беа манипулирани и од пропонентите на ЕУ, но и оние против ЕУ во штетна политичка борба. Понатаму, процесот на пристапување во ЕУ, познат по својата бирократска сложеност, резултира со несакани последици како што се зголемена нетранспарентност, поголеми регулаторни оптоварувања, растечки јаз меѓу формалните правила и неформалните практики и проширени можности за коруптивни практики, особено поради приливот на фондовите на ЕУ. Антикорупциските реформи честопати се неуспешни затоа што се или експлоатирани, или немаат легитимитет кај

⁴⁶⁹ David-Barrett, Elizabeth, Juan Camilo Ceballos, and Daniel Kaufmann. 2023. “Measuring State Capture“. *International Anti-Corruption Academy*. Austria: International Anti-Corruption Academy. https://www.iaca.int/measuring-corruption/wp-content/uploads/2023/10/GPMC_Measuring_state_capture_19102023_online.pdf.

⁴⁷⁰ Garrod, Georgia . 2022. “Bosnia, Corruption and State Capture | Centre for the Study of Corruption“. Centre for the Study of Corruption. University of Sussex. August 2, 2022. <https://blogs.sussex.ac.uk/centre-for-the-study-of-corruption/2022/08/02/bosnia-corruption-and-state-capture/>.

⁴⁷¹ Македонска нација. 2019. „Панчевски бара одговорност за скандалот во СЈО“! Македонска нација. January 31, 2019. <https://mn.mk/aktuelno/16051-Pancevski-bara-odgovornost-za-skandalot-vo-SJO>.

⁴⁷² Денешен. 2020. „КРИМИНАЛЕН СКАНДАЛ ВО СУДСТВОТО: Сведоци на СЈО за прислушувањето, добиле по 2000 и 22.000 евра од „специјалните“. Denesen.mk. February 24, 2020. <https://denesen.mk/kriminalen-skandal-vo-sudstvoto-svedoci-na-sjo-za-prislushuvanjeto-dobile-po-2000-i-22-000-evra-od-specijalnite/>.

⁴⁷³ Mendelski, Martin. 2015. “The Eu’s Pathological Power: The Failure of External Rule of Law Promotion in South Eastern Europe“. *Southeastern Europe* 39 (3): 318–46. <https://doi.org/10.1163/18763332-03903003>.

значителен дел од домашните чинители, предизвикувајќи отпор во целната држава, додека, пак, намалените нивоа на доверба укажуваат дека позитивните резултати од овие реформи не допираат до остатокот од граѓаните. Како резултат на тоа, обичните луѓе ја губат вербата во политичките претставници кои треба да предизвикуваат политички промени и во интегритетот на правниот систем.

Вредно е да се спомене дека антикорупциските стратегии ја поткопуваат локалната сопственост.⁴⁷⁴ Надворешните актери често ги наметнуваат своите антикорупциски агенди според принципот од врвот-надолу, кои обично не се усогласуваат со специфичните потреби на популацијата во целните земји. Згора на тоа, изборот на експерти кои се ангажираат за релевантните области е правен еднавост, т.е. се занемарува локалното знаење и експертиза, бидејќи општата перцепција на западните актери е дека општествата во слабите држави претставуваат *tabula rasa*, а граѓаните не се способни да организираат демократско општество. Овој субјективен пристап доведува до недостаток на вистинска посветеност од локалните актери и ја попречува ефективностa на антикорупциските мерки. Во Македонија, антикорупциските иницијативи водени од ЕУ се соочија со предизвици поради недостаток на локална сопственост. Наметнувањето реформи одозгора-надолу не одекна кај локалните засегнати страни, кои ги доживуваат овие напори како надворешно диктирани наместо усогласени со нивните сопствени приоритети, што доведува до демократска регресија и слабеење на владеењето на правото. Случаите на назначување странски државјани во улоги во судството и државната администрација, како што се случаите на Косово⁴⁷⁵ и БиХ,⁴⁷⁶ покажуваат дека овие надворешно назначени лица имаат тенденција да се интегрираат во локалниот контекст и не се имуни на корупција, политизација и принуда. Иако антикорупциските стратегии може да доведат до одредени подобрувања во справувањето со самата корупција, нивното влијание врз пошироките цели на управувањето и градењето на државата е често ограничено и не придонесува за градење поодговорни, транспарентни и демократски институции, поради фактот дека наметнатите реформи еднавост не резонираат со потребите и интересите на локалното население. Како резултат на тоа, регионот е сведок на уште повисоки нивоа на корупција⁴⁷⁷ и сомнежи за инволвираност на разни организации,⁴⁷⁸ сопственици⁴⁷⁹ и политичари,⁴⁸⁰ додека, пак, меѓународните и локалните НВО и граѓански организации се перцепираат како блиски до корумпираните власти со што се зацврстува општата недоверба и апатија кон антикорупциските реформи и

⁴⁷⁴ Beysoylu, Cemaliye, and Nicasia Picciano. 2021. "Kosovo: The Lost Battle against Corruption". Osservatorio Balcani E Caucaso Transeuropa. July 4, 2021. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Kosovo/Kosovo-the-lost-battle-against-corruption-209245>.

⁴⁷⁵ OSCE Mission in Kosovo. 2012. "Independence of the Judiciary in Kosovo: Institutional and Functional Dimensions". OSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/87138.pdf>.

⁴⁷⁶ N1. 2023. "Without OHR, Foreign Judges, Bosnia at Risk of Break-Up, Schmidt Says". N1. September 14, 2023. <https://n1info.ba/english/news/without-ohr-foreign-judges-bosnia-at-risk-of-break-up/>.

⁴⁷⁷ Taylor, Alice. 2022. "Corruption Reigns Supreme in Western Balkan EU Hopefuls". Euractiv. June 29, 2022. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/corruption-reigns-supreme-in-western-balkan-eu-hopefuls/.

⁴⁷⁸ US Department of the Treasury. 2023a. "The U.S. Government Designates Individuals and Entities in the Western Balkans for Corruption and Malign Activities". U.S. Department of the Treasury. December 14, 2023. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1916>.

⁴⁷⁹ US Department of the Treasury. 2023b. "U.S. Treasury Targets Corrupt Businessman in North Macedonia". U.S. Department of the Treasury. December 14, 2023. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1628>.

⁴⁸⁰ Office of Foreign Assets Control. 2023. "Balkans-Related Designations and Designation Removal; Non-Proliferation Designations | Office of Foreign Assets Control". Ofac.treasury.gov. October 20, 2023. <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20231020>.

правосудството. Ова ограничено влијание кое се сведува на минорни легислативни подобрувања⁴⁸¹ и површински реформи, кои покрај продлабочувањето на нееднаквоста пред законот, негативно влијаат и на пазарната економија, квалитетот на образованието, здравството, ги засилува општествените поделби⁴⁸² и ја доведува во прашање севкупната ефикасност на антикорупциските напори во постигнувањето на целите на ЕУ за градење држави-членки на ЕУ.

Концептот на Чандлер за „евазивни“ стејтбилдинг стратегии е особено релевантен во овој контекст. Меѓународните актери ги користат антикорупциските мерки и оние за добро владеење како инструмент за остварување на своето влијание, притоа избегнувајќи директна политичка инволвираност и одговорност. Презентирајќи ги овие мерки како технократски и аполитички решенија, овие актери ефективно го оддалечуваат фокусот на политичкиот дискурс подалеку од идеолошки или политички разлики и кон административни стандарди и процедури. Овој пристап има двоен ефект на легитимирање на надворешната регулаторна контрола додека се деполитизира рамката на управување.⁴⁸³

Денес борбата против корупцијата во Западен Балкан не е ограничена само на напорите и иницијативите на еден меѓународен актер, туку претставува консензус каде моќните држави, меѓународните агенции и регионалните организации сè повеќе ставаат акцент на напорите за борба против корупцијата во изминатите неколку децении.⁴⁸⁴ Оваа колективна посветеност го нагласува широко распространетото признание на корупцијата како длабоко вкоренето прашање во регионот, но исто така го открива нивото до кое меѓународните градители се инволвирани во овие процеси, неретко и преку нелегални и недемократски методи, што несомнено влијаат на општествениот дискурс во овие држави. Антикорупциските политики и иницијативите за добро владеење во рамките на стејтбилдингот се дизајнирани да ја зголемат одговорноста на државните институции и да ја обноват довербата во граѓанското општество, бидејќи корупцијата ја нагризува довербата во владеењето на правото, ја попречува демократската стабилност и го попречува економскиот развој. Сепак, пристапот што го применуваат меѓународните актери вклучени во стејтбилдинг првенствено вклучува реактивен став наместо пионерска трансформативна промена во начинот на примена на надворешната регулаторна контрола врз раководните тела на државите од регионот. Антикорупциските иницијативи потврдуваат засилена регулаторна интервенција во целните држави истовремено претставувајќи го овој регулаторен надзор како прашање на спроведување технички стандарди или универзални практики, а се прави под изговор за „овластување“ на граѓаните или зајакнување на демократските институции.

12.4. Владеењето на правото во државите од Западен Балкан

⁴⁸¹ Southeast European Leadership for Development and Integrity. 2019. “Anti-Corruption Agencies in the Western Balkan Countries: Delivering on the Promise“. SELDI.

https://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/Policy_Brief_8/SELDI_PB_08_Anti-Corruption_Agencies.pdf.

⁴⁸² Dimitrievska, Valentina. 2021. “Rooting out Corruption Proves a Tough Job in North Macedonia | Bne IntelliNews“. Ww.intellinews.com. October 13, 2021. <https://www.intellinews.com/rooting-out-corruption-proves-a-tough-job-in-north-macedonia-222530/?source=albania>.

⁴⁸³ Chandler, 2006b.

⁴⁸⁴ Transparency International. 2023a. “CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2022“. https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf.

Како што веќе беше дискутирано, владеењето на правото е другата фокусна точка во процесот на проширување, кое е подложено на нијансирана контекстуализација во границите на постконфликтните држави и пошироката регионална динамика. Во „првата линија на фронтот“ на овој дискурс е улогата на меѓународната заедница, особено нејзиниот пристап кон спроведувањето на владеењето на правото. Воспоставувањето на правната држава стои како основен елемент на стејтбилдингот во Западен Балкан, кој има за декларирана цел да создаде цврсти правни рамки, ефикасни судски системи и институции за спроведување на законот. Реториката понатаму кажува дека преку стејтбилдинг иницијативите се поддржуваат принципите на правда, еднаквост и заштита на човековите права. Сепак, пристапот на ЕУ во градењето на правна држава останува значаен предизвик и поставува дилема, бидејќи создава препреки на вистинскиот напредок во зајакнувањето на владеењето на правото и правната држава.

12.4.1. ЕУ кондиционалноста и владеењето на правото во Западен Балкан

Во рамките на сложената таписерија на стејтбилдингот во Западен Балкан, ЕУ како клучен актер има значително влијание врз траекторијата на владеењето на правото во регионот. Улогата на ЕУ не е пасивен набљудувач; туку презема проактивна улога во обликувањето на законските рамки и структурите на управување во регионот, кој се карактеризира со повеќеслојност и кој ги опфаќа кондиционалноста, програмите за помош и механизмите за следење на напредокот. Кондиционалноста, како што веќе беше напоменато, претставува централна стратегија за промовирање на владеењето на правото во Западен Балкан. Преку процесот на пристапување, ЕУ поставува конкретни критериуми и одредници поврзани со владеењето на правото, демократското владеење и почитувањето на малцинските права, што земјите-кандидатки мора да ги исполнат за да напредуваат во пристапниот процес и оваа стратегија ја користи перспективата за членство во ЕУ како поттик за реформите на владеењето на правото во регионот. Истовремено, владеењето на правото служи како клучен аспект на политиката на кондиционалност во изменетиот пристапен процес на ЕУ. Неодамнешната усвоена методологија за проширување наметнува поригорозни и условувачки критериуми за напредок во процесот. Имено, постојат сличности меѓу механизмот за санкционирање наведен во член 7 од Договорот за Европската унија и новата методологија за проширување. Оваа сличност подразбира детален пристап кон санкциите за земјите-кандидатки во случај на прекршување, назадување, стагнација или доцнење во одржувањето на вредностите. Потпирајќи се на емпириското знаење за владеењето на правото во сопствените граници и во државите од пристапниот процес, ЕУ флукутира помеѓу различите сфаќања за владеењето на правото. Двата процеса, имено владеењето на правото во ЕУ и новата методологија за проширување, взаемно влијаат еден на друг, поттикнувајќи растечка меѓусебна конвергенција. Оваа интеракција ги одразува континуираните напори на ЕУ за навигација и справување со предизвиците поврзани со владеењето на правото, како внатрешно, така и во земјите-кандидатки кои се во процес на пристапување.⁴⁸⁵

⁴⁸⁵ Pejović, Aleksandar Andrija. 2021. "Rule of Law through the Mirror Glass – Is the New 2020 Enlargement Methodology a Pre-Accession TEU Article 7 Mechanism"? *Anali Pravnog Fakulteta U Beogradu* 69 (3): 647–73. https://doi.org/10.51204/anali_pfbu_21306a.

Со наметнување услови поврзани со независноста на судството, корупцијата и демократските институции, ЕУ се обидува да поттикне системски промени и да обезбеди усогласување со европските норми и стандарди. Сепак, универзалниот пристап и ригидноста на овие услови не ги опфаќа доволно уникатните предизвици и историските контексти на секоја држава поединечно, што резултира во попречување, наместо да се поттикне и олесни вистинската трансформација. Кондиционалноста во суштина доведува до површно имплементирање на реформските барања на ЕУ, занемарувајќи ја важноста на вистинските институционални и општествени промени. Површните реформи се однесуваат на промени кои даваат илузија дека прашањата се решаваат, но во реалноста, се покажуваат неефикасни и неодржливи поради сложените одредби или, пак, влијанието на интересите на инволвираните актери.⁴⁸⁶ Овие реформи, можеби изгледаат разумни на прв поглед, но немаат кохерентност и можат лесно да се заобиколат преку олигархиска контрола или, пак, коруптивни практики. Дополнително, бидејќи многу институции и законодавни области имаат потреба од неков вид на реформи, постои потенцијал да се „заобиколи“ кондиционалноста со прикажување на мали, лесно спроведливи реформи како суштински успеси, дури и ако наидат на минимален отпор.⁴⁸⁷ Покрај тоа, се наметнува прашањето за неконзистентното спроведување на кондиционалноста низ земјите од Западен Балкан, што покренува прашања за намерите, ефективностa и влијанието на овој пристап. Еклатантен пример за ваквата неконзистентност е во решавањето на билатералните спорови помеѓу државите, како што беше/е грчкиот спор со името на Македонија. Имено, и покрај постојаните препораки за пристапни преговори од 2009 година, акцентот на ЕУ беше ставен на решавање на политичките спорови, наместо спроведување на критериумите од Копенхаген. Непочитувањето на Времената спогодба⁴⁸⁸ и пресудите на Меѓународниот суд на правдата⁴⁸⁹ од страна на ЕУ, заедно со нејзината поддршка за промена на уставното име и покрај процедуралните нерегуларности, одразуваат модел на приоритет на политичките размислувања пред правните рамки. Оваа недоследност не е само процедурална грешка; туку дополнително го поткопува кредибилитетот на посветеноста на ЕУ за владеење на правото во Западен Балкан. Понатаму, неможноста да се обезбеди спроведување на договори надвор од правото на ЕУ по пристапувањето открива значителен јаз во ефективностa на политиката на кондиционалност на ЕУ. Како што сугерира Башеска, оваа недоследност бара фундаментално преиспитување на условот за кондиционалност, залагајќи се за вклучување на Европскиот суд на правдата според член 273 од Договорот за функционирањето на ЕУ, со цел обезбедување на побалансиран и поконзистентен пристап

⁴⁸⁶ Noutcheva, Gergana. 2007. “Fake, Partial and Imposed Compliance: The Limits of the EU’s Normative Power in the Western Balkans“. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1337980>.

⁴⁸⁷ Sieg, Hans Martin. 2016. “Reviewing the Eastern Partnership | DGAP“. German Council on Foreign Relations. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. November 2016. <https://dgap.org/en/research/publications/reviewing-eastern-partnership>.

⁴⁸⁸ United Nations. 1995. “Interim Accord between Greece and the Former Yugoslav Republic of Macedonia | UN Peacemaker“. United Nations Peacemaker. September 13, 1995. <https://peacemaker.un.org/greecefrom-interimaccord95>.

⁴⁸⁹ International Court of Justice. 2008. “Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)“. International Court of Justice. November 17, 2008. <https://www.icj-cij.org/case/142>.

кон проширувањето.⁴⁹⁰ Сè додека не се преиспита политиката на кондиционалност, заложбата на ЕУ за зајакнување на владеењето на правото на Западен Балкан останува реторички издржана, но практично неконзистентна и неизводлива.

12.4.2. Развојната помош и владеењето на правото во Западен Балкан

Во последните неколку години од 20 век евидентни беа напорите за интегрирање на мониторирањето на прекршувањата на човековите права со реструктурирањето на државните институции клучни за владеењето на правото, како што се правосудството, полицијата, војската и казнено-поправните установи. Во тој период владеењето на правото се појави како прагматична замена за човековите права, но сепак лишена од специфичите општествени, политички и културни цели, што придонесе до адаптивбилноста на различните толкувања на тоа што во суштина означува владеење на правото, со цел да се усогласи со развојниот дискурс. Значителна промена претставуваше воведувањето на т.н. Светски индикатори за управување⁴⁹¹ во 1996 од страна на Светската банка, со чија помош се оценува владеењето на правото, политичката стабилност, квалитетот на регулативите, отсуството на насилство, контрола на корупција и ефикасноста на владите. До 1999 година владеењето на правото зазема централна улога во мировните операции, евидентно според мандатот на Мисијата на ООН во Косово (УНМИК).⁴⁹² Извештајот од 2000 година на Лакдар Брахими, тогашниот Претседавач на Панелот на ООН за мировни операции го нагласи недоволниот фокус на хуманата безбедност во мировните операции, застапувајќи се за холистички пристап кој го опфаќа и владеењето на правото. Тука Вудворд го забележува овој пресврт кој значи дека мандатите на Советот за безбедност го надминаа капацитетот на Секретаријатот на ООН за спроведување на директивите бидејќи извештајот повика на значително зголемување на капацитетот на Секретаријатот за поддршка на програмите за владеење на правото, кои ги покриваат полициските реформи, судските реформи, изборните системи и масовните медиуми, односно адресирање на недостатоците забележани во мировните операции во текот на 1990-тите.⁴⁹³

За поддршка на реформите ЕУ одвојува значителни финансиски ресурси и техничка помош за земјите од Западен Балкан. Инструментот за претпристапна помош (ИПА) е клучен во поддршката на ЕУ за реформите во регионот на проширување од 2007 година, со значителна финансиска и техничка помош. Последователните ИПА II (2014-2020) и ИПА III (2021-2027), одразуваат зголемена буџетска посветеност, во вкупна вредност од речиси 14,2 милијарди евра за ИПА III. Овие финансиски инструменти обезбедуваат ресурси насочени кон градење институционални капацитети, законски реформи и спроведување на мерките за владеење на правото. Фондовите од ИПА поддржуваат проекти и иницијативи насочени кон зајакнување на судството, подобрување на ефикасноста на правните системи, промовирање на правното образование и обука, борба против корупцијата и унапредување на административните капацитети. Флексибилноста на ИПА фондовите овозможува

⁴⁹⁰ Basheska, Elena. 2022. "EU Enlargement in Disregard of the Rule of Law: A Way Forward Following the Unsuccessful Dispute Settlement between Croatia and Slovenia and the Name Change of Macedonia". *Hague Journal on the Rule of Law* 14 (March). <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00169-7>.

⁴⁹¹ Kaufmann, Daniel, and Aart Kraay. 2023. "Worldwide Governance Indicators". www.govindicators.org. 2023. <https://www.govindicators.org/>.

⁴⁹² United Nations. 1999. "United Nations Mission in Kosovo Mandate". UNMIK. 1999. <https://unmik.unmissions.org/mandate>.

⁴⁹³ Woodward, 2017.

насочени интервенции и приспособена поддршка врз основа на специфичните потреби и предизвици со кои се соочува секоја земја. Опфаќајќи ги актуелните корисници Албанија, БиХ, Косово, Црна Гора, Македонија, Србија и Турција, ИПА има за цел да ги подготви овие држави за членство во ЕУ, поттикнувајќи политички, економски и институционални реформи, кои мора да се усогласат со вредностите, правилата и стандардите на ЕУ, имјаќи ги предвид стабилноста, безбедноста и просперитетот на регионот. Првичната верзија на инструментот ИПА (2007-2013) ги постави темелите, фокусирајќи се на помошта за транзиција, градењето институции, прекуграничната соработка, регионалниот развој, развојот на човечките ресурси и руралниот развој. Иако овој инструмент е веќе надграден и заменет, сепак некои активности опстојуваат. Понатаму, ИПА II (2014-2020) вовеле стратешко планирање преку индикативни стратешки документи, со цел да се зајакне сопственоста кај целните корисници. Фокусот беше кон реформи во одредени сектори поврзани со стратегијата за проширување, промовирајќи структурни трансформации усогласени со стандардите на ЕУ. Мерењето на перформансите, вклучително и иновативниот механизам за наградување на перформансите, беше интегрирано за да се процени напредокот и ефикасноста. Почнувајќи од декември 2021 година, според официјалните информации на ЕУ, беа имплементирани 99% од резервациите на средства за обврските кои произлегуваат од ИПА II. Актуелниот ИПА III особено се фокусира на усогласување со клучните стратегии и приоритети на ЕУ за Западен Балкан, нагласувајќи го пристапот, флексибилноста и стратешкото распределување. Правната рамка за ИПА III беше воспоставена во септември 2021 година, обезбедувајќи ретроактивна применливост од јануари 2021 година. Програмската рамка, за 2021-2027 година, ги заменува претходните стратегии специфични за државата-корисничка на овие фондови, нагласувајќи ги тематските приоритети на ЕУ над претходно дефинираните теми на целната држава, со цел подобрување на флексибилноста и надградување на перформансите.⁴⁹⁴

Во суштина, рамката на ИПА ја илустрира длабоката инволвираност на ЕУ во Западен Балкан, користејќи стратешка финансиска помош за да се поттикнат сеопфатни реформи неопходни за идното членство во ЕУ. Понатаму, како дел од новата стратегија за проширување на ЕУ, во декември 2022 Европската комисија предложи Пакет за енергетска поддршка во вкупна вредност од една милијарда евра за Западен Балкан со цел да ги исполни непосредните, краткорочните и среднорочните барања на регионот. Со обезбедување на значителна поддршка, Комисијата настојува да се намали зависноста од фосилните горива кои потекнуваат од Русија, да се забрза процесот на декарбонизација и зајакне севкупната енергетска безбедност на регионот. Паралелно со овие напори, ЕУ ја зголеми својата посветеност на кибернетската безбедност, како одговор на појавата на повеќе кибернетски напади во државите од регионот.⁴⁹⁵

Меѓутоа, перспективата на Вудворд за пристапот на меѓународната заедница кон развојот во слабите држави открива забележлива склоност кон зајакнување и приоритизирање на капацитетите на надворешните актери на сметка на локалните иницијативи, што е евидентно во непропорционалното распределување на ресурсите, особено ставање на акцентот на трошоците на воениот сектор, наместо на критични области како што е правосудството. На пример, во Косово, значителното присуство на трупи

⁴⁹⁴ European Commission, 2007b.

⁴⁹⁵ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2023a. "2023 Communication on EU Enlargement Policy". Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/2023-communication-eu-enlargement-policy_en.

предводени од НАТО и формирањето на ЕУЛЕКС се пример за распространетоста на надворешните актери во обликувањето на постконфликтниот пејзаж, што во суштина ја попречува органската појава на локални способности и експертиза. Понатаму, ефективностата на надворешно наметнатите програми за владеење на правото се, исто така, проблематични. Планот на Ахтисари за Косово, дизајниран да промовира „надгледувана независност“ и воспоставувањето на ЕУЛЕКС ги нагласуваат надворешните влијанија врз правните и управувачките структури, потенцијално ограничувајќи го развојот на локалниот нормативен систем. Ова ја предизвикува конвенционалната мудрост која го поставува владеењето на правото како претходник на економскиот развој и демократијата. Анализата на Вудворд, исто така, ги открива предизвиците во транспарентноста и известувањето за трошоците, усложнувајќи ги напорите за сеопфатно разбирање на тековите на овие ресурси. На пример, тешкотијата за добивање точни информации за буџетите и расходите на меѓународните актери вклучени во постконфликтната помош, како што е истакнато во случајот со БиХ, го нагласува опсежното прашање на транспарентноста во овие напори.⁴⁹⁶

12.4.3. Негативните ефекти од пристапот на ЕУ кон владеење на правото во Западен Балкан

Евалуацијата на стејтбилдинг иницијативите на ЕУ во Западен Балкан открива неколку предизвици и ограничувања како што е недостаток на доследна имплементација, несоодветна координација меѓу институциите на ЕУ и ограничен фокус на социјалните, економските и културните димензии на владеењето на правото, како и прекршување на основните човекови права. Во македонското сценарио, негативните ефекти се видливи од истражувањата кои беа вршени во повоен период, кои покажаа дека Македонците не се задоволни со наметнатиот принцип на поделба на власта според Охридскиот договор, бидејќи овие принципи во суштина ги штитат лидерите на доминантните политички партии дефинирани по етничка припадност, истовремено овозможувајќи им да ги прикријат нелегалните активности и акумулираното богатство. Овој пристап беше сфатен како пропуштена шанса за обнова на повоената стабилност врз основа на деценискиот соживот во регионот.⁴⁹⁷ Друг пример е извештајот на Стејт департментот од 2015 за Македонија каде се идентификуваат главните прашања за човековите права кои првенствено беа предизвикани од распространетата корупција и нецелосното почитување на владеењето на правото од страна на владејачката елита, каде беа евидентирани тековни обиди да се ограничи слободата на печатот, политички и бизнис влијанија во правосудството, како и селективно гонење на поединци и политички неистомисленици. Судскиот систем беше нарушен со политичко мешање, неефикасност, фаворизирање, непотизам, долги судски постапки, прекршување на правото на јавно судење и коруптивни практики.⁴⁹⁸ Селективната примена на кондиционалноста низ Западен Балкан ги покренува прашањата за намерите на надворешните актери. Различниот третман на Македонија, во споредба со другите држави во регионот, создава перцепции за пристрасност и го попречува развојот на кохезивен регионален пристап кон реформите на владеењето на правото. Во овој контекст, Договорот од Преспа е поздравен од меѓународната заедница дека успешно го реши долгогодишниот

⁴⁹⁶ Woodward, 2017.

⁴⁹⁷ Woodward, Susan L. 2011. “Varieties of State-Building in the Balkans: A Case for Shifting Focus“. In Berghof Handbook for Conflict Transformation. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.

⁴⁹⁸ US Department of State. 2015. “MACEDONIA 2015 HUMAN RIGHTS REPORT“. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253085.pdf>.

спор за името со Грција. Сепак, овој договор е незаконски според националното законодавство и предизвикува легитимна загриженост за процедуралните аспекти, почитувањето на уставните норми и правната држава воопшто. Одзивот на референдумот и неуспехот да се постигне зацртаниот праг фрла сенка врз демократскиот легитимитет на договорот. Отсуството на суштинска јавна дебата пред референдумот покренува прашања за транспарентноста и јавната ангажираност, кои се суштински елементи во демократските процеси на одлучување. Понатаму, јазикот на кој е напишан договорот, односно англискиот наместо македонскиот и грчкиот, додава уште еден слој на сложеност бидејќи ги нагласува потенцијалните предизвици во обезбедувањето на граѓаните целосно да ги разберат условите од договорот, со што се покренуваат прашања поврзани со информирана согласност. Отстапувањето од уставниот протокол, каде што договорот наместо претседателот на државата го потпишаа македонскиот премиер и шефот на дипломатијата, внесува уставна димензија на прашањето за законитоста. Ова отстапување од утврдените уставни процедури укажува на фактот дека Договорот од Преспа нема правна важност и е нелегален според важечките законски прописи во Македонија.

Слично на Македонија и ситуацијата во БиХ ги отсликуваше овие предизвици, бидејќи распространетата корупција и лошото владеење останаа актуелни прашања, кои го попречуваат напредокот и во политичката и во економската сфера. Длабоко вкоренетите етнички поделби беа манипулирани од одредени политички лидери, што дополнително ги нагризуваше темелите на демократијата и доброто владеење. Оваа клима на поделеност го компромитира владеењето на правото, ја овековечува дискриминацијата во различни аспекти од секојдневниот живот, манипулира со медиумскиот дискурс и го попречува враќањето на раселените лица за време на војната. Новинарите и застапниците на граѓанското општество се малтретирани и заплашувани, спречувајќи ја пристапноста до точни информации и овозможувајќи евазија на одговорноста на политичките елити на власт.⁴⁹⁹ Со својата сложена структура на поделба на власта, воспоставена со Дејтонскиот договор, каде постојат два ентитети и три народи и еден кондоминиум (Брчко), БиХ претставува неуспешен стејтбилдинг експеримент, првенствено поради фактот што суверенитетот е практично во рацете на ЕУ. Застојот во управувањето на земјата, што произлегува од овој сложен политички аранжман, ги попречува значајните реформи, евидентно според годишните извештаи на Европската комисија. Имено, владеењето на правото во БиХ се соочува со низа предизвици во различни сектори, вклучувајќи ги и изборните процеси, независноста на судството, превенција на корупцијата, како и слободата на говорот. Интервенциите на Високиот претставник во изборните прашања, особено на денот на изборите, предизвикуваат загриженост за правната сигурност, како што беше истакнато од ОБСЕ/ОДИХР. Дури и покрај формирањето на законодавни и извршни тела, во извештајот се забележуваат предизвици во спроведувањето на одлуките на Уставниот суд, особено во Република Српска, што ја ризикува правната сигурност и авторитетот на Уставниот суд. Извештајот укажува на суспензијата или укинувањето на правните и политичките акти од страна на Република Српска, поткопувајќи ги одлуките на Уставниот суд и доведувајќи го во прашање уставниот и правниот поредок на земјата. Во правосудниот сектор, извештајот потврдува ограничен напредок во независноста и непристрасноста на судството. Исто така, забележани се недоследности и широка дискреција во примената на правилата поврзани со назначувањето, дисциплинската одговорност, напредувањето во

⁴⁹⁹ US Department of State. 2015a. "BOSNIA and HERZEGOVINA 2015 HUMAN RIGHTS REPORT". Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253041.pdf>.

кариерата и конфликтот на интереси на судиите и обвинителите. Понатаму, несоодветното функционирање на судскиот систем е идентификувано како поткопување на правата на граѓаните, попречување на борбата против корупцијата и организираниот криминал. Во однос на тоа, извештајот укажува дека нема напредок во борбата против корупцијата и ограничен напредок во борбата против организираниот криминал. Оперативната неефикасност и политичкото мешање го попречуваат целокупниот напор за спречување и потиснување на корупцијата, вклучително и на високи нивоа и покрај усвојувањето на стратегии и акциони планови. Слабата институционална координација и ограничената размена на разузнавачки информации создаваат ранливост каде се создава простор криминалните организации да ги злоупотребуваат правните и административните недостатоци. Извештајот ја нагласува загриженоста за слободата на изразување и слободата на медиумите. Кривичните казни за клевета, особено во Република Српска, се забележани како сериозни пречки за животната средина за граѓанското општество и ја ограничуваат слободата на изразување и медиумите, а усвојувањето на нацрт-законот во Република Српска што ги таргетира групите на граѓанското општество како „странски агенти“ е означен како голем чекор наназад, загрозувајќи ги граѓанските слободи.⁵⁰⁰

Борбата на ЕУ да се движи низ овие длабоко вкоренети политички структури ги нагласува ограничувањата на нејзиното влијание во поттикнувањето суштински промени. Политиката на кондиционалност на ЕУ, дизајнирана да ги поттикне реформите, всушност се соочува со ограничувања поради наметливиот пристап од врвот-надолу, каде се приоритизираат надворешни интереси за сметка на доброто владеење и правната држава, додека, пак, меѓународните администратори често го минимизираат значењето на политиката и државните институции во нивниот пристап, што имплицитно навестува дека стратегиите за градење држава обично претпоставуваат дека владеењето на правото може да се развие и спроведе независно и еднадвор, а честопати да се спротивставува на процесот на политичко донесување на одлуки.⁵⁰¹ БиХ илустрира дека моќта на ЕУ може да биде ограничена соочена со спротивставените интереси на локалната популација, што бара реевалуација на актуелниот и изнаоѓање на пософистициран и поконкретен пристап кој би ги почитувал и поддржувал правните и моралните принципи, како и оние декларирани во основачките документи на ЕУ, но и на ООН.

Во случајот со Косово пак, дури и со присуство на ЕУЛЕКС, ситуацијата беше обележана со слични предизвици. Мисијата имаше за цел да го следи и зајакне владеењето на правото, особено во полицискиот и правосудниот сектор, но и покрај овие напори, корупцијата остана нерешено прашање, а спроведувањето на антикорупциските закони од страна на владата се покажа како неефикасно. Основањето на Меѓународната граѓанска канцеларија и ЕУЛЕКС со цел промовирање на доброто владеење ја илустрира длабоката инволвираност на ЕУ. Сепак, продолженото присуство на овие мисии, дури и по едностраното прогласување на независноста на Косово во 2008 година, покренува прашања за одржливоста и влијанието на надворешните интервенции за стабилноста во регионот.

Ефектите од имплементација на надворешно наметнатите реформи се гледаат и од извештајот за човекови права во Косово на Стејт Департментот, каде се открива влошување на проблемите поради недостатокот на судски надзор и непочитувањето на владеењето на

⁵⁰⁰ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2023b. “Bosnia and Herzegovina Report 2023“. Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en.

⁵⁰¹ Chandler. 2006b.

правото.⁵⁰² Дури и во последниот годишен извештај на Комисијата на ЕУ за Косово, владеењето на правото се појавува како критична фокусна точка, откривајќи низа предизвици и области кои бараат значително подобрување. Извештајот го нагласува ограничениот напредок во развојот на добро функционален правосуден систем, нагласувајќи го императивот да се подобрат алатките за заштита на интегритетот, одговорноста, независноста и ефикасноста на правосудниот систем. Покрај тоа што министерот за правда и раководителите на главните институции на правосудниот систем потпишаа Заедничка изјава за заложба и акционен план за реформите во правосудството, извештајот ја нагласува итната потреба да се преточат обврските во опишливи резултати. Во контекст на борбата против корупцијата, извештајот открива дека Косово е во рана фаза на развој, истакнувајќи дека усвојувањето на значителна антикорупциска легислатива во претходната година не се „преточи“ во ефективна имплементација. Организиранитот криминал претставува уште еден сериозен предизвик, при што извештајот го признава ограничениот напредок и ја нагласува недоволната искористеност на моќните алатки наведени во Кривичниот законик и Законот за проширени овластувања за конфискација. Во однос на економските аспекти, извештајот ги поврзува предизвиците со кои се соочува приватниот сектор на Косово со слабото владеење на правото. Се забележува дека и покрај економската отпорност покажана за време на кризи, постојаните прашања како што се широко распространетата неформална економија и корупцијата го попречуваат севкупниот економски напредок. Имено, извештајот го привлекува вниманието на потребата од решителни чекори за деескалација на тензиите на северот на Косово, при што ЕУ ќе спроведе привремени и реверзибилни мерки зависни од активностите на Косово за ублажување на ситуацијата.⁵⁰³

Помалку очигледниот аспект на ангажманот на ЕУ во Западен Балкан, релевантно за владеењето на правото, се инхерентните предизвици кои произлегуваат од стратегијата ориентирана кон наметнување на реформи и правила паралелно делегирајќи ја политичката одговорност за неуспешните реформи, препишувајќи го неуспехот на локалните политички елити кои немаат политичка волја за реформи или, пак, кај локалното население кое наводно нема капацитет за демократско владеење. Анализата на Чендлер го нагласува репетитивниот концепт на надворешно наметнување на правила и одлуки, каде што ЕУ има тенденција да диктира правни рамки без соодветно разгледување на нормативната комплексност кај овие држави. Овој пристап, претежно институционален, го занемарува фактот дека правото е инхерентно нормативен систем, што доведува до резултати кои не придонесуваат за вистински правен развој. Дополнително, пристапот на ЕУ со кондиционалноста ја открива стратегијата на надворешно наметнување на либерално демократски реформи, со што се поткопува локалната сопственост и легитимитет, како на локалните политички елити, така и на надворешните актери инволвирани во стејтбилдинг иницијативите. Избегнувањето на политичката одговорност на ЕУ е, исто така, евидентно, особено во случаите кога интервенциите се врзани како технократски практики, а не како интегрални компоненти на локалниот политички процес. Ова создава фасада на деполитизирана експертиза, особено видлива во иницијативите за владеење на правото и антикорупциските стратегии.

⁵⁰² US Department of State. 2015b. “KOSOVO 2015 HUMAN RIGHTS REPORT“. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253075.pdf>.

⁵⁰³ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2023c. “Kosovo Report 2023“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiation. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2023_en.

Несогласувањата во примената на кондиционалноста, како пример за неконзистентниот став за Косово, БиХ и Македонија дополнително го истакнуваат селективниот, а понекогаш и произволен пристап на ЕУ за промовирање на владеењето на правото во регионот, најчесто предводен од надворешно-политичките и геополитичките интереси на меѓународните стејтбилдери. Понатаму, присуството на бројни надворешни актери со различни агенди дополнително ја влошува ситуацијата. Недостатокот на координација и кохерентност меѓу овие актери не само што ја поткопува ефективностa на интервенциите, туку и поттикнува отпор во таргетираните општества поради ваквите надворешно наметнувани стратегии. Резултатот е фрагментиран пејзаж, кој го попречува воспоставувањето на сеопфатна и локално релевантна рамка за правна држава.

12.5. Надворешната политика и државите од Западен Балкан

Улогата на меѓународниот стејтбилдинг стана фокусна точка во надворешно-политичкиот дискурс на западните држави и глобалните институции. Историски вкоренета во унапредувањето на националните интереси, кон крајот на Студената војна западната надворешна политика претрпе промена. Конвергенцијата помеѓу националната надворешна политика и меѓународните финансиски институционални рамки доведе до заедничка агенда, издигнувајќи ја „етичката надворешна политика“⁵⁰⁴ за подлабоко ангажирање со незападните држави. Во истиот период човековите права и хуманитарната интервенција на Балканот почнаа да го обликуваат идентитетот на владите на САД и Велика Британија, нагласувајќи го зголеменото значење на меѓународното креирање политики.⁵⁰⁵ Надворешната политика, гледана како екстерна проекција на моќта, сега се протега надвор од примената на моќта опфаќајќи ги вредностите, идеите и политичките цели на надворешните стејтбилдери.

Сепак, се појавија спорни прашања кои укажуваат на недоследности во постапките на креаторите на политики и институциите, како бавното темпо на институционалните промени, структурата на Советот за безбедност на ООН и еволуирачките идеи за државниот суверенитет. Етичката надворешна политика од 1990-тите, фокусирана на конкретни случаи на злоупотреба или исклучување, еволуираше во поапстрактен пристап, со што се трансформираше политиката на стејтбилдингот во помалку специфична и поотпорна, а оправдана врз основа на легитимизирање на потребите на незападните актери. Оваа современа рамка ја помести традиционалната политика на интереси кон техничките и административните прашања, што ја прави оваа стратегија помалку специфична и резистентна на отпор од страна на популацијата. Значајна трансформација се забележува во замаглувањето на границите меѓу внатрешната и надворешната политика. Западните власти и меѓународни институции повеќе не се перцепираат исклучиво како надворешни актери. Акцентот на соработката и реториката на зајакнување на државните институционални капацитети, следствено и суверенитетот означува отстапување од традиционалните надворешни односи. Заради тоа, терапевтските дискурси за зајакнување и градење на државните капацитети покренуваат прашања кои не произлегуваат од одразот на нееднаквоста на моќта, туку од егоцентричната и нарцисоидна мотивација зад креирањето на меѓународните стејтбилдинг политики, кои доведоа до промена на овој дискурс кон технократски и административни прашања, не земајќи ги предвид локалните приоритети.

⁵⁰⁴ Chandler, 2006a.

⁵⁰⁵ Chandler, 2006b.

12.5.1. Надворешната политика на државите од Западен Балкан

Во сложената таписерија на Западен Балкан, надворешната политика се појавува како клучен фактор, проткаен со историскиот наратив и обликуван од минатите конфликти во регионот. Во актуелниот стејтбилдинг дискурс, централно место во надворешно-политичката парадигма на регионот или поточно на интерлокуторските политички елити е тежнење кон интеграција во ЕУ. Аспирациите за членство во НАТО и акцентот на регионалната соработка како дел од евроинтегративниот пат на овие држави додава дополнителни слоеви на комплексност на дипломатските ангажмани во регионот. Понатаму, економските императиви играат дефинирачка улога, управувајќи го текот на целите на надворешната политика. Политичките елити во државите од Западен Балкан активно се додворуваат на странските директни инвестиции и се вклучуваат во меѓународни инфраструктурни проекти, најчесто заради тесногради лукративни цели, истовремено користејќи ја реториката за економскиот развој како клуч за регионална стабилност и раст. Друг надворешно-политички аспект е фактот што регионот го проширува својот дофат надвор од границите на ЕУ. Евидентно од стратешките превирања на моќните држави, балканскиот регион се наоѓа себеси заробен во вкрстените струи на пошироките геополитички ривалства, особено меѓу САД, Русија и Кина и во одредени аспекти и Турција,⁵⁰⁶ каде секој актер носи свој сет на интереси, влијаејќи врз стратешките приоритети и надворешно-политичкиот дискурс на државите од Западен Балкан. Навигацијата во нијансираните односи со овие актери прераснува во деликатна игра, која бара калибриран пристап со цел да се балансираат различните партнерства, но и различните геополитички и стратешки интереси.

Геополитичкиот контекст со конфликтот на Украина и Русија, внесува комплексен фактор, предизвикувајќи дебати за кредибилитетот на проектот на ЕУ и правичноста на нејзината политика на проширување. Руската воена интервенција во Украина дополнително ја нагласи сложената природа на надворешната политика во регионот, бидејќи напорите на ЕУ во претставувањето обединет фронт преку ЗНБП, дополнително негативно влијае на управувањето со внатрешните поделби. Од друга страна, пак, фактот дека една држава која во моментот е вклучена во активен вооружен конфликт со својот сосед и ѝ се одобрува почеток на пристапните преговори, отвора прашања за перцепираниот пристап на двојни стандарди, бидејќи одлуката практично е целосно непочитување на Копенхашките критериуми. Понатаму, одлуката за отпочнување на преговори со Украина, која патем не беше усвоена едногласно поради стратешката апстиненција на Унгарија, го оспорува принципот на колективно одлучување. Диференцираната природа на пристапот на ЕУ, очигледна во контрадикторните барања за земјите од Западен Балкан, ја зголемува

⁵⁰⁶ Турата на претседателот Ердоган низ Западен Балкан, на почетокот на септември 2022 година, претставуваше постапка за зајакнување на дипломатските врски со Босна и Херцеговина, Србија и Хрватска. Оваа стратешка иницијатива се усогласува со долгогодишниот пристап на Турција за зајакнување на билатералните односи во балканскиот регион, политика што ја започна Партијата на правдата и развојот под стратешко водство на поранешниот министер за надворешни работи Ахмет Давутоглу. Во текот на изминатите неколку децении, овие заеднички напори опфатија различни сектори, вклучувајќи ги економијата, културата и образованието, со намерно проширување надвор од нациите со мнозинско муслиманско население во регионот, како што е Србија. Wilks, Andrew. 2022. „Erdogan Travels to Balkans as Tensions Rise between Former Yugoslav States - Al-Monitor: Independent, Trusted Coverage of the Middle East“. Al-Monitor. September 6, 2022. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/09/erdogan-travels-balkans-tensions-rise-between-former-yugoslav-states>.

перцепцијата за неконзистентност. Овој тек на настани несомнено поттикнува прашања за легитимноста на целокупниот процес на проширување. Нарушениот кредибилитет на ЕУ е видлив и во неуспехот на ЕУ бирократите да ја наметнат сообразноста со ЗНБП во случајот со анексијата на Крим и прифаќањето на анти-руските декларации на ЕУ.⁵⁰⁷

Понатаму, субмисивниот, безидеен и безалтернативен став на локалните политички елити во регионот во суштина додава уште еден слој на комплексност на пристапот на двојни стандарди. Западниот Балкан кој сè уште не е излезен од конфликтното минато и нестабилноста, ја канализира својата перспектива кон усогласувањето со заедничката оска на ЕУ по принципот на непостоење на друга алтернатива (There Is No Alternative), иако веќе евидентно е дека и самата ЕУ не ги почитува своите декларирани критериуми и принципи, имајќи ги предвид примерите на земјите-членки Полска и Унгарија, Грција и Бугарија, а поконкретно Македонија како кандидатка за членство во ЕУ. Во македонскиот случај, Унијата е таа која замижува пред националистичките и авторитарни практики и барања на своите соседи-членки на ЕУ кои отворено го кршат правото на самоопределување на македонската нација.⁵⁰⁸

Сложениот пејзаж на усогласувањето на земјите од Западен Балкан со ЗНБП на ЕУ открива повеќеслојна интеракција на геополитичка динамика и надворешни влијанија, обликувана од војната во Украина и последователната **рекалибрација** на сојузите, како и меѓусебната зависност помеѓу државите од Западен Балкан. Среди овој геополитички флуks, овие земји се стремат да ги балансираат своите политички врски со ЕУ наспроти ангажманите со регионалните и глобалните актери, секој од нив со свое уникатно влијание и стратегии. Така Русија, која често се перципира како „политички профитер“ (spoiler power) на Западен Балкан од страна на колективниот Запад, стратешки користи тактики на мека моќ, искористувајќи ги историските и културните врски, особено изразени во Србија, Република Српска, Црна Гора и Македонија, за унапредување на сопствениот интерес, кои традиционално се во спротивност со регионалните политики на ЕУ и експанзијата на НАТО, додавајќи уште еден слој на сложеност во геополитичката пресметка. На економски план, пак, Кина се појавува како клучен играч, која со својот развоен пристап преку иницијативата Појас и пат, значително инвестира во инфраструктурни проекти, а со тоа ја зацврстува својата основа, на тој начин вршејќи одредено влијание врз надворешната и безбедносната политика на балканските држави, динамика која ги надминува традиционалните сфери на политичко маневрирање. Понатаму, Турција, петтата воена сила во НАТО алијансата и од 1987 година дел од пристапниот процес на ЕУ (тогашна ЕЕЗ), се ангажира во регионот преку стратегии на мека моќ, првенствено културна соработка, но, исто така, се справува со предизвиците да се натпреварува со ЕУ во сложениот домен на безбедносната регионална политика.⁵⁰⁹ Во меѓувреме, САД со своите засебни интереси, повторно покажаа подготвеност да ги приоритизираат своите цели на Балканот пред целите на ЕУ, како што е

⁵⁰⁷ Hleba, O.I. 2019. “FOREIGN POLICY ALIGNMENT of the WESTERN BALKAN COUNTRIES with the EU’S RUSSIA POLICY since the ANNEXATION of CRIMEA“. *Scientific Journal “Regional Studies”* 18: 85–93. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.14>

⁵⁰⁸ Ванковска, Билјана. 2023. „Извештај за напредокот на Европската Унија“. Нова Македонија. 13 ноември 2023. <https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/izveshtaj-za-napredokot-na-evropeckata-unija/?fbclid=IwAR324oOp0dgTqtOeOqfH0JNxrqOarWyJ0X4gAcVKZ1PmXgL2ldDUgU-zLv0>.

⁵⁰⁹ Talha Öztürk, Mustafa. 2023. “Türkiye, Kosovo to Strengthen Defense Cooperation: President Osmani“. Anadolu Ajansı. October 17, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-kosovo-to-strengthen-defense-cooperation-president-osmani/3023287#>.

примерот со Вашингтонскиот договор⁵¹⁰ во 2020 година, каде Србија и Косово под притисок на администрацијата на поранешниот претседател Доналд Трамп, се обврзаа за економска нормализација, а во рамките на овој договор беше предвидено и преместување на амбасадите од Тел Авив во Ерусалим, со што се открива дивергенцијата меѓу пристапите на САД и ЕУ. После три години и покрај првичните очекувања и најави за пресвртница во Западен Балкан, долгорочното влијание на Вашингтонскиот договор изгледа скромно, а меѓусебните активности на двете држави не се усогласуваат со договорените одредби од овој акт.⁵¹¹

Надвор од доменот на билатералните односи, меѓународните организации, особено Советот за безбедност на ООН, исто така имаат значително влијание во обликувањето на динамиката на надворешната политика на Западен Балкан. Постојаните членки на Советот за безбедност, Кина и Русија, активно ја поддржуваат Србија, попречувајќи го решавањето на статусот на Косово, паралелно расветлувајќи ја ерозијата на воспоставената рамка на ООН поврзана со „светиот“ принцип на државен суверенитет, феномен особено изразен во лицето на наметливите акции на големите сили во балканскиот регион.

Соработката во безбедносната политика додава уште еден слој на сложеност на геополитичката таписерија, каде што три од шест земји од Западен Балкан - Албанија, Црна Гора и Македонија - се веќе членки на НАТО, додека БиХ и Србија не се. Сложената динамика на усогласување е примерот на Република Српска, која традиционално негува блиски врски со Белград, а со тоа колективниот запад ја перцепира како пречка за пошироките амбиции на ЕУ и НАТО во регионот. Србија, која прогласи воена неутралност од 2007 година⁵¹², одржува воени и економски врски и со државите од Истокот,⁵¹³ како што е потврдено со различни договори за воена соработка, истакнувајќи го сложениот танц на дипломатски и безбедносни размислувања во регионот. Понатаму, трговијата со оружје се јавува како значаен фактор, што доведе до забележителен пораст на увозот на оружје од страна на европските држави во 2022 година како резултат на војната во Украина и бележи значителен пораст од 47 проценти помеѓу 2013-2017 и 2018-2022.⁵¹⁴ Оваа нагорна траекторија, спротивно на глобалниот тренд на намалување од 5,1 отсто на меѓународните трансфери на оружје, ги одразува зголемените тензии, особено кои произлегуваат од геополитичкиот конфликт меѓу Истокот и Западот. Среди овие промени, Балканскиот Полуостров кој е веќе подложен на сложена геополитичка динамика испреплетена со стејтбилдингот на ЕУ, повторно станува фокусна точка, овој пат како сведок на растечка милитаризација на регионот од различни фронтови. Овие случувања во глобалната трговија со оружје, придонесуваат за сè понебезбедна средина, додека, пак, меѓусебната поврзаност

⁵¹⁰ Salama, Vivian. 2020. "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony | CNN Politics". CNN. September 4, 2020. <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>.

⁵¹¹ Mirosavljević, Igor. 2023. "Three Years since the Washington Agreement between Serbia and Kosovo: What Has Been Implemented?" European Western Balkans. September 4, 2023. <https://europeanwesternbalkans.com/2023/09/04/three-years-since-the-washington-agreement-between-serbia-and-kosovo-what-has-been-implemented/>.

⁵¹² B92. 2007. "Serbian Parliament's Kosovo Resolution". B92. December 27, 2007. https://www.b92.net/eng/insight/strategies.php?yyyy=2007&mm=12&nav_id=46517.

⁵¹³ Reuters. 2023. "Serbia Highlights Importance of Chinese Defence Equipment". *Reuters*, October 23, 2023, sec. World. <https://www.reuters.com/world/serbia-highlights-importance-chinese-defence-equipment-2023-10-23/>.

⁵¹⁴ Stockholm International Peace Research Institute. 2023. "Surge in Arms Imports to Europe, While US Dominance of the Global Arms Trade Increases | SIPRI". *Www.sipri.org*. March 13, 2023. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/surge-arms-imports-europe-while-us-dominance-global-arms-trade-increases>.

на трансферите на оружје, геополитичките тензии и ерозијата на традиционалните рамки на ООН, кои беа истражувани во овој труд во контекст на политиките за стејтбилдинг, ја нагласуваат потребата од сеопфатна реevaluација на безбедносните парадигми. Новата трка во вооружување, која ги вклучува и традиционалните и новите добавувачи, означува отстапување од замислената траекторија на стабилност и градење на држави-членки на ЕУ од државите во Западен Балкан, поставувајќи предизвици за воспоставените норми на управување и градењето на државата како проект. Во областа на информациите и медиумите, влијанието и соработката на медиумите од различни глобални актери значително придонесуваат за обликување на јавниот дискурс и перцепции. Останува загриженоста за хибридните безбедносни закани, подемот на вештачката интелигенција, кампањите за дезинформација и потенцијалното влијание на надворешните актери врз локалните движења, особено по војната во Украина.

12.5.2. Импликациите за ЕУ и Западен Балкан

Во клучен момент од својата историја, ЕУ е соочена со императивот за реформирање на либералниот меѓународен поредок. Ескалацијата на регионалните конфликти и одекот на војната во Украина ги предизвикуваат самите основи на проектот на ЕУ, принудувајќи ја Унијата да се движи низ овој комплексен пејзаж. Ранливостите изложени од глобалната небезбедност, особено во синцирите на снабдување и производство, поттикнаа тренд кон растечка самодоволност меѓу државите, особено во европскиот регион. Препознавајќи ги инхерентните недостатоци во тековниот либерален меѓународен поредок, ЕУ ја признава итната потреба да го искористи своето влијание за сеопфатна реevaluација на пристапот кој ќе даде приоритет на правото и правдата. Додека ЕУ се концентрира на геополитичките аспекти и стремежот кон стратешка автономија, сепак треба да се земе предвид незаменливата улога на легитимитетот во креирањето на ефективна надворешна политика. Во напорите да се наметне либералниот меѓународен поредок, ЕУ се залага за принципите на транспарентност, инклузивност и доследност. Сепак, предизвикот се протега надвор од „убедливата“ реторика, барајќи од ЕУ да отпочне трансформативен пат кој ќе ги преобликува постоечките институции и процедури. Оваа трансформација би требала да обезбеди сите засегнати страни да имаат глас во креирањето, толкувањето и спроведувањето на принципите на новиот меѓународен поредок. Централно место во надворешната политика на ЕУ и нејзината посветеност на либералниот меѓународен поредок е заштитата на човековите права, но и покрај тоа се соочува со критики за недоследности и перцепиран недостаток на транспарентност и селективен пристап во нејзините политики за заштита на човековите права кој не е карактеристичен само за Западен Балкан. Во овој контекст, вреди да се забележи селективниот пристап како пример во последната рунда непријателства меѓу Израел и Палестина. Додека ЕУ официјално се залага за решение со две држави и ја поддржува палестинската државност преку хуманитарна помош,⁵¹⁵ паралелно се ангажира во трговија со оружје за Израел, предизвикувајќи критики на преку 170 организации⁵¹⁶ и барања за државите кои даваат воена помош на Израел да се придржуваат до законските

⁵¹⁵ European Commission. n.d. “Palestine“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Accessed January 5, 2024. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/palestine_en.

⁵¹⁶ International Service for Human Rights. 2023. “Ending Complicity in International Crimes: A Two-Way Arms Embargo on Israel“. ISHR. November 8, 2023. <https://ishr.ch/latest-updates/ending-complicity-to-international-crimes-a-two-way-arms-embargo-on-israel/>.

обврски, вклучително и спречување на перпетуација на меѓународните злосторства. Посветеноста на ЕУ за решение со две држави се соочува со предизвици кога е во спротивност со пријавените случаи на финансиска помош за Израел. Одобрувањето на планот за финансирање од 18 милиони евра за „Регионална соработка ЕУ-Израел“ поврзан со Абрахамскиот договор⁵¹⁷ дополнително додава сложеност, потенцијално оттргнувајќи го вниманието од суштинските територијални прашања клучни за праведното решение за овој конфликт. Оваа промена може да се смета за потенцијално отстапување од принципите за кои ЕУ се залага, со што се истакнува недоследноста во пристапот кон регионалната динамика. Претседателката на Комисијата на ЕУ, исто така беше критикувана за нејзиниот неодамнешен говор во Институтот Хадсон во Вашингтон, каде што се соочи со бурни реакции поради тоа што му даде приоритет на правото на Израел да се брани, а занемарувајќи да го спомене официјалниот став на ЕУ.⁵¹⁸ Критиките се однесуваат на нејзиниот молк да го повика Израел да се придржува до меѓународното право за време на конфликтот со Газа. Над 800 членови на персоналот на ЕУ се придружија на критиките, изразувајќи загриженост за согледаната пристрасност кон Израел и занемарувањето на поддршката на ЕУ за палестинската државност. Тензиите ја нагласуваат неповрзаноста меѓу пристапот на претседателката Фон дер Лајен и воспоставените надворешно-политички позиции на ЕУ, поттикнувајќи повици за побалансиран став за израелско-палестинскиот конфликт.

Што се однесува, пак, до надворешно-политичкиот пристап на ЕУ на Западен Балкан, тој е обележан со неколку ограничувања кои сложено ги обликуваат дипломатските ангажмани и стратешкото позиционирање. Едно од примарните ограничувања е воената зависност на ЕУ од НАТО, што предизвикува загриженост за нејзината стратешка автономија. Потпирањето на американските средства, особено во контекст на „војната против тероризмот“, а особено по војната во Украина, не само што влијае на одлуките поврзани со безбедноста, туку и ја ограничува способноста на ЕУ самостојно да ја проектира својата моќ во регионот. Внатрешните поделби меѓу земјите-членки на ЕУ дополнително ја поткопуваат кохерентноста на дипломатските напори на ЕУ на Западен Балкан. Конфликтните позиции за критичните прашања, како што се оние за Западен Балкан, а денес и Украина, ја ослабуваат дипломатската моќ на ЕУ и го компромитираат нејзиниот кредибилитет како доверлив партнер. Со оглед на историските тензии и сложените етно-политички дивергенции на Балканот, покоординиран и конзистентен пристап на ЕУ е од суштинско значење за поттикнување на стабилноста и ефикасно справување со регионалните предизвици. Недостигот на ефикасна координација меѓу иницијативите на ЕУ, вклучително и Пактот за стабилност и Процесот за стабилизација и асоцијација, придонесува за фрагментирана стратегија за надворешна политика. Пролиферацијата на иницијативите и паралелните програми го намалуваат влијанието на интервенциите на ЕУ, создавајќи конфузија меѓу локалните засегнати страни и намалувајќи ја севкупната ефективност на напорите за градење држава. Рационализирањето на овие иницијативи и поттикнувањето подобра координација е императив за ЕУ да проектира кохерентна и влијателна надворешна политика на Западен Балкан. Употребата на

⁵¹⁷ Konecny, Martin. 2023. „Why EU’s €18m for Israel Undermines Peace“. EUobserver. December 4, 2023. <https://euobserver.com/opinion/157767>.

⁵¹⁸ Barigazzi, Jacopo, and Gregorio Sorgi. 2023. “Internal EU Discontent Grows at von Der Leyen’s Neglect of Palestinian Statehood“. POLITICO. October 20, 2023. <https://www.politico.eu/article/internal-eu-discontent-grows-at-ursula-von-der-leyens-neglect-of-palestinian-statehood/>.

условеноста како дипломатска алатка од страна на ЕУ се соочува со предизвици, бидејќи неконзистентните позиции и недостатокот на јасност за одговорностите во рамките на ЕУ ја намалуваат ефективноста на условеноста, ограничувајќи го нејзиното влијание врз обликувањето на однесувањето на државите од Западен Балкан. Затоа, попретинет и транспарентен пристап кон условеноста е од суштинско значење за ЕУ да изврши значајно дипломатско влијание и да поттикне позитивни политички и институционални промени во регионот. Доминантниот фокус на ЕУ на политичкото лидерство на сметка на силен ангажман со граѓанското општество поставува дипломатски предизвици. Бирократските неефикасности и пристапот одозгора-надолу го отуѓуваат локалното население, намалувајќи ја ефективноста на интервенциите на ЕУ. За да се реши овој проблем, рекалибрацијата кон поттикнување посилни врски со актерите на граѓанското општество и спроведувањето поинклузивни стратегии е од клучно значење за градење одржливи дипломатски односи и зајакнување на „меката моќ“ на ЕУ во Западен Балкан.⁵¹⁹

Дополнително, Пакетот за проширување на Европската комисија за 2023 година,⁵²⁰ кој во моментот опфаќа десет земји аспирантки, означува забележителна промена во политиката на ЕУ кон Истокот. Декларацијата на претседателката на Европската комисија го нагласува стратешкиот избор на Грузија, Молдавија и Украина, демонстрирајќи го геополитичкиот дискурс на ЕУ.⁵²¹ Сепак, шизофреничната природа на пакетот за проширување⁵²² открива предизвици во усогласувањето на императивот за проширување на границите на Унијата со пристап заснован на заслуги, особено во контекст на источните аспиранти за членство во Унијата. Препораката на Комисијата за Украина и Молдавија сигнализира итност, но покренува прашања за кохерентноста на оваа стратегија. Во Западен Балкан, пакетот иако е придружен со „нов пакет за развој“, во суштина е само повторување на претходните пакети, но без јасноста што е видлива на Исток. Балканските земји, кои се повеќе децении во „чекалната на ЕУ“, се соочуваат со неизвесни перспекти, а обезбедените стимулации немаат изгледи да ги компензираат долготрајните одложувања. Акцентот на ЕУ на членството како „стратешки избор“ на Истокот предизвикува загриженост за потенцијално поткопување на природата на процесот на проширување заснован по принципот на заслуги, а, пак, лекциите од минатите проширувања, особено во Централна и Источна Европа, предупредуваат дека барањата за демократска трансформација се сè уште актуелни. Предложената „нормализација“ на односите Косово-Србија не одговара на суштинските политички предизвици во регионот, фрлајќи сомнеж во можноста за полноправно членство. Додека ЕУ се бори со сложениот пејзаж на проширување, институционални реформи и економска безбедност, влијанието на пакетот врз демократската трансформација на земјите-кандидатки останува критично прашање, додека пак геополитичката амбиција на ЕУ, евидентна во пакетот, се испреплетува со домашните политички фактори, создавајќи инхерентни сложености.

Како заклучок, динамиката на надворешната политика меѓу Западен Балкан и ЕУ покажува селективен пристап обележан со геополитички приоритети, често на сметка на

⁵¹⁹ Belloni, Roberto. 2009. “European Integration and the Western Balkans: Lessons, Prospects and Obstacles“. *Journal of Balkan and near Eastern Studies* 11 (3): 313–31. <https://doi.org/10.1080/19448950903152177>.

⁵²⁰ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2023a.

⁵²¹ European Commission. 2023d. “Statement by the President: 2023 Enlargement Package“. European Commission. November 8, 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_5641.

⁵²² European Policy Centre. 2023. “Enlargement Package Marks a Turn in Policy to the East“. European Policy Centre. November 14, 2023. <https://epc.eu/en/Publications/Enlargement-Package-marks-a-turn-in-policy-to-the-East-558a70>.

локалните интереси и стабилност. Надворешно-политичкиот дискурс на ЕУ е нарушен со вооченото непочитување на сложената динамика на регионот, засилувајќи ги предизвиците и намалувајќи ја ефикасноста на стејтбилдинг иницијативите. Отсуството на европска безбедносна архитектура ја принуди ЕУ да се потпре на НАТО за прашања од областа на одбраната, нагласувајќи ја ранливоста на Унијата што секако доаѓа со свој различен сет на импликации. Евидентно од конфликтите во Украина и Блискиот Исток, се чини дека ЕУ функционира како застапник на интересите на САД, што покренува прашања за автономијата и независноста на надворешно-политичките одлуки. Наводната посветеност кон заштитата на човековите права од страна на ЕУ беше изложена како лицемерна по овие конфликти, компромитирајќи го кредибилитетот и легитимноста на проектот на ЕУ. Сепак, војната во Украина и новата рунда на вооружениот конфликт во Израел ја разоткри дволичноста на западните актери кога станува збор за заштитата на човековите права во популациите на Донбас и Газа, покажувајќи дека геополитичките и стратешки интереси на индивидуалните државни и недржавни актери се приоритизирани на сметка на индивидуалните човекови права,⁵²³ со што практично се уништија и последните елементи на западниот легитимитет и авторитет. Разликата помеѓу реториката и акцијата ја нагризуваат довербата и покренуваат фундаментални прашања за улогата на ЕУ во обликувањето на глобалните норми. За земјите од Западен Балкан, отсуството на автономната надворешна политика е карактеристичен аспект. Регионот се наоѓа себеси заплеткан во околните геополитички превирања, со ограничена способност да го зацрта својот независен курс.

⁵²³ Al Jazeera. 2023. "US Vetoes UN Resolution Calling for Gaza Ceasefire". Al Jazeera. December 8, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/8/antonio-guterres-urges-un-security-council-to-push-for-gaza-ceasefire>.

13. Заклучок

13.1. Интервенции: слабеење на самоуправувањето по градењето на државата

Надворешните интервенции фрлаат сенка врз суверенитетот во државите - објекти на стејтбилдинг. Често оправдувани како хуманитарни потфати или иницијативи за изградба на државните институции и капацитети во пост-конфликтните држави, овие интервенции вршат длабока ерозија на концептот на суверенитет. Како резултат на надворешните интервенции во внатрешните работи на државите, се појавува парадоксот каде таргетираните држави го губат капацитетот за самоуправување и легитимниот авторитет во очите на засегнатата популација и постепено се еродираат државните институционални капацитети. Без разлика дали овие интервенции се воени, дипломатски или економски по природа, резултатот е нарушен баланс на владеењето во овие држави. Наметнувањето на надворешни агенди и политики, водени според тесногради надворешно-политички и/или геополитички интереси, доведува до сценарио каде државата е неспособна самостојно да управува со политиките. Самата суштина на идејата на суверенитет втемелена во идејата за самоуправување е компромитирана поради надворешниот диктат на условите за управување и владеење.

Дополнително, наметнувањето на политики однадвор доведува до фрагментирани политички пејсажи каде се појавуваат конкуретни извори на авторитет. Оваа фрагментација не само што го слабеа легитимитетот на постојните државни институции, туку ја отвора можноста за појава на алтернативни структури на моќ кои не полагаат одговорност пред домашните закони и граѓаните во општеството. Оваа ерозија на легитимната власт сее семе на нестабилност, создава вакууми на моќ и празнини во владеењето, а таргетираните држави се соочени со компромитиран институционален капацитет за самоуправување и креирање на независни политики. На овој начин се овековечува циклусот на зависност и фрагилност, се еродира самоуправувачкиот капацитет кај таргетираните држави, легитимитетот и авторитетот на власта, а идејата за суверенитетот прераснува во илузорна, додека, пак, самиот концептот на суверенитет е практично „под опсада“.

Борбата за легитимитетот се наоѓа во „срцето“ на стејтбилдингот, евидентна преку сложената интеракција помеѓу надворешните интереси и внатрешните потреби. Самиот чин на наметнување структури, правила и прописи по принципот „од горе-надолу“ најчесто ја поткопува легитимноста на овие напори, овековечувајќи циклуси на недоверба и разочарувања. Бидејќи пристапот на надворешните актери е примарно со локалните политички елити - интерлокутори, кои ги промовираат и застапуваат надворешните интереси, а не интересите на електоратот, резултатот е еродирани легитимитет кај локалните интерлокутори, бидејќи интересите на градителите и оние на локалното население најчесто не се совпаѓаат. Доколку се поголеми интересите на надворешните актери, толку е поверојатно дека стајбилдинг процесите нема да резултираат во создавање на легитимна и самоодржлива држава на подолг рок. Заради тоа, меѓународните стејтбилдери честопати се соочуваат со скептицизам и отпор од локалните чинители кои го доведуваат во прашање кредибилитетот на овие стејтбилдинг иницијативи предводени од надвор. Овој аспект на политиката на стејтбилдингот покажува дека стејтбилдинг стратегиите не успеваат да воспостават значајни врски со локалното население, давајќи им моќ на локалните политички елити и интерлокутори и приоритизирајќи ги надворешните тесногради интереси, а со тоа не успеваат да се усогласат со локалното поимање за идентитетот,

суверенитетот, институциите, правата, законите и потребите кои се обликувани од единствени социо-историски и културни традиции. Актуелните универзалистички стејтбилдинг стратегии по принципот „од горе-надолу“ евидентни во БиХ, Македонија и Косово, го откриваат неуспехот на стејтбилдинг стратегиите во постигнувањето на зацртаните амбициозни цели, поради приоритизирање на либералните институционални рамки на демократијата, владеењето на правото и ефикасноста на пазарот, притоа занемарувајќи го постоечкиот социјален и политички контекст. Како резултат на тоа, стајтбилдингот во регионот на Западен Балкан страда од недостаток на локална сопственост и растечки општествени поделби. Потрагата по легитимност бара рекалибрација на динамиката на моќта, фокусирајќи се на зајакнување на локалните актери активно да ја обликуваат судбината на нивните држави.

Безбедноста и стабилноста, исто така претставуваат значителни аспекти за меѓународниот стејтбилдинг. Меѓународните актери се ангажираат во воспоставувањето безбедност во таквите региони, бидејќи ги сметаат овие региони како извори на нестабилност, потенцијал за обновување на насилствата и недостаток на владеење на правото, што на крајот имплицира на ситуација каде конфликтот би се „прелеал“ во соседните региони, што би претставувало и закана за нивната благосостојба. Овие убедувања станаа длабоко вкоренети, земени „здраво за готово“ и ретко се подложни на критичка анализа или оправдување. Практиките и пристапите значително варираат во зависност од конкретните вклучени актери. Така на пример, во текот на 1980-тите меѓународните финансиски институции ја всадија идејата за „добро владеење“ во нивните услови за заем, како дел од нивната стратегија за економски раст. За нив, овој концепт беше организациска идеологија која немаше потреба од понатамошни испитувања. Слично на тоа, разбирањето на стејтбилдингот од аспект на мирот и безбедноста еволуираше во контекст на трансформација на меѓународните норми и практики, вклучувајќи го активизмот за човекови права, владеењето на правото, цивилната безбедност и дипломатските напори за преговарање. Во овој контекст, спецификите на „стејтбилдинг терапиите“ стануваат уште поразновидни и зависни од контекстот, поради бројноста на актерите инволвирани во овие процеси. На пример, американската војска ја разви својата доктрина за контрабунтовници и прашањата поврзани со неуправуваните територии. Принципот на ОЕЦД кој сугерира дека фокусот на градењето на државата е клучна цел, нуди нејасни упатства кои дозволуваат различни интерпретации на овој концепт. Дури и ЕУ се соочува со предизвиците во дефинирањето на концептите поради значителните разлики меѓу нејзините земји-членки.

Како дел од агендата за градење држава и развојните иницијативи, надворешните актери поттикнати од овие надворешно-политички и стратешки интереси, се инволвираат во конфликтот под премисата на заштита на човековите права, на начин што првично се вклучуваат во преговори со вооружените групации кои се кренале против уставниот поредок на државата, а потоа и со легитимната власт, а поддршката се насочува кон страната која ќе се сложи на соработка заради исполнување на споменатите геополитички цели, кои најчесто не се во дослух со вистинските потреби на локалното население.

Во суштина, стејтбилдингот е заробен од тензијата помеѓу пристапите насочени кон безбедноста и императивот за сеопфатен развој. Надворешната фиксација на непосредните безбедносни прашања ги засенува пошироките социо-економски и политички димензии кои ја поткрепуваат државната стабилност. Овој кусоглед фокус ризикува да ги остави настрана виталните компоненти на градењето на државата, како што се градењето институции и

инклузивно управување. Предизвикот лежи во усогласувањето на краткорочните безбедносни императиви со долгорочното стремење кон одржлив развој, признавајќи дека стабилноста произлегува не само од силата, туку од темелите на ефективно управување и општествениот напредок.

13.2. Ерозија на рамката на ООН: новата констелација и државен суверенитет

Ерата по 90-тите беше сведок на сеизмичка промена во глобалната динамика, обележана со појавата на нови геополитички актери, изменети структури на моќ и норми во развој и се карактеризираше со наратив на оптимизам, со верувањето дека ООН, како колективен безбедносен механизам, ќе одигра клучна улога во зачувувањето на државниот суверенитет и спречување на интервенции во внатрешните работи на државите. Овие поместувања во глобалниот геополитички пејзаж по Првата студена војна беа инструментални за постепената ерозија на рамката на ООН во однос на државниот суверенитет, имајќи ги предвид настаните на Балканот. Ваквиот развој на настаните допринесоа до фундаментална промена на динамиката на глобалното владеење, ги истакнаа предизвиците на ООН во напорите да го наметне својот авторитет и легитимитет, но и да го поддржи основниот принцип на државен суверенитет. Сепак, реалноста е сосема поинаква. Способноста на ООН да дејствува како бедем против надворешно мешање почива на „стаклени нозе“, бидејќи моќта и постапките на оваа организација ја рефлектира геополитичката реалност каде пет моќни држави - постојани членки на Советот за безбедност со право на вето и негова селективна примена, вршат непропорционално влијание врз динамиката на процесот за донесување на одлуки. На овој начин се овековечува хиерархискиот меѓународен поредок, наместо правичен меѓународен систем, што е во спротивност на принципот на суверена еднаквост на државите предвиден во член 2 (1) од Повелбата на ООН. На Балканот, пак, оваа промена во меѓународниот поредок се манифестираше како компромис на авторитетот на ООН за заштита на државниот суверенитет. Униполарната природа на тогашната нова констелација овозможи моќните држави и регионалните организации, да интервенираат и да ги обликуваат политичките системи на државите во регионот. Следствено, ООН, иако сè уште се смета за глобален дипломатски форум, беше сведок на маргинализација на својата улога, особено евидентно во прашањата поврзани со Балканот. Оваа ерозија на рамката на ООН има длабоки импликации врз суверенитетот на државите од регионот. Намаленото влијание на ООН создаде празнина што надворешните актери, често водени од геополитички и стратешки интереси, брзо ја пополнија индуцирајќи редефиниција на концептот на суверенитет како инструмент за унапредување на перспектите за безбедност и мир. Тоа им овозможи на моќните држави и меѓународни организации да влијаат на начин што ги заобиколува принципите на државниот суверенитет без дозвола на ООН, што доведува до интервенции и дејствија кои го преобликуваа политичкиот пејзаж во таргетираните држави.

Руската воена интервенција во Украина ја засили оваа трансформација во глобалниот пејзаж. Конфликтот кој започна во 2014 година, не само што ги нагласи несоодветноста и лимитациите на постојната меѓународна рамка, туку и ги откри предизвиците со кои се соочува ООН во почитувањето на принципите на државниот суверенитет. Организацијата дизајнирана да биде бастион на колективната безбедност и чувар на државниот суверенитет, се најде лимитирана ефикасно да реагира на украинската криза. Советот за безбедност, со своите пет членки со право на вето, се трансформираше во сцена за геополитички ривалства, наместо обединет фронт против кршењето на суверенитетот. Ова ја нагласува

фундаменталната маана во структурата на ООН, каде што моќните држави ги инструментализираат своите овластувања да дејствуваат во нивен личен интерес, поткопувајќи ги самите принципи врз кои е изградена оваа организација.

Освен тоа, руската интервенција, исто така, ги потврди празнините во капацитетот на ООН да ги спроведува своите одлуки и да го заштити суверенитетот на своите земјо-членки. Неможноста да се спречи анексијата на Крим и да се одговори на тековниот конфликт во Украина ја нагласува потребата за поцврста и поодговорна меѓународна рамка. Понатаму, неуспехот да се спречи или реши конфликтот покренува прашања за легитимноста и способноста на ООН да служи како арбитер во споровите меѓу државите. Станува очигледно дека постои итна потреба од реформи или создавање алтернативни механизми кои можат подобро да се справат со современите предизвици за државниот суверенитет.

Анализата нагласува дека Западен Балкан, сместен во овој динамичен пејзаж се соочува со уникатен сет на предизвици кои бараат отстапување од конвенционалните пристапи кон меѓународните односи. Императивот за адаптирање на меѓународните рамки станува очигледен бидејќи постојните парадигми се борат да држат чекор со повеќеслојните промени кои влијаат на државниот суверенитет. Станува јасно дека сеопфатното разбирање на еволуирачката глобална динамика е од витално значење за навигација во ваквата сложена интеракција помеѓу државната автономија и меѓународните институции. Придржувањето кон застарените рамки ризикува неефикасност во справувањето со современите предизвици. Затоа, императивот за адаптација се јавува не само како прагматичен одговор, туку и како проактивна мерка за зајакнување на издржливоста и релевантноста на меѓународните институции во зачувувањето на суверенитетот на државите, но и регионалната и меѓународна безбедност. Преку овој пејзаж на променлива глобална динамика, станува очигледно дека ерозијата на рамката на ООН не е пасивна последица, туку активен катализатор во рedefинирањето на државниот суверенитет во државите кои се идентификувани како слаби или неуспешни, а колку повеќе државата е интегрирана во меѓународните организации, девијациите на суверенитетот и суверената еднаквост стануваат поизразени. Во суштина, Повелбата на ООН и неконзистентното толкување на концептот на суверенитет доведува до раскол во меѓународната заедница кој се манифестира во различни убедувања за тоа што означува суверенитетот, во зависност од актуелните трендови како демократијата, глобализацијата и подемот на граѓанското општество.

13.3. Концепт на неуспешни држави: заобиколување на суверенитетот

Испитувањето на концептот на неуспешни држави како катализатор за надворешните интервенции во пост-конфликтните држави разоткрива парадоксална ситуација во доменот на меѓународниот стејтбилдинг, каде и покрај реториката дека целта на интервенциите е да се спречи неуспехот на државата и да се поттикне стабилноста, последиците од овие интервенции фрлаат сенка на самиот принцип што тие имаат за цел да го заштитат - државниот суверенитет кој во меѓународните односи се однесува на политичката и правна автономија, односно уставната независност. Парадоксот лежи во контрадикторноста во која воено-центричниот пристап за обезбедување на стабилност, а предводен од надворешно-политичките и геополитички интереси на моќните држави ја нагрizuва автономијата и правото на самоопределување на државите - објекти на стејтбилдинг. Оваа трансформација е вкоренета во еволуирачката перцепција на „лошо управуваните“ држави не од развоен или хуманитарен аспект, туку како потенцијални безбедносни закани. Промената е особено

очигледна во документите како што е Стратегијата за национална безбедност од септември 2002 година на американската администрација предводена од Џорџ Буш, која објави дека САД се соочуваат со поголема опасност од неуспешните држави отколку од освојувачките држави. Со други зборови, неуспешните држави се перцепираат како извори на нетрадиционални безбедносни проблеми, кои имаат потенцијал да се појават во рамките на овие неуспешни или слаби држави, а потоа овие закани можат да се „прелеат“ преку нивните граници, загрозувајќи ги далечните општества. На овој начин, импликациите на државната фрагилност се перципираат како потенцијални безбедносни ризици, а одговорот вклучува создавање средини кои се помалку погодни за појавата и ширењето на овие ризици.

Овој пристап се усогласува со концептот на „менаџирање на ситуационски ризици“, кој вклучува создавање услови кои ја минимизираат веројатноста за појава или пролиферација на ризици. Усвоените стратегии за ублажување на безбедносните закани поврзани со кршливоста на државата често се вртат околу воспоставување услови кои се отпорни на појава на фактори на ризик, со што се намалува веројатноста за транснационални прелевачки ефекти. Овие стратегии често се информирани од неолибералните или нео-вебериските институционалистички концепции за државниот капацитет. Во овој контекст, неолибералните идеи имаат тенденција да доминираат, нагласувајќи ги реформите водени од пазарот, приватизацијата и дерегулацијата како средства за подобрување на државниот капацитет и стабилност. Овие идеи предлагаат дека со промовирање на економскиот раст и индивидуалното претприемништво, државите можат да станат поотпорни против појавата на безбедносни закани. Фокусот е на создавање на средина погодна за економски развој и воспоставување транспарентни и одговорни структури на управување.

Парадоксалната природа на ваквиот пристап кон концептот на неуспешни држави ја истакнува потребата за реevaluација на стратегиите за интервенција. Додека стабилноста останува главна грижа во регионите опфатени со конфликти, компромитираниот суверенитет ја нагласува комплексноста својствена на надворешното мешање во внатрешните работи на државите. Карактеризацијата на државата како слаба и „неуспешна“ најчесто води кон имплицитна претпоставка дека таа држава има институционални слабости и нема капацитет ефективно да се самоуправува и како резултат на тоа ваквата ситуација бива искористена од надворешните актери со цел да се оправдаат интервенционистичките политики насочени кон преобликување на политичкиот пејзаж во целните држави, односно промена на режими кои ќе ги застапуваат интересите на оние кои интервенираат. Со врамувањето на овие држави како неспособни за самоуправување, суверенитетот на целните земји бива ефикасно заобиколен, што како резултат придонесува до трансформација на традиционалното поимање на државниот суверенитет, истакнувајќи дека е неопходна надворешна интервенција за решавање на внатрешните предизвици во целната држава. Наместо почитување на автономијата, надворешните актери го користат перцепираниот неуспех во самоуправувањето како оправдување за интервенција, но наместо санирање на ефектите кои се поистоветуваат со неуспешните држави, фокусот е кон градење на сопствените капацитети за стејтбилдинг. Покрај тоа, ваквиот пристап не само што ги поткопува принципите на суверенитетот, туку претставува и опасен преседан, овозможувајќи им на интервентите да ја наметнат својата волја на помалку моќните држави под превезот на градење на државни институции и капацитети.

Во неговата суштина, концептот на неуспешните држави се трансформираше во инструмент за интервенција на надворешните актери во внатрешните работи на помалку моќните држави, честопати со воено-центричен фокус, со што се редефинираше односот

меѓу целната држава и меѓународната заедница. Употребата на концептот на неуспешните држави не само што го оспорува суверенитетот на државите, туку тој е инструментализиран заради геополитички цели, со што се наметнува потребата за критичко преиспитување на оправдувањата и импликациите на овие интервенционистички политики. Ерозијата на државниот суверенитет низ објективот на концептот на неуспешните држави каде суверенитетот се гледа како одговорност на државата да ги исполнува и спроведува меѓународните стандарди и норми, служи како предупредување, истакнувајќи ги потенцијалните опасности од манипулацијата со наративите за државниот капацитет заради стратешките интереси на моќните држави, со што се наметнува потребата за внимателно проучување и спорење на основните претпоставки кои го отвораат патот за интервенции, обезбедувајќи дека принципите на државниот суверенитет се одржуваат и поддржуваат, наместо практично да се отфрлаат во остварувањето на националните и геополитичките цели на интервентите.

13.4. Редифинирање на суверенитетот: административна над политичка независност

Бидејќи неуспешноста на државата се перцепира како закана за благосостојбата на западните општества, се појавуваат стејтбилдинг процесите кои се прокламираат како благородни и алтруистички напори за поттикнување на стабилност и институционален развој во пост-конфликтните општества, но патем суптилно вршат трансформација на суверенитетот во овие пост-конфликтни држави. Како стратегија насочена кон поттикнување на стабилноста, доброто владеење и развојот во слабите и/или неуспешни држави, меѓународниот стејтбилдинг привлече значително внимание и ресурси во текот на изминатите три децении. Појавата на низа конфликти во регионот на ЈИЕ по распадот на Југославија ги наведе западните актери да интервенираат, со цел да се создаде одржлив мир и пост-конфликтна стабилност на регионот, што доведе до појавата на хуманитарниот интервенционизам кој во суштина се базира на приоритизирање на човековите права, за сметка на државниот суверенитет и правото на самоопределување предвидени во Повелбата на ООН.

Надворешните интервенти во тој период се соочија со ограничувања поврзани со суверенитетот и заради тоа суверенитетот беше третиран како оперативна препрека, а не нормативно прашање при интервенирањето. Иако декларативната цел на овој потфат е да се воспостават функционални и одржливи институции, сепак искуствата покажуваат дека самиот дизајн почива на погрешна основа. Дури и Фукујама ги нагласи ограничувањата со кои се соочија надворешните актери во промовирањето на институционалниот развој во помалку развиените држави, истакнувајќи ги предизвиците за градење на институционални капацитети и искуства со предупредување дека ваквиот пристап кон градење на државни институционални капацитети е премногу оптимистички. Заклучокот е дека надворешните актери намерно или ненамерно придонесуваат за ерозијата на институционалните капацитети во таргетираните држави заради несинхронизираните и најчесто спротивставени цели за помош.

Еволуцијата на државниот суверенитет низ призмата на меѓународниот стејтбилдинг претставува промена на парадигмата од конвенционалното разбирање, каде што суверенитетот е тесно поврзан со политичката независност. Стејтбилдинг иницијативите применувани во регионот кои декларативно се насочени кон поттикнување на стабилност и развој, суптилно го редифинираа суверенитетот, давајќи примат на државниот

административен капацитет поради критериумите и одредениците на меѓународните стејтбилдери и пропратната развојна помош. Државите од Западен Балкан, како реципиенти на оваа развојна помош се подложни на сет стандарди и правила кои го нагласуваат воспоставувањето на цврсти административни рамки, со цел да се унапреди способноста на државата да се усогласи со надворешно наметнатите норми.

Понатаму, стејтбилдинг иницијативите даваат приоритет на технократските размислувања пред демократските принципи. Притисокот за административна ефикасност ги занемарува елементите на демократското владеење и способноста на граѓаните да ја обликуваат политичката иднина на државата. Приоритизирањето на административните капацитети резултира во „разводнети“ демократски идеали традиционално поврзани со суверенитетот, бидејќи акцентот се префрла на исполнување на надворешните барања, наместо кон зачувување на автономијата на државата во обликувањето на нејзиниот политички пејзаж.

Друг аргумент произлегува од хиерархиската динамика карактеристична во стејтбилдинг процесите. Надворешните актери, особено оние што ги претставуваат меѓународните организации или моќните држави кои ги водат овие иницијативи, ја преземаат улогата на арбитри во одредувањето што претставува робустен административен капацитет. Критериумите поставени од овие надворешни субјекти стануваат мерило според кое се мери суверенитетот на државите. Иако овие услови се претставувани како добронамерни и насочени кон поттикнување стабилност и развој, тие сепак продираат во клучните аспекти на суверенитетот на целната држава. Еден начин на кој суверенитетот е еродиран е преку наметнување на надворешни прописи и механизми за надзор и наложуваат конкретни реформи во правниот и политичкиот систем на целната држава. Иако овие реформи имаат за цел да ја усогласат националната легислатива со меѓународните норми и вредности, сепак резултатот е поткопување на традиционалното право на државата и народот на самоопределување и автономија. Во суштина, државата се става во ситуација да функционира според збир на правила и прописи кои се под силно влијание на надворешните актери, ограничувајќи ја нејзината способност да донесува независни одлуки. Искуствата од БиХ покажуваат дека иако државата поседува меѓународно-правен суверенитет, сепак традиционалните, безусловни права на суверенитет се отсутни. Овој недостаток на традиционалните права на суверенитет резултираше со недоволен политички ангажман со граѓаните во постконфликтниот процес на транзиција, која се карактеризира со промена од *ад хок* сопственоста на политиките кон директна регулаторна контрола под ЕУ. Поважно е тоа што оваа транзиција се случи неформално и без јавна дебата или вклучување на босанските граѓани и/или нивните избрани претставници. Овој хиерархиски однос меѓу надворешните актери и државите под интервенција воспоставува условна димензија на суверенитетот, каде усогласеноста со надворешните стандарди станува предуслов за одржување на политичката независност.

13.5. Политиката на стејтбилдинг: моќ, одговорност и суверенитет

Низ оваа сложена мрежа на меѓународни односи, политиката на стејтбилдинг се појавува како значаен фактор кој влијае на начини кои ги замаглуваат традиционалните граници помеѓу моќта и одговорноста, а вклучувањето на надворешни актери во структурите на управување во таргетираните држави воведува комплексен сет на последици преку кои се слабеат внатрешните врски помеѓу политичката власт и одговорноста. Во самата суштина политиката на стејтбилдингот парадоксално, се

трансформираше во катализатор на ерозијата на врските помеѓу моќта и одговорноста, евидентно во државите од Западен Балкан, со што се покренуваат релевантни прашања за импликациите за суштината на владеењето.

Градењето на државата, според реториката на колективниот Запад е замислено како благороден и алтруистички потфат за поттикнување стабилност и демократија, но во реалноста претставува механизам преку кој надворешните градители вршат влијание врз внатрешните работи на таргетираните држави со што се нарушува деликатната рамнотежа помеѓу политичкиот авторитет и политичката одговорност. Интеракцијата помеѓу надворешните актери и локалната динамика, под превезот на градење на држави, доведува до ситуација каде што актерите и организациите кои тврдат дека градат држави, државни институции и капацитети, истовремено го редуцираат суверенитетот и автономијата на целните нации како оперативен проблем, а згора на тоа се поткупува и ефективното и демократско владеење. Реториката понатаму тврди дека овие процеси се потребни за зајакнување на институционалните капацитети кај овие држави, но искуствата покажуваат дека суверенитетот парадоксално бива редефиниран во административен капацитет, а не олицетворение на политичката независност на една нација која има право да се управува себеси без надворешни влијанија. Врамнувајќи го суверенитетот како политичка конструкција и мерка на административниот и институционален капацитет на државата, суптилно се менува наративот, сугерирајќи дека државниот суверенитет зависи од способноста на државата да се усогласи и да ги почитува меѓународните норми и ефикасно да управува со внатрешните работи. Акцентот на државниот/административниот капацитет, иако наводно е наменет за градење на резистентни и самоодржливи институционални структури на управување, сепак воведува хиерархиска динамика. Надворешните актери, кои често поседуваат значително влијание и ресурси, стануваат арбитри за дефинирање на она што претставува робустен административен капацитет, при што се создава ситуација каде суверенитетот не е вроден, туку условен и е предмет на надворешни проценки и одредници. Фокусот на административниот капацитет ги засенува основните принципи на политичката независност. Напорите за градење држава, водени од технократски размислувања, ризикуваат да ги остават настрана суштинските елементи на демократското владеење, народното претставување и суштинското право на народите да ги обликуваат своите политички судбини. Редифинирањето на суверенитетот како административен капацитет во суштина го одвојува концептот од демократските идеали кои традиционално се поврзуваат и го поткрепуваат овој концепт.

Водени од сопствените стратешки интереси, надворешните актери ја имаат доминантната улога во обликувањето на политичките, економските и социјалните пејзажи на државите од Западен Балкан. Тие најчесто се оптоварени со нормативни претпоставки кои произлегуваат од нивната перцепција за вредностите и идеалите, додека пак мислењето, интересите и перцепциите на локалната популација не се зема предвид. Наместо тоа постои тенденција на фокус исклучиво на дипломатските односи и интеракции со малцинската политичка елита, додека, пак, социјалната интеракција со граѓаните недостасува. Овој пристап е фундаментално погрешен од неколку причини и може да доведе до катастрофални последици. Прво, институционалните рамки на стејтбилдинг процесите се дизајнирани со западна индивидуалистичка перспектива на глобалниот север, која ги занемарува локалните непосредни економски потреби, со што државите не успеваат брзо да се консолидираат и да воспостават испорака на основните јавни услуги кои би можеле да се спротивстават на изворите на насилство и основните двигатели на конфликтот. Второ, овие стратегии следат

модел кој функционира во нормативен универзум вкоренет во институции, донатори и меѓународни НВО примарно со седиште во големите светски центри како Њујорк, Вашингтон, Женева и Брисел. Неусогласеноста помеѓу нормативните рамки и специфичните контексти во кои тие се имплементирани, како во случајот со Западен Балкан, дополнително негативно влијаат на стејтбилдинг иницијативите. Помалку очигледниот проблем е прашањето со преоптоварувањето кое го создава надворешната донаторска помош врз слабите капацитети на државата. Екстерните актери - донатори бараат соработници и партнери (интерлокутори) во локалните власти и министерствата со кои ќе соработуваат, но доколку се надмине одредениот лимит на бројот на актери, тогаш се создава спротивен ефект, бидејќи во случаите кога донаторите се согласуваат за кофинансирање на една иста активност, се појавува потребата од различни извештаи за различните донатори во различно време со цел да бидат исполнети нивните специфични барања и не е невообичаено за донаторите да ги менуваат системите, стратегиите и персоналот без претходна најава.

Понатаму, стејтбилдинг стратегиите не успеваат да воспостават значајни врски со локалното население, давајќи им моќ на локалните политички елити и приоритет на нивните тесногради интереси, а со тоа не успеваат да се усогласат со локалното поимање за идентитетот, суверенитетот, институциите, правата, законите и потребите кои се обликувани од единствени социо-историски и културни традиции. Примерите од Западен Балкан и актуелните универзалистички стратегии за стејтбилдинг по принципот „од горе - надолу“, ја откриваат потребата за понијансиран, конкретен, специфичен и помалку интервенционистички пристап кон стејтбилдингот. Како резултат на тоа, стејтбилдингот во Западен Балкан страда од недостаток на локална сопственост и влошување на поделбите во општеството. Ваквата трансформација на стејтбилдинг диккурсот се гледа како одговор на признавањето дека надворешните актери не можат лесно да наметнат решенија за сложени прашања и прашања специфични за контекстот. Ваквото поимање на владеењето, како сет на решенија кои можат да се изготвуваат во центрите на моќта во Брисел и Њујорк или Вашингтон и потоа наметнувани со помош на НАТО, мировните мисии на ООН или бирократите на ЕУ претставува ситуација во која овие меѓународни актери се обидуваат да ги оправдаат неуспешните практики на т.н. империја во одрекување, како што ја нарекува Чандлер.

Наметнувањето на универзалните норми во различни културни контексти доведува до судир на вредности и го попречува органскиот развој на локално резонантните институции. Тензијата помеѓу универзалните принципи на стејтбилдингот и културно втемелените практики има дестабилизирачки ефект врз слабите држави, засилувајќи ги општествените јазови и предизвикувајќи ја легитимноста на надворешно наметнатите структури. Навигацијата на ова „минско поле“ бара акутна чувствителност на сложеноста на локалните култури, признавајќи дека одржливото градење на државата бара органски спој на надворешна експертиза и локални традиции.

Политичката динамика што произлегува од овие нерамнотежи го рedefинира традиционалното разбирање на државниот суверенитет, бидејќи одговорноста за политичка стабилност и економска одржливост кај таргетираните држави треба да биде преземена од страна на оние кои интервенираат. Во суштина, политиката на стејтбилдинг вовеле проблематична динамика со одвојување на моќта од одговорноста. Ова раздвојување има далекусежни импликации врз владеењето, правната држава и политичката независност на овие држави, што ги прави послаби и помалку способни да практикуваат легитимна власт.

Ерозијата го трансформираше суверенитетот во државен/административен капацитет, оддалечувајќи го од неговата традиционална улога како израз на политичка независност и волја на народот, што понатаму резултира во прогресивно неуспешна држава. Императив е да се рекалибрираат стратегиите за заштита на долгорочната легитимност и одржливост на политичките процеси со цел да се спречи компромитирање на легитимноста на локалните политички процеси, но и легитимитетот на надворешните стејтбилдери.

13.6. Автономијата под опсада: Надворешната регулатива и правото на самоопределување

Сетот на механизми кои се на располагање на овие меѓународни актери и институции вклучуваат инвазивни форми на надворешна регулација и кондиционалност кои длабоко задираат во внатрешните механизми на државата - објект на стејтбилдинг, при што се откриваат далекусежни импликации за основното право на политичко самоопределување и автономија кај овие држави. Оваа сложена интеракција која е евидентна во државите-објекти на стејтбилдинг има длабоки импликации врз суверенитетот кај овие држави. Механизмите за надворешна регулација, често наметнувани како услови за меѓународна помош како дел од стејтбилдинг иницијативите, воведуваат слој на владеење што ги надминува националните граници. Иако наводно се насочени кон поттикнување добро владеење и стабилност, овие механизми суштински ја менуваат динамиката на политичкото одлучување во овие држави. Под закрилата на заштита на човековите права се креира екстензивен систем на надворешна регулација, каде постојат неадекватни механизми за повторна изградба на општествата и лимитирана демократија. Со поистоветување на човековите права со концептите како еманципација, самоопределување и демократија, несомнено се поткопува јавната политичка сфера и демократските практики, што понатаму резултира во хипертрофирана јавна сцена каде политичката арена е ограничена на меѓународно ниво со овластувања кои се користат независно од интересите и потребите на општеството, додека паралелно опстојува атрофирана јавна сцена карактеризирана со губење на државништвото, редуцирање на колективното политичко општество до лични и парохижални мрежи. Наметнувањето на надворешни регулативи создава сценарио каде таргетираните држави се наоѓаат „врзани“ со правила создадени надвор од нивните суверени сфери. Во доменот на политичкото самоопределување, наметнувањето на надворешните регулативи го префрла локусот на одлучување од домашните институции кон меѓународните тела и договори, со што постепено се отфрла традиционалното право на политичко самоопределување и автономија. Целните држави, обврзани со овие регулативи, сведочат за разводнување на нивната автономија и социјална кохезија, бидејќи одлуките кои традиционално спаѓаат во надлежноста на националните власти се подложни на надворешен надзор и евалуација. Оваа ерозија на политичкото самоопределување ја компромитира самата суштина на државниот суверенитет, кој се трансформира во споделен суверенитет, кој овозможува континуирано надворешно влијание врз домашните политики и управувањето во овие држави.

Трансформацијата на суверенитетот во административен капацитет ги предизвикува воспоставените сфаќања за државноста, воведувајќи промена на парадигмата во динамиката на управувањето, оддалечувајќи го од неговата традиционална улога како израз на политичката независност и народна волја. Понатаму, автономијата која е тесно поврзана со правото на самоопределување, исто така се соочува со предизвици пред механизмите за надворешна регулација. Наметнувањето на меѓународните норми и стандарди често доаѓа

со очекувања за усогласеност, ограничувајќи го политичкиот простор за маневар кај државите-објекти на стејтбилдинг. Регулаторните рамки, иако се вرامي како инструменти за развој, ја еродираат автономјата на овие нации, ограничувајќи го нивниот капацитет да креираат политики кои би биле во согласност со нивните уникатни околности, интереси и приоритети.

Понатаму, асиметријата во динамиката на моќ помеѓу надворешните актери и таргетираните држави ја амплифицира оваа ерозија на автономјата. Главните ограничувања во поглед на суверенитетот на таргетираните држави не претставуваат локалните капацитети и слабите ресурси, туку првенствено надворешните наметнати услови за локални алтернативи, институционализирањето на слабоста на државата и зависноста од екстерните механизми за регулација и менаџирање на конфликти. Еден од позначајните аспекти е институционализацијата на фрагилноста во овие држави и нивната зависност од надворешни регулаторни механизми и механизми за менаџирање на конфликти. Овој аспект произлегува како резултат на нерамнотежата на моќта меѓу државите, каде што надворешните регулативи и реформите во управувањето честопати се фокусирани на западните интереси, отколку за вистински економски развој. Меѓународното финансирање пак, во форма на разни програми за донации и грантови, определени со барањата и потребите на меѓународните актери и одлучувани во западните центри на моќ, креира неконзистентности бидејќи искуствата покажуваат дека надворешно наметнатите реформски програми даваат контрапродуктивни резултати. Еклатантен пример за штетното влијание на надворешната интервенција и финансирањето се искуствата од Африка, кое првично придонесе за овековечување на диктатурите, како што е очигледно со неодамнешните државни удари во Нигер и Габон, што укажува на растечкото разочарување на африканските земји од меѓународните актери, особено од Франција. Неоколонијализмот, првенствено поттикнат од стратегиите за странска помош, го еродира суверенитетот на државите-приматели бидејќи донаторот ја има крајната моќ на одлучување. Со текот на годините, меѓународната помош ја влоши ситуацијата во Африка, како што беше истакнато во сè уште актуелната анализа на Џејмс Бовард од 1986 година, каде тврди дека финансиската помош често поддржува коруптивни практики, финансира неефективни програми и поттикнува потпирање на „подароци“, што го попречува автономниот развој. Странската помош ретко постигнува резултати кои државите не би можеле да ги постигнат и самостојно. Наместо тоа, пристапот поттикнува штетни тенденции кај актуелните власти - приматели, поддржувајќи иницијативи кои му штетат на населението и ги нарушуваат и онака слабите економии. Финансиската помош несразмерно е во корист на корумпираните, наметливите и преплатените бирократи, кои ги насочуваат средствата во расипнички проекти како што се неактивни фабрики, недоволно искористените јавни објекти и запуштена инфраструктура. Последица на тоа е зависноста од донации, бидејќи локалните власти без оглед на нивната неодговорност, корупција или угнетување, секогаш пронаоѓаат подготвени западни власти или меѓународни агенции желни да обезбедат дополнителни финансиски средства во форма на донации.

Ваквиот пристап кој веќе опстојува со генерации доведува до зголемена имиграција кон западните држави. Европските предлози како „Маршаловиот план за Африка“ не успеваат да стимулираат вистински економски раст, бидејќи странската помош нема ефективност за поттикнување на одржлив развој. Придобивките од развојната помош се краткотрајни и исчезнуваат по завршувањето на проектот и ретко стигнуваат до популацијата за која е наменета, а наместо тоа, финансиските средства завршуваат кај

корумпираните власти. На овој начин развојната помош создава култура на зависност и економска летаргија, ги одржува корумпираните политичари на власт, го попречува владеењето на правото и транспарентноста на институциите, ја еродира инвестициската клима и ја перпетуира сиромаштијата.

Кога станува збор за државите од Западен Балкан, *модус операнди* на меѓународните актери е сличен како и во африканските држави. Иако во 1990-тите се сметаше дека е постигнат одреден напредок кон долгорочната стабилност во регионот на ЈИЕ со надворешните интервенции, нерешените прашања од минатите конфликти сè уште опстојуваат, поради надворешниот фокус кон стабилноста, наместо демократијата. Покрај тоа, јасно е дека приоритетите на ЕУ се разликуваат од домашните приоритети, особено евидентно по отпочнувањето на руската воена интервенција во Украина, што ги иницираше локалните политички елити да спроведуваат реформи релевантни за евроинтегративниот пат, наместо реформи кои потекнуваат од интересите и потребите на својот електорат. На тој начин се појавуваат вештачки и површни политички иницијативи кои се далеку од реалните социјални и економски услови во регионот. Проблемот со „површинските реформи“ не е исклучиво карактеристичен само кај државите-кандидатки во пристапниот процес, туку и кај државите-членки на ЕУ. Патот на Бугарија кон членството во ЕУ открива значајна дивергенција од конвенционалниот пристап предвиден во Копенхашките критериуми, нагласувајќи го недостатокот на јасна визија, каде прашањата засновани на инструментите имаа приоритет пред мотивите засновани на вредности. Наместо да продолжи со сеопфатни општествени реформи, подготовката на Бугарија за прием во голема мера беше фокусирана кон технократски мерки, особено насочени кон влез на заедничкиот пазар. Ова отстапување од традиционалната логика на процесот на пристапување, резултираше со бирократски пристап кој ги замени суштинските реформски политики. За разлика од првичната рамка, каде што европеизацијата беше зависна од претходното воспоставување на функционална економија, претставничка демократија и владеење на правото, проширувањето кон Истокот се трансформираше во инструмент за европеизација. Оваа промена на парадигмата доведе до ситуација кога членството во ЕУ прерасна во крајна цел, но без суштинска содржина, сведено на процес на приближување на законите или пренесување на правила. Следствено, очекуваната транзиција и длабоките општествени реформи беа засенети од бирократија и неисполнети обврски, што значително придонесе за повеќестраните предизвици со кои денес се соочуваат земјите од овој регион.

Понатаму, реформите на политиките наметнати преку надворешни администратори ги заобиколуваат домашните политички процеси, што доведува до неефективност на овие политики во локални рамки. Пристапот за регулација одозгора надолу, заедно со надворешно финансираните кампањи за подигање на јавната свест од страна на хиљади НВО, ги изолира владејачките елити и го исклучува електоратот, што резултира со недостаток на домашна политичка одговорност или удел во политичкиот процес. Дивергенцијата меѓу приоритетите на ЕУ и домашните прашања води кон дестабилизација на политичката сфера кога реформите ќе доведат до неповрзаност помеѓу политичките институции и општеството. Ова раздвојување создава ситуација на демократија без демократија каде што надворешната регулатива има предност пред домашните политички процеси, а како резултат на тоа на внатрешен план го нагрзува легитимитетот на владејачките партии. Овие политики за управување и програми за граѓанско општество не овозможуваат политички консензус и социјална легитимација, кои понатаму неизбежно водат кон изолација на политичките елити, дестабилизирање на политичката сфера и губење на

легитимитетот на владејачките партии, бидејќи политиката не ги задоволува потребите и интересите на граѓаните. Екстерната регулација навлегува дури и во ограничување на тоа како државите треба да ги организираат своите влади, а еклатантен пример е БиХ. Присуството на надворешни администратори во оваа држава паралелно со избраните влади ги открива предизвиците и ограничувањата својствени за надворешните интервенции, која функционира според аналогијата на авторитативната контрола што ја вршеле империите во историјата. Меѓународните мисии и организации го деградираат квалитетот на постојните администрации, кое резултира со лишување на владата од човечките ресурси во социјалните сервиси како образованието и здравството, кои претставуваат централен дел на владиниот легитимитет и имаат значителен ефект врз стабилноста и ефикасноста.

Во самата суштина, правното и фактичкото позиционирање на државите во Западен Балкан во контекст на меѓународните стејтбилдинг иницијативи открива сложена динамика, каде овие држави се наоѓаат во подредена позиција во однос на западните држави и ЕУ, со што се потенцира длабокото влијание на надворешни интервенции врз државниот суверенитет. Тврдењето дека државите на Западен Балкан не се независни политички субјекти способни за самоуправање, предизвикува подлабок одраз на трансформативното влијание на меѓународното градење на државата врз суштината на државноста. Официјалното и правно позиционирање означува структурна нерамнотежа и асиметрија што ја менува динамиката на моќта помеѓу државите од Западен Балкан и западните „партнери“. Затоа, постои потреба да се преиспита стејтбилдинг пристапот, фокусирајќи се на импликациите за автономијата и независноста на државите во рамките на меѓународната заедница.

13.7. Трансформации во стејтбилдингот: отстапување од традиционалната државност

Инволвираноста на меѓународните актери во амбициозниот процес на градењето на држава во Западниот Балкан открива забележителна промена. Колку повеќе државата е предмет на стејтбилдинг, толку помалку заликува на традиционална суверена држава. Основниот аргумент кој ја поддржува оваа теза лежи во инхерентната тензија помеѓу органската еволуција на државноста и стандардизираниите универзални пристапи наметнати со помош на надворешните интервенции преку стејтбилдинг процесите. Традиционалните држави, кои се карактеризираат со одреден степен на органски развој обликуван од уникатните историски, културни и социјални контексти, подлежат на длабока метаморфоза кога се подложени на стејтбилдинг по принципот „од горе - надолу“, со што се придонесува за нарушување на органскиот развој на таргетираната држава.

Механизмите на стејтбилдингот преку речникот на партнерство, сопствеништво, добро владеење и градење на граѓанско општество го „исцрпуваат“ капацитетот на политичките институции и го поткопуваат легитимитетот на таргетираната држава, се трансформира процесот на менаџирање на пост-конфликтниот мир, додека, пак, народот и неговите избрани претставници се маргинализираат и заобиколуваат со креирање на *ad hoc* механизми за директно и индиректно менаџирање од страна на ЕУ. Од друга страна пак, сложената динамика во напорите на ЕУ да го трансформира и интегрира Западен Балкан во Унијата ги истакнува двојните улоги на ЕУ, некомпатибилноста на институциите, недостатокот на јасност во условите и правилата кои се менуваат согласно геополитичките и надворешно-политичките приоритети на државите-членки, репликацијата на процесите и концептуалната дилема во однос на процесот на проширување. Двојноста на ЕУ,

дејствувајќи и како чинител на надворешната и безбедносната политика и како институција ангажирана во градењето на држава-членка, нема јасност во однос на целите и легитимноста на Унијата во нејзините стејтбилдинг иницијативи. Како резултат на тоа, целта и насоката на овие иницијативи за градење држава стануваат нејасни. Во однос на второто тврдење, клучниот предизвик е некомпатибилноста на институциите со државните структури создадени за менаџирање на конфликти со оние институции кои се потребни за градење на земји-членки на ЕУ. Овој јаз меѓу двата аспекти ја поткопува легитимноста на стејтбилдинг иницијативите. Несовпаѓањето честопати дава приоритет на краткорочната стабилност пред долгорочната стабилизација. Недостатокот на јасност во условите поставени за градење на државата е уште еден клучен аспект што вреди да се забележи. ЕУ често опишува широки и декларативни услови, но конкретните барања сепак остануваат двосмислени. Отсуството на добро дефинирани одредници ја попречува ефективноста на иницијативите за стејтбилдинг, бидејќи остава простор за интерпретација, несигурност и импровизација, со што се отежнува проценката на напредокот на стејтбилдинг иницијативите во државите од Западен Балкан.

Понатаму, во ЕУ постои тенденција да се симплифицира пристапот на градење држава со просто реплицирање на стејтбилдинг процесите, градењето институции и капацитети кои се покажаа успешни во Централна и Источна Европа за време на претходните бранови на проширување на ЕУ. Иако овие процеси можеби функционираа до одреден степен во тие контексти, градењето на државата е покомплексен и повеќеслоен процес, кој опфаќа многу повеќе од само површно создавање државни институции и нотирање на реформите „на хартија“. Градењето на државата бара сеопфатен пристап кој се однесува на прашањата на државниот капацитет, легитимноста и општествените очекувања.

Исто така постои една значајна концептуална дилема поврзана со кондиционалноста во стејтбилдинг иницијативите на ЕУ каде се вклучени две основни прашања. Прво, ЕУ се соочува со недостаток на јасни правила во врска со градењето на државата, која се бори да ги артикулира и спроведе овие услови ефикасно. Второ, постои внатрешна поделба во ЕУ во однос на стејтбилдингот, поради фактот дека различни институции и земји-членки имаат различни ставови за тоа што претставува градење на држава. Првичната пречка на ЕУ стејтбилдингот во регионот произлегува од отсуството на децидни критериуми. Додека Општествената оска и Копенхашките критериуми се однесуваат на демократијата, пазарната економија и човековите права, тие не предвидуваат насоки за природата на државата. Во документите за Европско партнерство, иако се наоѓаат одредени услови специфични за стејтбилдингот, сепак недостасува сеопфатна агенда. Краткорочните услови се фокусираат на полициските реформи, соработката со Меѓународниот кривичен трибунал за Југославија, реформите на јавната администрација, создавањето унифициран економски пазар и напредокот во заштитата на човековите права. Додека, пак, подеталните политички критериуми вклучуваат апели за подобрување на ефикасноста на парламентарното собрание, институционализирана координација меѓу државата и субјектите и промени на уставниот и изборниот систем во таргетираните држави. Сепак, овие услови не се до тој степен детални за да можат да конципираат добро развиена агенда за градење на државата. Концептуалниот и политички јаз меѓу техничкиот процес на пристапување во ЕУ и градењето на државата на ЕУ водено под премисите за безбедност и стабилност претставува значаен предизвик. Преструктурирањето на надворешната политика на ЕУ преку Лисабонскиот договор може да ублажи некои структурни тензии, но сепак останува незначителна препрека во споредба со пошироката дилема за проширувањето на ЕУ,

односно дефинирање на стандарди кои им овозможуваат на државите да постигнат членство без патем да ја изгубат својата државност.

Вредно е да се истакнат и ограничувањата на стејтбилдингот во БиХ. Наместо да се намали етничката поларизација во државата, Дејтонскиот договор, кој декларативно е наменет да донесе мир во регионот, во суштина ги влоши етничките поделби. Државата остана слаба, а честите политички ќор-сокаци станаа норма, каде локалните политичари честопати ја избегнуваат одговорноста и им ги пренесуваат клучните одлуки на Високиот претставник, знаејќи дека доколку не се донесе одредена одлука, тогаш тој ќе ја наметне користејќи ги своите Бонски моќи. Дополнително, сепаратистичките агенди, особено во Република Српска и политичките партии на хрватското малцинство, го загрозуваат единството на земјата, предизвикувајќи загриженост за одржливоста на воспоставениот Дејтонски мир. Понатаму, потпирањето на БиХ врз меѓународните организации ја одразува нејзината зависност од надворешна поддршка, што во превод значи дека државниот суверенитет е несомнено поткопан. На овој начин се открива парадоксот каде локалните актери во БиХ сè повеќе се одвојуваат од либералниот процес на градење на мирот, што сигнализира недостаток на локален легитимитет и неефективност во напорите за градење држава.

Во суштина може да се заклучи дека проектот за градење држава во БиХ не ги постигнал очекуваните резултати, предвидени во Дејтонскиот мировен договор, т.е да ја трансформира разорената од војна држава во функционален и суверен ентитет базиран на неолибералните принципи. Реалноста во БиХ претставува поинаква слика поради евидентните негативни исходи од внатрешната фрагментација зацврстена во Дејтонскиот договор. Овој договор, воспоставен според етнички разграничувања, ја направи етничката припадност основа за политичко вклучување и суштински ја санкционираше воената поделба на БиХ. Наместо справување со корозијата на општествените и политичките раздори, Дејтонскиот договор во суштина ја „деплурализира нацијата“ наместо да го „денационализира плурализмот“. Еден од клучните предизвици за БиХ лежи во опстојувањето на економските и политичките неуспеси, каде и покрај меѓународните напори и значителни финансиски „инјекции“ во текот на овие три децении, државата сè уште се бори со прашања во овие домени, што имплицира дека процесот на градење на државата не ги донесе очекуваните подобрувања. Друго значајно ограничување е отсуството на општествена кохезија во БиХ. Проектот за градење држава не беше успешен во негувањето на единството меѓу различните етнички идентитети во земјата. Поделбите вкоренети во ривалските етнички и верски идентитети продолжуваат да го попречуваат развојот на заедничкиот колективен идентитет. Етнополитиката игра доминантна улога во актуелната политичка структура, а етнонационалистичкото влијание придонесува за поделен карактер на управувањето на земјата, дополнително комплицирајќи го процесот на стејтбилдингот. Покрај тоа, недостатокот на мултиетнички политички партии ги попречува напорите за градење меѓусебна доверба, разбирање и емпатија меѓу етничките групи, што придонесува за влошување на постоечките поделби во општеството. Сегашната политичка динамика во БиХ доведува до ситуација во која нема обединета визија за сегашноста и иднината на државата, го отежнува процесот на градење на државата и го попречува економскиот напредок. Националистичката политика и етнонационализмот дополнително ги поттикнува постоечките поделби во општеството, што го прави уште поголем предизвик да се постигнат посакуваните резултати од градењето на државата, особено евидентни по отпочнувањето на руската инвазија на Украина.

Во случајот на Косово се открива дека процесот на градење држава е обележан со значителни предизвици и сложености. Косовската либерална политика е фокусирана на прашањата од одбраната, наместо на реформирање на меѓусебно исклучувачките идентитети и институции, кои се исклучени од локалната динамика и обликувани примарно од меѓународните актери. Пристапот на ЕУ за градење на држава во Косово не го зема предвид значењето на локалниот идентитет, веќе постоечките идеологии, историскиот концепт и сложениот однос меѓу општеството и државата. Државата првенствено е вrameна со етнички сепаратизам наместо со плурализам. Оваа етничка рамка придонесува за сегрегирано граѓанско општество. Згора на тоа, локалните политички елити покажаа способност да мобилизираат отпор, заедно со користењето на неопатримоналните клански мрежи. Оваа динамика доведува до кооптирање на формалните институции од страна на локалните елити, а државата се смета за средство за унапредување на нивните лични и тесногради интереси. Како резултат на тоа, Косово претставува квази-држава каде паралелните структури и неформалните системи се натпреваруваат во распределбата на ресурсите, овековечувајќи ги етничките нееднаквости, но и покрај тоа државата сè уште функционира административно и во рамките на либералната политика.

Стејтбилдинг процесите на Косово претставуваат негативна верзија на хибриден мир кој се карактеризира со локални обиди потпомогнати однадвор, за да се воспостави самоодржлива држава и да се спречи продолжувањето на историската српска доминација над заедницата на Албанците на Косово. Декларацијата за државност во 2008 година, значително го промени пејзажот, но сепак отстапува од очекувањата на плуралистичка либерална држава по принципот на поделба на власта. Фокусот се префрли кон трка за суверенитет и меѓународно признавање, засенувајќи ги другите приоритетни прашања како што се етнизираниот политика, високите нивоа на корупција, сивата економија, невладеење на правото и високата стапка на невработеност и емиграција. Еден клучен исход од овој процес е маргинализацијата на другите внатрешни идентитетски групи и нивните агенди, при што претставниците на косовските Албанци настојуваат да ја „преземат“ државата во „изградба“ и да развијат свои барања за суверенитет и државноста.

Во суштина, иницијативите за градење држава, со нивниот фокус на создавање институции и структури кои би биле компатибилни со меѓународните стандарди, не го земаат предвид разновидниот идентитет во државите од Западен Балкан, поткопувајќи ја автентичноста на државноста со настојување да се создадат ентитети кои се по теркот на надворешните очекувања и перцепции, наместо земањето предвид на историските околности, приоритетите, интересите и аспирациите на локалната популација. Покрај отстапувањето од традиционалните карактеристики кои го дефинираат суверениот ентитет, стејтбилдингот има тенденција да гради хибридни држави кои наликуваат на современи, но кои функционираат на неформални начини.

Исто така, хиерархиската природа на интервенциите за градење на државата воведува одвојување на државата од нејзините општествени корени. Надворешните актери, кои имаат значајно влијание и ресурси, ги наметнуваат своите визии врз целните држави, што доведува до структури на управување кои можеби нема да резонираат со локалното население. Оваа посебна хипотеза тврди дека државата, станувајќи предмет на градење на држава, претрпува трансформација каде што станува апстрактен административен ентитет, наместо манифестација на колективниот идентитет и волја на народот. Згора на тоа, приоритизацијата на стејтбилдинг процесите пред државноста ја поттикнува политичката летаргичност и зависност во начините на размислување. Државите од Западен Балкан кои

континуирано се подложни на овие стејтбилдинг интервенции се зависни од надворешна помош и асистенција, со што се овековечува циклусот на интервенции и надворешни влијанија, при што дополнително ја оддалечува државата од самостојниот и независен карактер традиционално поврзан со суверенитетот, придонесувајќи за трансформација на традиционалниот модел на државност.

13.8. Недостаток на отчетност: Последици од отстранување на суверенитетот

Идејата за државен суверенитет во Западниот Балкан е динамичен процес и подложен на надворешни интервенции кои ги предизвикуваат традиционалните сфаќања. Оваа динамика дозволува суверенитетот да се трансформира под различни околности, што на крајот ја поставува основата за ерозија на политичката одговорност кај локалните политички елити. Иницијативите за градење држава во овој регион сведочат за одвојување на процесите на креирање политики од политичката одговорност на тој начин што локалните политички чинители, иако навидум избрани да ја претставуваат волјата на својот електорат, се наоѓаат под сè поголемо влијание од надворешни сили. Ова разводнување на нивната одговорност кон конституентите е очигледно бидејќи политиките наметнати од овие меѓународни администратори ги заобиколуваат избраните политички претставници, со што го поткопуваат демократскиот процес. Всушност, локалните политичари - интерлокутори се медиумот преку кој се креираат локалните политики кои приоритизираат надворешни агенди.

Таквата ерозија на суверенитетот води до создавање на јаз помеѓу креирањето политики и итните потреби на локалното население, што ја прави политичката одговорност пред граѓаните неостварлива за избраните функционери. Усогласувањето на локалните политичари со стратешките интереси примарно на ЕУ, НАТО и САД за сметка на националните приоритети сликовито го илустрира недостатокот на отчетност. Избраните политичари се наоѓаат во ситуација како спроведуваат политики кои се грижат за стратешките цели на надворешните актери. Ова дополнително ја нагласува неповрзаноста помеѓу политичките одлуки и вистинските потреби и приоритети на локалното население.

Разочарувањето од демократијата во Западен Балкан произлегува од неуспехите на стејтбилдинг иницијативите. Надворешните креатори на политики, припишувајќи ги овие неуспеси на комплексната трансплантација на демократијата и немањето на локална политичка волја за реформи, придонесуваат за намалена државна слобода, но и за понатамошна ерозија на суверенитетот. Потрагата по политичка одговорност во Западен Балкан треба да ги опфати не само локалните актери, туку и надворешните актери кои го обликуваат дискурсот за градење на државата. Дискурсот и политиките диктирани од надворешните актери ги одразуваат нивните стратешки интереси, најчесто не водејќи сметка на вистинските потреби и аспирации на локалното население. Со поттикнување на одговорност и на локално и на меѓународно ниво, може да се постигне побалансиран и поодговорен пристап кон градењето на државата, што на крајот ќе придонесе за долгорочната стабилност и просперитет на регионот.

Лицемерието на меѓународните актери зад изразувањето на грижите за демократијата, човековите права, безбедноста и развојот во државите во Западниот Балкан, но и на други места е очигледно, како и фокусот исклучиво на надворешно-политичките и стратешки интереси, но одрекувањето на моќта и избегнувањето на одговорноста се далеку поамбициозни. Субординацијата и слабоста на политичките елити во пост-конфликтните држави во релација со западните моќи дополнително го еродираа државниот суверенитет до

тој степен да не функционира повеќе за демаркација на разликите помеѓу внатрешноста и надворешноста на посебните политички заедници. Во овие држави сè повеќе недостасува дури и формален капацитет за независно формулирање на политики за побарувањата на локалната популација.

13.9. Заеднички суверенитет: редефинирање на домашните структури

Ерозијата на суверенитетот се манифестира во форма на заеднички суверенитет, каде што надворешното влијание и контрола се прошируваат во домашните структури на државата. Овој заеднички модел на суверенитет им овозможува на меѓународните актери да играат суштинска улога во обликувањето на државните политики и процесите на донесување одлуки. Иако ова може да се претстави како средство за обезбедување добро владеење и усогласеност со меѓународните стандарди, сепак доведува до ситуација во која раководството на таргетираната држава станува сè попсубординирано на надворешните актери. Декларациите дека надворешните актери делуваат како промотори на стабилност, мир и развој не резонираат во реалноста и тие во суштина ја еродираат способноста на држава да владее самостојно.

Концептот на споделен суверенитет, како што се манифестира преку стејтбилдинг политиките на ЕУ во Западен Балкан, неспорно ја отвора вратата за надворешно влијание кое значително влијае на домашните структури на целните држави. Ова редефинирање на суверенитетот, поттикнато од напорите на ЕУ, има далекусежни импликации врз политичките, правните и економските сектори кај државите од Западен Балкан.

Заедничкиот суверенитет, како што го практикува ЕУ во нејзиниот ангажман низ пристапниот процес, функционира преку сложена интеракција на кондиционалност, механизми за следење и усогласување на законите и регулативите. ЕУ ги инструментализира овие алатки за да влијае и да ги обликува домашните структури во таргетираните држави. Преку политиката на кондиционалност, ЕУ налага конкретни критериуми и очекувања за придобивките од интеграцијата, принудувајќи ги земјите од Западен Балкан да ги усогласат своите политики и практики со стандардите на ЕУ, со крајна цел да доведе до постепено приближување на националните закони и регулативи со оние на ЕУ, што одразува опипливо влијание врз правните структури на овие држави.

Процесите на мониторинг и евалуација што ги применува ЕУ дополнително го нагласуваат надворешното влијание врз домашната динамика на државите од Западен Балкан. Редовните проценки на усогласеноста со стандардите на ЕУ обезбедуваат континуиран циклус на повратни информации, овозможувајќи и на ЕУ да води и да интервенира во внатрешните работи на целните држави. Приматот на правото на ЕУ над националните закони го зацврстува ова влијание, бидејќи правните системи на државите од Западен Балкан сè повеќе се подредени на сеопфатната рамка на законодавството на ЕУ. Правните трансформации кои произлегуваат од заедничкиот суверенитет ја истакнуваат сложената врска помеѓу државната автономија и надворешното влијание.

Надвор од правната област, заедничкиот суверенитет се манифестира во длабоката политичка и економска интеграција на државите од Западен Балкан во ЕУ. Оваа интеграција вклучува здружување на суверенитетот во различни области на политиката, како што се трговијата, конкуренцијата и земјоделството. Како што земјите од Западен Балкан учествуваат во колективното одлучување на ниво на ЕУ, нивниот индивидуален капацитет за обликување на политиките се намалува. Редфиниранiot суверенитет признава дека одредени предизвици, како што се економскиот развој и регионалната стабилност, бараат

колективен пристап. Сепак, овој заеднички процес на одлучување покренува прашања за демократската легитимност на одлуките кои влијаат врз граѓаните на државите-објекти на стејтбилдингот. Потенцијалното разводнување на демократската одговорност во корист на супранационалните структури на управување е критичен аспект на парадигмата на заедничкиот суверенитет.

Дебатата за демократскиот дефицит ја нагласува деликатната рамнотежа што мора да се постигне помеѓу придобивките од заедничкиот суверенитет и зачувувањето на националниот суверенитет и демократските принципи. Надворешното влијание што го врши ЕУ на Западен Балкан ги поттикнува дискусиите за тоа дали зајакнатата регионална стабилност и економската соработка постигнати преку заедничкиот суверенитет ги оправдуваат потенцијалните недостатоци во демократското претставување. Оваа тензија е особено евидентна кога се испитуваат локалните перцепции на надворешните актери и нивната улога во обликувањето на домашните структури на целните држави. Додека вклучувањето на ЕУ има за цел да придонесе за стабилност и просперитет, остануваат прашањата за инклузивноста и репрезентативноста на процесите на донесување одлуки.

Концептот „острови на извонредност“, воведен од Краснер и Чиорзиари, обезбедува објектив преку кој се оценува успехот и предизвиците на заедничкиот суверенитет на Западен Балкан. Овие острови претставуваат џебови на примерно владеење во рамките на локалниот систем, делувајќи како модели за ефективно управување и референтни точки за локалните институции. Успехот на договорите за заеднички суверенитет на Западен Балкан зависи од перформансите на надворешните актери, пред сè на ЕУ. Компетентното работење е од суштинско значење за стекнување локален легитимитет и прифаќање. Локалната посветеност и усогласувањето на интересите се критични фактори за успехот на аранжманите за заеднички суверенитет. Кога интересите на надворешните и внатрешните елити се усогласуваат или се надополнуваат едни со други, тоа негува средина погодна за кооперативно управување.

Сепак, предизвици и замки има многу во спроведувањето на овој амбициозен концепт. Неконзистентни насоки од надворешни актери, недоволно обезбедување ресурси, прекумерна меѓународна контрола и локалниот интерес за процесот на градење на државата претставуваат огромни пречки. Овие предизвици го попречуваат развојот на извонредност и резултира со повторувачки циклуси на управување каде надворешното ангажирање не успева да ја подобри севкупната ситуација. Одржувањето на напредокот и проширувањето на аранжманите за заеднички суверенитет бара континуирана поддршка од надворешните актери и постојана посветеност од локалните власти. Долгорочните импликации на заедничкиот суверенитет на Западен Балкан покренуваат прашања за трајната улога на надворешните актери во обликувањето на пејзажот на владеење на постконфликтните држави.

Како заклучок, надворешното влијание на ЕУ ги преобликува домашните структури на овие држави, влијаејќи врз правните рамки, практиките на владеење и социо-политичката динамика. Сложената врска помеѓу државната автономија и надворешното влијание е очигледна во различните алатки што ги користи ЕУ, вклучувајќи ја условеноста на политиките, механизмите за следење и усогласувањето на законите. Додека заедничкиот суверенитет придонесе за регионалната стабилност и економската соработка, предизвиците и понатаму постојат, особено во однос на демократската застапеност и потенцијалот за демократски дефицит. Успехот на договорите за заеднички суверенитет во Западен Балкан се потпира на надминување на овие предизвици и поттикнување на вистинска соработка

помеѓу надворешните и внатрешните актери. Додека ЕУ продолжува со напорите за градење држава во регионот, тековниот дијалог и евалуација на заедничкиот суверенитет ќе бидат од суштинско значење за обликувањето на иднината на овие држави и нивниот однос со поширокиот европски проект.

13.10. Редифинирање на државниот суверенитет преку политиките на ЕУ стејтбилдингот

Хипотезата која тврди дека редифинирањето на државниот суверенитет во државите од Западен Балкан е последица на политиката на градење држава на ЕУ е поткрепена со сеопфатна анализа на меѓусебно поврзаните посебни хипотези. Еволуцијата на меѓународната констелација по 90-тите значително придонесе за ерозија на рамката на ООН за државниот суверенитет, воспоставувајќи парадигма каде механизмите за надворешна регулација го поткопуваат основното право на политичко самоопределување. Концептот на неуспешни држави служеше како стратешка влезна точка, овозможувајќи заобиколување на традиционалните принципи на суверенитет на државата.

Политиката на градење држава се појави како критичен фактор во разбивањето на традиционалната врска помеѓу моќта и одговорноста, што резултираше со интервенции кои не само што го поткопуваат суверенитетот, туку и ги оставаат целните држави без капацитет за самоуправување и легитимна власт. Влијанието на стејтбилдингот дополнително ја продлабочи трансформацијата на суверенитетот во државен/административен капацитет, наместо манифестација на политичка независност. Посебната хипотеза која ја нагласува исчезнатата политичка одговорност за креирање политики претставува длабока последица на нарушениот суверенитет. Како што надворешните актери вршат влијание, автономијата на локалните политички актери се намалува, создавајќи сценарио каде што политиките се усогласуваат повеќе со надворешните стратешки интереси отколку со националните приоритети и социјалните потреби. Овој процес не само што ја ослабува сличноста на државата со традиционален ентитет, туку и го оспорува нејзиниот капацитет за самоуправување.

Поимот „заеднички суверенитет“ се појавува како критична точка каде што надворешното влијание значително ги обликува домашните структури на целните држави. Преку сложени алатки како што се условување, мониторинг и правна хармонизација, политиките на ЕУ за градење држава го редифинираат суверенитетот на начин што ги става државите од Западен Балкан во подредена позиција на западните колеги. Оваа формална и фактичка подреденост е директен резултат на напорите за градење на држава, што резултира со тоа што државите од Западен Балкан не се перципираат како независни политички субјекти способни за самоуправа.

Како заклучок, соединувањето на посебните хипотези дава силна поддршка на општата хипотеза. Сложената мрежа на политиките на ЕУ за градење држава и геополитичката динамика фундаментално го променија пејзажот на државниот суверенитет во државите од Западен Балкан, трансформирајќи го во државен/административен капацитет подложен на надворешно влијание. Овој редифиниран суверенитет ја предизвикува самата суштина на независните политички субјекти во Западен Балкан,

означувајќи промена на парадигмата со далекусежни импликации за управувањето, автономијата и поширокиот геополитички пејзаж.

14. Библиографија

14.1. Книги

- Adler-Nissen, R., Gammeltoft-Hansen, T. 2008. *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*, NY: Palgrave Macmillan.
- Albert Venn Dicey. 1982. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. Indianapolis: Liberty/Classics.
- Anghie, A. 2005. *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*. Cambridge Studies in International and Comparative Law. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beetham, David. 2006. *Democracy: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld.
- Belloni, Roberto. 2007. *State Building and International Intervention in Bosnia*. London: Routledge.
- Bickerton, Christopher J., Philip Cunliffe, and Alexander Gourevitch. 2007. *Politics without sovereignty: a critique of contemporary international relations*. London: UCL.
- Bingham, Tom. 2011a. *The Rule of Law*. London: Penguin.
- Bodin, Jean, and Julian H Franklin. 1992. *On Sovereignty: Four Chapters from the Six Books of the Commonwealth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boli, John. "3. Sovereignty from a World Polity Perspective" In *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities* edited by Stephen D. Krasner, 53-82. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2001. <https://doi.org/10.7312/kras12178-005>
- Breau, Susan Carolyn. 2016. *The Responsibility to Protect in International Law an Emerging Paradigm Shift*. New York Routledge.
- Buzan, B., 1991. *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Cassese, Antonio. 2012. *Realizing Utopia: the Future of International Law*. New York, NY: Oxford University Press.
- Chandler, David. 2000. *Bosnia : Faking Democracy after Dayton*. London; Sterling (Va): Pluto Press.
- . 2006a. *From Kosovo to Kabul : Human Rights and International Intervention*. London; Ann Arbor, Mi: Pluto Press.
- . 2006b. *Empire in Denial*. Pluto Press (UK).
- . 2017. *Peacebuilding : The Twenty Years' Crisis, 1997-2017*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Chandler, David, and Et Al. 2015. *The Routledge Handbook of International Statebuilding*. London U.A.: Routledge.
- Chandler, David, and Timothy D Sisk. 2013. *Routledge Handbook of International Statebuilding*. Routledge.
- Džankić, Jelena, Soeren Keil, and Marko Kmezić. 2019. *The Europeanisation of the Western Balkans*. Edited by Jelena Džankić, Soeren Keil, and Marko Kmezić. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-91412-1>.
- Falk, Richard. 2014. *Humanitarian Intervention and Legitimacy Wars*. Routledge.

- Fassbender, Bardo. 2009. *The United Nations Charter as the Constitution of the International Community*. Leiden: M. Nijhoff.
- Fowler, Michael Ross, and Julie Marie Bunck. 1996. *Law, Power, and the Sovereign State: The Evolution and Application of the Concept of Sovereignty*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.
- Franck, Thomas M. 2002. *Recourse to Force*. Cambridge University Press.
- Freeden, Michael, Lyman Tower Sargent, and Marc Stears. 2013. *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. New York: Oxford University Press.
- Fukuyama, Francis. 1989. *The „End of History“?* Washington, D.C.: United States Institute Of Peace.
- . 2004. *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca: Cornell University Press.
- . 2006. *Nation-Building: Beyond Afghanistan and Iraq*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- . 2014. *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York: Farrar, Straus And Giroux.
- Ghani, Ashraf, and Clare Lockhart. 2009. *Fixing Failed States*. Oxford University Press.
- Gradišek, Anton, and et al. 2021. *The World Justice Project: Rule of Law Index 2021*. Washington, D.C.: The World Justice Project, Cop.
- Grotius, Hugo. 1625. „The Rights of War and Peace (2005 Ed.) Vol. 1 (Book I) | Online Library of Liberty“. Online Library of Liberty. Indianapolis: Liberty Fund. 1625. <https://oll.libertyfund.org/title/grotius-the-rights-of-war-and-peace-2005-ed-vol-1-book-i>.
- Hobbes, Thomas. 1651. *Leviathan, Or, the Matter, Form, and Power of a Common-Wealth Ecclesiastical and Civil*. London: Printed for A. Crooke.
- Holsti, Kalevi J. 1996. *The state, war, and the state of war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holsti, Kalevi J. 1998. *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge: Cambridge University Press.
- I William Zartman. 1995. *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. London: Lynne Rienner.
- Jackson, Robert H. 1999a. *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobsen, Trudy. 2016. *Re-Envisioning Sovereignty*. Routledge.
- Jörn Grävingholt, Sebastian Ziaja, and Merle Kreibbaum. 2012. *State Fragility: Towards a Multi-Dimensional Empirical Typology*. Bonn Die.
- Jowell, Jeffrey L, and Dawn Oliver. 2011. *The Changing Constitution*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Kaldor, Mary. 2012. *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity.
- Keil, Soeren, and Zeynep Arkan. 2014a. *The EU and Member State Building: European Foreign Policy in the Western Balkans*. New York: Routledge.
- Krasner, Stephen D. 1999. *Sovereignty: Organised Hypocrisy*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400823260>.

- . 2001. *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities*. New York: Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Kustermans, Jorg, Tom Sauer, and Barbara Segaert. 2021. *A Requiem for Peacebuilding?* Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Lake, David A. 2016. *The Statebuilder's Dilemma*. Cornell University Press.
- Lemetti, Juhana. 2012. *Historical Dictionary of Hobbes's Philosophy*. Lanham: Scarecrow Press.
- Locke, John, and Lee Ward. 2016. *Two Treatises of Government*. MA: Hackett Publishing Company, Incorporated.
- Malanczuk, Peter. 1997a. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*. London: Routledge.
- May, Gita, Robert N. Bellah, David Bromwich, and Conor Cruise O'Brien. *The Social Contract and The First and Second Discourses*. Edited by Dunn Susan. New Haven; London: Yale University Press, 2002.
- Milardović, Anđelko. 2000. *Zapadni Balkan: Pojam, Ideje I Dokumenti O Rekonstrukciji Balkana U Procesu Globalizacije*. Osijek; Zagreb; Split: Pan Liber.
- Negri, Antonio. 2022. *The End of Sovereignty*. John Wiley & Sons.
- Newman, Edward, Roland Paris, and Oliver P. Richmond. 2009. *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*. Tokyo: United Nations University Press.
- Outi Keränen. 2017. *The Contentious Politics of Statebuilding*. Taylor & Francis.
- Pardew, James W. 2018. *Peacemakers: American Leadership and the End of Genocide in the Balkans*. University Press of Kentucky.
- Paris, Roland. 2004. "Cambodia and Liberia: Democracy Diverted". *Cambridge University Press EBooks*, May, 79–96. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511790836.007>.
- Paris, Roland, and Timothy D. Sisk. 2009. *The Dilemmas of Statebuilding*. Routledge.
- Stewart, Patrick, "The U.S. Response to Precarious States: Tentative Progress and Remaining obstacles to Coherence", in Weiss, Stefani, Hans-Joachim Spanger, and Wim van Meurs. 2010. *Diplomacy, Development and Defense: A Paradigm for Policy Coherence*. Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Philpott, Daniel. 2001. *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Pond, Elizabeth. 2007. *Endgame in the Balkans: Regime Change, European Style*. Brookings Institution Press.
- Reichberg, Gregory M. 2016. *Thomas Aquinas on War and Peace*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139095884>.
- Rhyne, Charles S. 1971. *International Law: The Substance, Processes, Procedures and Institutions for World Peace with Justice*. Washington: CLB Publishers.
- Rice, Susan E, Corinne Graff, and Carlos Pascual. 2010. *Confronting Poverty: Weak States and U.S. National Security*. Washington: Brookings Institution Press.
- Richards, I A, C K Ogden, Bronislaw Malinowski, F G Crookshank, and John Constable. 2001. *Selected Works, 1919-1938. Vol. 2, the Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*. London: Routledge.
- Richmond, Oliver. 2013. "Failed Statebuilding versus Peace Formation". In *Routledge Handbook of International Statebuilding*, 130–40. Routledge.

- . 2014. *Failed Statebuilding: Intervention and the Dynamics of Peace Formation*. New Haven: Yale University Press.
- Schmitt, Carl, and George Schwab. 1988. *Political Theology Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, Mass. Mit Press.
- Schnabel, Albrecht, Ramesh Chandra Thakur, and Inc Netlibrary. 2000. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Siani-Davies, Peter. 2003. *International Intervention in the Balkans since 1995*. London; New York: Routledge.
- Simurdić, Milan, Jovan Teokarević, Jelica Minić, and Dragan Dukanović. 2016. *Zapadni Balkan Između Geografije and Geopolitike*. Spoljnopolitičke sveske. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert.
- Sisk, Timothy. 2013. *Statebuilding: Consolidating Peace after Civil War*. UK: Polity Press.
- Thouvenin, Jean-Marc, and Christian Tomuschat. 2006. *The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*. Leiden: Nijhoff.
- Tilly, Charles. 1975. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Tuck, Richard. 1999. *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant*. Oxford England: New York.
- Vankovska, Biljana. 2007. “The Role of the Ohrid Framework Agreement and the Peace Process in Macedonia“. Stefano Bianchini Et Al (Eds.), *Regional Cooperation, Peace Enforcement, and the Role of the Treaties in the Balkans*.
- Webel, Charles, and Johan Galtung. 2007. *Handbook of Peace and Conflict Studies*. Routledge.
- Webster, Charles Kingsley. 1947. *The Making of the Charter of the United Nations*. London: George Philip Print.
- Welsh, Jennifer M. 2003. *Humanitarian Intervention and International Relations*. OUP Oxford.
- Weiss, Stefani, Hans-Joachim Spanger, and Wim van Meurs. 2010. *Diplomacy, Development and Defense: A Paradigm for Policy Coherence*. Verlag Bertelsmann Stiftung.
- Williams, Michael C. 2007. *Realism Reconsidered: The Legacy of Hans Morgenthau in International Relations*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Woodward, Susan L. 2011. „Varieties of State-Building in the Balkans: A Case for Shifting Focus“. In *Berghof Handbook for Conflict Transformation*. Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management.
- . 2017. *The Ideology of Failed States: Why Intervention Fails*. Cambridge, United Kingdom; New York, Ny: Cambridge University Press.
- Wraight, Christopher D. 2008. *Rousseau's The Social Contract: A Reader's Guide*. Continuum International Publishing Group. London.
- Zaum, Dominik. 2007. *The Sovereignty Paradox: The Norms and Politics of International Statebuilding*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Ванковска, Билјана. 2010. *Институции на ЕУ: до Лисабон и по него*. 2. изменето и проширено издание. Скопје: Филозофски факултет.
- Лукашук, И.И. 2005. *Международное право. Общая часть. Суверенитет и международное право*. Издание 3е, переработанное и дополненное. Рос. акад. Наук, Москва

Талалаев А.Н. 1963. *Юридическая природа международного договора*. Москва.

14.2. Научни артикли и журналы

- Bartlett, Will. 2020. “International Assistance, Donor Interests, and State Capture in the Western Balkans“. *Journal of Contemporary European Studies* 29 (2): 1–17. <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1794801>.
- Basheska, Elena. 2022. “EU Enlargement in Disregard of the Rule of Law: A Way Forward Following the Unsuccessful Dispute Settlement between Croatia and Slovenia and the Name Change of Macedonia“. *Hague Journal on the Rule of Law* 14 (March). <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00169-7>.
- Beaulac, Stephane. 2003. “The Social Power of Bodin’s ‘Sovereignty’ and International Law“. *Melbourne Journal of International Law* 4 (1-28). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=439940.
- Bellamy, Richard. 2003. “Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Rights within the EU“. Edited by Neil Walker. *Sovereignty in Transition*, November, 167–90.
- Belloni, Roberto. 2009. “European Integration and the Western Balkans: Lessons, Prospects and Obstacles“. *Journal of Balkan and near Eastern Studies* 11 (3): 313–31. <https://doi.org/10.1080/19448950903152177>.
- Bertram, Eva. 1995. “Reinventing Governments“. *Journal of Conflict Resolution* 39 (3): 387–418. <https://doi.org/10.1177/0022002795039003001>.
- Besley, Timothy. 2020. “State Capacity, Reciprocity, and the Social Contract“. *Econometrica* 88 (4): 1307–35. <https://doi.org/10.3982/ecta16863>.
- Bieber, Florian. 2011. “Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans“. *Europe-Asia Studies* 63 (10): 1783–1802. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.618679>.
- Bliesemann de Guevara, Berit. 2010. “Introduction: The Limits of Statebuilding and the Analysis of State-Formation“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 4 (2): 111–28. <https://doi.org/10.1080/17502970903533652>.
- Campbell, John C., and Robert A. Jones. 1990. “The Soviet Concept of ‘Limited Sovereignty’ from Lenin to Gorbachev: The Brezhnev Doctrine“. *Foreign Affairs* 69 (3): 185. <https://doi.org/10.2307/20044461>.
- Carpenter, Ted Galen. 2002. “Kosovo and Macedonia: The West Enhances the Threat“. *Mediterranean Quarterly* 13 (1): 21–37. <https://doi.org/10.1215/10474552-13-1-21>.
- Chandler, David. 1998. “Democratization in Bosnia: The Limits of Civil Society Building Strategies“. *Democratization* 5 (4): 78–102. <https://doi.org/10.1080/13510349808403585>.
- . 2004. *The Responsibility to Protect? Imposing the ‘Liberal Peace’ in International Peacekeeping*, Vol.11, No.1, Spring 2004.
- . 2010a. “The EU and Southeastern Europe: The Rise of Post-Liberal Governance“. *Third World Quarterly* 31 (1): 69–85. <https://doi.org/10.1080/01436590903557330>.
- . 2010b. “R2P or Not R2P? More Statebuilding, Less Responsibility“. *Global Responsibility to Protect* 2 (1): 161–66.

- <https://doi.org/10.1163/187598410x12602515137617>.
- . 2011. “The Liberal Peace: Statebuilding, Democracy and Local Ownership“. In *Rethinking the Liberal Peace: External Models and Local Alternatives*. Taylor & Francis.
- . 2013. „Peacebuilding and the Politics of Non-Linearity: Rethinking ‘Hidden’ Agency and ‘Resistance’“. *Peacebuilding* 1 (1): 17–32.
- <https://doi.org/10.1080/21647259.2013.756256>.
- . 2019. “Kosovo: Statebuilding Utopia and Reality“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 13 (5): 545–55. <https://doi.org/10.1080/17502977.2019.1658565>.
- Ciorciari, John D., and Stephen D. Krasner. 2018. “Contracting Out, Legitimacy, and State Building“. *Journal of Intervention and Statebuilding* 12 (4): 484–505. <https://doi.org/10.1080/17502977.2018.1499198>.
- Cooley, Alexander, and James Ron. 2002. “The NGO Scramble: Organizational Insecurity and the Political Economy of Transnational Action“. *International Security* 27 (1): 5–39. <https://doi.org/10.1162/016228802320231217>.
- Daskalovski, Židas, and Risteska, Marija. 2012. *The Macedonian Question: 20 Years of Political Struggle into European Integration Structures*. LIBERTAS - Europäisches Institut GmbH.
- Dincecco, Mark. 2017. “State Capacity and Economic Development“. *Elements in Political Economy*, October. <https://doi.org/10.1017/9781108539913>.
- Dorff, Robert H. 2005. “Failed States after 9/11: What Did We Know and What Have We Learned“? *International Studies Perspectives* 6 (1): 20–34. <https://www.jstor.org/stable/44218350>.
- Ejdus, Filip. 2017. “Local Ownership as International Governmentality: Evidence from the EU Mission in the Horn of Africa“. *Contemporary Security Policy* 39 (1): 28–50. <https://doi.org/10.1080/13523260.2017.1384231>.
- Ghani, Ashraf, Clare Lockhart, and Michael Carnahan. 2005. “Closing the Sovereignty Gap: An Approach to State-Building“. <https://www.files.ethz.ch/isn/22717/wp253.pdf>.
- Ghani, Ashraf, Clare Lockhart, and Michael Carnahan. 2006. “An Agenda for State-Building in the Twenty-First Century“. *The Fletcher Forum of World Affairs* 30, no. 1: 101–23. <http://www.jstor.org/stable/45289337>
- Gros, Jean-Germain. 1996. “Towards a Taxonomy of Failed States in the New World Order: Decaying Somalia, Liberia, Rwanda and Haiti“. *Third World Quarterly* 17 (3): 455–72. <https://doi.org/10.1080/01436599615452>.
- Gross, Leo. 1948. “The Peace of Westphalia, 1648-1948“. *The American Journal of International Law* 42 (1): 20–41. <https://doi.org/10.2307/2193560>.
- Helman, Gerald B., and Steven R. Ratner. 1992. “Saving Failed States“. *Foreign Policy*, no. 89: 3–20. <https://doi.org/10.2307/1149070>.
- Hill, Jonathan. 2005. “Beyond the Other? A Postcolonial Critique of the Failed State Thesis“. *African Identities* 3 (2): 139–54. <https://doi.org/10.1080/14725840500235381>.
- Hleba, O.I. 2019. “Foreign Policy Alignment of the Western Balkan Countries with the EU’S Russia Policy since the Annexation of Crimea“. *Scientific Journal “Regional Studies”* 18: 85–93. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.14>.
- Ikenberry, G. J., & Krasner, S. D. (2001). Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities. *Foreign Affairs*, 80(5), 158. <https://doi.org/10.2307/20050266>

- Jabko, Nicolas. 2020. "Sovereignty Matters: The Mainstreaming of Populist Politics in the European Union". Edited by F. Duina and F. Merand. *Research in Political Sociology* 27 (October): 149–73. <https://doi.org/10.1108/s0895-993520200000027016>.
- Jackson, Robert. 1999b. "Sovereignty in World Politics: A Glance at the Conceptual and Historical Landscape". *Political Studies* 47 (3): 431–56. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00211>.
- James, Alan. 1999. "The Practice of Sovereign Statehood in Contemporary International Society". *Political Studies* 47 (3): 457–73. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00212>.
- Janis, Mark Weston. 1993. "Sovereignty and International Law: Hobbes and Grotius". Social Science Research Network. Rochester, NY. 1993. <https://ssrn.com/abstract=1114164>.
- Jano, Dorian. 2008. "From? Balkanization' to? Europeanization: The Stages of Western Balkans Complex Transformations". *L'Europe En Formation* 349 - 350 (3): 55. <https://doi.org/10.3917/eufor.349.0055>.
- Jánosi, Friedrich Engel. 1945. "Method for the Easy Comprehension of History. By John Badin. Translated by Beatrice Reynolds. [Records of Civilization: Sources and Studies, Austin P. Evans, Editor.] (New York: Columbia University Press. 1945. Pp. Xxix, 402. \$6.00.)". *The American Historical Review* 51 (1). <https://doi.org/10.1086/ahr/51.1.90>.
- Krasner, Stephen D. 2004. "Sharing Sovereignty: New Institutions for Collapsed and Failing States". *International Security* 29 (2): 85–120.
- Krasner, Stephen D., and Thomas Risse. 2014. "External Actors, State-Building, and Service Provision in Areas of Limited Statehood: Introduction". *Governance* 27 (4): 545–67. <https://doi.org/10.1111/gove.12065>.
- Kurtović, Amer. 2019. "European Commission's Western Balkans Discourse: An Analysis of Its Performative Structures". In *CEEISA-ISA 2019 Joint International Conference*. Belgrade. https://www.researchgate.net/publication/333677305_European_Commission's_Western_Balkans_Discourse_An_Analysis_of_its_Performative_Structures.
- Lazic, Vuk. 2018. "Limitations of the Concept of State-Building: The Case of Bosnia and Herzegovina". *Medjunarodni Problemi* 70 (2): 181–207. <https://doi.org/10.2298/medjp18021811>.
- Lemay-Hébert, Nicolas. 2009. "Statebuilding without Nation-Building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutionalist Approach". *Journal of Intervention and Statebuilding* 3 (1): 21–45. <https://doi.org/10.1080/17502970802608159>.
- Lika, Liridon. 2023. "The Meaning of the Western Balkans Concept for the EU: Genuine Inclusion or Polite Exclusion"? *Southeast European and Black Sea Studies*, February, 1–16. <https://doi.org/10.1080/14683857.2023.2170204>.
- Makinda, Samuel M. 1998. "The United Nations and State Sovereignty: Mechanism for Managing International Security". *Australian Journal of Political Science* 33 (1): 101–15. <https://doi.org/10.1080/10361149850750>.
- Melek Aylin Özoflu, and Bora Besgul. 2023. "A Critical Analysis of the Neoliberal State-Building in Bosnia and Herzegovina: The Gap between Aims and Achievements". *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, October. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2023.1.6>.
- Mendelski, Martin. 2015. "The Eu's Pathological Power: The Failure of External Rule of Law Promotion in South Eastern Europe". *Southeastern Europe* 39 (3): 318–46. <https://doi.org/10.1163/18763332-03903003>.

- Moyo, Dambisa. 2009. „Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There Is a Better Way for Africa- by Dambisa Moyo“. *Ethics & International Affairs* 23 (2): 219–19. https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2009.00211_2.x.
- Nay, Olivier. 2013. “Fragile and Failed States: Critical Perspectives on Conceptual Hybrids“. *International Political Science Review* 34 (3): 326–41. <https://doi.org/10.1177/0192512113480054>.
- Noutcheva, Gergana. 2007. “Fake, Partial and Imposed Compliance: The Limits of the EU’s Normative Power in the Western Balkans“. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1337980>.
- Ognjanoska, Leposava. 2021. “Promoting the Rule of Law in the EU Enlargement Policy: A Twofold Challenge“. *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 17 (1). <https://doi.org/10.3935/cyelp.17.2021.455>.
- Pejović, Aleksandar Andrija. 2021. “Rule of Law through the Mirror Glass - Is the New 2020 Enlargement Methodology a Pre-Accession TEU Article 7 Mechanism“? *Anali Pravnog Fakulteta U Beogradu* 69 (3): 647–73. https://doi.org/10.51204/anali_pfbu_21306a.
- Peterson, J. 2001. “European Integration“. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 4923-25. <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/01261-4>.
- Petrov, Roman. 2008. “Exporting the Acquis Communautaire into the Legal Systems of Third Countries“. *European Foreign Affairs Review* 13 (Issue 1): 33-52. <https://doi.org/10.54648/eerr2008002>.
- Pharand, Donat. 1994. “Perspectives on Sovereignty in the Current Context: A Canadian Viewpoint“. *Canada-United States Law Journal* 20 (January): 19. <https://scholarlycommons.law.case.edu/cuslj/vol20/iss/7>.
- Richmond, Oliver P. 2014. “Failed by Design? The Limitations of Statebuilding“. *Policies and Practices*, no. 61 (March).
- Richter, Solveig, and Natasha Wunsch. 2019. „Money, Power, Glory: The Linkages between EU Conditionality and State Capture in the Western Balkans“. *Journal of European Public Policy* 27 (1): 41–62. <https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1578815>.
- Schmitter, Philippe. 2012. “European Disintegration? A Way Forward“. *Journal of Democracy*. October 2012. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/european-disintegration-a-way-forward/>.
- Slukan Altić, Mirela. 2011. “Hrvatska kao Zapadni Balkan - Geografska stvarnost ili nametnuti identitet“? *Drustvena Istrazivanja* 20 (2 (112)): 401-13. <https://doi.org/10.5559/di.20.2.06>.
- Svilar, Predrag. 2010. ““Western Balkans’: Political Context and the Media Usage“. *Socioloski Pregled* 44 (4): 503-40. <https://doi.org/10.5937/socpreg1004503s>.
- Van Esch, Femke. 2017. “The Nature of the European Leadership Crisis and How to Solve It“. *European Political Science* 16 (1): 34-47. <https://doi.org/10.1057/eps.2015.114>.
- Vankovska, Biljana. 2013. “Constitutional Engineering and Institution-Building in the Republic of Macedonia (1991-2011)“. Edited by Sabrina P. Ramet, Ola Listhaug, and Albert Simkus. *Civic and Uncivic Values in Macedonia: Value Transformation, Education, and Media*. 87-108. https://doi.org/10.1057/9781137302823_6.

- . 2017. “Lilliputian Foreign Policy of a Small State: The Case of the Republic of Macedonia“. *Security Dialogues / Безбедносни дијалози* 1-2: 31-46. <https://doi.org/10.47054/sd171-20031v>.
- . 2020. “The Chimera of Colorful Revolution in Macedonia: Collective Action in the European Periphery“. *Balkanologie* 15 (2). <https://doi.org/10.4000/balkanologie.2583>.
- . 2021. “The Ohrid Framework Agreement: A Material And/or Formal Source of the Constitutional Law“? Research Gate. December 2021. https://www.researchgate.net/publication/357081538_The_Ohrid_Framework_Agreement_A_Material_andor_Formal_Source_of_the_Constitutional_Law.
- . 2023b. “Constitutions Octroyées and International State-Building: The Macedonian Case in Focus“. *Journal of Balkan and near Eastern Studies*, January, 1-18. <https://doi.org/10.1080/19448953.2023.2167179>.
- Vukasović, Dejana. 2018. “European Union and Otherness: The Case of Balkans“. *Sprawy Narodowościowe*, no. 50 (December). <https://doi.org/10.11649/sn.1626>.
- Waldron, Jeremy. 2021a. “The Rule of Law as an Essentially Contested Concept“. *NYU School of Law*, no. Public Law Research Paper No. 21-15, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3808198>.
- Weber, Max, David S. Owen, Tracy B. Strong, Rodney Livingstone. 2004. „The Vocation lectures - Science as a Vocation, Politics as a Vocation , The Vocation Lectures - Science As a Vocation, Politics As a Vocation“, Cambridge.
- Weber, Max. 2009. “Politics as a Vocation“. In *From Max Weber: Essays in Sociology*, edited by H. H. Gerth and C. Wright Mills, 77-128. Routledge.
- Zuokui, Liu. 2019. “Continuation and Adjustment: A Study on the EU Policy on State-Building of Western Balkans Continuation and Adjustment: A Study on the EU Policy on State-Building of Western Balkans“. https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2020/01/Working_paper-201910-by-Liu-Zuokui.pdf.

14.3. Официјални извори

- Agramunt, Pedro. 2015. “The Attempt at Undemocratic Seizure of Power in Macedonia“. *Parliamentary Assembly - Council of Europe*. May 26, 2015. <https://pace.coe.int/en/files/21744#trace-1>.
- Council of Europe. 1949. “Statute of the Council of Europe“. <https://rm.coe.int/1680306052>.
- . 2008. “Ministers’ Deputies CM Documents CM(2008)170“. https://www.coe.int/t/dc/files/Ministerial_Conferences/2009_justice/CM%20170_en.pdf.
- Council of the European Union 2001. “Stabilization and Association Agreement between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and the Former Yugoslav Republic of Macedonia, of the Other Part“. <https://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/Protocol%20to%20the%20SAA%2022.07.05.pdf>.
- Council of the European Union. 2005. “Presidency Conclusions“. Council of the European Union. December 16, 2005. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15914-2005-REV-1/en/pdf>.

- . 2022. “DRAFT COUNCIL CONCLUSIONS on ENLARGEMENT and STABILISATION and ASSOCIATION PROCESS“. December 13, 2022. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15935-2022-INIT/en/pdf>.
- Delegation of the European Union to the former Yugoslav Republic of Macedonia. 2016a. “Agreement between the Four Political Parties 20 July 2016“. European Union - EEAS (European External Action Service). July 20, 2016. https://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/press_corner/all_news/news/2016/2016-07-20_agreement_en.htm.
- . 2016b. “European Union - EEAS (European External Action Service) | Agreement between the Four Political Parties 20 July 2016“. Eeas.europa.eu. July 20, 2016. https://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/press_corner/all_news/news/2016/2016-07-20_agreement_en.htm.
- Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. 2007. “The Republic of Macedonia 2007 Progress Report“. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-progress-report-2007_en.
- . 2013. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Progress Report 2013“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. October 16, 2013. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-progress-report-2013_en.
- . 2020. “Council Conclusions on Enlargement and Stabilisation and Association Process - Albania and the Republic of North Macedonia - March 2020 - European Commission“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. March 26, 2020. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/council-conclusions-enlargement-and-stabilisation-and-association-process-albania-and-republic-north_en.
- . 2023a. “2023 Communication on EU Enlargement Policy“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/2023-communication-eu-enlargement-policy_en.
- . 2023b. “Bosnia and Herzegovina Report 2023“. Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2023_en.
- . 2023c. “Kosovo Report 2023“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2023_en.
- . 2023d. “North Macedonia Report 2023“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. November 8, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/north-macedonia-report-2023_en.
- European Commission. 1997a. “2003rd Council Meeting - GENERAL AFFAIRS - Luxembourg, 29/30 April 1997“. European Commission. April 1997. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_129.
- . 1997b. “2003rd Council Meeting - General Affairs -“. European Commission. April 30, 1997. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_97_129.

- . 1998. “Hans van Den Broek Member of the European Commission Presentation on Regular Reports to the European Parliament European Parliament Brussels“. European Commission. November 5, 1998. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_98_236.
- . 1999a. “Stabilisation and Association Process“. Neighbourhood-Enlargement.ec.europa.eu. 1999. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-process_en.
- . 1999b. “Stability Pact for South-Eastern Europe“. European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations. 1999. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stability-pact-south-eastern-europe_en.
- . 2001. “EUR-Lex - 32001R0381 - EN - EUR-Lex“. Europa.eu. February 2001. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001R0381>
- . 2002. “CARDS Assistance Programme to the Western Balkans - Regional Strategy Paper 2002-2006“. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2018-12/regional_strategy_paper_en.pdf.
- . 2003a. “Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee - on a Comprehensive EU Policy against Corruption“. Europa.eu. 2003. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003DC0317>.
- . 2003b. “EU-Western Balkans Summit Thessaloniki“. European Commission. June 21, 2003. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163.
- . 2007a. “COMMITTEE and the COMMITTEE of the REGIONS towards an EU Response to Situations of Fragility-Engaging in Difficult Environments for Sustainable Development, Stability and Peace - {SEC(2007) 1417}“. Brussels: European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0643:FIN:EN:PDF>.
- . 2007b. “Overview - Instrument for Pre-Accession Assistance“. European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). 2007. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en#:~:text=The%20general%20objective%20of%20the.
- . 2007c. “Cooperation and Verification Mechanism for Bulgaria and Romania“. European Commission. January 1, 2007. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/assistance-bulgaria-and-romania-under-cvm/cooperation-and-verification-mechanism-bulgaria-and-romania_en#what-is-cvm.
- . 2012a. “Start of the High Level Accession Dialogue with the Government of the Former Yugoslav Republic of Macedonia“. European Commission. March 15, 2012. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_12_187.
- . 2013. “Joint Statement of Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy, Štefan Füle, Rapporteur of the European Parliament on the Former Yugoslav Republic of Macedonia, Richard Howitt, and Former President of the European Parliament, Jerzy

- Buzek, on Their Mission to Skopje“. European Commission. March 1, 2013. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_13_160.
- . 2014a. “COMMUNICATION from the COMMISSION to the EUROPEAN PARLIAMENT and the COUNCIL a New EU Framework to Strengthen the Rule of Law /* COM/2014/0158 Final */“. March 11, 2014. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0158>.
- . 2014b. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia Progress Report 2014“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). October 8, 2014. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/former-yugoslav-republic-macedonia-progress-report-2014_en.
- . 2015a. “Statement by Commissioner Hahn and MEPs Vajgl, Howitt and Kukan: Agreement in Skopje to Overcome Political Crisis“. European Commission. June 15, 2015. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_15_5372.
- . 2017. “Rule of Law: European Commission Acts to Defend Judicial Independence in Poland“. European Commission. December 20, 2017. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_5367.
- . 2018. “EU-Western Balkans Strategy - ‘a Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans’“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). 2018. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eu-western-balkans-strategy-credible-enlargement-perspective-and-enhanced-eu-engagement-western_en.
- . 2020a. “EU-Western Balkans Zagreb Summit, 6 May 2020“. European Council. 2020. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2020/05/06/>.
- . 2020b. “Remarks by Commissioner Olivér Várhelyi at the Press Conference on the Revised Enlargement Methodology“. European Commission. February 5, 2020. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/statement_20_208.
- . 2021a. “EU-Western Balkans Summit in Brdo Reaffirms European Perspective and Strategic Engagement in the Region“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). October 2021. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-western-balkans-summit-brdo-reaffirms-european-perspective-and-strategic-engagement-region-2021-10-06_en.
- . 2022a. “Corruption“. Migration and Home Affairs. 2022. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/corruption_en.
- . 2022b. “EU-Western Balkans Summit in Tirana, 6 December 2022“. European Council . 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2022/12/06/>.
- . 2022d. “COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT North Macedonia 2022 Report“. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/North%20Macedonia%20Report%202022.pdf>.
- . 2023a. “Screening Report North Macedonia Cluster 1 -Fundamentals Functioning of Democratic Institutions Date of Screening Meetings: Chapter 23 -Judiciary and Fundamental Rights Date of Screening Meetings: Chapter 18 -Statistics Date of Screening Meetings“. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-07/MK%20Cluster_1%20Draft%20screening%20report_external%20version.pdf.

- . 2023b. “Strategy and Reports“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. November 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/strategy-and-reports_en.
- . 2023c. “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement Policy“. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.
- . 2023d. “Statement by the President: 2023 Enlargement Package“. European Commission. November 8, 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_23_5641.
- . n.d. “Chapters of the Acquis“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Accessed November 28, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en.
- . n.d. “Regional Co-Operation - European Commission“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Accessed February 3, 2024. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/regional-cooperation_en.
- . n.d. “Rule of Law“. European Commission. Accessed October 6, 2023. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law_en.
- . n.d. “Palestine“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. Accessed January 5, 2024. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/palestine_en.
- . n.d. “Stability Pact for South-Eastern Europe“. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). Accessed April 14, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/stability-pact-south-eastern-europe_en.
- . n.d. „Upholding the Rule of Law“. European Commission - European Commission. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law_en#:~:text=The%20rule%20of%20law%20is.
- . n.d. “North Macedonia“. European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). Accessed February 24, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/north-macedonia_en.
- European Commission For Democracy Through Law. 2011. “REPORT on the RULE of LAW Adopted by the Venice Commission at Its 86th Plenary Session“. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). March 26, 2011. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e).
- . 2005. “Opinion on the Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and the Powers of the High Representative“. Wwww.venice.coe.int. March 11, 2005. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2005\)004-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)004-e.aspx).

- European Council. 1993. "EUROPEAN COUNCIL in COPENHAGEN - 21-22 JUNE 1993- CONCLUSIONS of the PRESIDENCY -." European Commission. June 22, 1993. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_93_3.
- . 2000. "ZAGREB SUMMIT FINAL DECLARATION." Www.consilium.europa.eu. 2000. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/declang4.doc.html.
- . 2005. "Javier SOLANA, EU High Representative for the CFSP, Welcomes the Completion of the Legislative Agenda of the Ohrid Framework Agreement." European Council. July 15, 2005. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/declarations/85725.pdf.
- . 2022. "European Council Conclusions, 23-24 June 2022." European Council - Council of the European Union. June 24, 2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/24/european-council-conclusions-23-24-june-2022/>.
- . 2023a. "European Council Conclusions, 14 and 15 December 2023." Www.consilium.europa.eu. December 15, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/15/european-council-conclusions-14-and-15-december-2023/>.
- . 2023b. "European Council Meeting (14 and 15 December 2023) – Conclusions." European Council. December 15, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/media/68967/europeancouncilconclusions-14-15-12-2023-en.pdf>.
- European Parliament. 1995. "Resolution on Combating Corruption in Europe." Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs. EUR-Lex. 1995. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:51995IP0314>.
- . 2000. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Luxembourg: Office For Official Publications Of The European Communities. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
- . 2015. "Bosnia and Herzegovina: The 'Sejdić-Finci' Case | Think Tank | European Parliament." Www.europarl.europa.eu. June 12, 2015. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2015\)559501](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2015)559501).
- . 2022. "European Parliament Recommendation of 23 November 2022 to the Council, the Commission and the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy Concerning the New EU Strategy for Enlargement." European Parliament. November 23, 2022. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0406_EN.html.
- European Union, *The Treaty of Rome*. 1957. https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf.
- . 1987. "The Single European Act." Eur-Lex.europa.eu. 1987. [https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-single-european-act.html#:~:text=The%20Single%20European%20Act%20\(SEA\)](https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-single-european-act.html#:~:text=The%20Single%20European%20Act%20(SEA)).
- . 2007. "Acquis Communautaire | European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions." Www.eurofound.europa.eu. March 11, 2007.

- <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/acquis-communautaire>.
- . 2012. “CONSOLIDATED VERSION of the TREATY on EUROPEAN UNION.” https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF.
- . 2020. “EULEX Kosovo: European Union Rule of Law Mission in Kosovo - Civilian Mission | EEAS.” [Www.eeas.europa.eu](http://www.eeas.europa.eu). November 2020. https://www.eeas.europa.eu/eulex-kosovo/eulex-kosovo-european-union-rule-law-mission-kosovo-civilian-mission_und_en?s=333#:~:text=EULEX%20is%20the%20largest%20civilian.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty. 2001. “ICISS Report : International Commission on Intervention and State Sovereignty.” [Web.archive.org](http://web.archive.org). December 2001. <https://web.archive.org/web/20070731161527/http://www.iciss-ciise.gc.ca/report2-en.asp>.
- International Commission On Intervention And State Sovereignty, Mohamed Sahnoun, Gareth J Evans, International Commission On Intervention And State Sovereignty, and International Development Research Centre (Canada. 2001. *The Responsibility to Protect : The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre.
- International Court of Justice. 2008. “Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece).” [International Court of Justice](http://www.icj-cij.org). November 17, 2008. <https://www.icj-cij.org/case/142>.
- Manor, James. 2006. *Aid That Works*. *World Bank Publications EBooks*. World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-821-6201-3>.
- NATO. 1949. “The North Atlantic Treaty.” [NATO](http://www.nato.int). April 4, 1949. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm.
- . 1999a. “NATO & Kosovo: Military Technical Agreement - 9 June 1999.” [Www.nato.int](http://www.nato.int). [NATO](http://www.nato.int). June 9, 1999. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- . 1999b. “NATO & Kosovo: Military Technical Agreement - 9 June 1999.” [Www.nato.int](http://www.nato.int). [NATO](http://www.nato.int). June 9, 1999. <https://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>.
- . 2007. “NATO Speech: Press Point by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and Nikola Gruevski, Prime Minister of the Former Yugoslav Republic of Macedonia - 14 Feb 2007.” [Www.nato.int](http://www.nato.int). February 14, 2007. <https://www.nato.int/docu/speech/2007/s070214a.html>.
- . 2008. “Bucharest Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008.” [NATO](http://www.nato.int). April 3, 2008. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm.
- . 2015. “Alliance Invites Montenegro to Start Accession Talks to Become Member of NATO.” [NATO](http://www.nato.int). December 2, 2015. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_125370.htm.
- . 2022. “Membership Action Plan (MAP).” [NATO](http://www.nato.int). October 5, 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37356.htm.

- OECD. 1996. "Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Cooperation." Paris: OECD. <https://www.oecd.org/dac/2508761.pdf>.
- . 2008. "Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations from FRAGILITY to RESILIENCE." <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/41100930.pdf>.
- . 2011. "Statebuilding in Fragile Contexts: Key Terms and Concepts." *DAC Guidelines and Reference Series*, February, 19–22. <https://doi.org/10.1787/9789264074989-5-en>
- . 2012. *Managing Risks in Fragile and Transitional Contexts : The Price of Success?* Paris: OECD.
- Office of Foreign Assets Control. 2023. "Balkans-Related Designations and Designation Removal; Non-Proliferation Designations | Office of Foreign Assets Control." Ofac.treasury.gov. October 20, 2023. <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20231020>.
- Office for Democratic Institutions and Human Rights the FORMER YUGOSLAV REPUBLIC of MACEDONIA EARLY PARLIAMENTARY ELECTIONS 1 June 2008 OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report." 2008. Warsaw: Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://www.osce.org/files/f/documents/f/d/33152.pdf>.
- Office of the High Representative. 2021. "Statement by the PIC SB Concerning the Appointment of Christian Schmidt as the next High Representative." Office of the High Representative. May 27, 2021. <https://www.ohr.int/statement-by-the-peace-implementation-council-steering-board-concerning-the-appointment-of-christian-schmidt-as-the-next-high-representative/>.
- . 2022a. "Decision Enacting the Law on Amendments to the Law on the Temporary Prohibition of Disposal of State Property of Bosnia and Herzegovina." Office of the High Representative. April 12, 2022. <http://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-law-on-the-temporary-prohibition-of-disposal-of-state-property-of-bosnia-and-herzegovina/>.
- . 2022b. "Decision Enacting the Law on Amendments to the Law on the Temporary Prohibition of Disposal of State Property of Bosnia and Herzegovina." Office of the High Representative in BiH. April 12, 2022. <http://www.ohr.int/decision-enacting-the-law-on-amendments-to-the-law-on-the-temporary-prohibition-of-disposal-of-state-property-of-bosnia-and-herzegovina/>.
- . n.d. "Mandate of the High Representative of BiH." Office of the High Representative. <https://www.ohr.int/about-ohr/mandate/>.
- OSCE. 2001. "Ohrid Framework Agreement." Wwww.osce.org. Organization for Security and Co-operation in Europe. August 13, 2001. <https://osce.org/skopje/100622>.
- OSCE Mission in Kosovo. 2012. "Independence of the Judiciary in Kosovo: Institutional and Functional Dimensions." OSCE. <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/87138.pdf>.
- OSCE and Office for Democratic Institutions and Human Rights. 2005. "Office for Democratic Institutions and Human Rights FORMER YUGOSLAV REPUBLIC of MACEDONIA 7 NOVEMBER 2004 REFERENDUM OSCE/ODIHR Observation Mission Final Report Warsaw 2 February 2005." <https://www.osce.org/files/f/documents/3/1/40863.pdf>.

- . 2006. “FORMER YUGOSLAV REPUBLIC of MACEDONIA PARLIAMENTARY ELECTIONS OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report.” *Organization for Security and Cooperation in Europe*.
<https://www.osce.org/files/f/documents/2/4/20630.pdf>.
- . 2013. “INTERNATIONAL ELECTION OBSERVATION MISSION the Former Yugoslav Republic of Macedonia -Municipal Elections, 24 March 2013 STATEMENT of PRELIMINARY FINDINGS and CONCLUSIONS.” *Organization for Security and Cooperation in Europe*. <https://www.osce.org/files/f/documents/8/e/100311.pdf>.
- Ottawa, Heather. 2011. “Special Report: Perspectives on Capacity Development in Fragile Situations.” <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/governance/docs/48311487.pdf>.
- President of Republic of Bulgaria. 2021. “The President: Bulgaria Expects the Republic of North Macedonia to Demonstrate Political Will to Cover the EU Membership Criteria and to Respect the Rights of Citizens Manifesting Their Bulgarian National Identity.” President of Republic of Bulgaria. March 26, 2021. <https://m.president.bg/en/news5847/prezidentat-balgariya-ochakva-ot-republika-severna-makedoniya-politicheska-volya-za-izpalnenie-na-kriteriite-za-chlenstvo-v-es-i-da-zachita-pravata-na-grazhdanite-koito-otkrito-izrazyavat-balgarskata-si-natsionalna-identichnost.html>.
- Press and information team of the EU Office/EU Special Representative in Kosovo. 2023. “New EUR 62 Million Awarded: EU’s Direct Financial Assistance to Kosovo Exceeds EUR 1.3 Billion | EEAS.” *European Union*. March 24, 2023. https://www.eeas.europa.eu/delegations/kosovo/new-eur-62-million-awarded-eu%E2%80%99s-direct-financial-assistance-kosovo-exceeds-eur-13-billion_en?s=321.
- Publications Office of the European Union. 2009. “Former Yugoslav Republic of Macedonia: Progress Report 2008 European Parliament Resolution of 12 March 2009 on the 2008 Progress Report on the Former Yugoslav Republic of Macedonia, CELEX1.” *Op.europa.eu*. March 12, 2009. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b4f6e1eb-0b32-4bdd-91f7-7c997603e628/language-en>.
- Sciboz, Joëlle. 1950. “Research Guides: General Assembly - Quick Links: 5th Session (1950-1951).” *Research.un.org*. December 1950.
<https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/5>.
- Senior Experts' Group. 2015a. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia: Recommendations of the Senior Experts’ Group on Systemic Rule of Law Issues Relating to the Communications Interception Revealed in Spring 2015 Background and Working Methodology.” https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/20150619_recommendations_of_the_senior_experts_group.pdf.
- SOMANADER, TANYA . 2016. “President Obama on the UK Decision to Leave the European Union.” *White House*. June 24, 2016.
<https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2016/06/24/president-obama-uk-decision-leave-european-union>.
- Southeast European Leadership for Development and Integrity. 2019. “Anti-Corruption Agencies in the Western Balkan Countries: Delivering on the Promise.” SELDI.

- https://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/Policy_Brief_8/SELDI_PB_08_Anti-Corruption_Agencies.pdf.
- Spaic, I. 2015. "Macedonia's Snap Election: The Tale of Two Skopjes." *Www.occip.org*. June 15, 2015. <https://www.occip.org/en/blog/4012-macedonia-a-tale-of-two-skopjes>.
- Stability Pact for South Eastern Europe. 2000. "STABILITY PACT ANTI-CORRUPTION INITIATIVE for SOUTH EASTERN EUROPE." *Regional Anti-Corruption Initiative (RAI)*. https://archive.rai-see.org/wp-content/uploads/2015/05/SPAI_for_SEE-Compact_and_action_plan.pdf.
- Stewart, Frances, and Graham Brown. 2009. "Fragile States." *Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity*. London: Centre for Research on Inequality, Human Security and Ethnicity. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b62e5274a27b2000af7/wp51.pdf>.
- Stockholm International Peace Research Institute. 2023. "Surge in Arms Imports to Europe, While US Dominance of the Global Arms Trade Increases | SIPRI." *Www.sipri.org*. March 13, 2023. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/surge-arms-imports-europe-while-us-dominance-global-arms-trade-increases>.
- Talha Öztürk, Mustafa. 2023. "Türkiye, Kosovo to Strengthen Defense Cooperation: President Osmani." *Anadolu Ajansı*. October 17, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-kosovo-to-strengthen-defense-cooperation-president-osmani/3023287#>.
- Taylor, Alice. 2022. "Corruption Reigns Supreme in Western Balkan EU Hopefuls." *Euractiv*. June 29, 2022. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/corruption-reigns-supreme-in-western-balkan-eu-hopefuls/.
- United Nations. 1945a. "Chapter VII: Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression (Articles 39-51)." United Nations. 1945. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>.
- . 1945b. "Charter of the United Nations." United Nations. 1945. <https://www.un.org/en/charter-united-nations>.
- . 1945c. "Statute of the International Court of Justice." *United Nations Treaty Collection*. <https://treaties.un.org/doc/source/docs/charter-all-lang.pdf#page=23>.
- . 1995. "Interim Accord between Greece and the Former Yugoslav Republic of Macedonia | UN Peacemaker." United Nations Peacemaker. September 13, 1995. <https://peacemaker.un.org/greecefyrom-interimaccord95>.
- . 1999a. "United Nations Mission in Kosovo Mandate." UNMIK. 1999. <https://unmik.unmissions.org/mandate>.
- . 1999b. "RESOLUTION on PROMOTION of DEMOCRACY ADOPTED by HUMAN RIGHTS COMMISSION | UN Press." United Nations Meetings Coverage and Press Releases. April 28, 1999. <https://press.un.org/en/1999/19990428.hrcn937.html>.
- . 2000. "Brahimi Report." United Nations Peacekeeping. August 21, 2000. <https://peacekeeping.un.org/en/brahimi-report-0>.
- . 2003. "United Nations Convention against Corruption Preamble Resolution 58/4 ." https://www.unodc.org/pdf/crime/convention_corruption/signing/Convention-e.pdf.
- . 2005a. "Report of the Secretary-General: In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All | COMMISSION de CONSOLIDATION de LA PAIX."

- Www.un.org. March 21, 2005. <https://www.un.org/peacebuilding/fr/content/report-secretary-general-larger-freedom-towards-development-security-and-human-rights-all>.
- . 2005b. “Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005.” https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.
- . 2005c. “Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005.” https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf.
- . 2011. “Greece Breached Accord with Former Yugoslav Republic of Macedonia – UN Court | UN News.” News.un.org. December 5, 2011. <https://news.un.org/en/story/2011/12/397222>.
- . 2015a. “United Nations Millennium Development Goals.” United Nations. 2015. <https://www.un.org/millenniumgoals/>.
- . 2015b. “What Is the Rule of Law? - United Nations and the Rule of Law.” United Nations and the Rule of Law. 2015. <https://www.un.org/ruleoflaw/what-is-the-rule-of-law/>.
- . 2015c. “Report of the High-Level Independent Panel on Peace Operations on Uniting Our Strengths for Peace: Politics, Partnership and People.” United Nations. June 17, 2015. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/181/45/PDF/N1518145.pdf?OpenElement>.
- . 2023a. “Israel-Gaza Crisis; US Vetoes Security Council Resolution | UN News.” UN News. October 18, 2023. <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142507>.
- . 2023b. “Greater Support Urgently Needed to Tackle Sahel Region’s Growing Insecurity, Aid Fight against Terrorism, Extremism, Senior Official Tells Security Council | UN Press.” UN Press. May 16, 2023. <https://press.un.org/en/2023/sc15283.doc.htm>.
- . n.d. “Support Office | UNITED NATIONS PEACEBUILDING.” United Nations Peacebuilding. <https://www.un.org/peacebuilding/supportoffice>.
- UN Conference on Environment and Development. 1992. “AGENDA 21.” *United Nations Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development*. Rio de Janeiro, Brazil: United Nations Conference on Environment and Development. <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/Agenda21.pdf>.
- UN General Assembly Security Council. 1995. “S/1995/999 : UN Documents : Security Council Report.” Www.securitycouncilreport.org. November 30, 1995. <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/bosnia-s1995-999.php>.
- UN General Assembly. 2009. “Implementing the Responsibility to Protect : Report of the Secretary-General A/63/677.” *United Nations*. UN General Assembly. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>
- UN High-Level Panel On Threats, Challenges, And Change. 2005. *A More Secure World : Our Shared Responsibility*. Foreign And Commonwealth Office. London: Foreign & Commonwealth Office.
- UN Meetings Coverage and Press Releases. 2008. “SECRETARY-GENERAL DEFENDS, CLARIFIES ‘RESPONSIBILITY to PROTECT’ at BERLIN EVENT on ‘RESPONSIBLE SOVEREIGNTY: INTERNATIONAL COOPERATION for a CHANGED WORLD’ | UN Press.” Press.un.org. July 15, 2008. <https://press.un.org/en/2008/sgsm11701.doc.htm>.

- . 2021. “Bosnia and Herzegovina Remains in Effect ‘a Frozen Conflict’ as Political Leaders Push Nationalistic Agendas, High Representative Tells Security Council | UN Press.” Press.un.org. May 4, 2021. <https://press.un.org/en/2021/sc14511.doc.htm>.
- UNMIK. 2003. “Speech Delivered by SRSG Michael Steiner at the London School of Economics: Seven Principles for Building Peace - Serbia | ReliefWeb.” Reliefweb.int. January 27, 2003. <https://reliefweb.int/report/serbia/speech-delivered-srsg-michael-steiner-london-school-economics-seven-principles>.
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. 2001a. “Macedonia - Security: Action for Evacuation of the Terrorists from Aracinovo Starts - the Republic of North Macedonia | ReliefWeb.” Reliefweb.int. June 26, 2001. <https://reliefweb.int/report/former-yugoslav-republic-macedonia/macedonia-security-action-evacuation-terrorists-aracinovo>.
- . 2001b. “Macedonia: Fighting Continues amid Political Squabbling - the Republic of North Macedonia | ReliefWeb.” United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. June 27, 2001. <https://reliefweb.int/report/former-yugoslav-republic-macedonia/macedonia-fighting-continues-amid-political-squabbling>.
- . 2004. “Macedonian Stand-off Ends Peacefully - the Republic of North Macedonia | ReliefWeb.” Reliefweb.int. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. December 17, 2004. <https://reliefweb.int/report/former-yugoslav-republic-macedonia/macedonian-stand-ends-peacefully>.
- UN Office on Drugs and Crime. n.d. “Capacity Building for Countries to Improve Data and Research on Drugs and Crime.” United Nations : Office on Drugs and Crime. Accessed September 10, 2023. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/capacity-building.html>.
- UN Security Council. 1990. “Security Council Resolution 678 - UNSCR.” United Nations Security Council Resolutions. December 29, 1990. <http://unscr.com/en/resolutions/678>.
- UN Security Council. 2022. “Rare Moments of Unity on Aid to Afghanistan, Syria Punctuate Security Council Agenda in 2021, as Demands for Vaccine Equity Dominate Year’s Discussions | UN Press.” UN Meetings Coverage and Press Releases. January 11, 2022. <https://press.un.org/en/2022/sc14763.doc.htm>.
- UN Secretary General. 2004. “The Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies.” <https://digitallibrary.un.org/record/527647>
- UN Treaty Collection. 2018. “Final Agreement for the Settlement of the Differences as Described in the United Nations Security Council Resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the Termination of the Interim Accord of 1995, and the Establishment of a Strategic Partnership between the Parties.” United Nations Treaty Collection. June 17, 2018. <https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280544ac1>.
- UNDP. 2008. “Corruption and Development; Anti-Corruption Interventions for Poverty Reduction, Realization of the MDGs and Promoting Sustainable Development.” UNDP. December 2008. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Corruption_and_Development_Primer_2008.pdf.
- UNESCO. n.d. “Home | UNESCO.” Www.unesco.org. <https://www.unesco.org/en>.

- US Department of State. 1995a. "General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina." US Department of State. November 21, 1995. <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/dayton/index.htm>.
- . 1995b. "General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina." US Department of State. November 21, 1995. <https://2009-2017.state.gov/p/eur/rls/or/dayton/index.htm>.
- . 1999. "Global Forum on Fighting Corruption: Safeguarding Integrity among Justice and Security Officials, Final Conference Report | Office of Justice Programs." Office of Justice Programs. September 1999. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/global-forum-fighting-corruption-safeguarding-integrity-among>.
- . 2005. "Macedonian Parliament Reaches Milestone on 2001 Ohrid Agreement." U.S. Department of State Archive. July 19, 2005. <https://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/49806.htm>.
- . 2015a. "BOSNIA and HERZEGOVINA 2015 HUMAN RIGHTS REPORT." Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253041.pdf>.
- . 2015b. "KOSOVO 2015 HUMAN RIGHTS REPORT." Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253075.pdf>.
- . 2015c. "MACEDONIA 2015 HUMAN RIGHTS REPORT." Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/253085.pdf>.
- . 2023. "2023 Investment Climate Statements: Bosnia and Herzegovina." United States Department of State. 2023. <https://www.state.gov/reports/2023-investment-climate-statements/bosnia-and-herzegovina/>.
- US Department of the Treasury. 2004. "Operation Balkan Vice III: TREASURY DESIGNATION of Thirteen Individuals Obstructing the Dayton Peace Accords in Bosnia." U.S. Department of the Treasury. February 9, 2004. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/js1162>
- . 2020. "G7 Finance Ministers' Statement on the Debt Service Suspension Initiative and Debt Relief for Vulnerable Countries." U.S. Department of the Treasury. September 25, 2020. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/sm1135>.
- . 2023a. "The U.S. Government Designates Individuals and Entities in the Western Balkans for Corruption and Malign Activities." U.S. Department of the Treasury. December 14, 2023. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1916>.
- . 2023b. "U.S. Treasury Targets Corrupt Businessman in North Macedonia." U.S. Department of the Treasury. December 14, 2023. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1628>.
- US Embassy in Skopje. 2016. "Assistant Secretary Victoria Nuland Press Availability." U.S. Embassy in Macedonia. July 11, 2016. <https://mk.usembassy.gov/assistant-secretary-victoria-nuland-press-availability/>.
- . 2018. "Macedonia's Referendum on the Prespa Agreement." U.S. Embassy in North Macedonia. October 1, 2018. <https://mk.usembassy.gov/macedonias-referendum-on-the-prespa-agreement/>.

- Velkovski, G. 2015. "MINA Breaking News - Documents Show British Ambassador Directly Involved in Macedonia Coup Scandal." Web.archive.org. July 10, 2015. <https://web.archive.org/web/20150710200231/http://macedoniaonline.eu/content/view/27/241/2/>.
- Venice Commission of the Council of Europe. 2016. "The Rule of Law Checklist." *Venice Commission of the Council of Europe*. https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf.
- World Bank Group. 1997. "Poverty Reduction and the World Bank Progress and Challenges in the 1990s." <https://doi.org/10.1596/0-8213-3293-7>.
- . 2012. "Civil Society." World Bank. November 15, 2012. <https://www.worldbank.org/en/about/partners/civil-society/overview>.
- . 2020. "Anticorruption Fact Sheet." World Bank. February 19, 2020. <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2020/02/19/anticorruption-fact-sheet#:~:text=Corruption%E2%80%94the%20abuse%20of%20public>.
- . 2023. "Classification of Fragile and Conflict-Affected Situations." World Bank. July 10, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/fragilityconflictviolence/brief/harmonized-list-of-fragile-situations>.
- Државна изборна комисија на РМ. 2020. "Парламентарни Избори - Македонија 2016." Rezultati2016.Sec.mk. June 29, 2020. <https://rezultati2016.sec.mk/Parliamentary/Results?cs=mk-MK&r=r&rd=r1&eu=All&m=All&ps=All>.
- Медија центар на Влада на РМ. 2015a. "Заврши акцијата во Куманово, терористите елиминирани и неутрализирани." Влада на Република Македонија. May 10, 2015. <https://vlada.mk/node/10492>.
- . 2015b. "Заврши акцијата во Куманово, терористите елиминирани и неутрализирани." Влада на Република Македонија. May 10, 2015. <https://vlada.mk/node/10492>.
- Службен весник на РМ 159/2015 од 15 септември 2015.

14.4. Интернет извори

- Agence Europe. 2020. "AGENCE EUROPE - No Agreement in EU Council on Frameworks for Accession Nego..." Agence Europe. November 17, 2020. <https://agenceurope.eu/en/bulletin/article/12603/25>
- Al Jazeera. 2023. "US Vetoes UN Resolution Calling for Gaza Ceasefire." Al Jazeera. December 8, 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/8/antonio-guterres-urges-un-security-council-to-push-for-gaza-ceasefire>.
- Associated Press. 2001. "FYR Macedonian President Trajkovski Meets with Sec Powell/Powell Pledges Support for Skopje Govt." YouTube. May 1, 2001. <https://www.youtube.com/watch?v=cbWfwkAsv5U>.
- Barigazzi, Jacopo, and Gregorio Sorgi. 2023. "Internal EU Discontent Grows at von Der Leyen's Neglect of Palestinian Statehood." POLITICO. October 20, 2023.

- <https://www.politico.eu/article/internal-eu-discontent-grows-at-ursula-von-der-leyens-neglect-of-palestinian-statehood/>.
- B92. 2007. “Serbian Parliament’s Kosovo Resolution.” B92. December 27, 2007. https://www.b92.net/eng/insight/strategies.php?yyyy=2007&mm=12&nav_id=46517.
- BBC. 2006a. “Со кого ќе коалицира ВМРО-ДПМНЕ?” Www.bbc.co.uk. July 6, 2006. https://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2006/07/060707_saki07.shtml.
- BBC. 2006b. “Violence Mars Macedonia Campaign.” BBC, June 26, 2006. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5118886.stm>.
- Bevacqua, Davide . 2021. “Rule of Law: Romania and Bulgaria’s Reforms from within the Union.” EURAC Research. February 18, 2021. <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/rule-of-law-romania-and-bulgaria-s-reforms-from-within-the-union>.
- Beysoylu, Cemaliye , and Nicasia Picciano. 2021. “Kosovo: The Lost Battle against Corruption.” Osservatorio Balcani E Caucaso Transeuropa. July 4, 2021. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Kosovo/Kosovo-the-lost-battle-against-corruption-209245>
- BIRN. 2007. “Albanian Opposition Returns to Macedonian Parliament.” Balkan Insight. May 29, 2007. <https://balkaninsight.com/2007/05/29/albanian-opposition-returns-to-macedonian-parliament/>.
- . 2008a. “Macedonia Walks out of NATO Summit.” Balkan Insight. April 3, 2008. <https://balkaninsight.com/2008/04/03/macedonia-walks-out-of-nato-summit/>.
- . 2008c. “US, EU Urge End to Macedonia Violence.” Balkan Insight. May 16, 2008. <https://balkaninsight.com/2008/05/16/us-eu-urge-end-to-macedonia-violence/>.
- Björn, Opfer-Klinger. 2008. “Zwischen Äußerer Stabilisierung Und Innerer Krise: Mazedonien Im Sommer 2008.” Bpb.de. July 24, 2008. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/31046/zwischen-aeusserer-stabilisierung-und-innerer-krise-mazedonien-im-sommer-2008/>.
- Bonner, Brian. 2023. “Ukraine’s Other War.” GIS Reports. May 22, 2023. <https://www.gisreportsonline.com/r/ukraine-war-corruption-2/>.
- Bonomi, Matteo. 2020. “EU Enlargement to the Western Balkans from EU Enlargement Fatigue to Ambiguity.” *Foundation for European Progressive Studies*. Foundation for European Progressive Studies. <https://feeps-europe.eu/wp-content/uploads/2021/02/From-EU-Enlargement-Fatigue-to-Ambiguity.pdf>.
- Boutros-Ghali, Boutros. 1995. “Democracy :: A Newly Recognized Imperative /: Boutros Boutros-Ghali.” *Digitallibrary.un.org*. <https://digitallibrary.un.org/record/221774?ln=en>.
- Bovard, James. 1986. “The Continuing Failure of Foreign Aid.” CATO INSTITUTE. 1986. <https://www.cato.org/policy-analysis/continuing-failure-foreign-aid>.
- Brauman, Rony. 1993. “Somalia: A Humanitarian Crime.” Paris: Foundation Medecins Sans Frontiers - Le Centre de réflexion sur l’action et les savoirs humanitaires. https://msf-crash.org/sites/default/files/2017-06/423d-rb-1993-somalia-a-humanitarian-crime-uk-p.10_.pdf

- British Embassy Skopje. 2015. “Ambassadorial Statement after Meeting Ali Ahmeti in Skopje.” GOV.UK. May 13, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/ambassadorial-statement-in-macedonia-after-meeting-ali-ahmeti>.
- British Embassy Skopje. 2015a. “Ambassadorial Statement after Meeting Ali Ahmeti in Skopje.” GOV.UK. May 13, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/ambassadorial-statement-in-macedonia-after-meeting-ali-ahmeti>.
- . 2015b. “Joint Ambassadorial Statement on Current Events in Macedonia.” GOV.UK. May 13, 2015. <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-by-ambassadors-of-us-uk-france-italy-germany-and-eu-in-macedonia>.
- Bryant, Lisa. 2023. “Macron Outlines Need for European Sovereignty.” VOA. April 11, 2023. <https://www.voanews.com/a/macron-outlines-need-for-european-sovereignty/7046219.html>.
- Brzozowski, Alexandra. 2023. “EU Rebukes Serbia, Kosovo for Limited Progress on Dialogue and Membership Reforms.” Www.euractiv.com. November 8, 2023. <https://www.euractiv.com/section/enlargement-neighbourhood/news/eu-rebukes-serbia-kosovo-for-limited-progress-on-dialogue-and-membership-reforms/>.
- Byrnes, Sean T. 2023. “Searching for an Alternative to Neoliberalism and Right-Wing Nationalism.” Jacobin. February 21, 2023. <https://jacobin.com/2023/02/deglobalization-interwar-period-right-wing-nationalism-neoliberalism-tara-zahra-book-review>.
- China-CEE INSTITUTE. 2023. “North Macedonia Political Briefing: The Bechtel-Enka Affair: Amplifying Corruption.. – China-CEE Institute.” China-CEE INSTITUTE. May 12, 2023. <https://china-cee.eu/2023/05/12/north-macedonia-political-briefing-the-bechtel-enka-affair-amplifying-corruption-within-the-macedonian-political-system/>.
- CNN. 2001a. “EU Issues Macedonia Aid Warning - June 25, 2001.” CNN. June 25, 2001. <http://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/06/25/macedonia.talks.1550/index.html>.
- . 2001b. “CNN.com - EU’s Envoy Heads for Macedonia - June 27, 2001.” Edition.cnn.com. June 27, 2001. <https://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/06/27/macedonia.leotard/>.
- Cvetanoski, Ilcho. 2015. “Macedonia, after Kumanovo.” Osservatorio Balcani E Caucaso Transeuropa. May 19, 2015. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/North-Macedonia/Macedonia-after-Kumanovo-161517>.
- David-Barrett, Elizabeth , Juan Camilo Ceballos, and Daniel Kaufmann . 2023. “Measuring State Capture.” *International Anti-Corruption Academy*. Austria: International Anti-Corruption Academy. https://www.iaca.int/measuring-corruption/wp-content/uploads/2023/10/GPMC_Measuring_state_capture_19102023_online.pdf.
- Deutsche Welle. 2007. “Потврда на Божкотот.” Deutsche Welle. January 28, 2007. <https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B2%D1%80%D0%B4%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%82/a-2535412>.
- . 2008. “Уапсен струмичкиот градоначалник Зоран Заев – DW – 17.07.2008.” Dw.com. July 17, 2008. <https://www.dw.com/mk/%D1%83%D0%B0%D0%BF%D1%81%D0%B5%D0%BD->

- https://www.dw.com/mk/%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%9C%D0%B5-%D0%B3%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B2%D0%BE-%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B5/a-16569394?maca=maz-rss-maz-pol_makedonija_timemk-4727-xml-mrss.
- . 2013. “Опозицијата ќе ги засили протестите во Скопје.” Deutsche Welle. February 1, 2013. <https://www.dw.com/en/dismal-outlook-in-bosnia-prompts-violent-protest/a-17415567>.
- . 2014a. “Violent Protests in Bosnia.” Dw.com. July 2, 2014. <https://www.dw.com/en/dismal-outlook-in-bosnia-prompts-violent-protest/a-17415567>.
- . 2014b. “Охридски договор: Дobar документ, Лоша Реализација.” Dw.com. August 13, 2014. <https://www.dw.com/mk/%D0%BE%D1%85%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D1%80-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%BB%D0%BE%D1%88%D0%B0-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0/a-17848715>.
- . 2015a. “Macedonia Leaders Fail to Defuse Crisis.” Deutsche Welle. May 19, 2015. <https://www.dw.com/en/macedonias-party-leaders-fail-to-resolve-political-crisis/a-18457657>.
- . 2018. “Angela Merkel Backs ‘Macedonia’ Renaming Referendum | DW | 08.09.2018.” DW.COM. September 8, 2018. <https://www.dw.com/en/angela-merkel-backs-macedonia-renaming-referendum/a-45409477>.
- Dimitrievska , Valentina . 2021. “Rooting out Corruption Proves a Tough Job in North Macedonia | Bne IntelliNews.” Www.intellinews.com. October 13, 2021. <https://www.intellinews.com/rooting-out-corruption-proves-a-tough-job-in-north-macedonia-222530/?source=albania>.
- Dobbins, James. 2008. “Europe’s Role in Nation Building from the Balkans to the Congo.” Edited by Center on the United States and Europe, Brookings Institution. July 8. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20080708_europe.pdf.
- Dobbins, James, Seth G. Jones, Keith Crane, and Beth Cole DeGrasse. 2007. “A Guide to Nation Building.” Www.rand.org. February 2, 2007. https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB9241.html.

- Dworak, Sebastian . 2007. "Macedonia and Its OSCE Mission 2004-2006: Between Ohrid and Accession." In *OSCE Yearbook 2006 : Yearbook on the Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE)*. Baden-Baden, Germany: Nomos Verlagsgesellschaft.
- EHM, Frithjof. 2010. "The Rule of Law: Concept, Guiding Principle and Framework." Strasbourg: European Commission for Democracy Through Law - Council of Europe .
- Eliasson, Jan . 2012. "The Role of the UN in Promoting the Rule of Law: Challenges and New Approaches | United Nations." United Nations. United Nations. December 2012. <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-un-promoting-rule-law-challenges-and-new-approaches>.
- ESI European Stability Initiative. 2001. "Democracy, Security and the Future of the Stability Pact for South Eastern Europe a Framework for Debate by the EastWest Institute in Partnership with the European Stability Initiative." http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_15.pdf.
- Euractiv. 2017a. "Violence Erupts as Protesters Storm Macedonia Parliament." Www.euractiv.com. April 28, 2017. <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/violence-erupts-as-protesters-storm-macedonia-parliament/>.
- European Policy Centre. 2023. "Enlargement Package Marks a Turn in Policy to the East." European Policy Centre. November 14, 2023. <https://epc.eu/en/Publications/Enlargement-Package-marks-a-turn-in-policy-to-the-East~558a70>.
- European Stability Initiative. 2002. "Ahmeti's Village - the Political Economy of Interethnic Relations in Macedonia | ESI." Www.esiweb.org. European Stability Initiative. October 1, 2002. <https://www.esiweb.org/publications/ahmetis-village-political-economy-interethnic-relations-macedonia>.
- Fouéré, Erwan. 2013. "Thessaloniki Ten Years On: Injecting Momentum into the Enlargement Process for the Western Balkans." https://aei.pitt.edu/42204/1/Fou%C3%83%C2%A9r%C3%83%C2%A9_Thessaloniki_+10.pdf.
- Foy, Henry, and Marton Dunai. 2023. "EU Must Be Ready to Accept New Members by 2030, Michel to Propose." *Financial Times*, August 28, 2023. <https://www.ft.com/content/255cb91b-831e-4aab-94a5-fc8de73cfd13>.
- Freedom House. 2022. "Kosovo: Freedom in the World 2022 Country Report." Freedom House. 2022. <https://freedomhouse.org/country/kosovo/freedom-world/2022>.
- Fries, Charles . 2023. "The European Institutions Dealing with Crises." Foundation Robert Schuman. May 9, 2023. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0668-the-european-institutions-dealing-with-crises>.
- Frontex. n.d. "Western Balkan Route." Www.frontex.europa.eu. Accessed October 21, 2023. <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/western-balkan-route/>.
- Fund for Peace. 2022. "Fragile States Index 2022 – Annual Report | Fragile States Index." The Fund for Peace. July 13, 2022. <https://fragilestatesindex.org/2022/07/13/fragile-states-index-2022-annual-report/>.

- Gaber-Damjanovska , Natasha. 2013. "BAROMETER - Current Events and Political Parties Development in the Republic of Macedonia." *Friedrich-Ebert-Stiftung*. Friedrich-Ebert-Stiftung Office Macedonia. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/05321/barometer28-2013.pdf>.
- Gaber-Damjanovska, Natasha, and Aneta Jovevska. 2008. "BAROMETER Current Events and Political Parties Development in the Republic of Macedonia in Cooperation with the Friedrich Ebert Stiftung Office Skopje." <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/05321/barometer18-2008.pdf>.
- Garrod, Georgia . 2022. "Bosnia, Corruption and State Capture | Centre for the Study of Corruption." Centre for the Study of Corruption. University of Sussex . August 2, 2022. <https://blogs.sussex.ac.uk/centre-for-the-study-of-corruption/2022/08/02/bosnia-corruption-and-state-capture/>.
- German Press Agency. 2008. "Trend News : Greece to Veto Macedonia Membership at NATO Summit." Web.archive.org. German Press Agency. April 8, 2008. <https://web.archive.org/web/20080408000432/http://news.trendaz.com/index.shtml?show=news&newsid=1166588&lang=EN>.
- Gibson, Megan. 2022. "Francis Fukuyama: We Could Be Facing the End of 'the End of History.'" *New Statesman*. March 30, 2022. <https://www.newstatesman.com/encounter/2022/03/francis-fukuyama-on-the-end-of-the-end-of-history>.
- Gotev, Georgi. 2017. "Macedonian President Warns EU, NATO of Albanian Meddling." *Www.euractiv.com*. March 8, 2017. <https://www.euractiv.com/section/elections/news/macedonian-president-warns-eu-nato-of-albanian-meddling/>.
- Gray, Cheryl W. , and Daniel Kaufmann. 1998. "Corruption and Development." *International Monetary Fund*. IMF. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/03/pdf/gray.pdf>.
- Gromes, Thorsten. 2009. "Between Impositions and Promises: Democracy in Macedonia." Frankfurt: Peace Research Institute Frankfurt (PRIF). https://www.hsfk.de/fileadmin/HSEK/hsfk_downloads/prif91.pdf.
- Hegedüs, Daniel . n.d. "No End in Sight for the EU's Democracy and Rule of Law Crisis." German Marshall Fund of the United States. Accessed October 21, 2023. <https://www.gmfus.org/news/no-end-sight-eus-democracy-and-rule-law-crisis>.
- Heil, Andy . 2022. "No Easy Escape for North Macedonia from Bulgaria's EU Veto." *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. June 22, 2022. <https://www.rferl.org/a/macedonia-eu-bulgaria-veto/31910319.html>.
- International Crisis Group. 2001. "The Macedonian Question: Reform or Rebellion." *Www.crisisgroup.org*. April 5, 2001. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/macedonia/macedonian-question-reform-or-rebellion>.
- . 2005. "BOSNIA'S STALLED POLICE REFORM: NO PROGRESS, NO EU." <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Bosnia%20ICG%20Report.pdf>.

- International Institute for Strategic Studies. 2023. "The Coup in Niger." International Institute for Strategic Studies. IISS. August 2023. <https://www.iiss.org/en/publications/strategic-comments/2023/the-coup-in-niger/>.
- International Service for Human Rights. 2023. "Ending Complicity in International Crimes: A Two-Way Arms Embargo on Israel." ISHR. November 8, 2023. <https://ishr.ch/latest-updates/ending-complicity-to-international-crimes-a-two-way-arms-embargo-on-israel/>
- IRIS. 2023. "Coup d'État Au Gabon : Quelles Conséquences Géopolitiques ?" IRIS. September 2023. <https://www.iris-france.org/177772-coup-detat-au-gabon-queelles-consequences-geopolitiques/>.
- Jefferson, Thomas, and Thomas Perkins Abernethy. (1774) 1976. *A Summary View of the Rights of British America (1774)*. New York Scholars' Facsimiles & Reprints.
- Judicial Watch. 2017. "U.S. Gives Soros Groups Millions to Destabilize Macedonia's Conservative Govt." Judicial Watch. February 28, 2017. <https://www.judicialwatch.org/u-s-gives-soros-groups-millions-destabilize-macedonias-conservative-govt/>.
- Karajkov, Risto . 2004. "Macedonian Referendum. What's the Time?" Osservatorio Balcani E Caucaso Transeuropa. November 3, 2004. <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/North-Macedonia/Macedonian-Referendum.-What-s-the-Time-27105>.
- . 2009. "Macedonia Name Issue: The Bucharest Summit Syndrome Redux." *European Parliament*. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-mk/dv/0120_13/0120_13en.pdf.
- Kaufmann, Daniel, and Aart Kraay. 2023. "Worldwide Governance Indicators." *Www.govindicators.org*. 2023. <https://www.govindicators.org/>.
- Kochenov, Dimitry, and Petra Bárd. 2018. "The Pitfalls of Overemphasising Enforcement." Working Paper No. 1. https://reconnect-europe.eu/wp-content/uploads/2018/07/RECONNECT-KochenovBard-WP_27072018b.pdf.
- Konecny, Martin . 2023. "Why EU's €18m for Israel Undermines Peace." *EUobserver*. December 4, 2023. <https://euobserver.com/opinion/157767>.
- Kuprik, Lyudmila. 2001. "EU's Solana in Ukraine for Talks - UPI Archives." *United Press International*. July 30, 2001. <https://www.upi.com/Archives/2001/07/30/EUs-Solana-in-Ukraine-for-talks/1735996465600/>.
- Lee, Stephanie , Alexandra Silver, and Zachary Laub. 2013. "The Group of Eight (G8) Industrialized Nations - Council on Foreign Relations." *Web.archive.org*. November 15, 2013. <https://web.archive.org/web/20131115103825/http://www.cfr.org/global-governance/group-eight-g8-industrialized-nations/p10647>.
- Leonard, Mark. 2022. "Europe's Self-Destructive Identity Crisis." *The Strategist*. May 6, 2022. <https://www.aspistrategist.org.au/europes-self-destructive-identity-crisis/>.
- Lindfors, Tommi. n.d. "Bodin, Jean | Internet Encyclopedia of Philosophy." *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Accessed December 5, 2023. <https://iep.utm.edu/jean-bodin/>.
- Lungescu, Oana . 2008. "Nato Macedonia Veto Stokes Tension." *News.bbc.co.uk*, April 4, 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7329963.stm>.

- Marusic, Sinisa Jakov. 2013. "Macedonia Protest against Defence Minister Turns Violent." *Balkan Insight*. March 1, 2013. <https://balkaninsight.com/2013/03/01/macedonian-protest-against-defense-minister-turns-violent/>.
- . 2015a. "Ministers Quit as Macedonia's Turmoil Deepens." *Balkan Insight*. May 13, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/13/macedonia-embattled-ministers-resign/>.
- . 2015b. "Ahmeti Tried to Negotiate End to Macedonian Carnage." *Balkan Insight*. May 15, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/15/macedonia-s-ahemti-negotiated-surrender-of-kumanovo-armed-gunmen/>.
- . 2015c. "No End to Macedonia Crisis after Strasbourg Talks." *Balkan Insight*. May 20, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/20/macedonia-confronting-leaders-hold-marathon-talks-in-strasbourg/>.
- . 2015d. "Macedonia Appoints New Secret Police Chief." *Balkan Insight*. May 27, 2015. <https://balkaninsight.com/2015/05/27/macedonia-appoints-successor-to-notorious-secret-police-chief/>.
- . 2016a. "Biden Tells Macedonia PM to Fulfil Crisis Deal." *Balkan Insight*. January 12, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/01/12/us-urges-macedonia-to-fulfill-crisis-deal-01-12-2016/>.
- . 2016b. "EU Mulls Fresh Macedonia Crisis Talks." *Balkan Insight*. May 3, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/05/03/eu-mulls-fresh-macedonia-crisis-talks-05-02-2016/>.
- . 2016c. "Germany Appoints Special Envoy for Macedonia Crisis." *Balkan Insight*. May 5, 2016. <https://balkaninsight.com/2016/05/05/germany-appoints-special-envoy-to-macedonia-crisis-05-05-2016/>.
- . 2018. "German CDU Urges Macedonian Opposition to Support Deal." *BIRN*. October 3, 2018. <https://balkaninsight.com/2018/10/03/germany-s-cdu-urges-macedonian-sister-party-to-support-name-deal-10-03-2018/>.
- Mayr, Walter. 2008. "Confusion and Corruption in Kosovo: The Slow Birth of a Nation." *Der Spiegel*, April 24, 2008, sec. International. <https://www.spiegel.de/international/world/confusion-and-corruption-in-kosovo-the-slow-birth-of-a-nation-a-549441.html>
- Melzer, Ralf . 2021. "The Balkans' Demons of Ethno-Nationalism." *International Politics and Society*. April 28, 2021. <https://www.ips-journal.eu/topics/european-integration/the-balkans-demons-of-ethno-nationalism-5144/>.
- Merriam-Webster. 2019. "Definition of SOVEREIGNTY." *Merriam-Webster.com*. 2019. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sovereignty>.
- . 2020. "Definition of WHITE MAN'S BURDEN." *Merriam-Webster.com*. 2020. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/white%20man%27s%20burden>.
- Merriman, Hardy, Patrick Quirk, and Ash Jain. 2023. "Fostering a Fourth Democratic Wave: A PLAYBOOK for COUNTERING the AUTHORITARIAN THREAT." <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2023/03/Fostering-a-Fourth-Democratic-Wave.pdf>.
- Mirosavljević, Igor. 2023. "Three Years since the Washington Agreement between Serbia and Kosovo: What Has Been Implemented?" *European Western Balkans*. September 4, 2023.

- <https://europeanwesternbalkans.com/2023/09/04/three-years-since-the-washington-agreement-between-serbia-and-kosovo-what-has-been-implemented/>
- Mitra, Pradeep, Marcelo Selowsky, and World Bank. 2002. *Transition, the First Ten Years : Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Washington, D.C.: World Bank.
- Mladineo, Vanja , Dario Čepo, and Valentino Petrović. 2019. “Enlargement Fatigue Is a Symptom of Weakening European Values.” Friends of Europe. November 28, 2019. <https://www.friendsofeurope.org/insights/enlargement-fatigue-is-a-symptom-of-weakening-european-values/>.
- N1. 2023. “Without OHR, Foreign Judges, Bosnia at Risk of Break-Up, Schmidt Says.” N1. September 14, 2023. <https://n1info.ba/english/news/without-ohr-foreign-judges-bosnia-at-risk-of-break-up/>.
- Novinite. 2015a. “UK Ambassador to Macedonia Calls for Interim Gov’t - Novinite.com - Sofia News Agency.” Www.novinite.com. April 1, 2015. <https://www.novinite.com/articles/167628/UK+Ambassador+to+Macedonia+Calls+for+Interim+Gov%27t>.
- . 2015b. “UK Ambassador to Macedonia Calls for Interim Government.” Novinite.com - Sofia News Agency. April 1, 2015. <https://www.novinite.com/articles/167628/UK+Ambassador+to+Macedonia+Calls+for+Interim+Gov%27t>.
- Office of the Historian. 2018. “The Declaration of Independence, 1776.” State.gov. 2018. <https://history.state.gov/milestones/1776-1783/declaration>.
- Omar, Ilhan. 2022. “We Need a Marshall Plan for Africa | Congresswoman Ilhan Omar.” The Guardian. October 21, 2022. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/oct/21/we-need-a-marshall-plan-for-africa>.
- Otoo, Samuel , Natalia Agapitova, and Joy Behrens. 2009. “The Capacity Development Results Framework.” World Banking Institute. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/2cf30660-d718-5309-be6c-1df03572d170/content>.
- Petruseva, Ana . 2005. “Macedonia: School Desegregation Plans Shelved.” Institute for War and Peace Reporting. September 6, 2005. <https://iwpr.net/global-voices/macedonia-school-desegregation-plans-shelved>.
- Plakoudas, Spyridon . 2020. “The Limits of the EU Enlargement in the Western Balkans.” E-International Relations. November 14, 2020. <https://www.e-ir.info/2020/11/14/the-limits-of-the-eu-enlargement-in-the-western-balkans/>.
- Popova, Lubomira. 2019. “POST-COMMUNIST TRANSITION through DEEP SOCIETAL REFORMS, or TECHNOCRATIC PREPARATION for EU MEMBERSHIP: HOW HAS the LATTER SUBSTITUTED the FORMER in CEE?” Sofia: PUBLIC POLICY.BG. <https://ejpp.eu/index.php/ejpp/article/viewFile/325/352>.
- Popović, Sofija. 2021. “Schmidt’s Appointment: A Sign of Structural Problems of International Community’s Engagement with BiH?” European Western Balkans. June 8, 2021.

- <https://europeanwesternbalkans.com/2021/06/08/schmidts-appointment-a-sign-of-structural-problems-of-international-communitys-engagement-with-bih/>.
- Radio Free Europe/Radio Liberty's Balkan Service. 2022. "Chief UN Envoy in Bosnia Asserts Power in Suspending Serb Entity's Property Law." *Radio Free Europe/Radio Liberty*, April 13, 2022. <https://www.rferl.org/a/bosnia-schmidt-republika-srpska-property-law/31800888.html>.
- Regional Anti-corruption Initiative. 2007. "About Us | Regional Anti-Corruption Initiative." Archive.rai-see.org. 2007. <https://archive.rai-see.org/about-us/>.
- Relief Web. 1999. "Council Meets to Review Implementation of Recommendations in Secretary-General's 1998 Report on Africa - Sierra Leone | ReliefWeb." Reliefweb.int. September 29, 1999. <https://reliefweb.int/report/sierra-leone/council-meets-review-implementation-recommendations-secretary-generals-1998>.
- Reuters. 2023. "Serbia Highlights Importance of Chinese Defence Equipment." *Reuters*, October 23, 2023, sec. World. <https://www.reuters.com/world/serbia-highlights-importance-chinese-defence-equipment-2023-10-23/>.
- Rieff, David. 1999. "The Precarious Triumph of Human Rights." *The New York Times*, August 8, 1999, sec. Magazine. <https://www.nytimes.com/1999/08/08/magazine/the-precarious-triumph-of-human-rights.html>.
- Salama, Vivian. 2020. "Serbia and Kosovo Sign Economic Normalization Agreement in Oval Office Ceremony | CNN Politics." CNN. September 4, 2020. <https://edition.cnn.com/2020/09/04/politics/serbia-kosovo-agreement/index.html>.
- Sarajevo Times. 2023. "Corruption at the Top Level Is Holding Back Foreign Investments in the Balkans." Sarajevo Times. October 26, 2023. <https://sarajevotimes.com/corruption-at-the-top-level-is-holding-back-foreign-investments-in-the-balkans/>.
- Sieg, Hans Martin. 2016. "Reviewing the Eastern Partnership | DGAP." German Council on Foreign Relations. Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. November 2016. <https://dgap.org/en/research/publications/reviewing-eastern-partnership>.
- Selinšek, Liljana . 2015. *Corruption Risk Assessment in Public Institutions in South East Europe*. Regional Cooperation Council.
- Service, RFE/RL's Balkan. 2023. "Sarajevo Demonstrators Demand Dismissal of International Envoy in Bosnia." *RadioFreeEurope/RadioLiberty*, April 1, 2023. <https://www.rferl.org/a/bosnia-schmidt-protests-sarajevo-election-laws/32344797.html>.
- Spaic, Igor. 2015a. "Macedonia's Snap Election: The Tale of Two Skopjes." Organized Crime and Corruption Reporting Project. June 5, 2015. <https://www.occrp.org/en/blog/4012-macedonia-a-tale-of-two-skopjes>.
- . 2015b. "Macedonia's Snap Election: The Tale of Two Skopjes." Www.occrp.org. June 15, 2015. <https://www.occrp.org/en/blog/4012-macedonia-a-tale-of-two-skopjes>.
- Spiegel. 2016. "Angela Merkel Spricht von 'Einschnitt Für Europa.'" *Der Spiegel*, June 24, 2016, sec. Politik. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/brexit-merkel-spricht-von-einschnitt-fuer-europa-a-1099592.html>.
- Stock Watch. 2023. "President Supports Decision on Ukraine, Concerned about a 'Negative Precedent.'" Stockwatch - All about the Economy. December 15, 2023.

- <https://www.stockwatch.com.cy/en/article/eyropi-politika/president-supports-decision-ukraine-concerned-about-negative-precedent>
- Szirota, Anita . 2019. “The Balkans: Still the ‘Powder Keg’ of Europe?” NATO Foundation. NATO Defense College Foundation . 2019. <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2019/02/NDCF-Szirota-Paper-The-Balkans-130219-r.pdf>.
- TASS. 2021. “Russia Does Not Recognize Schmidt as Representative for Bosnia and Herzegovina — Diplomat.” TASS. December 15, 2021. <https://tass.com/politics/1376097>.
- Taylor, Paul . 2023. “Between Two Stools: The EU’s Foreign Policy.” Friends of Europe. October 20, 2023. <https://www.friendsofeurope.org/insights/critical-thinking-between-two-stools-the-eus-foreign-policy/>.
- Testorides, Konstantin. 2023. “Germany Urges North Macedonia to Amend Charter for EU Bid.” AP News. March 23, 2023. <https://apnews.com/article/germany-north-macedonia-constitutional-change-eu-membership-0dd7f4929e67c595683284821916c2b4>.
- The Editors of Encyclopedia Britannica. 2014. “Sovereignty | Politics.” In *Encyclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/sovereignty>.
- The Governance Group. 2020. “Extract of the External Review of the Nansen Dialogue Center (NDC) Program in North Macedonia (2008-2019).” Nansen Dialogue Center. March 2020. <https://ndc.mk/wp-content/uploads/2020/03/Extract-external-review.pdf>.
- Transparency International. 2023a. “CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2022.” https://images.transparencycdn.org/images/Report_CPI2022_English.pdf.
- . 2023b. “What Is Corruption?” Transparency International. 2023. <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>.
- Velkovski, Gorazd. 2015a. “MINA Breaking News - Documents Show British Ambassador Directly Involved in Macedonia Coup Scandal.” Web.archive.org. April 9, 2015. <https://web.archive.org/web/20150710200231/http://macedoniaonline.eu/content/view/27241/2/>.
- . 2015b. “Documents Show British Ambassador Directly Involved in Macedonia Coup Scandal.” Macedonian International News Agency. April 9, 2015. <https://web.archive.org/web/20150710200231/http://macedoniaonline.eu/content/view/27241/2/>.
- VOA. 2023. “НАТО ќе испрати уште 700 војници во Косово да помогнат при насилните протести.” VOA. Voice of America. May 30, 2023. <https://mk.voanews.com/a/vo%D1%98nici-na-nato-strazharat-vo-kosovo-srpskite-demonstranti-iskrshi%D1%98a-dva-avtomobila/7115961.html>.
- VOA. 2015b. “Macedonian Political Leaders Meet in Response to Crisis.” Voice of America. May 19, 2015. <https://www.voanews.com/a/macedonian-leaders-to-hold-crisis-meeting/2777463.html>.
- Washington, D, Daniel Benjamin, and James Dobbins. 2008. “THE BROOKINGS INSTITUTION Center on the United States and Europe EUROPE’S ROLE in NATION BUILDING from the BALKANS to the CONGO Moderator.” https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20080708_europe.pdf.
- Wilks, Andrew . 2022. “Erdogan Travels to Balkans as Tensions Rise between Former Yugoslav States - Al-Monitor: Independent, Trusted Coverage of the Middle East.” Al-Monitor.

- September 6, 2022. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/09/erdogan-travels-balkans-tensions-rise-between-former-yugoslav-states>.
- Wood, Nicholas. 2004. "U.S. Grants Macedonia the Name Recognition It Wants." *The New York Times*, November 5, 2004, sec. World. <https://www.nytimes.com/2004/11/05/news/us-grants-macedonia-the-name-recognition-it-wants.html>.
- World Justice Project. 2019. "What Is the Rule of Law?" World Justice Project. 2019. <https://worldjusticeproject.org/about-us/overview/what-rule-law>.
- Академик. 2015. "МБР ги сомничи Заев и Верушевски за пуч." Академик. January 31, 2015. <https://akademik.mk/mvr-gi-somnichi-zaev-i-verushevski-za-puch/>.
- Блажевска, К. 2016а. "Оставки на министрите и замениците-министри од СДСМ." Deutsche Welle. February 23, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC/a-19067813>.
- Ванковска, Билјана. 2023. "Извештај за напредокот на Европската Унија." *Нова Македонија*. November 13, 2023. <https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/izveshtaj-za-napredokot-na-evropskata-unija/?fbclid=IwAR324oOp0dgTqtOeOqfH0JNxrqOarWyJ0X4gAcVKZ1PmxgL2ldDUgU-zLv0>
- Време. 2007. "За влакно избегната престрелка пред Собранието." *Тиме.мк*. September 27, 2007. <https://time.mk/arhiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&vr=eme=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%B7%D0%B0%20%D0%B2%D0%B%D0%B0%D0%BA%D0%BD%D0%BE%20%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%20%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE&read=dbff354b7cf2b33>
- Георгиевски, Б. 2016а. "Собранието се распушти, СДСМ најави бојкот на изборите." April 6, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D1%81%D0%B5-%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B8-%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC-%D0%BD%D0%B0%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%BE%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%B7%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-19170362>.

- . 2016b. “Последното танго на Берлин со Груевски .” Dw.com. December 23, 2016. <https://www.dw.com/mk/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%BB%D0%B8%D0%BD-%D1%81%D0%BE-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8/a-36893454>.
- Денешен. 2020. “КРИМИНАЛЕН СКАНДАЛ ВО СУДСТВОТО: Сведоци на СЈО за прислушувањето, добиле по 2000 и 22 000 евра од „специјалните“.” Denesen.mk. February 24, 2020. <https://denesen.mk/kriminalen-skandal-vo-sudstvoto-svedoci-na-sjo-za-prislushuvanjeto-dobile-po-2000-i-22-000-evra-od-specijalnite/>.
- Дневник. 2007. “Вејсели: Инцидент од кујната на СДСМ.” September 27, 2007. <https://time.mk/arihiva/?d1=01&m1=01&y1=1991&d2=31&m2=12&y2=2012&all=0&dnevnik=1&fulltext=2&timeup=2&show=1&q=%D0%B2%D0%B5%D1%98%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B8%20%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%20%D0%BE%D0%B4%20%D0%BA%D1%83%D1%98%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B4%D1%81%D0%BC&read=95abc6acad716b7>.
- Закев, Бранислав. 2023. “Делегација на ЕУ: Употребата на европското знаменце на законите за коридорите 8 и 10-д не е во согласност со стандардите на Унијата.” 360 степени. May 5, 2023. <https://360stepeni.mk/delegatsija-na-eu-upotrebata-na-evrospkoto-znamentse-na-zakonite-za-koridorite-8-i-10-d-ne-e-vo-soglasnost-so-standardite-na-unijata/>
- Јордановска, Мери . 2014. “Студентите протестираат: „Вистината е на наша страна“ - Призма.” Призма. December 26, 2014. <https://prizma.mk/studentite-protestiraat-vistinata-e-na-nasha-strana/>.
- . 2015. “Гошинце - сценарио или тероризам - Призма.” Призма. April 21, 2015. <https://prizma.mk/goshintse-stsenario-ili-terorizam/>.
- . 2016b. “Се подготвува првото обвинение од СЈО - Призма.” Призма. August 26, 2016. <https://prizma.mk/se-podgotvuva-prvoto-obvinenie-od-sjo/>.
- Канал 5. 2008. “Во работата на Собранието нема да учествуваат и ЛДП, НСДП и Нова алтернатива.” July 17, 2008. <https://time.mk/arihiva/?d1=17&m1=7&y1=2008&d2=31&m2=08&y2=2008&all=1&fulltext=1&timeup=1&show=1&q=%D0%B1%D0%BE%D1%98%D0%BA%D0%BE%D1%82&read=d767f4eb2d91af5>
- Канал 5. 2015. “Карлос Флорес Хубериас: ЕУ со двојни стандарди со Договорот од Пржино.” Kanal 5. October 22, 2015. <https://kanal5.com.mk/karlos-flores-huberias-eu-so-dvojni-standardi-so-dogovorot-od-przhino/a246200>
- Македонска нација. 2019. “Панчевски бара одговорност за скандалот во СЈО!” Македонска нација. January 31, 2019. <https://mn.mk/aktuelno/16051-Pancevski-bara-odgovornost-za-skandalot-vo-SJO>.

- Македонска Радио Телевизија. 2014. “Владимир Мисев: партиите во коалиција секогаш прават притисок.” Македонска Радио Телевизија. January 31, 2014. <https://mrt.com.mk/node/3462>.
- Макфакс. 2017. “Гаранциите со кои беа отстранети пречките Иванов да го додели мандатот на Заев.” МАКФАКС. May 17, 2017. <https://makfax.com.mk/daily-news/%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D0%B2-%D0%B3%D0%B8-%D0%BE%D0%B1%D1%98%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%81%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%B8-%D0%B1%D0%B5%D0%B0-%D0%BE%D1%82/>.
- МКД. 2014. “Големи немири на Бит-пазар, камења, солзавец, водени топови и огнено оружје (ФОТО+ВИДЕО).” Mkd.mk. July 4, 2014. <https://www.mkd.mk/node/439046>.
- . 2016. “ДУИ се огласи, нема да поднесува кандидатски листи до ДИК.” МКД.мк. May 11, 2016. <https://m.mkd.mk/node/397313>.
- Нетпрес. 2007. “УТРИНСКИ ВЕСНИК: Македонија во криза.” Time.mk. September 28, 2007. <https://time.mk/арhива/?d1=25&m1=09&y1=2007&d2=30&m2=09&y2=2007&all=1&fulltext=2&timeup=1&show=1&q=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0&read=456db768bfd31>
- . 2014. “ЕУ за бојкотот на СДСМ: Брисел не претпочита повлекување.” NetPress. May 7, 2014. <http://netpress.com.mk/eu-za-bojkotot-na-sdsm-brisel-ne-pretpochita-povlekuvanje/>.
- Нова ТВ. 2014. “Венизелос: Името не е пречка, туку исполнување на критериумите од Копенхаген.” НОВА ТВ. January 21, 2014. <https://novatv.mk/venizelos-imeto-ne-e-prechka-tuku-ispolnuvanje-na-kriteriumite-od-kopenhagen/>.
- Павловска, Јасминка. 2023. “Европското знаменце како алиби.” Нова Македонија. May 9, 2023. <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/evroetskoto-znamence-kako-alibi/>.
- Плусинфо. 2011. “Мартин Нешковски е убиеното момче од Козле.” Web.archive.org. August 16, 2011. <https://web.archive.org/web/20110816164152/http://plusinfo.mk/vest/4394/Martin-Neshkovski-e-ubienoto-momche-od-Kozle>.
- Радио МОФ. 2016. “Абдилаќим Адеми си поднесе оставка.” Радио МОФ. April 1, 2016. <https://www.radiomof.mk/abdilakjim-ademi-si-podnese-ostavka/>.
- Радио Слободна Европа. 2007. “Бучковски ќе се брани од слобода.” Радио Слободна Европа. August 3, 2007. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/1484014.html>.
- . 2012a. “Инциденти и протести пред и во Собрание на РМ.” Www.slobodnaevropa.mk. December 24, 2012. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/24807393.html>.
- . 2012b. “Инциденти и протести пред и во Собрание на РМ.” Www.slobodnaevropa.mk. December 24, 2012. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/24807393.html>.
- . 2013. “Владини „летачки“ промени за изборни цели.” Радио Слободна Европа. February 15, 2013. <https://www.slobodnaevropa.mk/a/24903487.html>.

- Фактор. 2014а. “СДСМ не ги признава изборите!” Фактор Портал. April 27, 2014. <https://faktor.mk/sdsm-ne-gi-priznava-izborite>.
- . 2016а. “ЦО едногласно одлучи, СДСМ на избори на 24 април не учествува!” Фактор Портал. January 20, 2016. <https://faktor.mk/tso-ednoglasno-odluchi-sdsm-na-izbori-na-24-april-ne-uchestvuva>.
- Хелсиншки комитет за човекови права. 2015а. “Протести - Мартин Нешкоски.” Хелсиншки комитет за човекови права. May 6, 2015. <https://mhc.org.mk/news/protesti-martin-neshkoski/>.
- . 2015б. “Протести - Мартин Нешкоски.” Хелсиншки комитет за човекови права. May 6, 2015. <https://mhc.org.mk/news/protesti-martin-neshkoski/>.